

THE GETTY CENTER LIBRARY

*Why ask for the moon
when we have the stars?*

29/11
13
112

Digitized by the Internet Archive
in 2016 with funding from
Getty Research Institute

DE BEWEGING

ALGEMEEN MAANDSCHRIFT
VOOR LETTEREN, KUNST, WETEN-
SCHAP EN STAATKUNDE * * *

TWEEDE JAARGANG TWEEDE DEEL

BESTUURDER:
ALBERT VERWEY

UITGEGEVEN DOOR W. VERSLUYS TE AM-
STERDAM * * * * * MCMVI

INHOUD

(April 1906. Afl. 4.)

	Bladz.
Over Muziek Geïllustreerd door	
Dans	DR. CH. M. VAN DEVENTER. 1
De Kleine Johannes. Derde deel (Slot)	FREDERIK VAN EEDEN . 9
De „Telemachus” van Fénelon (Slot)	J. KOOPMANS 46
Twaalf Liederen.	GIZA RITSCHL. 68
Indische Politiek.	MR. P. BROOSHOOFT . . . 76
Boeken, Menschen en Stroomingen: De Kleine Johannes, Tweede en Derde Deel . .	ALBERT VERWEY 96
Boekbeoordeelingen: Middelmatige Dichters: I Frans Bastiaanse	ALEX. GUTTELING 113

(Mei 1906. Afl. 5.)

Quia Absurdum (I).	NICO VAN SUCHTELEN. . 129
Scheveningen Wereldcentrum?.	MR. P. BROOSHOOFT . . . 172
Uit „Naar het Leven”.	MAURITS UYLDERT. . . . 195
Lentekomst	HENR. DES TOMBE— DRABBE . 211
De Vreemdelingen	ARTHUR VAN SCHENDEL. 212
De Partijen in Rusland en de Komende Doema	DR. W. VAN RAVESTEYN JR. 220

I N H O U D

Bladz.

Boekbeoordeelingen :

Waanwijze Wetenschap } . . . IS. P. DE VOOYS 234
 Uitbloeï van 't Realisme }

Middelmatige Dichters: II C.

S. Adama van Scheltema. . . ALEX. GUTTELING . . . . 246.

(Juni 1906. Afl. 6.)

Quia Absurdum (II) . . . . . NICO VAN SUCHTELEN. . . 265

Lentegang . . . . . TH. VAN AMEIDE 311

Zijn Arbeiders Onvermogen? . TACO EDELMAN 317

Potgieter en het Liberalisme

(*Slot*) . . . . . DR. C. G. N. DE VOOYS . 328

Boeken, Menschen en Stroomin-

gen: T. van der Schaaf: Santos

en Lypra . . . . . ALBERT VERWEY 356

Boekbeoordeelingen :

v. d. Berch van Eysinga: Ge-

kleurde Wolken . . . . . MAURITS UYLDERT 371

Onze Taal in Oost-Indië (Prick

van Wely) . . . . . DR. D. C. HESSELING . . 379

Middelmatige Dichters: III Carel

Scharten . . . . . ALEX. GUTTELING 382

OVER MUZIEK GEILLUSTREERD DOOR DANS

DOOR

CH. M. VAN DEVENTER.

Het is zeker wel merkwaardig: in dezelfde dagen dat de heer Van Eeden zijn verlangen naar bewegingskunst voldaan zag door Isadora Duncan, werd te Batavia een uitvoering gehouden, die hem, in beginsel althans, nog méér had kunnen bevredigen.

Want wat zegt hij?

„Van de eerste tijden af dat ik muziek leerde verstaan, heb ik bij die muziek zien dansen. Als ik muziek hoorde, dan kwamen er ook wezens voor mijn fantasie, en die wezens bewogen, gezamenlijk, gracieus. De modulaties, de rhytmen, wilde ik begeleid zien door vindingen en passen, de harmonieën en accoorden door het gezamenlijk bewegen en tegenbewegen, door schreden en gebaren en houdingen van velen.” 1)

Dat zegt hij, en ware hij in Batavia geweest, den 11 en den 13 Januari van dit jaar, hij had bijna al zijn wenschen, in beginsel althans, vervuld kunnen zien. Daarom onderstel ik, dat het den lezers van de *Beweging* niet onaangenaam zal zijn over die tropische uitvoering wat te vernemen.

Indië heeft de deugd van een gebrek. Er is een tekort aan vaklieden, en groote autoriteiten zijn er nog méér zeldzaam. Maar menigeen wordt door dit gebrek bewogen om zelf wat te beproeven, al is hij maar een leek, en zoo de uitkomst

---

1) De *Beweging*, Jan. 1906. blz. 1.

dilettantenwerk wordt, er is althans een uitkomst, en in het vaderland had hij niets gedaan. Menigeen haalt in Indië iets uit zich zelf, waarvan hij zich in Holland nooit verdacht had, en de schrijver van deze regelen bracht dansen bij schoone muziek te voorschijn, terwijl zij in Holland slechts in den nevel van een vagen droom bestaan hadden.

Want in zijn verlangen is en was de heer Van Eeden niet alléén. Reeds vele jaren lang hadden ook anderen fantasiën van dans bij muziek, die niet voor dans gedicht was, en in 't bijzonder ging mijn eigene fantasie naar een zekere kleine sonatie van Beethoven; zij was niet scherp belijnd, deze verbeelding, maar het besef bestond, doch daarbij bleef het in Holland, terwijl in Indië het besef daad werd.

Indië heeft nog een voordeel; een zeer groot voordeel, waar het thans het dansen van *kinderen* geldt. De Indische meisjes — ik heb het over kinderen van tien tot twaalf jaar — zijn meestal bevalliger van vormen, houding en beweging dan hun Hollandsche zusjes, en de gelegenheid tot dansen, in Indië zoo ruimschoots gegeven, laten zij niet ongebruikt. En nog een niet te onderschatten voordeel: zij hebben tijd. Voor kinderen, die op de lagere school zijn, is de vooravond — van vijf tot acht uur — veelal een vrij deel van het etmaal, en voor velen is een opvulling van dit vrije deel met dans, zelfs met zulk gebonden dansen als voor een illustratie met ballet noodig is, een ware uitspanning. 1)

Batavia was dus wel het land voor iemand, die met een vaag verlangen naar een dans bij Beethoven rondliep, en toen er een aanleiding toe kwam, werd een eerste proef ondernomen. Dit geschiedde op een bruiloftspartij nu ongeveer drie jaren geleden, en deze partij was weder aanleiding tot een herhaling van de proef in 't groot met de uitkomst, waarover ik nu berichten wil.

I

De heer Van Eeden verwijt Isadora Duncan noch schennis van de rechten der absolute muziek, noch schennis van de

---

1) De ervaring leerde, dat slechts bij uitzondering een kind beneden de tien jaren rijp was voor de hier besproken danskunst.

nagedachtenis der groote componisten. Haar dans moet wel zéér schoon zijn geweest, dat de gedachte aan zulk een verwijt niet eenmaal bij hem opkwam. De Bataviasche ontwerper van de dansrollen vreesde de absolute muziek niet; integendeel, het was zijn wensch muziek met dans te illustreeren, al was zij voor dans niet geschreven; wel echter was hij in duizend vreezen, dat men hem gebrek aan eerbied voor Beethoven, voor Mozart, voor Haydn zou verwijten, gebrek aan gevoel voor namen, die hij zelf van jongs af gewoon was als namen van goden haast te vereeren; mocht het wel, vroeg hij zich beangst af, mocht het wel, zoo met het werk dier heröen om te springen; was het geen schandelijk sollen met heilige goederen, als men aan deze heerlijke poëzie zijn eigen fantasie toevoegde?

Wellicht werd zijn fantasie door deze vrees zelve geleid en gevormd; in allen geval, wat te voorschijn kwam, leek hem een zeer geoorloofde illustratie, een zeer eerbiedige hulde zelfs aan het genie der toondichters, waar de dans de muziek niet trachtte te overstemmen, doch de laatste in haar volle schoonheid zich gelden liet, en de dans zelve slechts op bescheiden wijze aan karakter en aandoening der muziek een bijzonder accent gaf. En hoe meer hij zijn fantasie uitwerkte, hoe minder hij gelooven kon, dat Beethoven zelf hem de illustratie zou verweten hebben, want het was onmogelijk niet verbaasd er over te zijn, hoe nauwkeurig de dansbeweging zich aan de muziek liet aanpassen, en op hoe ongedwongen wijze men in de eerste zelfs een bescheiden dramatischen inhoud kan leggen. Geen noot zonder pas, geen muzikale frase zonder figuratie en harmonische beweging, — het was alsof Beethoven zijn lieflijke sonate voor ballet gedroomd had en niets anders gewild.

De eerste proeve was de illustratie van Beethoven's kleine sonate in g-moll (Op. 49. No. 1). Men had er een bruiloftspartij in gehoord en gezien. Aan weerskanten der dansvloer stonden zes danseresjes, de gasten, die elkander begroetten vóór het bruidspaar zelf nog gekomen was. Zij schreden in langzamen pas op elkaar toe, met vele buigingen; bereikten elkaar, balanceerden, maakten een *tour de mains*, een *pirouette*, en trokken zich weer terug naar den muur. Het tweede stuk

van het andante zet dan in met zware slagen, gevolgd door zachte zwenkingen van melodie; het is het bruidspaar dat binnentreedt, door de zaal schrijdt en de gasten groet. Twee paren geleiden bruid en bruidegom naar hun zetel, en scharen zich daarop met de andere gasten in een zeshoek. Zij dansen een quadrille van zes, doch niet lang duurt hun vermaak, want zij wenden zich tot het bruidspaar en met gebaar van gestrekte armen en knielen smeeken zij het m $\acute{e}$ e te dansen. En het bruidspaar staat op, en plaatst zich midden tusschen de paren der gasten, en wacht tot de eigenlijke dansmuziek aanvangt.

Deze is het rondo. Alle paren dansen op het eerste thema naar voren, dan weer terug; zij doen een *tour de mains*; de gasten vormen twee rijen, eerst tegen den muur, daarna wat meer naar binnen; bruid en bruidegom gaan aan het hoofd der rijen staan, er volgt een wandeling met buiging van lijn; wederom wijken de gasten naar den muur, en bruid en bruidegom bewegen elkaâr te gemoet naar het midden der zaal, waar zij een balanceer-figuur uitvoeren; zij draaien zich om en voeren dezelfde figuur uit tegenover de gasten, die met dezelfde figuur antwoorden. Wederom wenden bruid en bruidegom zich tot elkaâr op een nieuwe melodie met een nieuwen *pas à deux*, en wederom herhalen zij dien pas met de gasten. Daarop herstelt zich de rondo-figuur en alles wordt herhaald met kleine varianten, die de herhaling motiveeren. Eindelijk doen de gasten het bruidspaar uitgeleide, en op de laatste maten herstellen de gasten den zeshoek en maken zij een *chaîne*, eindigend met een handkus.

Op de uitvoering van Januari was de dansvloer kleiner, en werd het koor der gasten tot acht paren herleid. Doch ook die acht paren maakten de illusie van een menigte en dat was de hoofdzaak.

Op die uitvoering werd tevens het beginsel der soberheid nog strenger volgehouden. Alle meisjes hadden het zelfde smaakvolle japonnetje, wit met eenige gele linten en een geel onderrokje. Een gedempte feërie, die in werkelijkheid meer suggereerde dan uitsprak, zóó, meen ik, kan de indruk omschreven worden.

Bij de andere kleine sonate van Beethoven 1) was de illus-

1) Op. 49. No. 3. g-dur.

stratie een „*kinderpartij*”. Vier grootere en twee kleinere meisjes kwamen bijeen en voerden kinderspelen uit; patertje, krijgertje, verstoppertje, en zij eindigden hun vreugd met een dans op het welbekende *tempo di menuetto*, waarvan het eerste thema ook in het *Septuor* optreedt. Misschien kan men zich voorstellen hoe de illustrator verrast was, toen hij merkte, dat men op de dominant-melodie van het eerste deel een pater niet alleen *dansen*, doch ook met de Hollandsche woorden *zingen* kon, een ontdekking, waarvan de uitvoering natuurlijk geen gebruik maken mocht.

Een derde klein werk van Beethoven gaf twee kindertjes, die hun grootmoeder bloemen komen brengen, en ten slotte met haar een dansje doen. Bij een *Allegro* van Haydn kwam een pastorale vrijage van twee personen slechts; een vrijage met hofmakerij, gekibbel en verzoening.

II

Schoon in het voorgaande de dans vooral naar haar dramatischen inhoud werd beschreven, is deze laatste voor den illustrator zelve de hoofdzaak niet. Hoofdzaak is dat men het rhythmisch en melodisch karakter uitdrukt. De fabel is niet onmisbaar: inderdaad werd dan ook Mozart's *Alla Turca* geillustreerd zónder verhaal; enkel door bewegende groepen. Vier meisjes vormden een centrale figuur, die de rechterhand in beeld bracht; daarachter stond een gebroken rij van zes kinderen, die de linkerhand met gemarkeerden pas aangaf, en enkel in de *coda* naar voren kwam.

De fabel, heb ik gemerkt, wekt zelfs bij enkelen misnoegen. Ik vernam de klacht van één, doch zij zal wel bij méér hebben bestaan. De fabel, zoo werd beweerd, stoort den toeschouwer in de eigene fantasie, waarop de absolute muziek hem recht geeft.

Ik kan op die klacht slechts antwoorden, dat Schubert bij Goethe's *Erlkönig* en Schumann bij Goethe's *Faust* hun eigen aandoening aan den hoorder opdrongen; dat Doré zijn eigen fantasie en ontroering van Milton's *Paradise Lost* voor die van den lezer zelf in de plaats stelt; dat het illustreeren in velerlei vorm al lang erkend is, en dat hij, die er niet tegen

kan de fantasie van den dansschetser te volgen, — thuis moet blijven, en dan wel zéér gevoelig heeten mag, waar bij de Bataviasche illustraties zóó zeer de dans aan de muziek was onderworpen, en de beweging zóó trouw zich aan het toondicht aansloot. Ik ontzeg aan zulke menschen hun recht niet, doch meen het recht der illustratie te mogen handhaven, zooals ik voor mij gaarne Schumann's Faustscenen hoor, zonder het een ander te misduiden, zoo hij liever in zijn studeerkamer Goethe *sec* geniet.

Maar voor hen, die met des illustrators fantasie kunnen mêegaan, heeft de fabel een voordeel. Zij maakt een band tuschen de figuren, en brengt er eenheid in, en schenkt daardoor een vergoeding voor het vele, waarin de dans de muziek niet volgen kan. Kan Miss Duncan *alle* modulaties, *alle* harmoniën, kan zij in haar eentje *contrapunt* maken? Ik betwijfel het, zoolang ik het tegendeel niet onder eede verzekerd krijg. Maar op een of andere wijze zal zij menigmaal de *ontroering* eener modulatie, eener harmonie, zelfs van *contrapunt* kunnen geven, en op een of andere wijze zal zij eenheid maken: deze eenheid bereikt een koor eerder zoo de dans een fabel heeft, ook al wordt die fabel meer aangewezen dan uitgedrukt.

Meer aanwijzen dan uitdrukken, omdat de muziek de hoofdzaak moet blijven, en men zich dient te onthouden van sterke dramatiek. Want hoe, als de muziek geestig en humoristisch is? Mag men dan den toeschouwer tot lachen brengen? In geen geval, want het geluid van den lach stoort het geluid der muziek. Méér dan een glimlach mag men niet opwekken: de dramatiek zij dus sober.

III

De illustratie zocht gansch niet eenig historisch karakter. Zij was vrije fantasie, grootendeels gebeeld met de elementen den illustrator bekend: de techniek van het baldansen. De meest voorkomende pas was de driepas, die de gewone polka gebruikt, een enkele maal werden zelf-uitgedachte voetzettelingen ingevoerd. Aan de *Lanciers* ontleende men de *tour de mains*, de *chaîne* en de *moulin*; de figuratie was overigens

meestal eigen vinding. Een schoone werking heeft het *balan-ceeren-op-plaats*, het heen en weer bewegen van lijven, terwijl de voeten in rust blijven, een beweging die de baldans niet kent. Buigingen, *retroussé*, zwenken met den rok waren eveneens veelvuldig, en veel waard als middel van uitdrukken. Soms strekten de danseresjes een arm omhoog.

Misschien vraagt men of men kinderen van tien à twaalf jaar dit alles leeren kan. Het antwoord is tweeledig: het aanleeren van den loop der dans, de figuraties en passen, kortom het aanleeren van de ruwe schets gaat snel; de moeilijkheid begint met de uitwerking, met de fijne puntjes; en die moeilijkheid zal niemand onderschatten, die overweegt, dat op de uitvoering de directie nagenoeg nul is, en de kinderen dus alles van buiten moeten kennen, en schets en fijne puntjes. Dat men het echter ook dáárin ver kan brengen, leerde de uitvoering, waarop geen enkele fout van belang werd gemaakt, en de nauwkeurigheid in figuratie vrij wel bereikt was. Met professionals zou men een uitvoering kunnen bereiken, even precies als die van een orkest, ik twijfel er niet aan.

Dat men alles aan de kinderen leeren kan, wordt hier niet beweerd. De illustrator zag zich zelfs verplicht een zijner belangrijkste ontwerpen op te geven. Dit hoorde bij Mozarts *quatre-mains* in D-dur. De uitbundige joligheid dier sonate bracht de meisjes tot wildheid, en na twee maanden studie moest men deze illustratie schrappen. Toch brengt de illustrator gaarne hulde aan zijn ballerinen, die in vier maanden zich van vijf stukken genoeg eigen maakten om ze bevredigend uit te voeren, en aan wier kinderlijke intuïtie hij menige verbetering van zijn fantasie dankt.

Er werd vier maanden gerepeteerd, driemaal 's weeks. Tegen-spoed buitengesloten — maar waar is géén tegenspoed — had men hetzelfde in drie maanden kunnen bereiken.

IV

Hoe werd deze noviteit ontvangen?

De opkomst was niet belangrijk. Van de bezoekers schenen enkelen geheel gewonnen te zijn. Over den goeden smaak

der uitvoering was maar één stem. De illustrator mag dat zelf zeggen, want deze lof behoort voor een groot deel aan de dames en heeren, die hem bij de versiering ter zijde stonden. De dansvloer was omringd door een statige weelde van palmen en beschenen door een zacht electricisch licht. Omgeving en de danseresjes in sober sierlijk wit costuumpje maakten wat ik noemde een gedempte feërie.

Enkelen schenen geheel gewonnen te zijn; een ander vond de uitvoering te weinig belangrijk, weer een ander nam aanstoot aan de schennis van het absolute der muziek, en zelfs was er een, die den dans heel mooi vond, maar de muziek vervelend.

Men zal er aan moeten wennen om oor en oog in harmonische samenwerking in te spannen. Velen letten vooral op de muziek, anderen vooral op den dans, en waar de dans het nieuwe was, trok déze bij de meesten de aandacht het meest. En al is Miss Duncan zoo miraculeus in haar uitdrukking van Gluck, voorhands houd ik het er voor, dat de meesten van háár bezoekers méér nog op háár dan op Gluck letten.

Maar op de een of andere wijze zijn de bezoekers der Januari-voorstellingen meerendeels niet onvoldaan naar huis gegaan. Deze uitkomst vereenigend met zijn eigen uitdrukken, meent de illustrator te mogen besluiten, dat de besproken uitvoeringen de mogelijkheid van dezen nieuwen kunstvorm bezeugen hebben. En zelfs al mocht die eene beoordeelaar gelijk hebben, die de rechten der absolute muziek handhavend, de illustratie niettemin als opvoedingsmiddel voor kinderen sterk aanbeval, men zal ook deze uitkomst een winst moeten achten: wat de heer Van Eeden wil, bereikt men het best, zoo men bij de kinderen het beginsel in het gemoed brengt.

Weltevreden Febr. 1906.

DE KLEINE JOHANNES

DERDE EN LAATSTE DEEL

DOOR

FREDERIK VAN EEDEN.

XXIII

Het kleine armoedige keukentje, in de eerste valse schemering, die door 't groezelig gordijnloos venster drong, de twee matten stoelen, het vervelooze tafeltje met het petroleumlampje en het vuile koffiestel. Marjon's ijzeren bedje, dat gansch schudde als ze zich even verwoog.

Haar adem, nu diep en regelmatig, want ze sliep eindelijk. Het eerste tjlpen van musschen daarbuiten. Voor Johannes' geest steeds het bleeke, met asch en bloed bevuilde gelaat van zijn goeden Broeder, in zijn ooren de machtige stem door de kerkgewelven, de kreten van het volk. Zijn lichaam stijf en pijnlijk op de harde vloerplanken....

Toen, op eenmaal.... licht, helder-gouden zonlicht, een diep-blauw hoog-welvend uitpansel, een lauwe frisch-geurige lucht, alle pijn weg, een lenig vederlicht lijf, statig zee-geruisch.

Waar was hij? — Waar? Waar?

O hij wist het, hij voelde het aan zichzelf, waar hij was.

Hij herkende het gevoel van zichzelf, zijn gewaarwordingen, ook al had hij zijn omgeving niet herkend.

Maar hij hoorde de zee ruischen, zoo schoon als die alleen op vlakke zandige kusten ruischt, en het suizen van wind in helm. En hij zag het spel van de groenig-grauwe golven, hoe ze aanrollen met kroezig wit gekroond, in lange lijnen hun gladde kammen omslaan, en dan woelend en spattend neerbruischen en wit-gemarmerd uitzwalpen over 't vlakke zandveld.

Dat had hij voor jaren al net zoo gezien, — en het ging dóór elken dag, van eeuwen tot eeuwen.

En toen hij om zich keek, of hij Wistik ook zag, zijn vrindje, dat hij hier hoopte te vinden, — toen zag hij naast zich een kleine, lichte gestalte. Die zat stil en keek over zee.

Het was niet Wistik — neen! deze had groote gazen haftvleugels en een teeder-blauw manteltje, dat zacht uitgolfde op den zeewind.

„Windekind!” zei Johannes.

Toen keek het lichte wezen naar hem om, en Johannes herkende de lieve, raadselige oogen, en het fijne haar, wazig-blond als van enkel goud-glans, met den bloemkrans wit en groen.

„Daar zijn we weer!” zei Windekind.

„Zijt ge dan niet gestorven met vader Pan?” vroeg Johannes verbaasd.

„Ik leef eeuwig,” zei Windekind.

Johannes dacht daarover. Hij was nu weer zoo rustig, zooals altijd hier. Het ruwe, pijnlijke leven leek nu zoo ver. Hij voelde enkel kalmte en welbehagen, al wist hij wèl dat zijn lijf nog op harde planken lag.

„Wordt dat niet vervelend?” vroeg hij toen aan Windekind. Deze lachte en hield den bloem, dien hij droeg als staf, voor zich uit. Het was geen iris, maar een prachtige vreemde bloem, een lelie of orchidee, blauw, wit en goud-getijgerd.

„Domme jongen,” zei hij. „Zich vervelen is moe zijn, en niet meer kunnen genieten. Ik ben geen mensch, die moe wordt na wat jaren. Ik word niet moe van vreugde.”

— „Nooit?” vroeg Johannes.

— „Dat weet ik niet” antwoordde Windekind. „Maar nu nog niet. Werd ik moe dan zou ik sterven en terug naar Vader gaan. Die kan nooit moe worden.”

— „En wordt ge dan ook nog wijzer?”

Toen keek Windekind teeder en zeer ernstig naar Johannes.

— „Ziet ge mijn bloem?” zei hij. „Dat is mijn oude iris niet. Deze is veel schooner. O, moeder Aarde is veel veranderd. En ik ook.”

Johannes keek om zich. Maar alles zag als vroeger, de lange fijngroene duinenreeks, de lucht vol blanke wolken, de

sierlijke witte meeuwen, wiegelend in den wind met hun geschreeuw vol groote, eenzame vrijheid. Maar op zee was geen zeil te zien, en aan 't strand geen mensch.

— „Hoe heerlijk dat ik u weerzie!” zei Johannes. „Ik ben zoo bedroefd geweest om vader Pan. En nu ben ik zoo bezorgd om mijn armen Broeder.” —

Maar toen Johannes dit zei, voelde hij toch vredig en rustig, en dit bevreedde hem.

Windekind zag hem met geheimvol lachen aan.

— „Dat is zéér lang geleden,” zei hij.

En toen Johannes hem verwonderd aankeek —

— „Zeer lang,” herhaalde hij. „Wel duizend jaar.”

— „Duizend jaar?” prevelde Johannes twijfelend.

— „Ja zeker, duizend jaar,” zei Windekind stellig. „Ik ben oud geworden, al ziet ge 't niet aan mij. Maar die van mijn geslacht worden al jonger van aard en wezen, hoe langer wij leven. Leer dat ook, Johannes, dat is goed. Ik ben met de eeuwen sterker en veerkrachtiger en wijzer en teerder geworden. Zoo hoort het. Ik heb nu op aarde geen vijanden meer. Ik heb mij verzoend met dien kleinen kabouter. Wistik is een recht goed ventje.”

— „Niet waar?” zei Johannes, verheugd. „Dat heb ik ook gemerkt.”

— „Ja!” zei Windekind, „als hij leiding heeft. Ik heb mij ook verzoend met de menschen.”

— „O heerlijk, heerlijk!” riep Johannes. „Ik weet wie dat gedaan heeft.”

— „Juist!” knikte Windekind „dat heeft uw goede Broeder gedaan.”

Dan zag Johannes de meeuwen toevliegen in een talrijke vlucht, van alle kanten, en schreeuwend en zwenkend vergaderden zij zich om iets wat uit de verte naderde over zee, als een groote vogel, zwevend op reusachtige, stil-uitgespreidde wieken. Het felle zonlicht schitterde daarop, met snelle lichtflitsen, als op gepolijst goud en blank metaal. Toen het naderbij kwam zag Johannes dat het de fraaie kleuren had van een zwaluw, staalblauw en bruin en wit, maar met gulden snavel en klauwen, en dat lange, bonte vederen of linten er achter aan

stroomden bij de snelle vlucht. Scherp stak het fijne wit der zwierende en krijschende meeuwen af tegen den grooten, donkeren buik. Een zachte glasklank van in accord ge-stemde klokjes kwam van omhoog.

— „Wat is dat voor een geweldig beest?” vroeg Johannes. Want de schaduw er van vloog over zee, als die van een volk.

— „Dat is geen beest” zei Windekind. „Het zijn menschen. Maar nu gansch niet leelijk meer, of om uit te lachen. Zie maar.”

En nu zag Johannes aan de onbewegelijke houding, dat de vogel geen vogel was, maar een reuzig luchtschip in vogelengestalte. Nu zag hij ook duidelijk hoe licht gekleede figuren heen en weder gingen langs de boorden, en voedsel wierpen naar de meeuwen, die het opvingen, met schreeuwend samen fladderen.

Daar wijzigden de groote, blinkende vleugelen hunnen stand, en in sierlijke zacht-glooiende baan streek het gevaarte nederwaarts, en scheerde in minderende vaart rakelings honderde meters ver langs het effen zandig strand.

Eindelijk stond het, en Johannes kon den heerlijken bouw bewonderen, het schitterend verguldsel, de glanzig staal-blaauwe versierselen, de veelkleurige banieren en wimpels met gouden spreuken, die uit-wapperden in den zeewind.

— „Stijg in” riep Windekind „eer zij weer verder gaan. Zij zullen niet lang toeven.”

— „Gaat gij mede?” vroeg Johannes.

— „Ja!” antwoordde Windekind. „Bij deze menschen ben ik te huis. Maar bedenk, zij kunnen ons nog niet zien, evenmin als die voor duizend jaar. Het zijn nog altijd maar menschen.”

Johannes zweefde aan Windekind's hand naar het luchtschip en borg zich in den gouden kroon op den vogelkop. Zoo zagen zij veilig het doen der menschen.

Deze waren schoon en krachtig, evenals die in 't rijk van vader Pan. Maar hun haar was donkerder en hun gezicht ernstiger, met oogen vol gedachten. En allen geleken zij op Johannes' Broeder, alsof het één groot gezin was van zijn verwanten.

Hun gewaden waren bij allen bijna gelijk, zeer eenvoudig.

Eenzelfde stof, op linnen gelijkend, met de fraaie stemmige kleuren van sommige vogels, houtduif en edelvalk, en versierd met randen van fijn gewerkt helkleurig ornament. Ook droegen ze bijna allen bloemen. En over 't gansche schip hingen dikke bloemfestoenen, maar verwelkt, een scherpe zoete rozengeur verspreiden.

Hun hoofden waren onbedekt en hun haren niet lang, maar dik-golvend. Er was weinig verschil in dracht tusschen mannen en vrouwen, maar de volwassen mannen droegen allen volle baarden, de vrouwen vlechten om 't hoofd gewonden.

Zij verlieten nu voor een korten tijd hun vaartuig en renden vroolijk lachend langs het strand, blijde in de beweging. Johannes zag dat zij sandalen droegen, even als de bruine man bij Roodhuis, en hij moest lachen om de herinnering. De jongeren gingen blootsvoets.

Toen zij gebaad en gespeeld hadden stegen zij weer in het schip, en toen schikten zij zich bij elkaar en zongen een lied, gericht naar de zee. En hoewel Johannes de woorden niet verstond begreep hij wel wat het zeggen wilde. Het klonk als een psalm, maar zoo schoon en ernstig als hij nimmer hoorde.

„Dat is het danklied, wat zij altijd zingen na een veilige reis over het groote water” zei Windekind. „Ja, zij meenen het, want zij kennen den Vader allen. Zie maar hoe zij het meenen.”

En Johannes zag de diepe ontroering op hun ernstige gezichten, en de tranen die de jongere vrouwen onder de oogen glinsterden, en hij hoorde het huiveren der aandoening in hun zuivere, volle stemmen.

Toen steeg de groote, prachtige vogel weer langzaam op met een vreemd geklapper der uitplooiende wieken, gesnor van ongeziene raderen, geklinkklank der glazen klokjes, en richtte den gulden snavel en de starre kristallen oogen landwaarts.

— „Hoe beweegt hij zich toch?” vroeg Johannes.

— „Zoud gij aan uw voorouders kunnen doen verstaan hoe een electrisch voertuig van uw tijd zich beweegt?” vroeg Windekind. „Vraag het dan maar niet, en zie liever toe hoe schoon uw land geworden is.”—

De lange kustlijn werd nu zichtbaar, terwijl zij stegen, en Johannes zag op regelmatige afstanden groote zwart-grauwe steenen dammen in zee steken, waartegen hoog het witte schuim der branding spatte.

— „Dat is niet mooi, maar noodig” zei Windekind. „Maar nu komen onze duinen.”

En zie, die waren zoo vrij en schoon als in den ouden tijd. Een wijde, ruige wildernis zonder hekken of palen, zonder scherven of papieren. Dicht groenden de boschjes in de dalen, de meidoorn bloeide er wit, en het geluid van honderd nachtegalen was hoorbaar tot in hun hooge sfeer. Johannes zag, als van ouds, de witte staartjes van duizende konijntjes wippen over de grauw-groene mosvelden. En ook zag hij menschen, soms bij twee of drie, soms in een groep van velen. Maar zij stoorden niet de harmonie der rustige wildernis, en hun fijngrijze, zachtbruine en stemmig-groene kleederen misstonden niet in de teere tinten van het landschap.

Toen kwam het groene land daarachter, en hoe was Johannes opgetogen toen hij dit zag, van uit zijn hooge vlucht, als één groot bloemrijk, boschrijk park.

De helgroene velden waren er nog, en de rechte vaarten en slooten. Maar overal waren boomen. Soms alleen staand, machtige breedschaduwende reuzen, soms in groote wouden aan één, uitgestrekte loovermassa's, koel en ruischend, waar de houtduiven koerden en de wielewaal float. Kleurige bloemen, en rijk bloeiende heesters, zooals die Johannes alleen in tuinen had gezien, stonden nu overal, als in 't wild. In zoo groote massa, dat het van boven soms tapijten leken van gloeiend rood of diep blauw.

En de kleine blanke menschen-huizen lagen alom tuschen dat groen en die bloemen, alsof een reus ze had uitgezaaid met lenige hand. Maar aan de boorden van 't water, van meren, rivieren en vaarten, waren ze 't dichtst gestrooid. Het blauwglanzend water geelk magneet, dat de vierkante blokjes had aangetrokken.

— „Ziet ge wel, Johannes” zeide Windekind „dat het de schuld der menschen zelf was, toen ze zoo misstonden in de natuur? Want zij hadden er geen eerbied voor, en bedierven haar uit domheid. Nu hebben zij er van geleerd, hoe zij zelf

schoon en natuurlijk moeten zijn, en ze hebben haar te vriend gemaakt. Hun kinderen hebben ze geleerd, van vroegste jeugd aan, geen bloem of blad noodeloos te schenden en geen dier noodeloos te doden, en altijd te zorgen dat zij waardig zijn tusschen al die mooie en sierlijke dingen te verschijnen. Heilige eerbied voor al het schoone en voor al het levende is nu bij hun het strengste gebod. Zoo is er vrede ontstaan tusschen mensch en natuur. Zij leven nu met de natuur samen in innig verkeer, en hinderen elkander niet”.

— „Maar Windekind, waar zijn de steden? Ik zie alleen verspreide huizen en kerken. En waar zijn de spoorwegen met hun ijzeren banen? en hun zwarte stations? En waar zijn de fabrieken met hun hooge schoorsteenen en vuilen rook? —

— „Lieve Johannes, zou men leelijke dingen langer in stand houden dan hoog noodig is?”

— „Zijn spoorwegen en steden en fabrieken dan niet noodig?”

— „Fabrieken zijn er nog, maar die behoeven niet leelijk te zijn. Daar liggen er, schooner dan menig paleis van voor duizend jaar. En waartoe ijzeren banen als de wijde luchtbanen vrij en open zijn? En waartoe in hooge hokken boven elkaar te kruipen zoolang er woningruimte is tusschen groen en bloemen? En zóó dom waren de menschen toch niet, of zij hebben weg geweten om al dat leelijke op te ruimen, en hun werktuigen te drijven zonder het branden van vuile, diep-verborgen steenkool. Maar er zijn nog wel wegen, zie maar!”

En Johannes zag hoe alle woningen verbonden waren door wegen, sommigen vierdubbel en breed, van donker rossige kleur, anderen als smalle witte lintjes, kronkelend door 't gras van huis tot huis. En de menschen bewogen zich er op, te voet, of in snellen gang op kleine voertuigen.

— „Het is een feestdag,” zeide Windekind. „Nu zijn dat werkelijk blijde en heilige dagen, zonder de doodsche saaiheid van vroeger.”

Overall zag Johannes kerkjes met spitse torentjes in den ouden Hollandschen stijl. Maar zij waren nu vol beeldhouwwerk en sieraad. De deuren stonden open en de menschen gingen er in. En uit die kerkjes hoorde nu Johannes muziek-

klanken, zoo zuiver en schoon, als de mooiste muziek die hij ooit gehoord had.

„O Windekind, hoe graag zou ik binnengaan en mee luisteren naar die heerlijke muziek. Ik heb het zoo noodig,” zei Johannes.

Maar Windekind legde den vinger op de lippen en zeide:

— „Stil! Wij zullen nog beter hooren. Onze reizigers gaan naar een veel grooter kerk, waar de allerschoonste muziek te hooren is. Het zijn pelgrims, zooals er elk jaar op dezen tijd uit alle landen gaan, om dat groote feest te vieren.”

— „Zie ik daar niet nóg een luchtschip, Windekind? en daar nog één!” vroeg Johannes.

— „Ja. Misschien gaat er wel een met ons mee,” zei Windekind. „Dat is vroolijk.”

En werkelijk kwam weldra een tweede luchtschip, een groote broeder-vogel, naast hen zweven. Daar gingen de vlaggen op en neer, en breede donkerblauwe wimpels met zilveren heilspreuken er op, werden wapperend uitgelaten. De menschen wuifden en juichten luide. En toen de tweelingvogels zoo dicht bij elkander waren, dat de spitsen der groote glans-vlerken elkander bijna raakten, toen hieven de menschen op Johannes' schip een gezang aan, een luid, zeer krachtig lied, dat onmiddellijk met een tegenzang van het andere schip beantwoord werd. En zoo wisselden zij keer en tegenkeer, geruimen tijd.

Warm werd Johannes hart, bij deze zoete verstandhouding tusschen menschen en menschen, elkander gansch vreemd.

— „Spreken nu alle menschen één taal?” vroeg hij aan zijn vriend.

— „Hoort ge niet wat zij zingen? Die taal hebben alle menschen gekozen, als de schoonste natuurlijke taal, dat is Grieksch.”

— „Ik kan geen Grieksch,” zei Johannes spijtig.

— „Maar zie dan eens op dien wimpel op 't andere schip. Wat staat daar?”

— „Dat is Hollandsch, Windekind, gewoon Hollandsch,” riep Johannes blijde, en hij las: „*Daar is geen Dood*” en „*'t Is al vreugd wat duurt*” en hij las den naam van het schip: *de Reiger*.

Toen streek zijn eigen schip weder neer op een effen grasveld, dicht bij groote gebouwen van grijzen hardsteen, sierlijk behouwen, en daar lag het vaartuig langen tijd stil, om geheimzinnige reden. Voor beweegkracht, dacht Johannes. En de pelgrims maakten gebruik van 't oponthoud om te dansen op het grasveld in bevallige reien, en om de verwelkte bloemslingers door versche te vervangen.

Toen stegen zij weer en doorsneden de stille zomerlucht in suizende vaart naar het Zuiden. En Johannes merkte op, hoe niet veel meer dan de helft van 't land akker en moestuin en boomgaard was, en al het overige bosch en park en bloemtuint. En hoe nergens hekken of heiningen of muren waren, behalve de muren waartegen de druiven en perzikken groeiden. En wel zag hij nog de bruine en witte zeilen op meren en vlieten, dat schoone wèl-gewende schouwspel, maar de hooge, vierwiekige molens waren weg, dat was jammer.

„Men kan niet alles verlangen,” zei Windekind.

Reusachtige wielen, als liggende schepraderen, die glinsterden in de zon, zag hij gestadig draaien, door een geheime oorzaak bewogen. Dat was toch altijd beter dan rookende schoorsteenen.

En nergens was vuil, nergens was de vane armoede, nergens was de doodsche leelijkheid en de eentonige naargeestigheid der steden. Hij zag geen verwaarloosde en vervuilde menschen, geen onoogelijke oorden met afval en rommel. Waar hij wist dat de steden waren geweest, waren nu groene wildernissen vol vogelzang, of vruchtbare wel verzorgde akkers en tuinen.

— „Het wereld-huishouden is aan kant, lieve Johannes,” zeide Windekind. „Het heeft wat lang geduurd en heel wat geharrewar gekost. Maar nu is toch alles af en op orde. Ik heb er zelf mijn rechte behagen in.”

En hij keek van uit zijn gouden zitplaats over de landen als een kleine, schoone koning, die met een bloeme-scepter zijn domeinen regeert, fier en tevreden.

„Let op, nu gaan wij hooger, wij moeten de bergen over.”

En het schip steeg, tot beneden de menschen niet meer zichtbaar waren en de huizen eindelijk evenmin. Het werd kil en zij kliefdén den witten mist der groote wolken. Winde-

kind sloeg zijn blauwe manteltje om Johannes heen, als van ouds. Zoo gingen zij uren voort in damp en nevel, en het machtige vaarttuig sidderde door de vervaarlijke snelheid van zijn gang. De reizigers waren stil en binnen-in gesloten verblijf. Door regen, door sneeuwstormen raasden zij heen. Maar enkele oogeblikken kwamen wijde, geweldige landschappen, vrij voor den blik, met groene landen, schuimende rivieren, sneeuwbergen en gletschers en blauwe meren.

— „Is de gansche wereld nu zoo schoon en wel verzorgd als mijn eigen land?” vroeg Johannes.

— „Menschen-werk is nooit volmaakt” zei Windekind „en dat is maar goed voor hun hoogmoed. In Azië en Afrika is het nog lang niet pluis overal, en dat zal er ook wel nooit van komen. Maar het is toch al heel wel zóó! heel wel! Men zou het voor duizend jaar niet gezegd hebben.”

Hoelang zij zoo voort-snelden kon Johannes niet zeggen, het geelk hem vele uren. Toen verijlde het wolkenveld meer en meer, en beneden werd weder het groene land zichtbaar en een blauwe, diep-blauwe zee.

— „Is dit Italië?” vroeg Johannes. Windekind knikte en Johannes hoopte dat zij hier zouden stilsthouden om het schoone land te zien waarvan de pater hem verhaald had. Het schip daalde, totdat menschen en huizen weer te onderscheiden waren. En toen zag Johannes een aanblik zoo grootsch, zoo rijk, zoo overweldigend dat hij geheel verbluft was en sprakeloos. 't Eenige wat hij zeggen kon, was: „O! hoe zal ik dit alles beschrijven!”, denkend aan Marjon.

Want het vertoonde zich in een volheid en verscheidenheid, die geen tijd liet tot nauwkeurig opmerken. Het was landschap en wereldstad tegelijk. Een ontzachlijke vallei, waarop het schip nederzweefde, en die vallei was vol boomen, groen, bloemen, gebouwen, beelden en menschen. Vlak voor hem zag hij een reusachtige azalea-boom geheel met roode bloemen overdekt, verderop een lange arcade, met klimop begroeid, die nederwaarts reikte tot den bodem van het dal. Dan een tempel, met zeer lange dunne witte pijlers, ook met klimop begroeid. In 't midden van het dal stond een reuze-groot

beeld, enkel een kop. Johannes zag de zon er op glanzen. En verder overal gebouwen en duizende menschen. En dat alles te samen gaf een indruk van geluk en schoonheid, die onbeschrijfelijk was. Johannes riep maar „hoe heerlijk! hoe heerlijk!” en deed zijn uiterste best alles goed op te nemen, om het voor Marjon te onthouden en te beschrijven. Maar hij voelde dat het boven zijn krachten zou gaan, en de schoonheids-aandoening was zóó hevig, dat hij uitriep: „het is te heerlijk! ik kan het niet dragen!” — En hij verwonderde zich of het schip hier stil zou houden.

Maar zij hielden niet stil en zweefden verder, de rotsige kusten volgend, nu niet hoog boven den grond. En Johannes herkende de roode rots en de kust waar hij met Wistik gezeten had toen de Duivel verscheen. En het land zag ook wel-verzorgd en bewoond op dezelfde wijze als zijn eigen land.

Toen staken zij weer de donkerblauwe zee over, en zagen hoe die bevaren werd door zeer groote, snelle vaartuigen zonder zeil of stoom, die over 't water schenen te glijden en het witte schuim hoog deden opstuiven voor hun scherpen boeg.

Toen rees, na een lange vaart, een groot eiland uit zee, als een violette schaduw, en hoewel het klaarlichten dag was, scheen het of er een heldere geel-witte ster boven dat eiland fonkelde.

„Dat is ons doel!” zei Windekind. „Let nu op, nu zult ge iets schoons zien.”

En toen zij naderden wist Johannes niet wat hij zag, of het eiland een natuurgewrocht was of een wonderwerk van menschenhanden.

Want het gansche, groote eiland, dat van verre een gebergte scheen, bleek bij de nadering geheel met bouwwerken te zijn overdekt, een ophooping van zuilen en koepeldaken, die zich boven elkaar verhieven, en opliepen tot een ontzachlijken koepel, die in de klare, zonnige lucht tintelde met de contoeren van een gestilliseerde wolk, met de zilverige, lichtgroene en donkerblauwe pracht van een gletscher, bedekt door duizende schoon gebeeldhouwde opstrevende ijspegels, en op welks top het geelwitte licht blonk, dat een ster scheen bij helderen dag.

Die bouwwerken waren zoo grootsch en zoo talrijk, dat men

niet wist wat de natuurlijke vorm van het eiland was geweest en wat door menschenhand was gemaakt.

En nog dichter naderend zag men overal groene loovermassa's, die alle ruimten tusschen het gebouwde aanvulden, tot boven toe. Zoodat het geheele eiland een wonderbaar schoon geheel was van natuur en kunst, van blanke zuilen, van zilver- en blauwe, van bronsgroene en gouden koepeldaken, en daartusschen het donkere groen van dicht bosschage en struweel, met daaruit oprijzend palmkruinen, op ranken, licht gebogen stam.

— „O Windekind?” riep Johannes. „Is dit een sprookje?”

— „Dit is een sprookje” zei Windekind, „zoo mooi als ik er u ooit een verteld heb. Maar dit is echt. De menschen hebben het eerst door mij hooren vertellen, en toen hebben ze besloten het te maken, zoodra ze tijd hadden en het menschelijk huishouden in orde was. Het kon nog wel mooier, maar het is toch al heel aardig uitgevallen, vooral als ge denkt dat ze er nog maar honderd jaar aan konden werken, en dat een aardbeving hun werk vernielde, toen ze halfweg waren.”

— „Wat schittert daar op dien hoogen koepel, op den top van het eiland? dat een ster leek uit de verte? Is het vuur?”

— „Dat is geen vuur, maar metaal, Johannes, een gouden vlam. Een stuk verguld metaal, dat altijd zoo schittert in de zonneschijn alsof het brandt. Met die vlam willen de menschen hun brandende liefde aanduiden.”

— „Voor wie, Windekind, voor elkaar? of voor God?”

— „Daarin kennen ze geen onderscheid, Johannes!” zei Windekind.

De pelgrims stonden met blijde gezichten naar het eiland te staren en juichten en zongen weer. Slechts enkelen, onder de oudsten van hen, schenen het eiland vroeger meer gezien te hebben.

De zee was hier met groote witte schepen bedekt, die snel af en aan voeren, en ook de luchtschepen zag men hier van alle windstreken toevliegen, als reigers naar hun nestel-plaats.

Toen liet Johannes' vaarttuig zich neer op een groote grazige vlakke, een eind weegs van de kust, en de pelgrims stegen uit, nu schuchter en verlegen door al wat hen omringde, en

de menigte van luchtvaartuigen en menschen, waaronder zij zich vreemd en beklemd gevoelden.

Honderde luchtschepen stonden er, een schitterend schouwspel, allen bont getuigd en versierd en in velerlei gestalten gebouwd. Er waren valken en adelaars, en reusachtige kevers, gansch van goudachtig-brons, en vliegen met groenen metaalweerschijn, en libellen met iriseerende glas-wieken, wespen met zwarte en gele ringel-lijven en vlinders met huizen-groote, gele blauw-bepauwoogde wieken, waarvan lange zwarte en roode wimpelstaarten affladderden.

En een druk gewoel vervulde het grazige plein, door al de komenden, die hunnen weg zochten.

Aan de kust, rondom het gansche eiland, was een bijna onafgebroken reeks koele terrassen onder witte kolonnaden, door de lichtpaarsche bloempjes der glycine beschaduwd, en daarachter kleine wit gepleisterde vertrekjes, uitziend over zee. Daar werden de honderd-duizenden, die hier jaarlijks kwamen voor dit feest gehuisvest en gevoed.

Johannes zag hoe zij aten aan lange tafels, waarop vruchten, brood en bloemen. Overal klonk het geluid van vroolijk spreken, van gelach, van zang en gitaarspel, door het ruischen van de branding omlaag, waar het blauw-kristallen water wit schuimde tegen de dofroode rotsen.

Hooger op was het eiland licht en open, met zonnig park, laag bloemrijk struweel, waartusschen enkele hooge palmen, en overal tempels en gebouwen met velerlei bestemming.

Johannes zweefde er over aan Windekind's hand, en kon het vele wat hij zag niet omvatten. Hij zag onderaan, dicht bij de kust, groote arena's voor lichaamsspelen en wedstrijden, dan lange gebouwen met duizende kolommen, voor het uitstellen van nuttige en vernuftige voorwerpen en werktuigen.

Een weinig daarboven kwamen de tuinen met planten en dieren, de museums, de sterrewachten, de ontzachlijke boekerijen, en de overdekte wandel-gaanderijen en vergaderzalen voor de geleerden. Daarna kwamen de schouwburgen, in Helleenschen vorm, half cirkelvormig, met wit-marmeren zitplaatsen. En alles vol menschen, in hun fraaie, sierlijke kleederen. Er waren ook gele en bruine rassen, zelfs zeer donkergekleurde, met fonkelende oogen, trotschen gang en forsche

lichamen, en die droegen helkleurige, roode en groene, met goud versierde zijden gewaden, maar al wat blank en blond was, was sober gekleed, in fijne, stemmige kleur.

Nog hooger op waren de verzamelingen van beelden, marmeren en vergulden, velen buiten in het park, tusschen bloemen, agaven en ruischende waterwerken, nog meer onder lange portieken, — en in groote lage gebouwen het geteekende en geschilderde, het in metaal gesmeedde of in hout gesnedene.

En eindelijk, nog hooger op de hellingen, en dicht bij den grooten middentempel, die als de kruin was van het eiland, lagen de muziektempels, in stiller ernstiger omgeving van donkere laurier- en myrten-boschen.

Ze waren verschillend, sommigen lichter en sierlijker, van helderen steen, met gulden spitsen dak, anderen zwaar en streng met groen- en rood-granieten zuilen, stemmig grauwen kalksteen en bronzen dakgewelf.

En Windekind wees Johannes, hoe elke tempel uitsluitend aan één toondichter was gewijd, en met vreugde hoorde hij namen die hem nog welbekend waren, uit zijn eigen tijd.

— „Welken zullen wij kiezen, Johannes?” vroeg Windekind. „Zoo goed als in elk dezer tempels is nooit op aard hun werk te hooren gegeven”.

En terwijl hij nog weifelde, en de naam Beethoven al op de lippen had, zag hij over 't grazige pad, tusschen de roze bloeiende oleanders, een rei van vijf statige menschen naderen. Het waren hooge, krachtige gestalten, vier mannen en een vrouw, de mannen al vrij oud, met zwaar, grijs, bij één zelfs zilverwit haar, de vrouw jonger en onbeschrijfelijk fier en schoon. Zij droegen allen een mantel van dezelfde amarant-roode kleur, en op het hoofd een smalle krans van groene mirte, en een bloem in de hand.

Ze gingen langzaam en waardig, en waar zij kwamen groetten alle menschen, de pratenden zwegen eerbiedig, de zittenden of liggenden stonden op, wie in hun weg stond week ijlings uit.

— „Wie zijn die vijf menschen, Windekind?” vroeg Johannes.

— „Dat zijn de vijf koningen. Ziet ge niet hoe ze mijn bloem

in handen dragen? Dat is de konings-lolie, blauw-wit-goud, die hebben de menschen gekweekt. Ze was er vroeger niet. Dit zijn de edelsten, de wijssten, de sterksten, de schoonsten, de waardigsten onder de menschen. Het zijn zij, die alle menschelijke vermogens in volkomenste harmonie vereenigen. Zij zijn dichters, meesters van het woord, wijzen, die de zeden zuiveren en verheffen, regelaars van den arbeid, wegwijzers in bedrijf, in smaak, in wetenschap. Niet allen zijn ze even voortreffelijk en niet altijd zijn er zooveel. Men zoekt en verheft de besten. Maar ze voeren geen staat, ze hebben geen hof, geen paleis, geen leger, geen rijk. Hun troon is waar ze zich nederzetten, hun rijk is de gansche wereld, hun macht is de schoonheid van hun woord, hun wijsheid, en de liefde van alle menschen, Zie! hoe men hen vereert. Kijk nu die malle vrouwen weer doen! Er blijven toch onder jonge vrouwen altijd dezelfde mallooten!"

En Windekind wees, hoe dweeppieke meisjes de handen van de vijf wilden kussen, en hen bloemen voorhielden, opdat ze die zouden aanraken, en daarmee tot relieken maken, om altijd te bewaren als aandenken. Maar de wijzen wezen hen glimlachend terug, en gingen den grootsten muziektempel binnen, een machtigen bouw van effen room-wit marmer, onversierd, maar heerlijk harmonisch van verhouding en zuiver van lijn, in ronden vorm met bronzen dak, zonder zij-vensters, en met enkel licht van boven, Boven den ingang stond met groote gouden letters „Bach”. En toen de vijf binnentraden, stonden alle menschen op, en wachtten tot zij gezeten waren, op de vijf voor hen alleen bestemde zetels.

En daar hoorde Johannes toen zeer schoone muziek, en Windekind zeide: „deze beek is nog niet verdroogd, en zal wel in eeuwen niet verdrogen.”

En toen zij daarna weer buiten kwamen, en het geluk zagen van al deze schoone menschen en de plechtige wijding waarin ze allen door deze melodiën waren gebracht, toen barste Johannes eensklaps in droefheid uit, zeggende: „O Windekind, maar nu ik dit alles gezien heb en weet hoe de menschen kunnen leven indien ze wijs en goed zijn, wat baat het mij, daar ik toch terug moet in dat jammerland van leelijkheid en dwaasheid en onrecht? — en helaas! wat baat het ook al die

armen, die misschien dit schoone leven voorbereiden, maar het nooit zullen aanschouwen?"

Angstig smeekend zag Johannes zijn vriend aan, die peinzend zweeg, terwijl zij langzaam nog hooger opwaarts zweefden, door een dicht woud van donkere laurieren, waartusschen ook de gelukkige en hooggestemde menschen hunnen weg zochten, naar den grooten, hoogsten tempel.

Windekind zeide: „gij verstaat nog de eenheid van het leven niet, Johannes. Hoe schoon dit alles u ook voorkomt, het is nog maar een kleine schrede verder. Dit zijn ook menschen en blijven menschen, met ziekte en dood, met twist en misverstand, met waan en onrecht. Al wat u nu zoo verheven en wonderbaar toeschijnt, is nietig als een stroohalm, bij de heerlijkheid van den Vader, tot wien wij allen terug keeren. De overwinning ligt niet hier, maar hooger. En wie aan de voorbereiding heeft gewerkt, hoe nederig ook, hij zal zijn rechtmatig deel hebben aan den eind-triomp.”

Johannes begreep niet geheel, maar dronk gretig den troost uit deze geheimvolle woorden. En nog daarover mijmerend trad hij uit het donker-looverige bosch op een ontzachtlijk plein, en zag den grooten middentempel vóór zich, die den top vormde van het eiland.

Overweldigend, bijna huiveringwekkend en beklemmend grootsch was deze aanblik, en hij zag de aankomende menschen als versteend staan. Niet dan fluisterend waagden zij te spreken.

Het plein was zoo groot dat zij, aan den rand van 't bosch komende, van de menschen die den tempel intraden, handen en hoofd niet meer konden onderscheiden. Het plein was geheel vrij, geen plant, geen beeld stond er. Het was de geëffende top van den natuurlijken rots, roodachtig-grauw graniet, gladgepolijst, en langzaam opstijgend in zeer lage trappen, twaalf schreden breed en één voet hoog.

Somber-grootsch was het onderste van den tempel. Het was langwerpig vierkant, het langst van Noord tot Zuid, en toonde een eindeloze reeks zware, gedrongen lotos-kolommen van denzelfden roodachtig-grauwen steen. De blik verloor zich daartusschen als in een donker zuilen-woud. Men zag hun schaduw de lichte stipjes der menschgestalten in steeds toestroomende drommen verzwelgen.

Deze machtige kolommen droegen op rechte platte verbindingsblokken een breed terras, dat om den ganschen tempel ging. En op dit terras was aarde en daarop groeide een zware plantengroei van boomen en struiken, groote ronde sycomoren, hoog rijzende cypressen en slanke palmen, alles door een sluier van bloem- en bladrijke klimplanten overgroeid en verbonden.

Dan volgde, trapsgewijze, hoogerop een tweede zuilenrei, die weder een begroeid terras droeg met kleine heesters en daarboven nog een derde. Deze kolommen waren van blanker steen, lichtgroen en grijs, de hoogste rei was wit, waartegen hel het groen der planten kleurde.

En daarboven uit koepelde rank en stout een opéénvoeging van hoogwelfen, met een ruigte van duizende sierlijke spitsen en pinakels, als een woud van stalagmieten, vormend een ovaal geheel, welks hoofdkleuren waren fonkelend donker metaalblauw, lichtgrijs en zilver, zoodat het als een wolk scheen, of een gletschertop, maar door menschenhand harmonisch gefatsoeneerd. Er daarboven, op een reusachtigen driehoek, flonkerde het liefde- en levenszinnebeeld, de gulden vlam.

Hoewel duizende menschen gestadig van alle zijden in den tempel stroomden, en tusschen de donkere kolommen verdwenen, was het zeer stil. Zoo stil dat men, door het voetgeschuifel, nog duidelijk hoorde het klateren der beken, die van de begroeide terrassen afstortten en wegstroomden naar de vier hoeken van het plein.

Johannes trachtte de zachte gesprekken der menschen te volgen, maar hij verstond de talen niet. Doch toen wees Windekind hem een drietal mannen, een forschen vader van omtrent vijftig jaar en zijn twee zonen, slanke, lieve jongens van even twintig, en zeide: „Hoor wat zij spreken.” En het was Hollandsch, zuiver welluidend Hollandsch.

De vader zei: „Zie Gerbrand, die onderste zuilen zijn zoo dik, dat tien mannen ze niet omspannen kunnen. Maar binnen in den tempel, in de groote ovale middenzaal, staan honderd veel grooter zuilen, die reiken tot aan de vloer van het derde terras. Op die zuilen staan, op welfbogen, dubbel zooveel kleinere, die wat hooger reiken dan de galerij van het derde terras en er door een stelsel van steunbogen mee verbonden zijn. Op die tweehonderd kleinere zuilen rust de enorme mid-

denkoepel, die de ovale zaal overwelft. Die koepel is geheel van metaal, dat donkerblauwe is staal, dat grijze aluminium, dat lichtgroene brons, die pinakels, versierselen en bogen zijn zilver of verzilverd staal. In de vier hoekruimten, tusschen vierkant en ovaal, staan vier torens, dat zijn die kleine, geheel vergulde koepels. Daarin gaan liften op en neer, en daarin wordt ook het water opgevoerd, voor de terrassen.

„De hooge driehoek midden op den koepel is van brons, en de vlam verguld brons. De vlam alleen is twaalf meter hoog, en zijn top honderd tachtig meter boven dit plein.”

En Gerbrand, de jongste knaap, in fronsend schouwen, en opgetogen ontzag: „Hoeveel menschen werkten wel daaraan, vader?”

En de vader weer: „O meer dan honderduizend, bijna een eeuw lang. Maar als de tempel nu weder instortte, zooals ééns gebeurd is, dan zouden er nu tienmaal zooveel komen en hem met lust herbouwen in de helft van den tijd.”

Naderbij komend, onderscheidde Johannes op den steenen rand onder het eerste terras, zilveren reuze-letters, van soberen romeinschen vorm. Aan het front werd het gedeelte van een spreuk leesbaar, die blijkbaar om den ganschen tempel doorliep en waarvan Johannes de statige klanken onthield, al vatte hij nog niet den zin. Op de voorzijde stond:

REDEUNT SATURNIA REGNA

en op de oostelijke zijde las hij de eerste woorden

IAM NOVA PROGENIËS . . .

verder kon hij niet onderscheiden.

Zij gingen het woud van kolommen in, en Johannes bleef het drietal van dichtbij volgen. In het plechtig half-duister drong alles zachtjens naar de trappen, die tot de lichtere terrassen voerden.

Op het tweede terras stonden duizende standbeelden van groote en beroemde menschen uit alle eeuwen, en het vermaakte Johannes te hooren wat de zoons en hun vader over hen spraken. De toondichters kenden zij het best, dan de drama-dichters, de beeldhouwers, schilders en geleerden. Voor de staatslieden stonden zij meest verlegen.

Gerbrand zeide: „Hier staat een vechter, vader. Bismarck is zijn naam. Wanneer leefde die, en wat heeft hij gemaakt?”

Toen zeide de vader tot den oudsten zoon: „Weet jij niet wanneer Bismarck leefde en wat hij gemaakt heeft, Hugo?”

Hugo antwoordde: „Ik denk vader, dat hij leefde in den tijd van Bach. Maar wat hij gemaakt heeft weet ik niet.”

De vader weer: „Ja, hij leefde ongeveer in den tijd van Bach, of liever in dien van Brahms. En hij heeft het Duitsche rijk gemaakt.”

Toen Gerbrand: „Het Duitsche rijk, Vader? waar is dat?”

En de vader: „Het Duitsche rijk is er niet meer, Gerbrand, al zijn er millioenen Duitschers. Er bestaan nu niet meer zulke rijken. Maar in dien tijd werd het iets zeer schoons geacht.”

En Hugo: „Was het zoo schoon als de Chromatische Fantasie, vader? Of de Piramiden?”

Daarop de vader: „Het was iets heel anders, mijn jongen, maar zeker niet zoo schoon, want het was niet zoo duurzaam.”

Op het derde, lichtste terras was, onder de hoogste zuilenrij van wit-marmeren kolommen, een fries met half-verheven beeldwerk dat om den ganschen tempel ging. En daarop waren, in met wondervolle kunst gebeeldhouwde groepen, tafereelen weergegeven uit de gansche geschiedenis der menscheid. Hier waren het de krijgstoneelen waarvoor de jongens het langste stil hielden.

„Zie vader,” riep Gerbrand, „hier wordt weer een man vermoord. Waarom is dat, wat deed hij voor kwaad?”

— „Dit is Pertinax,” zei de vader, „een keizer van Rome, die vermoord werd door zijn soldaten, omdat hij rechtvaardig was.”

— „Een keizer vermoorden omdat hij rechtvaardig is, wat rare menschen!” zei Hugo glimlachend.

— „Ze vermoordden immers Socrates ook, omdat hij wijs was, nietwaar vader? dat hebben we zooeven gezien,” zei Gerbrand.

— „Jamaar, Gerbrand,” zei Hugo, „ze vochten ook wel om goede redenen, niet waar vader? Socrates heeft zelf gevochten en Sophocles.”

— „En Aeschylus,” zei de vader, „bij Marathon werd zijn hand afgehakt. En Dante heeft gevochten, en Byron.”

— „Shelley ook, vader?” vroeg Hugo.

— „Nee, mijn jongen.”

— „Maar vader,” vroeg Gerbrand, „wanneer is het dan goed te vechten en wanneer niet?”

— „Het is goed, jongens, als men het beste en heiligste wat men heeft, moet verdedigen tegen aanranders. Iets wat ons liever is dan ons leven. Dat meenden Aeschylus, Socrates en Dante te moeten doen. Zij vochten voor de Vrijheid, de hoogste Vrijheid van hun tijd. En als er nu wezens kwamen of ontstonden, die zouden willen aanranden wat wij nu onze vrijheid en ons recht noemen, dan zouden wij ook daarvoor vechten.”

— „Ik wou dat het gebeurde,” zei Gerbrand en de vader en Hugo lachten.

— „Heeft Beethoven gevochten, vader?” vroeg Hugo.

— „Neen! — want hij woonde evenmin als Shelley een strijd om de ware Vrijheid bij. Om wat hij voor de ware Vrijheid hield.”

— „Maar Beethoven droeg een zwarte, hooge hoed, niet waar vader? En Bach liet zijn haar afscheren en droeg een pruik,” zei Gerbrand.

— „Mozart ook,” zei Hugo. „Ik begrijp niet, vader, hoe Koningen zulke rare dingen konden doen.”

— „Hoe is 't mogelijk,” zei Gerbrand, „dat die menschen elkaar aankeken zonder het uit te proesten, met hun hooge hoeden, en gekke zwarte kleren.”

— „Lieve jongens,” zei de vader toen, „er is geen ding zoo gek, zoo leelijk of zoo slecht, of zelfs de beste menschen doen het en verdragen het, als het maar door velen tegelijk gebeurt, als het een algemeene dwaling is van den tijd. En die tijd was een heel rare tijd. Terwijl er zulke groote en wijze Koningen leefden als Goethe, Shelley en Beethoven, leefden negentig van de honderd menschen als beesten. Ze wuschen hun gansche lichaam nooit . . .

— „A bah!” riepen de jongens.

. . . „Ze droegen gore, leelijke kleederen, waren grof en onwellevend en hadden geen begrip van muziek en poezie.”

— „Hoe kan dat? Hoe kan dat?” riepen de jongens.

— „Omdat men dacht, dat het goede menschenleven maar voor heel enkele menschen, voor één op de honderd of één op de duizend mogelijk was. Nu vind jelui dat heel dom, niet waar? maar toen dacht ieder zoo, zelfs de koningen.”

— „Shelley toch niet!” riep Hugo.

— „Neen, Shelley niet,” zei de vader. „Maar het is bijna middag. Wij moeten zorgen dat wij in de zaal der honderd zuilen komen. Hetzelfde bespreken wij nog wel eens bij moeder en de kleinen thuis.”

De wanden waren versierd met spreuken in vele talen, elk in hun eigen sierlijke karakters. Hij herkende Sanscritisch, Chineesch, Arabisch en Hebreeuwsch en Grieksch letterschrift. Van de spreuken verstond hij er maar weinigen en onthield hij deze, zonder ze te verstaan: „IN LA SUA VOLONTADE E NOSTRA PACE” en „MITE ET COGNATUM EST HOMINI DEUS.”

De zaal der honderd zuilen had toegangen van alle zijden, gelijk-vloers, door de onderste zwaarste kolonnaden, en ook langs trappen, afdalende van alle terrassen. De vloer der zaal zag als een wijd sneeuwveld, zoo blank was het marmer, en de sterrekundige figuren waarmede hij was ingelegd, waren zilver. De honderd zuilen, waarnaar de zaal benaamd werd, waren van rood graniet en droegen den middenkoepel, die zich, als een wondergewrocht van bogen op bogen, over de ontzachtelijke ruimte welfde. Er waren geen glasvensters, maar het licht drong boven door de open bogen en blanke en lichtblauwe kolommetjes van den koepel heen, zonder dat men van beneden den hemel kon zien.

De zaal was reeds vol met duizende, en nogmaals duizende menschen, zachtjens fluisterend stuwden ze oopen en stonden eindelijk in stille verwachting. Johannes volgde zijn landgenooten.

— „Zie, jongens,” fluisterde de vader, „deze zuilen zijn uit een enkel stuk, de grootste steenen kolommen ter wereld. Twee waren er zoo in Rome uit den zéér ouden tijd, toen menschen óók groot bouwen konden, en één vonden wij er half losgehakt aan de kust van Corsica. Toen maakten wij er zelf nog zevenennegentig bij, en stelden ze hier op, tot Gods eer.”

— „Vader!” fluisterde Gerbrand „nu zijn wij dan toch wel de gelukkigste en machtigste wezens van het Heelal, niet waar?”

Maar de vader keek hem toornig aan en zei: „Schaam je,

jongen. Wij zijn arme, blinde aardwormen, en al ons geluk is ellende en al onze glorie is schijn bij het geluk en den glans der Waarheid. Het is maar een flauwe schemering van wat werkelijk is. Om dat te zeggen komen wij jaarlijks hierheen, en om dat te leeren heb ik jelui mede gebracht. Zie op, en lees wat daar geschreven staat."

En Johannes volgde de richting van zijn opgeheven hand en zag een Grieksche spreuk in reuzige gouden letters rond om den koepel gaan. De Vader der jongen vertaalde het. Er stond: „AAN DEN EENIGEN GOD, DIE ALLEEN IS DE WAARHEID EN HET WERKELIJK ZIJNDE, ONZEN VADER DIE WIJ LIEFHEBBEN MET AL ONS HART EN AL ONS VERSTAND, EN TER WIENS WILLE WIJ ELKANDER LIEFHEBBEN ALS ONSZELVEN."

Toen wees de man zijn kinderen naar een groot gouden cijfer in het noordelijk einde der zaal, waarheen alle oogen der menschen gericht waren, en zeide:

„Let op, daar is het uurcijfer. Maar er onder staat: *Daar is uur noch tijd*. Zie je wel? Bedenk dat, je leven lang. En bedenk nu waarvoor wij gekomen zijn op dezen dag. Over een paar minuten staat de zon in zomerstilstand, op zijn hoogste punt. De tempel is zóó gebouwd dat dan juist zijn licht op dat gouden uurcijfer valt, door een opening in den koepel. Dan zullen wij allen, met ons duizenden en duizenden, uit alle oorden der wereld hier bijeen, ons weer plechtig door gezang verbinden tot trouwe liefde jegens elkander en ons aller Vader."

Daarna zwegen de jongens stil en bleven op het gouden cijfer staren, evenals alle menschen. Het werd stil, doodstil in de gansche ontelbare menigte, in de gansche ontzachtelijke ruimte. Zoo stil als in een groot bosch vóór onweder, als enkele blaren nog even ritselen.

Daar begon een zware klok, met geweldig dreunende slagen het uur te slaan, door allen in de hoogste spanning geteld. En vóór den laatsten slag vlamde het gouden uurcijfer vurig op, in het licht van den helle zonneshijn.

Toen, eenparig, zonder weifeling, hieven allen aan één machtig koraal, statig, ernstig en eenvoudig, — dat als één

stem opsteeg in de lichte gewelven, als een danklied en een gelofte tevens, een hernieuwing van den liefdeband tusschen God en menschen voor den nieuwen jaarkring.

En de aandoening was zoo diep en zoo sterk, dat sommigen als overweldigd op de knie neerzegen, of hoofd en handen moesten laten rusten op de schouders van die voor hen stonden, — maar de meesten stonden recht, zongen luid en klaar en zagen op met blijde, heldere en moedige blikken.

En Johannes zelf voelde boven alle spreken dankbaar en gelukkig, als een kind in liefderijk gezin, onder Vaders zegen.

. . . . .
 . . . . . , ... , ...
 . . . . .
 Rrrrrrrrrrrrrrrrrrrrrt!!! daar ging de wekker af op het zwarte houten schoorsteenmanteltje boven het fornuis in Marjon's keukentje. Het ijzeren bedje schudde en piepte en Marjon vloog op, met de nog slaperige werktuigelijke haast van een aan vroegtijdig handwerk gewende, om den wekker stil te zetten.

Daar stond het vervelooze tafeltje, de petroleumlamp, en het vuile koffiestel, dat Marjon begon op te ruimen.

En uit de stikdonkere alcoof kwamen achtereenvolgens zeven kinderen van Van Tijn, om zich in de keuken aan de pomp te wasschen, en zich af te drogen met eenzelfde oude handdoek.

XXIV

Reeds tweemalen waren zij aan het gasthuis geweest, op de bezoekdagen, Woensdag en Zaterdag, maar zij werden niet tot Markus toegelaten.

Hij lag nog buiten kennis, en de docter wist niet of er een operatie noodig was.

En of Johannes al smeekte, dat men hen toch eens even het gezicht van hun vriend zou laten zien, om hen zekerheid te geven dat hij nog leefde, dat baatte niet. Zijn bekendheid met Dr. Cijfer of professor Bommeldoos had hier geen invloed. Men was niet geneigd tot inschikkelijkheid. De vijandige gezindheid jegens zijn Broeder was algemeen, en drong door tot in de menschlievende en wetenschappelijke sfeer van het gast-

huis, zoodat ook Johannes koeler werd bejegend, omdat hij verwant scheen aan dezen man. Want zelfs doctoren en verpleegsters houden er niet van, verdacht te worden van anders te gevoelen dan iedereen.

De spanning en de droefheid van Johannes en Marjon was zoo groot, dat elk om den ander bezorgd werd, of die soms ziek zou worden, zoo weinig aten zij en zoo slecht zagen zij er uit, en zóózeer vielen hun wangen in, toch al nooit zeer bol en blozend.

Eindelijk, eindelijk mochten zij bij hun derde bezoek mee binnen gaan met den stroom van bezoekers, des Woensdags middags van twee tot vier uur. Marjon met wat witte en paarsche asters, en Johannes met een tros druiven, gekocht van moeite-vol, cent voor cent bijeen-gespaard geld.

In grooten angst overzagen zij bij het binnenkomen de zaal, met de twee lange rijen bedden. Zij zochten naar het bekende gelaat, maar vonden het niet. Beschroomd vroegen zij de verpleegster, die zat te schrijven aan het tafeltje met verbandmiddelen, midden in de zaal. Zonder antwoorden wees die naar een bed. Toen eerst zagen zij de donkere oogen op hen gericht, met vriendelijken glimlach.

Zij hadden hem niet herkend, want hij was geheel geschoren, en zijn hoofd was in zwachtels gewikkeld, en zijn gelaat met pleisters bedekt.

Hij wenkte hen met magere witte hand, en strekte die naar hen uit. Zij ijlden naar hem toe.

Twee jonge mannen stonden bij zijn bed, studenten. De een, die Markus pas scheen onderzocht te hebben, had een plomp voorkomen en een rood, benauwd gezicht. De zweetdruppels parelden hem op 't voorhoofd. De ander stond er onverschillig bij, de handen in de zakken.

— „Ben je der al?” vroeg deze laatste.

— „Goddome nee hoor!” zei de ander met zijn mouw zijn voorhoofd afvegend „'t is zoo'n bliksems gecompliceerd geval. Der is cranium-fractuur, maar van die paralyse begrijp ik niks. Dat is nou net een smerige streek van Snijman, om zoo'n zaakje voor me uit te zoeken. Alleen om me te pesten. Ik zak as een straal.” —

— „Allo kom, kerel! ben je bedonderd. 't Is juist een

mooi gevalletje om eens mee te geuren. Kom van avond de hersen-anatomie nog maar eens met me repeteeren. Breng je Henle mee. Ik zal je laten kranen, man! dat ze er paf van zijn. Maar nou mot je mee, want het is bezoek."

En hij nam zijn kameraad, die zuchtend zijn instrumenten inpakte, onder den arm en ging met hem uit de zaal.

"Hoe vind je dat ze mij toegetakeld hebben kinderen?" zei Markus blijmoedig, Marjon's bloemen nemend met zijn linkerhand, want de rechter kon hij niet bewegen.

Maar noch Marjon noch Johannes konden spreken. Zij stonden en slikten en hun lippen beefden. Toen gingen zij ieder aan een kant zitten, en Marjon legde haar voorhoofd op zijn machteloze hand.

Johannes hield hem de druiven toe en poogde een groet te spreken, maar hij kon niet.

— „Kinderen!” zei Markus, zacht maar met strenger wijze „ik zie jelui veel te veel schreien. Weet je nog, Johannes, hoe je neerzat op straat bij den slijpwagen, en hoe ik je toen verbood? Als men zoo gauw schreit, dan lijkt het wel of men het groote leed der menschheid niet voelt. Wie dat eens gevoeld heeft, schreit niet meer om eigen verdrietjes, want dan zou hij om het groote leed wel dag en nacht in tranen moeten baden.”

Op die woorden vermanden zich de twee een weinig, en Marjon zei:

— „Maar dit is toch geen kleinigheid, wat men je gedaan heeft.”

— „Het is geen kleinigheid dat de wereld zoo is, dat dit gebeuren moest. Dat is vreeselijk. Maar het blijft even vreeselijk, of dit mij getroffen heeft of niet. En dat ik het gedaan en gedragen heb, dat is reden tot blijheid, niet tot schreien.”

En toen Johannes:

— „Maar lieve Markus, wat heeft het gebaat en wat zal het baten? Niemand heeft berouw er van. Niemand zal ooit inzien wat alles beteekende. Niemand denkt op dit oogenblik meer om je, noch om je woorden.”

En Markus, zijn blik met innige uitdrukking op hem vestigend, als om hem tot dieper nadenken te manen:

— „Maar Johannes! herinner je je dan niet de geschiedenis van dat kleine zaadje, het nietigste van alle zaden. Het valt op aarde, het wordt vertreden, niemand ziet het, het schijnt geheel verloren en afgestorven in den vuilen grond. Maar op zijn tijd begint het te kiemen en wordt een plant. En de plant draagt nieuwe zaden, die de wind verspreidt. En de nieuwe zaden worden nieuwe planten, en de gansche aardbol wordt te klein voor de macht van wat er voortkwam uit dat nietige zaadje. Is Johannes mij en mijn woorden vergeten?”

Johannes schudde het hoofd.

„Nu dan, Johannes en Marjon zijn toch niet de eenige menschen met ooren om te hooren? Het vonkje is gevallen en gloeit voort in 't verborgene. Het zaadje ligt in de duistere aarde en wacht zijn tijd.”

De zaal begon langzamerhand vol te worden. Bij elk bed zaten nu verwanten, vrouwen en moeders met kleine en groote kinderen, soms met zuigelingen aan de borst. En een dompig gemompel vervulde de zaal, waar nu de reuk van oud en langgedragen goed zich mengde met de scherpe geuren der ontsmettingsstoffen.

— „Blijf bij me, kinderen!” zei Markus. „Zoolang het gegund is. Het instrument is gebarsten en zal in kort geen toon meer geven. Luister daarom zoolang het klinkt”.

— „Ga je van ons weg, Markus?” vroeg Johannes, de tanden vastsluitend om zich goed te houden.

— „Ik heb mijn taak gedaan” zei Markus.

— „Nu al? nu al?” vroegen de twee. „Maar wij kunnen niet zonder je. Wel voor een poos, maar niet voor altijd.”

— „Waar is je geheugen, Johannes? Je hebt mij voor altijd. En eenmaal nog veel dichter dan nu.”

— „Maar Markus, hoe kan ik nu zonder jou de menschen helpen in hun leed. Ik weet immers den weg nog bij lange na niet? Het is me of ik nog weken lang dag en nacht zou moeten vragen.”

— „Lieve Johannes, ik heb genoeg gezegd. Dag en nacht vragen zou je niet méér helpen, dan dag en nacht denken over wat ik je al gezegd heb. Het lijkt, niet waar? of ik weinig sprak en weinig uitrichtte onder de menschen. Maar denk dan hoe hetzelfde al van oudsher gezegd is en hoe het nooit

klaarder is geworden door veel woorden, maar altijd duisterder. Waar de simpele geboden niet zwaar genoeg hebben gewogen, daar hebben de breedsprakige redenen er geen grein aan toegegaan. Is het beste al niet voor twee duizend jaren gezegd? En de millioenen hebben elkander verscheurd en gemarteld om de toevoegingen en de verdraayingen en de toelichtingen en de verklaringen. En het eenvoudige gebod dat zij allen wisten, dat hebben ze niet gehouden. Om de kleertjes hebben zij geplukhaard en het kindeke hebben ze bij de varkens en de honden gelaten."

Zij bleven den ganschen tijd, toegestaan voor 't bezoek, en Johannes vertelde waar hij geweest was in dien nacht van de trouw-plechtigheid. Marjon, dit mede aangehoord hebbende, vroeg :

— „Markus, als hij werkelijk de wereld gezien heeft die komen gaat, waarom hoorde of zag hij dan niets van Markus zelf?"

Maar Markus sloot de oogen, als moede van 't luisteren, en legde het hoofd met een vredigen glimlach achterover, zacht zeggende :

— „De goede bouwmeester is niet bekommerd om eigen naam, maar om 't schoone werk."

Toen wenkte hij dat hij rusten wilde, en elkaar aanziende stonden ze langzaam op en vertrokken met trage schreden en sprakelooze gepeinzen.

Toen zij des Zaterdag weerkwamen, keken zij terstond naar zijn bed, nu wetend waar hij lag. En een ijzige schrik voer door hun leden, toen ze onder de witte zwachtels zijn gezicht zagen, wasgeel, met de ingezonken oogen dicht, zijwaarts in 't kussen gedoken. Zij dachten dat hij dood was.

Maar toen zij weifelend en bevende nader traden, wenkte hen de patient op de kribbe naast Markus, dat zij naderbij moesten komen.

— „Kom jullie moar!" zei de man, een oude verlopen kerel, met een verband om het kale hoofd, een weggeteerde neus en een ruige baard, bruingeel van 't tabak-kauwen.

— „Hij is nog niet koud, hoor! maar hij maft zoo miters vast, as 'n pasgeboren kind. Niewoar, Sjaak?"

En Sjaak, de lijder aan den anderen kant, een dronkaard met een gebroken been en het gezicht vol roode puisten, riep uit: „Nou hoor, ik dee 't niet beter na twee maatjes.”

— „Wag jullie maar effetjes,” zei de oude. „Neem je gemak moar. 't Sou 'm spijte as jullie weer vertrokken.”

— „'n Beetje stiller, numero acht,” riep de verpleegster. „Zachtjens praten.”

— „Is 't jullie broer?” vroeg Sjaak, nu fluisterend. Johannes knikte.

— „Ze hebben 'm godsnakend op z'n falie gespeeld,” zei de oude. „Net as mij. Moar ik geloof toch dat ze bij mij meer aan 't rechte ketoor waren.”

— „Ik wou niet veul,” zei Sjaak. „Maar as we hier nou toch allebei voor altijd in de kost motte ligge, hij en ik, dan wou ik onze lieve Heertje wel bidde om hem niet vóór mijn te laten crepeere. Want as ik hier mot blijve alleen met die ouwe rotneus en mijn eigen zondige, eeuwig verdomde pens dan... hi! hi! hi!”

Hier kwam een plotselinge luid-snikkende uitbarsting van dronkemans-berouw, begrijpelijk in zijn toestand van gedwongen drank-onthouding.

„Stilte!” riep de zuster streng.

Markus werd wakker, en groette zijn twee dierbaren. Toen keek hij naar zijn buurman links en zei:

— „Was je weer aan 't grienen, Sjaak? Ik hoorde je wel. Niemand is er eeuwig verdomd, hoor. Jij niet en oude Bram ook niet. Als je maar zorgt dat je voortaan alleen water grient en geen jenever.”

— „Dat sweer ik je, Markus, soo verachtig as God!” zei Sjaak, zich op zijn borst slaande.

— „Dat kun je niet Sjaak, en dat helpt ook niets. Na één half biertje ben je al je eeden vergeten.”

— „Geen biertje ook” zei Sjaak „soo verachtig...”

— „Stil nu maar, Sjaak, niet zeggen maar doen.”

— „Marrekes,” zei de oude Bram met beverige, schorre stem, terwijl hij overend ging zitten, met zijn grijpknoken over de wollen deken uitgestrekt, „spreek nou es van je hart af — kan dat nou bestaon, dat 'n oud schorem as ik niet eeuwig verdomd zou zijn? Ik heb schijt aan de pastoor, maar

ik ben toch as kristemens groot gebracht, en nou ik hier geen proppe krijgen kan leg ik 's nachts geregeld te zweete in me bed en te schudde as 'n hei-mesjen, van de rats. Want as ik er niet in zou motte, dan kunne ze met der heele gloeiende verdommenis ook nesoogood opdondere, of er engelehemmetjes voor drooge, of boterbiessies mee bakke. . ."

— „Nou vadertje hoor dan es goed,” zei Markus vriendelijk. „Nou zal ik van m'n hart afspreken. Zul je me gelooven?”

— „Dat sal ik, Marrekes,” zei de oude ernstig, met één dorre klauw omhoog.

— „Als ik voor den Vader boven sta en hij wil mij in den hemel laten, dan zal ik zeggen: ik wil er niet in vóór dat oude Bram ook uit de hel verlost is, al moet hij de allerlaatste zijn.”

Een tijd lang bleef de oude kerel Markus twijfelend in de ernstige oogen staren, toen vertrok zich zijn misvormd gezicht tot een wonderlijken grijns, en hij liet zich met een plof achterover op zijn kussen vallen. Zoo bleef hij liggen, verwezen naar de zoldering starend, grinnekend, prevelend en hoofdschuddend. Johannes hoorde hem fluisteren: „Godsalme — Jeezes Kristes! — Jeezes Maria! — Godsalme eeuwig —” en zoo al door.

Marjon vroeg, zachtjens en niet zonder wat wrevel: „Maar Markus, is die dat nou waard? De vent is half suf.”

Markus zeide: „En Keesje dan? Heb je voor die geen tranen gestort? Toch is hier meer.”

Dit bracht de twee tot peinzend zwijgen. Eindelijk zuchtte Johannes diep en zeide: „O wat zijn er veel raadsels. Het gouden sleuteltje schijnt mij nu veel verder dan ooit.”

„Toch is het nader gekomen,” zei Markus. „Omdat je Mij hebt gekozen en het Leven, in plaats van Windekind en den Dood.

„De lelie der eeuwige wijsheid is een teere bloem, die moet langzaam groeien en van zelve.

„Vader heeft ons allen uitgestuurd om haar te zoeken, maar niemand vindt haar alleen.

„De eeuwige wijsheid is als een schuchtere vrouw. Wie haar te roekeloos najaagt ontvlucht ze. Wie zich afwendt en eerst de liefde volgt, hem komt ze heimelijk vinden.”

Toen Markus dit gezegd had, zei Marjon kortaf:

— „Johannes en ik worden man en vrouw.”

Markus knikte, zonder verwondering.

— „Wil jij ons trouwen, Markus?” vroeg Johannes.

— „Kan ik trouw geven, Johannes, waar die niet is?” vroeg Markus.

— „Zoo meen ik het niet,” zei Johannes verlegen. „Maar ik wil beloven haar trouw te blijven, waar jij bij bent.”

— „Overdenk je woorden, Johannes. Een belofte is een profetie. Maar wie kan profeteeren zonder volkomen kennis? Hij daar naast me beloofde geen drank te drinken. Hij meende het. Maar wat is zijn belofte waard zonder kennis? En heb jij kennis van je duurzame trouw? Zeg dan: „ik wil trouw zijn,” en wees het. Maar beloof niet, want wie een ijdele belofte doet is schuldig, en wie een leugenachtige belofte houdt is schuldiger dan wie haar breekt.”

Toen zei Marjon tot Johannes: „Ik wil geen beloften van je, maar ik wil je trouw. Als je trouw niet blijft zonder beloften, dan wil ik ze niet. Kun je iemand liefhebben alleen omdat je het beloofd hebt? Van zulk een liefde ben ik toch niet gediend.”

— „Dan wil ik toch zeggen dat ik trouw voel, zoo diep als ik mijzelf ken,” zei Johannes, „en ik wil toch beloven dat ik alles doen zal, wat aan mijzelfen ligt, om trouw te blijven.”

— „Zoo is het bedachtzamer gesproken,” zei Markus.

— „Maar waar ons huishoudentje van bestaan moet, dat zie ik nog niet,” zei Marjon. „Hij piccolo en ik werkmeid, maar dat brengt niet veel in. Ik denk dat we nog in een tingel-tangel terecht komen.”

— „Het kan mij niet schelen waar wij terecht komen, als ik maar weet dat ik iets bijdraag voor het goede leven, voor het geluk van al die mooie en dierbare menschen, die ik heb zien leven. En daar is toch weinig kans voor als piccolo, of in een tingel-tangel.”

— „Kinderen!” zei Markus. „Uit het woord komt de daad en uit de daad het leven. En ieder die het woord spreekt, doet de daad ontstaan en het leven groeien.”

— „Goed!” zei Johannes. „Wij zullen het woord spreken,

tegen al wat ooren heeft, zoolang wij leven en waar wij ook worden opgesloten. Maar ik heb toch niet enkel een mond, maar ook handen die iets willen doen."

— „Die handen zullen altijd iets vinden om te doen, en al doende meer. Want woord en daad zijn als het woud en de regen, het woud trekt de regen tot zich en de regen doet het woud groeien."

— „Maar hoe? hoe?" riep Johannes. „Ik zie geen weg voor mijn daden."

— „Herinner je je wat ik vertelde van de veld-arbeiders? Daarin ligt de geheele weg. En dit zeg ik, Johannes, onoverwinnelijk maakt de gelijkmatige liefde, het vaste geheugen en het geduld. Voor een die bij den Vader wil komen, en dat niet vergeet en altijd datzelfde blijft willen, al is hij nog zoo zwak, voor zoo één opent God den weg altijd, door alle tegenstand en verwarring. Hij is als een die zachtjes aan dringen blijft in één richting, door drommen die niet weten waarheen. Hij zal voortgang maken, waar de anderen achter blijven. En denkt kinderen! het hoogste en heerlijkste wat je kunt verlangen, dat is nog maar droevig en armelijk, bij wat je kunt bereiken door rustig en standvastig willende liefde".

De bel van vier uur die de bezoekers had gewaarschuwd dat het tijd was om te vertrekken, had lang uitgeklonken, en de zaal was bijna leeg. De hoofd-verpleegster klapte zachtjes in de handen, om Johannes en Marjon te beduiden dat ze voort moesten. Noode rezen zij op.

Toen ging de deur open en professor Snijman kwam binnen met twee assistenten. De professor was een lange man met een baardeloos gezicht en bruine lokken, die achter zijn ooren om in zijn zorgvuldig geschoren nek krulden. Hij had een aanmatigenden en harden blik, met een gemaakten schijn van deftige minzaamheid. Met kleine pasjes stapte hij naar het bed van Markus toe, gevolgd door de twee jonge mannen met blonde spitsbaardjes, zijn assistenten in hun smetelooze witte linnen jassen.

— „Wel! wel! koman! koman! nog bezoek, ja?" zei de professor. „Gaat het nog al, ja? — we gaan maar zachtjes vooruit, is 't niewaar?"

Tevens monsterde hij Markus met den koel berekenenden blik van een tuinder, die wikt of hij den boom zal rooien of laten staan. Toen nam hij de verlamde hand van Markus in de zijne en woog die, al denkende.

— „Me dunkt, heeren! is 't niewaar? — we moesten toch maar eens probeeren wat het mes hier doen kan, is 't niewaar? — 't Is toch een casus perditus, is 't niewaar? — En wie weet... verwijdering van den beensplinter... opheffing van druk op 't motorisch centrum... Prachtig resultaat mogelijk, is 't niewaar?”

De assistenten knikten en fluisterden onder elkaar en met de professor. Markus zeide:

— „Professor! zoudt u mij niet met vrede willen laten. Ik berust volkomen in mijn toestand. Ik weet toch dat het verloren moeite is. En ik word niet graag bewusteloos gemaakt.”

— „Kom! kom! kom!” zei de professor, half bevelend, half gemaakt vriendelijk, „niet zoo zwaartillend, niet zoo moede-loos, is 't niewaar? We zullen eens zien of je die hand niet nog weer gebruiken kunt, he? Je hoeft niet bang te zijn. Alles veilig en zonder pijn. Zou je dat niet willen, dat je weer zelf je kiel aan kon trekken, en je vleesch snijen, en je pijpie stoppen, is 't niewaar? Kom! kom! kom! moed houën, moed houën! — Zuster, morgen 10 uur op de operatie-kamer!” Toen tegen Marjon en Johannes:

„Allo! jongelui! — t'is over vier. De zaal af, gauw!”

Markus stak zijn hand uit, die zij beiden kusten, en sprak:

— „Tot weerziens! kinderen!”

XXV

Toen zij den volgenden Woensdag om twee uur weer met den stroom van bezoekers binnenkwamen en met de gretigheid van dorstigen die weten waar zij eens water vonden, naar de zaal snelden, waar Markus lag, toen zagen zij bij 't binnentreden drie groene schutten staan rondom zijn bed.

Zij wisten nog niet wat dat op een gasthuis-zaal zeggen wil, en traden daarom evenals altijd ijlings er op toe, verwachtend hem nu misschien meer afzonderlijk te kunnen spreken. Maar Sjaak, op nummer zes, zag hen komen en schudde zijn roode kop met meewarig opgekrulde onderlip.

— „Vertrokke!” zei hij.

En oude Bram, aan den anderen kant:

— „Net effetjies te laat, hoor! van morrege vertrokke!”

— „Vertrokke?” vroeg Johannes, verschrikt en nog niet begrijpend. „Waarheen?”

— „Ja!” zei Sjaak, „assie me dat nou nog es effetjes wou komme vertelle, dan wistik alweer zóó veul!”

En Bram, die Sjaak niet zien kon, om de kamerschutten, zei tegen Marjon:

„Hij het 't me beloofd” — en hij sloeg met zijn vuist op de wollen deken, „'t kan me niet verdomme. — Beloofd het hij het. — En ik reken derop. — 't Kan me niet verdomme.”

— „Wat is er gebeurd?” vroeg Marjon, nu langzaam aan begrijpend.

„Ze hebben 'em geöpereerd” zei Sjaak. Het aschvat hebben ze uit se hersens gehaald. Assie nóu nog maar leefde, dan konnie weer loope. Hij zou nou tegen de huize opvliege — assie nóu nog maar leefde!” . . .

— „Ga mee, Marjon”, zei Johannes, en hij trok haar weg. Toen zachtjens: „Zullen we vragen hem nog te zien?”

En Marjon, doodsbleek, maar rustig: „Ik niet, Jo. Ik wil het leven voor m'n oogen houden, als laatste herinnering, en niet de dood.”

Johannes even bleek als zij, stemde toe, stil-begrijpend.

Toen ging Johannes naar de hoofdverpleegster en vroeg zacht en bescheiden.

„Wanneer is de begrafenis, zuster?”

De zuster, een kleine, nette, bleeke, gebrilde dame, met een wat stuursch maar niet onhartelijk gelaat, keek de twee met een snellen oogopslag aan, en zei, eenigszins zenuwachtig en schutterig:

— „O! — u meent — numero zeven? — niet waar? — Ja, wij wisten niets. — Er is immers geen familie? — Er was geen geboorte-bewijs, geen verhuisbiljet, niets. — Er is — eh... er is geen begrafenis.”

— „Geen begrafenis, zuster?” vroeg Marjon. „Maar wat dan? Wat gebeurt er dan, zuster? Wat doet men dan met... met hem?”

Toen zeide de verpleegster, met een wetenschappelijke strengheid, waarschijnlijk wreeder dan ze bedoelde:

„Het cadaver gaat naar de anatomie, juffrouw.”

De twee stonden een tijd sprakeloos, geheel verschrikt en verslagen. Ze hadden die mogelijkheid niet bedacht, ze hadden er niet in voorzien, ze waren er geheel niet op voorbereid, ze voelden het beiden als een duldellooze gruwel nu ze er voor stonden, en waren zonder raad.

— „Is er niets aan te doen, juffrouw?” zei Johannes haperend en verward. „Kan het niet... Kan het niet... van de armen?”

Hij begreep dat het een geldkwestie zou zijn, maar zag daarin geen uitkomst.

Marjon, practischer, zei terstond: „Wat zou het kosten, zuster?”

— „Het spijt me, juffrouw,” zei de verpleegster, nu werkelijk met hen begaan, „maar ik vrees dat u te laat komt. U had dat vooraf moeten aanvragen. De professor heeft uitdrukkelijk orders gegeven.”

— „Vijfentwintig gulden, zuster, zou dat genoeg zijn?” zei Marjon, aanhoudend.

De zuster haalde de schouders op.

— „Misschien, — als u bij Professor vraagt — en als u kunt bewijzen van de familie te zijn — maar ik vrees dat het te laat is.”

Zwijgend gingen de twee heen.

— „Wat zullen we doen Marjon?” vroeg Johannes toen ze op straat waren.

— „Na die professor gaan geeft niks,” zei Marjon. „Dat is een pedante kwast, die z'n zin wil hebben. Maar het komt op centen aan.”

— „Ik heb niets, Marjon” zei Johannes.

— „Ik ook niet, Jo, ten minste niets om wat mee te beginnen. Maar wij moeten naar de menschen die 't hebben. Jij kent ze.”

— „Dat is ellendig werk, Marjon.”

— „Dat is 't ook. Maar we zullen misschien nog wel zwaarder werk krijgen, om hem. Denk je niet?”

- „Ja, natuurlijk. Ik zal 't ook niet ontwijken. Ik ga, hoor!
- „Ik weet wel waarheen je me hebben wil.”
- „Goed! dat zijn de rijkste, niet waar? Maar ik ga er ook op uit. 't Kon daar eens niet lukken.”
- „Waar ga je heen?”
- „Waar geld zit, Jo. Naar 't circus, en naar Vredebest.”
- „Kun je daar komen?”
- „Ja, zooveel heb ik wel.”

Groot was de verontwaardiging in de gezinnen van Roodhuis en Van Tijn, toen zij 't geval hoorden. Al de overgevoeligheid, de griezellust en de gehechtheid aan traditie kwam bij de goede vrouwtjes los, en er werd terstond uit de schamele beursjes drie gulden en vier-en-twintig cents bijeen gebracht.

Onderwijl toog Johannes naar villa Dolores.

In de salon, bij een helder vlamvend houtvuurtje, waar Van Lieverlee in opgewekte conversatie zat met een paar dames-bezoekers, voor wie de gravin thee schonk, kwam hij met zijn droef hart en luguber verzoek.

Hij deed het haastig, onhandig, plompweg, zonder goed acht te geven op de minachtende en verwonderde blikken der bezoeksters, noch op de zeer duidelijke ontstemming en ergernis die zijn armoedige verschijning, zijn onhandig optreden en zijn naargeestige tijding op gastheer en gastvrouw maakten.

— „Maar, Johannes,” zei van Lieverlee. „Ik dacht dat je wijsgeeriger was en hooger opvattingen had. Me dunkt, voor je vriend, die zichzelf voor een magiër hield, en voor je zelf die in hem geloofde, doet het er toch al bitter weinig toe wat er gebeurt met de stoffen waaruit zijn tijdelijk aardsch verblijf was opgebouwd...”

— „Ik dacht” zei Johannes „dat u, nu u katholiek bent, er misschien iets voor zou voelen...”

— „Zeker!” zei van Lieverlee schamper, „als je vriend óók katholiek was. Was hij dat?”

— „Neen! mijnheer,” zei Johannes.

— „Maar Johannes,” zei de gravin, „waarom was je vriend

niet in een begrafenisfonds? Daar zijn toch tegenwoordig alle menschen in van zijn stand, niet waar freule?"

— „Natuurlijk!" zei de freule. „Jeder fatsoenlijke arme is in een bus. Maar 't is verwonderlijk! — de menschen klagen over hun armoe, en dan zijn ze nog zóó gedachteloos en zorgeloos."

— „Ja, verwonderlijk!" zuchtte de andere bezoekerster.

— „Dus u wilt niets voor me doen?" vroeg Johannes, niet zonder bitteren trots in zijn stem.

De gravin keek Van Lieverlee aan, die wenkbrauw-fronsend het hoofd schudde.

— „Neen, lieve Johannes, voor iets anders heel graag. Maar dit lijkt ons werkelijk niet voldoende gemotiveerd."

Een nacht en een dag ging om, waarin niets gedaan kon worden, daar Marjon nog niet terug was, en de drie gulden vierentwintig maar zeer langzaam aangroeyden tot ongeveer vijf.

En eindelijk, op Zaterdag voormiddag, daar hield een rijtuig voor het geheel-onthouders koffiehuisje stil, en daaruit stapte een deftige zwarte gestalte, die met haar ouderwetschen gitten hoed, zwaar ruischende zwarte zijden japon, wijde mantille, en zachte lavendel-geur, die aan oude linnenkastjes en verschoten zijden souvenirs deed denken, het gansche nauwe portaalje vervulde.

— „Tante Seréna!" riep Johannes, en een warme hartelijkheid drong hem haar in zijn armen te sluiten.

— „Daar is ze zelf!" zei Marjon, opgewonden door haar welslagen. „En ik heb ook tien gulden van het zwarte wijf, die is toch niet zoo kwaad als ik dacht."

Tante Seréna kreeg een kopje koffie en maakte zich zeer bemind bij het gezin Roodhuis.

Met hetzelfde rijtuig waarmee zij gekomen was, reden toen Marjon en Johannes naar het gasthuis, overtuigd van den goeden uitslag, nu verzekerd door tantes rijkdom.

Maar het zal u wel niet verwonderen te hooren dat zij te laat kwamen, en dat de portier, en de docter die de wacht had, hen uitdrukkelijk verzekerden dat er thans, ook voor al het geld van de wereld, van geen begrafenis meer sprake

kon zijn, omdat niemand meer zou kunnen uitmaken of verzamelen wat tot het lijf van hunnen vriend had behoord.

„Ellendelingen!” prevelde Marjon, toen zij huiswaarts gingen. Maar Johannes riep uit: „O Marjon! Marjon! de tijd is er nog niet, dat de menschen hun koningen eer bewijzen.”

Rouw werd alleen bedreven daar in het donkere alcoofje, achter de gelagkamer van het geheelonthouders-koffiehuisje, maar in het stilzwijgen, de zuchten en het snikken dáár was geen vertoon.

Eer zij weder vertrok zei tante Sérena :

— „Zie, nu vindt jelui toch dat de gouden appelen van mijn boompje ergens goed voor zijn.”

— „Ach, tante Sérena!” zei Johannes, „houd mij toch niet voor trots. Als ik niet eerder bij u kwam, dan was dat omdat ik mij toch schaamde, al had u gezegd dat dat niet noodig was. Maar *Hij* heeft mij wel afgeleerd op anderen neer te zien, omdat zij nog niet denken als ik.”

— „Zul jelui dan ook niet te trots zijn om voor mijn appel-boompje te zorgen, als ik het bij mijn sterven in jelui tuintje overplant?”

En zij liet er glimlachend op volgen :

— „Dat is niet zoo lief bedoeld als het lijkt, hoor! Ik heb er mijn leedvermaak in, om aan jelui verlegenheid te denken, als je niet weten zult wat je er beter mee moet aanvangen dan ik.”

— „Dat is een ondeugende streek van u, tante Seréna,” zei Marjon.

— „Een ding weet ik al,” zei Johannes. „Dat ik de appeltjes zal uitzaaien, dat er nieuwe boompjes van groeien. Dat heeft Hij ons geleerd.”

— „Goed, dat moet je mij dan nog eens komen uitleggen,” zei tante. „God zegen jelui beiden! — en God zegen jelui werk, kinderen!”

— „God zegen u tante! — Groet Daatje van ons!”

Hiermede heb ik alles verteld, wat ik u van den kleinen Johannes te vertellen had.

DE „TELEMACHUS” VAN FÉNÉLON

DOOR

J. KOOPMANS.

(Vervolg en Slot van het vorig nummer).

Overal in dit koningsboek zijn de vorsten vorstenspiegels. Ieder vorstenleven is een les; elk van hun daden heeft z'n oorsprong en z'n bestemming in een morele wet. Sesostris leert ons uit de aanblik van het vruchtbare Egypte-land, hoe een wijs koning moet zorgen voor de bloei van zijn rijk; aan z'n hof vernemen wij, hoe een goed koning zijn tijd doorbrengt, en hoe hij groten en kleinen laat komen tot de voet van z'n troon; bij z'n doodbed horen wij hoe een dankbaar volk rouw bedrijft over het verlies van een goed regent. Het lot van z'n zoon Bocchoris onderricht ons, hoe een prins, die van nature goed van inborst en met edele hoedanigheden begaafd is, door vleierij kan veranderen in een hatelik tiran, die de slaaf van z'n driften is. Het treurig uiteinde van de wrede, achterdochtige geldgierige Tyriese koning Pygmalion doet ons zien, hoe de vorsten, eenmaal aan vleierij gewoon, de mensen om hen heen leren verachten, omdat zij een masker zien voor het gelaat van allen die hen naderen, zo zelfs, dat zij degenen die van nature braaf en deugdzaam zijn, als de gevaarlijkste wezens wantrouwen. Z'n opvolger Baleazar vertoont ons, dat een vorst, die naar z'n vermogen het welzijn van z'n onderdanen behartigt en hun lasten verlicht, een veilig wapen in de liefde zijns volks bezit. Adrastes van Daunie spiegelt ons af, hoe het bedrog en 't geweld van een vorst de schijnbaar stevige grondslagen van een onwettig

gezag ondermijnt; Arcesius, een van Telemachus' koninklijke voorzaten, neemt de moeite, in de Hades te gaan prediken over het koningschap, dat voor de mens, zo hij het om zijn zelfs wil aanvaardt, een ondragelijke last wordt, zowel voor de bezitter als voor de volken, maar dat, zo het enkel wordt opgenomen met de bedoeling om zich van z'n plichten te kwijten en als een vader voor z'n onderzaten te zorgen, weliswaar van de persoon van de monarch een slaafse dienstbaarheid en een standvastig geduld en levensmoed vergt, maar daarvoor dan ook door de Goden met het hoogste geluk in de Elyseese velden wordt bekroond. Allen, zonder uitzondering, verkondigen, dat hij zich 't ongelukkigst gevoelen moet, die boven alle anderen staat. Door al deze lessen waait een christelike geest. De wijsheid, die in de vleeselike gestalte van Mentor Telemachus begeleidt, is de wijsheid van 't Evangelie. Minerva is de Voorzienigheid. Telemachus is ongelukkig, als hij Gods stem niet horen wil; hij is vergenoegd en rustig, als hij naar 's Heren raadslag hoort. Onder het kleed van de heidense stof klopt het hart van een gans christelike moraal. *Felix culpa* kon het opschrift van deze cursus zijn. God verheft, die zich in schuldige zelfbewustheid vernederen. De heidense goden toornden tegen de volkeren en vervolgden d'r koningen met hun plagen: bij Telemachus willen de goden hem door z'n smarten louteren en door z'n beproevingen onderrichten. Nooit hebben de griekse helden zich aan de armen gelijk en de broeders der slaven gevoeld: Telemachus ziet in de ganse mensheid één broederschap. Ook als Mentor z'n wijsheid verkondigt, predikt hij tussen de volken de broeder-eendracht; zijn politieke band in de Evangeliese liefde. De godvrezende Philocles, ofschoon heiden, huldigt de gulden regel, dat de vreze des Heren het beginsel der wijsheid is. Vooral is het Telemachus, die gaarne de in de litteratuur geijkte christelike spreekwijzen in de mond neemt. Nu eens voelt hij zich een nieuw mens worden; geeft Minerva alleen de eer; of spreekt van de ellenden des levens, en wenst bij 't lijk van een krijgsmakker diens asse vrede toe. Anderen waren de jonge Griek hierin reeds voorgegaan. Ulyssus reeds, had, volgens Fénélon, vóór hij z'n tocht naar Troje ondernam, z'n zoon, spelende aan z'n knieën, toegewent dat de jongeling

eer mocht sterven dan dat hij ten verderve mocht gaan. Narbal van Tyrus had hem reeds vermaand tot in de dood in de deugd te blijven volharden; de wijsgerige Hazaël, de broeder van Narbal, wil zich als een kluizenaar van de mensen afzonderen, om zich voor te bereiden tot een leven na de dood. Weliswaar heeft dit gebruik van stereotiepe vormen de schijn, de betekenis van het christelik element tot een louter formele te stempelen, en in zoverre zou de „Telemachus” gelijk staan met de meeste Karel- en Arthur-romans, waarin de zwakke christelike adem, kenbaar aan het aanroepen van de Moeder Gods of van een beschermheilige, aan de overigens voor- of onchristelike ridderepiek slechts een zeer uitwendigē Middeleeuwse kleur vermag te geven. Doch daarentegen heeft de „Telemachus” weer dit voor, dat ze als leerschool voor een Frans Christenvorst, in de jonge Griek de algemeen-menselijke gevoelens veronderstelt, die bij de beheersers van een groot Christenvolk gerekend worden aanwezig te zijn, en die, omdat ze bij de allerchristelikste koning zelf, bij gemis aan morele kracht, ontbreken, vastgelegd worden op de bodem van de in 't heidendom overgeplante vorsten-tiepe, om dubbel overgehaald met de geest der wijsheid, in de ziel van de aanstaande beheersers van 't Franse rijk te worden aangekweekt.

* * *

Doch te lang wachtten we reeds met de praktijk van de vorstenschol, welke haar leer zoekt toe te passen in de statenstichting en staatsinrichting van Salentum van Idomeneus, onder de leiding van dezelfde Mentor wiens goddelik vermogen de gedachten en de werken van Telemachus op het zwaartepunt van z'n mogelijk koningschap richt. Wat in deze geschiedenis — op zich zelf een cyclus van lotgevallen in een nieuwe Odysseus — de persoon van Idomeneus tot een gepast figuur in dit moreel-didakties boek maakt, is, dat ook deze vorst, wiens naam we bij de Cretensiese koningskeuze als uitgewekene naar Hesperie in herinnering brachten, mede bestemd is door tegenspoeden beproefd en gelouterd te worden. Zijn lot is een les: de voorspoed is gewoonlik de koningen noodlottig; daarentegen leert hun ramspoed hen te matigen en hun eierzucht een teugel

aan te binden, terwijl God zelf voor hen, in z'n wijsheid, de toekomst in z'n schoot verborgen houdt. Voor de duidelijkheid moet de lezer zowel zien, hoe Idomeneus *niet* een staat moet stichten, als hoe hij het *wel* moet doen. Daarom moet de nieuwe kolonist op de verkeerde manier beginnen: het gewone kwaad waarin iemand noodwendig moet vervallen, wanneer hij geleid wordt door de raadgevingen van vleiende hovelingen, die, zoals hier blijkt, ten slotte in hun ontaarding de macht in handen nemen, en in schijn van de hoogste staatsdienaar te zijn, zich niettemin tegenover al de anderen als geduchte potentaten laten gelden. Dit alles wordt in den brede beschreven: de tirannie van Protesilas; de val en de terugroeping van de ware dienaar, de belangeloze trouwhartige Philocles. Mentors invloed is het, welke het machtig overwicht van Protesilas en diens handlanger breekt en de koning in staat stelt, gevoed door de wijste staatsprincipes, Salentum tot bloei te brengen. De gehele kolonisatie; het opheffen of het wijzigen van het begonnen werk, en het hervatten en het uitbreiden er van op een verbeterde grondslag, moet aan de jeugdige Telemachus de ware beginselen en de wijze van werken leren kennen, waarop alleen naar de regelen van eer en deugd der ware volksregering, de staten der toekomst moeten worden bestuurd. Hier vooral voelt men bij de practiese toepassing van Fénélons ideaal, z'n afkeer van de werkelijkheid, zoals het Franse régime ze aanbood. Laten we niet doen als de Zonnekoning, die de ontwerper van dit onprakties Utopia zo ver mogelijk van z'n regeerings-centrale, naar 't Vlaamse Kamerijk verwees. Laten we liever in de afstand, die Fénélon meende te tekenen tussen het koningschap van zijn tijd, en het koningschap dat naar zijn gevoelen als de wenselijkste staatsvorm het geluk der volken zou kunnen dienen, het ideale streven van een staatsman waarderen, die, altans voorlopig, te weinig bedreven, om de voor toepassing vatbare grondregels in 't werk te stellen, door 't vertonen van de tegenstelling de negatieve zijde van 't vraagstuk alvast onder de aandacht brengt, om later, na het afsluiten van de „Telemachus” met denkbeelden voor den dag te komen, die zich beter dan de hier voorgedragene laten aansluiten aan het moderne staatsbewustzijn.

De politiek der bozen begint na Idomeneus' verdrijving

van Kreta, door de invloed van de slechte Protesilas, al dadelijk bij de grondlegging van Salentum. Zijn politiek is namelijk een veroveringspolitiek. Daardoor komt hij in botsing met de omwonende volken en niet minder met de principes, welke deze natuurvолken er nog op nahouden. Zo zijn de Mandurieërs, wier gebied de aangekomen kolonisten voor 't eerst betraden, een zwervend volk, dat leeft van de jacht in hun bossen en van het ooft der bomen. Geen wonder, dat het tegenover de verfijnde aanhangers van de Cretenser wordt geïdealiseerd. Verschijnen de volkplanters met hun schepen en hun wapenen aan de kust, dan trekken de Mandurieërs zich edelmoedig in de bergen terug en laten de oevers der zee aan de vreemdeling over. Zij begrijpen maar al te goed, dat de dolende en verstrooide vluchtelingen, zo goed als een ander, het recht hebben om te leven; bovendien zouden ze toch hun handen niet kunnen bezoedelen met het bloed van hun evenmensen. Alleen zouden ze nu gaarne geen verdere overlast begeren; nu ze zo goedgeefs zijn geweest, de kuststreek prijs te geven, zou de vreemdeling op zijn beurt even menselijk tegenover de landzaat moeten zijn en hem de bergen overlaten, opdat hij er z'n leven van vrijheid en vrede ongestoord voort zou kunnen zetten.

De hooghartige Cretensers evenwel, wie de edelaardige meerderheid van dit natuurvolk prikkelt, en die, sterk in hun wapenen, allerminst goedgunstigheid begeren, trekken tegen de Mandurieërs op; een scherp gevecht ontstaat, en nogmaals wijken de Mandurieërs, tans in hun ontoegankelijkst bergland, terug. Wederom bieden zij de vrede aan. Eerwaardige grijsaards naderen, in de ene hand het zwaard, in de andere hand de olijftak; wel vrezen ze de oorlog niet, willen zij zeggen, doch ze begeren alleen de vrede. Zij weten te betogen, dat zij uit dezelfde zucht tot vriendschap, waaruit zij afstand hebben gedaan van hun weelderigste landouwen, waar de zon de vruchten rijpt, ook tans alleen de goede burenen en bondgenoten van de Grieken willen zijn. Nooit zochten ze oorlogsroem, welke de landen verwoest en mensenbloed doet vloeien; zulk een twijfelachtige eer zouden ze liever overlaten aan zogenaamde beschaafde volken; liever willen ze dan ononderwezen blijven, maar daarbij sober, belangeloos, rechtvaardig en trouw.

Doch mocht het zijn, dat de vertoornde goden de kolonisten tot een oorlog mochten prikkelen, dan zou de ervaring leren, dat zij die vrede beminnen, ondanks hun gematigdheid de geduchtste tegenstanders in het gevecht kunnen zijn. Zo wisten de Mandurieërs door hun ernstige woorden de vijandelikheden te bezweren. Er werd een voorlopige overeenkomst gesloten. Doch het behaagde de goden, Idomeneus' volk tot nieuwe ongerechtigheden te prikkelen. De oorlog ontbrandde opnieuw. Een deel der Cretensers had, onkundig van de gevoerde onderhandelingen, de terugkeerende Mandurieërs overvallen en gedood, en de overigen tot in hun diepste bossen vervolgd. Tans meenden de Mandurieërs niet langer op de eden en beloften van de kolonisten te kunnen vertrouwen. Zij riepen alle volksstammen uit Apulie en Lucanie te hulp en trokken tegen de Cretensers op. In deze staat van zaken nu trof Mentor de jonge kolonie aan. Het eerste wat hij doet, is, Idomeneus er op te wijzen, dat de goden, met hem door middel van gevaren te achtervolgen, willen tonen dat zij hem nog niet genoeg door de tegenspoeden gelouterd achten. Al wat hem geschiedde, getuigt er van, dat z'n trots hart hem een blijvende bron van teleurstellingen zal zijn. De oorlog had immers voorkomen kunnen worden, indien er bij de onderhandeling gijzelaars waren gesteld. Eenmaal ontijdig uitgebroken, had de krijg toch nog gesust kunnen worden, indien er bijtijds was gewezen op de begane vergissing bij de jongste overval, er straffen waren uitgevaardigd tegen de bedrivers, en waarborgen waren gegeven, waardoor een herhaling van het gebeurde voor 't vervolg onmogelijk zou worden. Dan was de vrede bewaard gebleven. Waarlik, de inboorlingen van 't land hadden het veel beter ingezien dan de roemnajagende Idomeneus. De vrede die ze hadden begeerd, vroegen ze niet uit een gevoel van zwakheid of minderheid. Integendeel, ze waren sterk en gehard genoeg; hun bondgenoten stonden gereed. Idomeneus mocht de voorzorg hebben genomen, de toegangen tot de bergen te bezetten en de passen met torens te versterken; die torens zouden, in plaats van hen te beschutten, blijken aantrekkingspunten voor de vijand te zijn, wat tot zware gevechten zou leiden, waarin een der beide partijen moest ondergaan. Neen, de beste torens van

een staat waren de rechtvaardigheid en de goede trouw ; de sterkste muren konden door een onvoorziene gebeurtenis vallen : de fortuin toch is wispelturig ; maar de genegenheid en het vertrouwen van de nabuur maken een rijk, zo niet onoverwinnelijk dan toch onaantastbaar. Zelfs bij een onrechtvaardige aanval, zouden de overige naburen, bondgenoten geworden, het goed recht van hun vriend verdedigen. De volken, die in een goed bestuur de waarborg zien van een blijvende vrede, hebben geen torens noodig. Zo Idomeneus zich had gewacht de gevoeiens der omwonenden te prikkelen, dan zou z'n jonge stad hebben gebloed onder een gelukkig vaderlijk bewind ; en de koning zelf de scheidsrechter zijn geworden in de geschillen onder de volken van Hesperie.

Ondertussen komt de proef op de som. De vijanden zijn langs een omweg genaderd, de torens en de passen vermijdende, en trekken nu op Salentum los. De stad zit in zak en asse, en verwacht haar ondergang. Mentor komt en redt de kolonie. Hij gaat persoonlijk naar de hoofden der vijandelijke benden, en weet met wijs beleid de vrede in de gemoederen te zaaien en de rampen des oorlogs te voorkomen. Zijn woorden vinden ingang ; z'n welsprekendheid, z'n gezag, de majesteit van z'n verschijning, het goddelik vuur in z'n ogen, alles werkt samen, om de harten te vertederen en de geest te bekoren. Als hij z'n mond opent, heerst er de diepste stilte. De wapens rusten, de handen hangen slap. De legerhoofden zien elkander aan, niet kunnende begrijpen, wie deze man mocht zijn ; niemand der krijgsknechten wendt de oogen van hem af. Alle woorden blijven als in hun hart gegrift. Niemand twijfelde aan wat hij sprak. Men geloofde hem, en toen hij had uitgesproken, ging er onder de krijgsscharen een dof gemompel van goedkeuring op ; de harten waren verzacht ; de wapenen ontvielen de handen, en een zucht van van verlichting ging op. De vrede werd getroffen ; de voorwaarden werden vastgesteld. Een indrukwekkende offerplechtigheid bezegelde de verzoening ; het gepleegde offerbloed heiligde de rokende altaren ; de krijgsknechten verboederden zich. Velen van hen herkenden elkander als wapenbroeders uit de Trojaanse oorlog. Zij vertelden elkander hun avonturen, lagen in 't zachte gras, bekransden zich met bloemen,

en dronken gezamenlik de wijn, die men van uit de veste naar buiten had gebracht om het gelukkige verbroederingsfeest te vieren.

Zo veel goeds hadden de woorden der Wijsheid gesticht. Zij verklaart het verstand, dooft de smeulende hartstocht, en brengt een vredige rust en harmonie in de mensenziel. Zij is een gave Gods. In de bloemige dreven van Hesperie verkondigt het Fénélon's zang, de zang van de zwaarbewogen en sombergedrukte eeuw, die de rust terugwenst van de aloude Arcadia's en droomt van een eeuwig christelik Vredrijk. Tans zou Salentum de toon aangeven: *O Meliboeë, Deus nobis haec otia fecit.*

Mentors werk is hiermee nog niet afgedaan. De volkeren, die ernstig de vrede begeren, willen ook gaarne eendrachtig een bond ter handhaving van die vrede sluiten. Fénélon begeert dat in 't hart van de kleinzoon van z'n monarch zal trillen, wat in de geest van diens voorvader, de roemruchtige Hendrik van Navarre, tot veelomvattende plannen was gerijpt. Mentor sticht in Hesperie een statenbond. Het christelijk humanisme der 17de eeuw wordt hier op de spits gedreven. Hier wordt verwezenlikt, wat Vondel, de bewonderaar van Navarre en Grotius, droomde van z'n „Kerstenrijk”. Voortaan zullen de stammen, onder verschillende namen en opperhoofden, samen één enkel volk uitmaken. Het menselijk geslacht, predikt de hoogste Wijsheid, is — volgens de wil der goden — op de bodem der aarde slechts één familie, wie een eeuwige band moet binden. Alle volken zijn broeders, en moeten elkander als zodanig liefhebben. Om de eendracht in stand te houden, zal er om de drie jaren een soort Algemene Vergadering worden bijeengeroepen, waar alle vorsten aanwezig moeten zijn om bij ede 't verbond te hernieuwen, en om over de algemene belangen te beraadslagen. Bij zulk een samensmelting zullen de vrede en de overvloed binnen hun landen heersen; naar buiten zullen ze onoverwinnelijk zijn. Alleen de tweedracht, uit de hel opgedoemd, kan dit goddelijk geluk verstoren. Wee de trouweloze, die z'n roem wil zoeken in 't bloed van z'n broeders: hij stort z'n eigen bloed!

Deze, aan de eenmaal verkondigde theorie der wereldvrede

verbonden vervloeking, moet, om der aanschouwelijkheidwille, ook door de praktijk worden bewaarheid. Aange-toond moet worden dat hij, die de oorlog wil, tegen de geest der op verzoening peinzende volkeren handelt, en, als verstoorder van het ideaal, door de partijen zelf wordt gestraft. Hij, die in de konsekwente toepassing der vredetheorie er het loodje moet leggen, is Adrastes, de koning der Daunieërs. Van zelf is dus Adrastes, als vertegenwoordiger van het anti-humanisties motief, een doortrapte fielt. Voor zijn volk is hij een despoot, voor z'n naburen een voortdurende kwelling. Hij is een ont-aarde: hij lastert de goden. In z'n oorlogen blijkt hij een even sluwe vos te zijn als een trouweloos kampioen; met be-hulp van verspieders en het aanwenden van krijgsliden lukt hij een ganse vloot in de val; verbrandt een legerkamp; ver-spreidt schrik en rouw; vecht, als hij ten slotte geen uitkomst ziet, als een razende Roeland; geeft zich gewonnen, tracht te ontkomen, maar sneuvelt in de vlucht. 't Is Telemachus, die hem in de vlammen van de duistere Tartarus stort.

Dat het alleen de despoot Adrastes is geweest die de door-voering van het volkenrechterlik humaniteits-principe heeft ver-traad, blijkt al dadelik uit de algemeene gemoedstemming na z'n dood. De Dauniërs, van zijn tirannie verlost, vroegen, als enige vredesvoorwaarde, van de bondgenoten de toestem-ming zelf een koning te mogen kiezen, die met zijn konings-deugden de smet zou kunnen uitwissen, waarmee de snode Adrastes z'n waardigheid en de roem van z'n volk had be-vekt. Meer nog. Heel het Dauniese legerkorps kuste de hand van Telemachus, wiens arm het vorstelik monster had gedood; door hem was hun nederlaag in een triomf verkeerd. Zó viel, in één oogwenk, de gevreesde macht, die de rijken van Hesperie bedreigde, en de volkeren deed beven. Zo valt, leraart het verhaal, altijd de onrechtvaardige en bedriegelike heerschappij, die, hoe veel voorspoed ze ook met haar gewel-denarijen heeft mogen bejagen, toch ten slotte een afgrond onder haar voeten graaft. De onmenselike en de onbeschaamdheid ondermijnen allengs de schijnbaar hechtste grondslagen van het onwettig gezag; de menigte bewondert en bewierookt het, zo lang het er is, en slaat het met angst en beving gade; doch het valt door z'n eigen zwaarte, niet bij machte om zich

op te richten, omdat het met z'n eigen handen de ware steunsels van de goede trouw en het goed recht heeft ontworicht, die de liefde en het vertrouwen van de gemeenschap tot zich trekken.

In al dit gedobber van de krijg, die in z'n kwaliteit van een voltrekking van 'n vonnis, uitgesproken door een politiek-zedelijke rechtbank, een diepe betekenis heeft verkregen, speelt Telemachus de mooie rol. De oorlog is nu eenmaal een ramp; rechtvaardig is hij alleen als noodweer; en wie als aardse richter der goden z'n hand het gevoeligst laat neerkomen; wie door z'n wijs beleid en z'n kloeke moed de rechtvaardige zaak het beste dient, is 'n gunsteling des hemels en de lieveling der volken. Telemachus is streng voor de fouten van z'n medestanders, waakzaam tegen Adrastes' lagen, edelmoedig in z'n straf, onversaagd in het gevecht; hij toont zich een trouw wapenbroeder, die de eenmaal door hem gekastijde strijdmakker, wanneer hij stervend voor z'n voeten ligt, in oprechtheid beweent. Zijn deugden trekken de algemeene aandacht. Zijn krijgshaftigheid wekt ontroering. Als hij z'n tent uitstormt, gelijk hij Achilles of Hektor; de bergen weerkaatsen z'n krijgsgeschreeuw, de legers staan ademloos stil. 't Is Minerva, die z'n wegen leidt; 't is de wijsheid die hem de hoogste oorlogskunst onderwijst. Vóór zijn optreden in 't belang der bondgenootschappelijke zaak was elk op den jongen Ithakois gebeten; spoedig is alle jaloezie weggevaagd: Telemachus weet aller naijver te beschamen en aller vriendschap te winnen. Is de krijgstocht afgelopen, dan draagt ieder hem op z'n handen; men prijst hem, wijst hem met de hand. In Salentum teruggekeerd, is hij als de verderver van Adrastes de held van den dag; en het loon van z'n daden en z'n deugden, waaronder bij zo veel bewieroking de bescheidenheid hem 't meeste siert, is de stille genegenheid van Antiope, de Salentijnse koningsdochter, die, wanneer Telemachus eenmaal in Ulysses' rijk wederkeert, z'n zachtaardige en trouwe levensgezellin wordt.

* * *

Ondertussen is Salentum door de goede zorgen van Mentor

een modelstaat geworden, waarvan de teruggekeerde krijgers met verwondering de gunstige verandering in een zo kort tijdsbestek kunnen erkennen. Wat Mentor aanvankelijk had gedaan, was, de grondslag te verbeteren, waarop een staat dient te worden gebouwd. Idomeneus had namelijk even hooghartig gedebuteerd in z'n weidse stadsbouw als in z'n onvoorzichtige oorlogspolitiek. Allerwege moesten prachtige en groote gebouwen verrijzen; al wat hij deed, was er op berekend een hoge dunk van de majesteit van de stedenstichter te geven. Zo drong zich de persoon van de monarch op de voorgrond, en werd het belang van de kolonie achteraf gehouden. Mentor nu wijst aan hoe de koning zijn misslag kan herstellen. Alle grote werken moeten worden geslecht: de pracht zou van de Salentijnen eer een krachteloos dan een gehard volk maken; het zijn de bezigheden die de akkerbouw met zich voert, welke een volk tot welstand brengen. De overvloed der eerste levensbehoeften zullen de huwelijken vergemakkeliken; en terwijl de zucht naar weelde de rijkdommen van een staat uitput, vermeerderen de toeneming van een krachtige bevolking, en de aanwinst van goede gronden het staatsvermogen. Terstond wordt nu, ook in letterlike zin, de hand aan de ploeg geslagen. Een statistieke opneming gaat vooraf. Mentor begint met een volkstelling te houden; het aantal landbouwers wordt geschat, de productie in levensbehoeften in doorsnee berekend, en op die wijze onderzocht of er termen zijn een exporthandel op overzeese gewesten te openen. Voorts wordt nagegaan, wat de inkomende handelschepen inhouden en wat de uitlopende; vanwaar ze komen en waarheen ze gaan. Alle punten worden in deze onderzocht: de kansen, de winsten, de risico bij het vervoer, het onderling kredietwezen, de aard en de werking der handelsmaatschappijen, en wat verdere gegevens zou kunnen verstrekken voor een goed geregelde handelseconomie.

Tot verzekering van het krediet, de levensvraag voor de handel, worden strenge maatregelen genomen tegen de bankroeters, doch terzelfdertijd wordt het kredietwezen op 'n vaste grondslag gevestigd. Elk consortium of elk particulier handelaar heeft rekenschap te geven, en opening van zaken te verstrekken aan daarvoor ingestelde commissiën, welke hebben

te waken, dat in ondernemingen met risico slechts de helft der fondsen, en in geen geval gelden op deposito worden gewaagd. Een regeringstoezicht zorgt, dat er geen inbreuk op de eenmaal gestelde regelen kan worden gemaakt. Voor 't overige huldigt Mentor de bepalingen van de *freetrade*: geen importen belemmeren de scheepvaart; integendeel, er worden premiën uitgelooft aan hen, die het aantal volken, welke de haven van Salentum bezoeken met nieuwe gegadigden weten te vermeerderen.

Ten gevolge van deze bepalingen komt er, wat de zeevaart betreft, voor Salentum een goede tijd. Elk volk en elk schip heeft er vrije toegang, de schatten hopen er zich op. Wat aangevoerd wordt, strekt de bevolking tot nut; wat als overtollig uitgevoerd wordt, laat zijn hoge waarde in geld terug. Een wijs en eerlijk haventoezicht regelt aller belangen. Van de torenspitsen roept de goede trouw de volken op uit de verwijderste streken, en 't Oosten en Westen voelen zich er even veilig als in hun eigen vaderland.

Minder overeenkomstig de moderne begrippen wordt het toezicht op de bedrijven en de zeden geregeld. Op de arbeid wordt een naar onze denkwijze hinderlike controle uitgeoefend. Voor de stof en de snit der kleding, de constructie van 't meubilair, de grootte en de inrichting der woonhuizen gelden strenge verordeningen. Luxe-artikelen, alsmede gouden en zilveren sieraden zijn uit den boze. Pracht wordt buitengesloten. Idomeneus moet zelf hierin een voorbeeld geven. Voor hem volstaat een lijtwacht van enkele hoofdofficieren om hem van de menigte te onderscheiden. Als kleeft is een fijn wollen mantel voldoende in purperkleur; evenzo voor de hoofdofficieren; de overige rangen kunnen worden onderscheiden naar de verschillende kleuren; de koning kan worden onderkend door z'n kleeft met gouden boorden. Voor 't overige zijn goud en edele stenen contrabande. Even eenvoudig moeten de zeden zijn. Zo wordt het prikkelen van de eetlust boven de ware behoeften, als een andere vorm van lichamelijke en geestelijke vergiftiging veroordeeld. Daarom wordt alle weelde in de spijzen geweerd. De matigheid en 't gebruik van de eenvoudigste gerechten worden geroemd als hartversterkend en de geest veredelend; de vermaken zouden er zuiverder, de

genoegens er bestendiger door zijn. Ook hierin gaat de koning voor. Verder worden de kunsten tot de nodigste industrie beperkt. De toonkunst wordt bepaald tot de tempeldienst; de Lydiese en de Bacchanten-muzick worden geweerd als zedebedervend; de architectuur wordt sterk vereenvoudigd; zuilen, frontons en portieken worden vermeden; ruime, luchtige en bevallige panden worden gebouwd, die ingericht zijn op het familieleven, weinig kosten van onderhoud, gemakkelijk zijn te reinigen, bevorderlik zijn voor de gezondheid, en als woningen van elkander afgezonderd staan. De huizenbouw en de straat-aanleg worden bij bouwverordening geregeld. Weldra verrijst er naast de oude stad een nieuwe wijk van een regelmatiger bouwtrant dan het wel statiger, maar minder bevallig en minder prakties aangelegde oude gedeelte. De bouwmeesters en werklieden liet Mentor van elders komen; zij moesten zich verbinden, na gedane diensten zich buiten de stad te vestigen; de hun toegewezen terreinen te aanvaarden; de akkers te ontginnen en op deze wijze hun bijdrage te leveren tot de opkomst van de landelijke bevolking. Dezelfde beperkende bepalingen als bij de bouw- en kunst-industrie worden ook ingesteld betreffende de artikelen van weelde, de fijne gewaden, het tafelgerei. Alles wordt er op aangelegd, de behoeften te verminderen en de leefwijze te vereenvoudigen, zodat niemand langer, begerig naar 't meer dan genoeg, zich ontevreden of arm zou gevoelen. Zo wordt een maatschappij ingesteld, die van lieverlede zou terugkeren naar de eenvoudige natuurstaat, welke Hazaël als de gouden eeuw had geprezen bij het gelukkige volk van Baetica. De Idomeneus der zeventiende eeuw, die te Versailles resideerde, zag het aan en toornde. De Idomeneus van Salentum nam Mentors wenken in acht, en verbaasde de volken der wereld door de bloei van z'n stad en het geluk van z'n volk.

De oorzaak van de tegenstelling mag als bekend worden verondersteld. De werkelijke koning trok alle kracht, intellect en rijkdom naar het middelpunt van z'n hof; de ideale koning moet zich zelf verlochenen, z'n eisen laten varen, de nerven en pezen des volks ontspannen, het overlaten aan de rustige ontwikkeling van z'n eigen groei. De uitgezuinigde gelden

mogen niet meer komen in éne hand, die ze kwistig verdoet; de opgespaarde nationale penningen blijven eigen bezit; niets wordt er van verspild; het over-geproduceerde zal worden omgezet in een nieuwe bron voor een vermeerderd arbeidsvermogen in mensen en grond. Zo wordt de exponent van de economiese welvaart gestadig verhoogd. Elke nieuwe inwoner produceert meer dan hij verbruikt, en geeft z'n overwinst als bedrijfskapitaal aan een nieuw lid uit z'n naaste kring. Het stelsel heeft de patriarchale levenszin tot voorwaarde, het utopies Baetica tot ideaal, het beoogt Telemachus' vorming en de bruikbaarheid van Mentors theorieën. De werklieden uit den vreemde worden in het veld gezet; naburige stammen worden aangelokt; woeste terreinen worden ontgonnen, en de nieuwe kolonisten vermengen zich met de eenmaal gevestigde boeren. De huwelijken worden bevorderd, doordat er weinig belasting wordt geheven; de talrijker huisgezinnen vermeerderen de handen benodigd tot het bedrijf; en naarmate de bodem door de vermeerderde arbeid rijker vruchten geeft, zullen de gezinnen hun overgelegde winst besteden aan de aankoop van nieuwe gronden, om er hun kinderen en kleinkinderen een nieuwe akker tot verdere bebouwing te kunnen geven. Zo zal de nieuwe koning van de nieuwe staat juist het omgekeerde doen van wat de Koning gemeenlijk pleegt te doen. Hij zal niet, uit begeerte naar geld en genot, slechts peinzen op het heffen van lasten van z'n wakkerste en nijverste onderdanen, die van hun talenten en vlijt het meest voordeel trachten te trekken. Hij zal niet die wezens, welke de luiheid te ellendig maakt om een hand uit te steken, van lasten vrijgesteld laten. Integendeel. Hij zal met boeten en strenge straffen juist kastijden, die hun akkers begeren te verwaarlozen, zo goed als men soldaten straft, die hun post verlaten. Aan de gezinnen daarentegen, welke door de vermeerdering van hun ledental de voortbrengingskracht van de grond verhogen, zullen beloningen en vrijstellingen worden verleend. Zo zal de arbeid geëerd worden; het landbouwbedrijf, niet langer gedrukt door lasten en kwellingen, niet meer onder de vloek der minachting staan. De ploeg zal in ere komen, gehanteerd door de armen, die het zwaard hebben gevoerd. De eer, van het erfdeel zijner vaderen in tijden van

vrede te hebben bebouwd, zal niet achterstaan bij de roem, het in de oorlog dapper te hebben verdedigd. Het platteland zal herleven. „Ceres zal zich weer met de gouden halmen „kransen; Bacchus, bij 't treden van de druiftros, bekenzoete „wijn doen vloeien; de diepe dalen zullen weergalmen van „de zangen der herders, die aan de klare stromen hun kelen „aan hun fluiten zullen paren; terwijl hun huppelende lammeren, „grazende op groene weiden, zonder vrees de laf wegsluipende „wolf weerstaan”.

De boerenstaat gaat op in de idylle; de staatsman in de dichter. Poot zong z'n Georgica's hier. Watteau schilderde ze in Frankrijk. Fénélon tracht het beeld te realisieren in het Frankies Arcadie onder de vijftiende Lodewijk.

Het ontbreekt bij Fénélons uitwerking van z'n politiek-economies bouwplan niet aan vaagheden. Van beperkende bepalingen spraken we reeds; zelfs worden ze ingevoerd om de genietingen te weren, waartoe de landelijke bevolking bij jaren van vrede en overvloed zou kunnen vervallen. Daartoe moet ook strekken een nieuwe akkerwet, welke de verdeling van het grondbezit wil regelen; het hoofddoel is, de uitgestrektheid der goederen in één familie perken te stellen; zodat er wel brood en ruimschoots brood is voor allen, maar dit brood niet anders dan in 't zweet des aanschijns kan worden gewonnen. Als beginsel geldt, dat ieder een grond moet bezitten, genoeg om er van te leven, doch niet genoeg om er in overdaad van te genieten.

Het asceties karakter van deze wet herinnert aan de geest der kloosterverordeningen. Bieden de omstreken van Salentum geen terreinen meer aan voor nieuwe ontginningen, dan moeten elders koloniën worden aangelegd, die buitendien het voorrecht hebben, de macht van de staat te vergroten. Voorts zal de mijnbouw worden beperkt; een ruime productie zou misbruik veroorzaken, en dronkenschap leiden tot tweedracht, en tot afkeer van 't arbeidzame en ordelijke leven. De wijn wordt dus behouden voor medicinaal gebruik, voor offeranden en buitengewone feesten. Ook hierin moet de koning het voorbeeld geven. Een vreemde indruk maakt op ons de rangverdeling in de Salentijnse mensenwereld, welke aan een oosters

kastenwezen herinnert. Is deze wijze van onderscheiding van de burgers in eene staat, reeds alleen denkbaar in een vóór-revolutionaire maatschappij, evenzeer is het buiten de orde van een gezonde staatspolitiek, dat aan de verschillende standen onderscheidene waardigheden worden verbonden, waar wij aan alle burgers zonder onderscheid, alleen op grond van hun verdiensten, de betrekkingen wenschen toegekend te zien. Wat ons nog meer zou hinderen, is, dat de verschillende rangen kenbaar moeten worden gemaakt door verschillende kleuren; door purper zoals wij zagen, bij de aanzienlijksten. door grijs-bruin bij voorbeeld, bij de slaven. Wij nieuwe mensen, zouden nergens ter wereld een gelukkig Arkadiese maatschappij te rijmen achten met de eis, dat een volk in acht, zelfs in nog minder, rangen werd verdeeld, en deze rangen door middel van verschillende tekenen zouden moeten worden onderkend. Fénélon echter was klaarblijkelijk van 'n andere mening. Zo ernstig zelfs bond hij de onderscheiding der mensensoorten aan de kwaliteit en de kleur der kledingstoffen, dat hij aan de eenmaal vastgestelde gewaden de wet der onveranderlikheid als een eeuwig zegel hechtte. Het doel van deze aan Lycurgus herinnerende bepaling was, te voorkomen, dat ooit iemand het in z'n hoofd zou kunnen krijgen om aan zo nietige en onmannelijke zaken als toiletaangelegenheden slechts enige aandacht te durven schenken, noch dit zou vermogen te dulden in de meer lichtzinnige vrouwen, die zich ondanks haar neigingen tot opschik en uiterlik vertoon, onder de wet der noodzakelijkheid evenmin tot dergelijke mensonterende buitensporigheden zouden kunnen lenen.

De strenge kastenonderscheiding, ofschoon uiterst vaag aangeduid en staatsburgerlik onuitgewerkt gebleven, is, bij de begeerte van Fénélon om telkens de natuurstaat der volken als punt van uitgang te nemen, alleen verklaarbaar door kennis te nemen van de invloed van de toenmalige kultuur. De auteur van de „Telemachus” kan zich geen geregelde maatschappij denken zonder een sterk vertakte hierarchie getinte ambtenaarswereld. De hoveling won het van de staatsman, de onderdaan van de idealiserende dichter. Het Bourbons régime had het leven en denken van de ganse natie gericht

op het absolutisme: had de ogen van één wereld stokstijf doen staren op één schitterend glanspunt; had de aandacht leren richten op de minste wenk, van uit Versailles gegeven. De imponerende trap, waarlangs men naar de vooruitspringende trotse façade van 't koninklijk slot en de troon van de monarch omhoog steeg, vertolkte een over alle mogelijke raderen en schijven lopende centraliserend gezag. Daarbinnen heersten de stijfste etikette en de strakste gehoorzaamheid. Op de plafonds biedt de ganse Olympus in grootse allegorieën z'n hulde. Kaarsrecht lopen de lijnen van de massale gebouwen; kaarsrecht de paden van 't park en de randen der perken; kaarsrecht de gladbesnoeide hagen, onderworpen aan een tucht en regel, die grenzen stelt aan de ongebonden natuur. Kaarsrecht staan in hun stijve kragen, vesten en rokken met lange panden en brede omslagen, in gewichtige houding de hertogen en de markiezen, wier deftige allonge-pruiken en gesteven manchetten elke afwijking van een gedwongen ernstige houding verbieden. Stijf zijn de grote plechtige zalen met de hoge ramen en de hoge plafonds; stijf de kaarsrechte rugleuningen van de ongemakkelijke-strengere stoelen. De etikette duldde geen afwijking, geen weke lijnen, geen zwelling, geen krullen, geen dartelheid. Daarom hield men zich in de dramatiek aan de éénheid van tijd en plaats: hoe kon men aan 't koninklijk hof toelaten, wat niet geleidelik, maar opzienbarend was? Daarom zijn de tragiese helden goden en heroën, prinses en koningen, met edele en fiere gevoelens, in trotse en hoogstappende stijl: hoe zou de koning recipieeren die niet het voorrecht der hoofse vorming bezat? Alle helden en heldinnen zijn gehoorzame, zich zelf offerende harten. Corneille's Cid en Corneille's Chimère wijken voor eer en plicht; Corneille's Cinna en Polycleutes vieren de monarchie en de kerk. Bij Racine kampen de edele deugden tegen de sterkste driften. Rechttop houden zich de karakters, rechttop de hoofden en de lichamen, die rondwandelen in Romeinse trots, indachtig, dat de eerste wet die van de plicht en de gehoorzaamheid is. En onder al die figuren schrijdt met rustige stap de monarch in zelfbewuste majesteit de blijmoedige overgave verlangend van elke wil en elke persoonlijkheid in hen, die van uit de verte en in z'n nabijheid zich haasten aan hem alleen de ere

te geven van hun eigen, in spelende etikette en in feestelijk ceremonieëel opgaand bestaan.

* * *

Zo heeft Fénélon voor Salentum de uitwendige vormen willen behouden van iets, waarvan hij de innerlike substantie door gestrenge wetten had gedood. Weg was de pracht en de weelde, de kleeding en het tafelgenot; weg ook de ogendienst en de vleierij; alleen de gehoorzaamheid bleef. Dit oppervlak nu werd door Fénélon opgeglansd tot een tendenz-spiegel van het toenmalige koningschap. De idylliese tint is weer aanwezig. De gehoorzaamheid in de modelstaat is een ideale; ze is niet de blinde onderworpenheid, bedekt door de hoffelijkheid; zij wordt, zoals het welbegrepen belang der brave en wijze onderzaten het inziet, als van zelf als een eis van 't duurzaamste staatsgeluk beschouwd. In zulk een Arkadiese wereld is het absolutisme dan ook overbodig. Het absolutisme verderft. Een verdrukt volk, leraart Mentor Idomeneus, is geen volk meer, en de soeverein van zulk 'n volk is geen koning. Verheffen moet men een volk, niet vernederen. Juist die vorsten, welke het onbeperkte gezag in handen houden, hebben de minste macht. Zij nemen alles, omdat zij meester zijn over alles; maar de staat zelf kwijnt weg; de akkers worden woest en eenzaam; de steden ontvolken; de handel staat stil. Een koning, die voor zich zelf alleen begeert groot te zijn, en toch slechts groot kan wezen door z'n volk, vernietigt z'n eigen waardigheid door de trapsgewijze vernietiging van 't volk, waaruit hij z'n kracht en z'n rijkdommen trekt. Zijn rijk wordt arm aan geld en aan volk; het laatste verlies is het zwaarste en onherstelbaar zelfs. Zijn absolutisme maakt, dat hij evenveel slaven bezit als dat hij onderdanen telt. Men vleit hem, geeft hem de schijn van hem te aanbidden, ja, beeft bij de minste van z'n blikken. Maar let eens op de geringste ommekeer: de buiten alle verbindingen staande oppermacht blijkt geen duurzaamheid te bezitten; ze heeft geen voedingsbron in 't hart van 't volk; ze heeft alle zenuwen van de staat geprikkeld en vermoeid; ze dwingt het gemartelde lichaam zelve te zuchten naar verademing. Bij de eerste houw

die aan de afgod wordt toegebracht, valt hij in scherven omver, en wordt onder de voet vertrapt. Alle tot heden gesmoorde hartstochten verenigen zich om z'n val te verhaasten. In z'n winderige voorspoed is geen enkel man zo vrijmoedig geweest hem de waarheid te zeggen; in z'n ongeluk zal niemand zich verwaardigen z'n daden te vergoeliken, noch minder, hem tegen z'n belagers te verdedigen.

* * *

Lodewijk XIV is niet gevallen in de zin, zoals hier boven door Fénélon is bedoeld. Trouwens, er was ook geen denken aan. Doch te oordelen naar de haat, bij z'n afsterven betoond, hebben de uitgemergelde steden en de verarmde boeren er niet minder om op middelen gepeinsd hem kwijt te worden. Aan een revolutie dacht men niet; nog een eeuw lang moesten de geesten worden bewerkt. Een omwenteling zou niets meer zijn geweest dan een blote afzetting, een paleisrevolutie. En daarmee zou de natie weinig hebben gewonnen. De fout zat niet alleen in Lodewijks heerszucht, ze zat voornamelijk in 't onbepaalde koningschap, dat de uitspattingen der heerszucht mogelijk maakte. Vandaar dat de auteurs van die tijd, zodra ze zich richtten tegen het koningschap, het alleen doen tegen de schaduwzijden van de tirannie als abstractie gedacht. Men neme de sermoenen van Bossuet en van Masillon. Zij weven dezelfde draden op hetzelfde stramien, als Fénélon doet in z'n „Telemachus” en in z'n „Dodengesprekken”. Doch niet allen hebben dezelfde draagwijdte gehad. Fénélons „Télémachus” is, volgens andere eigenschappen, dan het rechtstreeks doel waarmee het opvoedingswerk geschreven werd, het zedekundig schoolboek geworden, dat nog altijd bekoort door de schone welluidende taal, waarin de streng-morele denkbeelden zijn vervat, maar dat tevens de beginselen draagt van een leer, die later door de encyclopedisten zal worden aanvaard en uitgewerkt, en in bepaalde vormen een eigen gestalte zal aannemen. Als het land der Dauniërs, door Telemachus van de tyran Adrastes verlost, zal worden verdeeld, ontwikkelt Fénélon bij monde van z'n jonge held een theorie, waarbij de schimmen van De Groot en van Sully de oren zouden hebben gespist, en die

doer niemand minder dan Montesquieu als een hoofdstuk in z'n rechtstheoriën wordt herhaald. Zij berust hierop, dat een verovering als zodanig geen recht geeft op bezit; dat het recht van een verovering geen recht is; dat een maatschappelijk geheel slechts tot stand kan komen door de wil van z'n verbonden leden, en dat, zo dit geheel door een verovering wordt opgelost, de vroegere toestand weer intreedt, maar er in geen geval een nieuwe maatschappij door ontstaat. Hij die verovert, scheidt geen staat, maar een tirannie. De „Dodengesprekken” geven aan deze leer wederom de eigenaardige sociaal-christelijke kleur, welke doet denken aan Mentors ideaal van een algemeen Vrede-Rijk. Zoals het gezin een lid is van een bijzondere natie, is een volk een lid van het menselijk geslacht. Iedereen is oneindig meer aan de ganse mensheid, het grote vaderland, verschuldigd, dan aan de bijzondere natie waartoe hij door z'n geboorte behoort; en 't is derhalve een groter kwaad het onderling volkenrecht te kwetsen dan aan de rechten van de familie onderling afbreuk te doen.

Zo ademt alles pais en vree, en is met de stichting van 't nieuwe Salentum het ideaal der gouden eeuw bereikt. Als de bondgenoten, na de voltrekking van het oordeel over Adrastes, naar de Cretensiese kolonie terugkeren, zien ze te Salentum een arbeidzaam volk de ploeg door de voren drijven, de akkers door 't koren verguld, de lammeren vrolijk huppelen. Zij horen de valleien weerklinken van de liederen ener onschuldige jeugd, terwijl de herders en boeren hun bruiloften vieren. De jongelingen en de maagden zingen een zang op de koning, die hun het geluk heeft bereid, in zoete vreugd met dankbaar hart het schone leven te genieten. De grijsaards, die in hun lange leven nooit hadden durven hopen op wat hun tans gegeven is te aanschouwen, wenen tranen van vreugde en vrouwen de bevende handen, om de hemel z'n zegen af te smeken over een vorst, die door de goedheid der goden aan het gelukkig Salentum is geschonken. „Laat Uw gunst,” bidden zij, „hem met alle weldaden verrijken, die hij ons „heeft verstrekt, omdat hij geboren is voor het welzijn eens „volks. Onze nakomelingschap, die voort zal spruiten uit de „verbintenissen, die door hem zijn bevorderd, zullen hem dank „weten voor alles wat hun werd gegeven, tot aan hunne

„geboorte toe, en hem prijzen als de Vader van 't vaderland!”

Dan roept Idomeneus, getroffen bij de aanblik van zoveel liefde bij een gelukkig volk: „Eertijds mat ik de macht en „de grootheid eens konings af naar de vreze der volken. „Men had m'n hoofd misleid en vergif in m'n hart gezaaid. „Tans weet ik de waarheid te erkennen. Zie, wat ik geloofde „een fabel en een verzinsel te zijn, is voor mij een werkelijk- „heid geworden. Een wijze regering maakt een koning tot „de liefde en de wellust van 't menselijk geslacht!”

Welk een spotternij der geschiedenis, dat de jonge Lodewijk van Bourgondië, na z'n Salentum in z'n droomen te hebben aanschouwd, vóór hij z'n Ithaca kon bereiken, sterven moest in de armen van Mentor. Helaas, de idylle mocht geen werkelijkheid worden. De 18de Februari 1711 luidde over de koningszoon de doodsklok. Fénélon, die het hoofd van smart kon buigen voor de dood van z'n aanhankelijke kwekeling, deed het niet voor z'n plicht. Hij nam de pen ter hand, en stelde een aantal memorieën op, om het toekomstig regentschap in z'n samenstelling en z'n werkring te regelen. Langzamerhand hadden de oorspronkelijk vage plannen vaste omtrekken aangenomen. In 1711, drie maanden voor 's prinsens dood, was er een uitgewerkte schets: *Directions pour la conscience du roi* (gedrukt in 1734) verschenen over het naderend koningschap. De prins heeft het in handen kunnen hebben, heeft er kennis van kunnen nemen. Wat zou de geschiedenis hebben geopenbaard, wanneer het aan de leermeester en z'n kwekeling gegeven ware geweest, hun denkbeelden in praktijk te brengen? Het nieuwe Salentum zou iets duurzamers dan de utopie in de „Telemachus” hebben vertoond. Evenmin zou het aan parallellen hebben ontbroken. Tot iedere prijs zou eerst de vrede zijn gekocht: het leger zou gedeeltelijk zijn verminderd en z'n organisatie vereenvoudigd; de koninklijke uitgaven zouden zijn afgepast geworden. De belastingen en de persoonlijke diensten zouden gelijkmatig over de bevolking zijn verdeeld; de provinciale staten zouden weer zijn ingesteld. Daarnaast zouden, als de bekroning van 't werk, de Generale Staten weder bijeengeroepen zijn geworden. De samenstelling zou, zoals begrijpelijk is, de stenden-indeling

nog tot grondslag hebben gehad. Uit elk district zou de adel en de derde stand zijn vertegenwoordigd geworden. De Staten zouden zich voorstellen om de drie jaar te vergaderen, en er de uitgebreidste rechten in zake wetgeving, rechtsspraak, financieën, oorlog en vrede hebben gehad.

Zo was dus de staatsman in Fénélon gerijpt. De weg lag open; het volk zou bevrijd zijn geweest van z'n belemmerende leenverplichtingen en van z'n geestdodende onderdrukking. Een nieuwe morgen zou hebben gegloord aan Frankrijks staatkundige hemel!

Helaas, de trotse koning overleefde de vurige abt. Voor deze westerse Idomeneus had z'n Mentor tevergeefs geleefd. Maar z'n „Telemachus” is ons behouden gebleven, en leert ons, dat als de stormen opsteken en de atmosfeer dreigen te ontstellen, van de vogelen die het luchtruim doorijlen, er enkele zijn, die in hun voor gevoel van een naderende verstoring in de natuur, onrustig stijgen en dalen, en met hun vleugelslag de aandacht der opmerkzame stuurlieden zoeken te trekken.

Het zijn de stormvogels, die de ervaren schippers aan 't roer de blikken onderzoekend doen wenden naar de dreigende horizon.

TWAALF LIEDEREN

DOOR

GIZA RITSCHL.

I

Droevig dreunt de torenklok
den geheelen dag,
't Treft mijn harte, ik voel een schok
bij elken slag.
Kling klang kling klang klinkt het schoon,
Kling klang kling klang op droeven toon.

Een sombre droom is mijn leven,
in stilte klaag ik luid,
Mijn tonen gaan heel verre zweven,
net als 't klokkengeluid.
Kling klang kling klang het weerklinkt in mij,
Kling klang kling klang steeds droef nooit blij.

Eens rijze uit mij een licht vol gloed
en brandend van wee,
Droeve klokke verneem mijn groet,
ik luid met u mee.
Kling klang kling klang uit U, uit mij,
Kling klang kling klang steeds droef nooit blij.

II

Aan HENRI BOREL

Graag zou ik voor U willen zingen,
Doch ach ik kan het niet.
Ik draag in mijn hart droeve dingen
En mijn ziel is vol verdriet.
In mijn lied zou 'k moeten weenen
En dit ware dan 't echte zingen niet,
En toch zou 'k willen zingen van den eenen,
Van den eenen die mij verliet,
En dan jubelend stijgen hoog en alleen,
Jubelen in mijn lied, —
Doch ach ik zou moeten weenen
En daarom zing ik niet.

III

Mijn denken is een droeve gedachte
aan die ik lijd,
Die mijn eene gedachte
die plaagt mij alijd,
Mijn geest is steeds bezig
met de eene droeve gedachte;
Waarom mijn denken het toch
niet verder brachte
Als maar de eene en dezelfde
droeve gedachte? . . .

IV

Een twee drie in de maat
Moet gij de voetjes zetten,
Dansen fijn vroeg en laat,
Dit zijn mijne wetten.

Opletten moet ge lieve jeugd
En kijkt niet zoo verlegen,
Immer dansen met lust en vreugd,
Want dansen is een zoet bewegen,

Heen en weer op rythmen teer
Wiegende met lachende gezichtjes,
Met schitterende oogjes keer op keer
Als waren het sterrelichtjes.

V

Voor U zou ik willen zingen
Uren achter elkaar
Van hoog verheven dingen
En van mijn liefde wonderbaar,
Daarom luister naar mijn tonen,
Zij trillen in mijn zijn,
En laat mij even staren
In Uwer oogen mooien schijn.
In mijn harte zijt gij begraven
En mijn ziel is van U vervuld ;
Nu wil ik niet meer klagen,
Alleen zingen van brandende ongeduld.

Mijn liederen werden gebeden,
Ze stijgen omhoog met mij:
Nu ga ik zalig zweven
En gij zweeft mee met mij.

VI

Een lied van vreugde begeert gij
Van mij die in smarte leeft,
Het is waar, soms ben ik blij,
Maar mijn binnenste beeft.
Mijn wild bruisend hart stoot klanken uit,
Klanken uit smart geboren.
Ja zelfs in het blijdeste geluid
Kunt gij mijn smarte hooren.

Ik zing voor U en ik zal blijven zingen
Liedjes droef en blij,
De melodietjes moeten in U dringen
Want mijn harte dikteert ze mij.
Daarom mijn lieven laat mij zingen,
En klinken mijn liedjes ook niet stipt in de maat,
De oorzaak ligt aan droeve dingen
En aan mijn harte 'twelk onrustig slaat.

VII

Een vogel kwam in mijn kamer vliegen,
Heel vertrouwd heeft hij zich over mij heen gebogen,
Hij fluisterde dat de dood hem zond, —
Ik antwoordde niet want ik verstond.

Koninklijk zette hij zich aan mijn zijde,
Zijn wieken terneer als een mantel van zijde,
Hij scheen zich te verblijden in zijn pracht
En ook over de boodschap die hij bracht.

Van nacht zal het met mij ten einde gaan,
Mijn harte hoor ik haast niet meer slaan,
Toch troost het mij dat ik in hoogheid scheide,
Den Koning der vogels aan mijn zijde.

Ik mag niet weenen, niet klagen,
Van nacht word ik omhoog gedragen
Op koninklijke wieken trotsch en groot,
Met koninklijke pracht ga ik in den dood.

VIII

Mijn moederland, het land van den wijn,
Mijn moederland, graag wou ik bij U zijn.
Mijn harte weent, het verlangen slaapt,
Maar de hoop in mij, zij wacht en waakt.
Mijn moederland, gescheiden van U,
Zing ik mijne liedjes nu.
Doch Uw schijn licht mij van ver
En de hoop leidt mij als een mooie ster.
Op duin en heide zwerf ik hier,
Mijn liedren stijgen trots en fier.
Hier drong zich de liefde in het harte mij
En de hoop in mij zingt zacht en blij!
Mijn moederland, het land van den wijn,
Mijn moederland, graag wou ik bij U zijn.

IX

Zing op, mijn ziel!
Raak Uwe snaren even,
Ziel, mijn ziel!
Laat mij van ontroering beven,
Ziel van mij,
Die betooverend zingt.
Ziel van mij
Die in mijn harte dringt.
Ziel, mijn ziel,
Ik hoor Uw lied!
Ziel, mijn ziel,
Ik hoor het klinken!
Ziel, mijn ziel,
Mijn verdriet
Gaat nu zinken.

X

Mijn lief had blauwe oogen
en een hart van steen,
Mijn lief heeft mij bedrogen:
ik bleef alleen.
Doch geen oogenblik gaat voorbij
of ik denk eraan,
Ach, alles beeft in mij
om dien waan.

XI

Aan SEBESTIJÉN * * * *

Eens danste ik in een Csárda
Op de Puszta te Hortobágy.

De muziek klonk wild, mijn hartstocht steeg
In de Csárda op de Puszta te Hortobágy.

De glazen rinkelden, wijn en passie maakten mij dronken
In de Czárda op de Puszta te Hortobágy.

En o, wel duizend liedjes klonken
In de Czárda op de Puszta te Hortobágy.

Nu zit ik hier en droom
Van de Puszta te Hortobágy.

En telkens welt het in mij op het schoone,
Van de Puszta te Hortobágy.

In een Fata Morgana zweeft mijn gedachte
Naar U, mijn Puszta te Hortobágy.

En naar de lieve Csárda waarin ik danste en lachte
Op de Puszta te Hortobágy.

XII

Gij kunt het nimmer raden
Aan wien ik mijn harte schonk,
Gij kunt het nimmer raden
Met wien ik liefde dronk.

Mijn liedren moogt gij hooren,
Zij klinken blij en luid,
Doch hoe mijn liefde werd geboren,
Dit heb ik niet geuit.

Een zoet geluid verneemt gij immer,
Door de blijdschap die in mij bloeit,
Maar o, gij raadt het nimmer,
Voor wien mijn liefde gloeit.

INDISCHE POLITIEK

DOOR

MR. P. BROOSHOOFT.

Waarom het in Atjeh niet vlot.
God zegen' de greep.
Ongeruste senaatsleden.

Ook de lezers van dit tijdschrift, voor zoover zij belang stellen in de indische zaken, zullen zich afvragen, hoe het toch komt dat het zelfs onder dezen gouverneur-generaal, voor wien Atjeh de brug werd tot Buitenzorg, met de onderwerping van dat nu 33 jaar met ons strijdende heldhaftige volk niet wil vlotten.

Het feit zelf staat als een paal boven water. Men leze slechts de brieven der Atjeh-correspondenten van onverdacht-nederlandsch-boulangistische bladen als *Nieuwe Courant* en *Algemeen Handelsblad*, de beschouwingen van Atjehman in het *Vaderland*, van den heer Van de Veluwe in de *Vrijzinnig-Demokraat*, allen onbetwist deskundigen, en geen twijfel zal overblijven aan de waarheid: het Van Heutsz-stelsel te Atjeh maakt bankroet.

Tevergeefs zal men betoogen, dat de oorzaak ligt in de *toepassing* van het stelsel, overdrijving van de boeten en de heerdiensten. Die zoogenaamde overdrijving is bij het boetstelsel onvermijdelijk, want de door beboeting verbitterde kampongs begunstigen weer het verzet tegen het gehate gouvernement, en nieuwe beboeting, onbetaalde politie- en contrôle-diensten, zijn daarvan weer het onvermijdelijk gevolg. Opdrijving van onbetaalde heerdiensten vloeit bovendien noodzakelijk voort uit de pretensie van v. Heutsz, dat hij

Atjeh wil onderwerpen en met wegen doorkruisen op een koopje.

Waar ligt dan eigenlijk de *grondfout* van het stelsel, dat ons nu eindelijk eens van de Atjehramp scheen te zullen verlossen?

Meer en meer ga ik inzien, dat zij is: het volkomen gemis bij zijn ontwerper aan *zin voor menschrecht*.

Onder menschrecht versta ik hetgeen de groote massa der menschen mag verlangen, of liever krachtens de natuurlijke menschelijke zelfzucht *noodig* heeft, voor een begeerlijk bestaan.

Niet slechts fysiek maar ook moreel. Heeft de mensch geen voedsel genoeg, dan gaat hij dood of komt tot diefstal, baldadigheid, opstand. Bloeien, naar zijn lust tieren, doet hij in ieder geval *niet*. Met zijn honger naar moreel welzijn is het niet anders. Wordt het bestaan hem door kwellingen, hetzij door hoog gezag hetzij door medemenschen, al te zwaar gemaakt, dan begeert hij het niet meer, of dan weegt althans deze begeerte niet meer op tegen de vrees voor moeilijkheden en gevaren van een verzet, waarbij hij zijn gansche aardsche bestaan kan inboeten.

Deze onhandelbaarheid der menschelijke zelfzucht is taaier dan de taaiste gezags-energie. Opstanden van allerlei aard, tot zelfs van nagenoeg weerlooze slaven, hebben het gedurende de gansche wereldgeschiedenis bewezen. Tóch kunnen krachtige gezags-naturen het niet inzien, wijl de zoo intens door hen gevoelde eigen geestkracht bijna geen plaats laat voor het denkbeeld dat een andere, nóg taaiere, wil zich daartegenover zal stellen.

Ik zou het zóó willen paraboliseeren: op den bodem van het koffertje, dat iedere mensch op zijn levensreis als bagage meekrijgt, liggen stalen veeren — zijn zelflust. Pakt men daarbovenop ál te veel *on*-lust, dan kan men, door met geweld op de veeren te drukken, het koffertje wel even gesloten krijgen, maar zoodra men het opent — en dit *moet* om nut van den inhoud te trekken — ploft de geheele santekraam van gezags-onhebbelijkheden, heerdiensten, belastingen, boeten, confiscatiën, politiewillekeur, geweldig naar boven, en de neerdrucker kan beginnen van vorenafaan.

De Atjeh-geschiedenis onder het Van Heutsz-stelsel is de praktijk van deze beeldspraak.

De eminente taktiek van Van Heutsz in den Athjeh-oorlog kan ik niet beter en bondiger erkennen, dan met de volgende woorden van „Atjehman” in het *Vaderland* van 8 Februari. „Met de benoeming van kolonel Van Heutsz tot gouverneur van Atjeh trad een tijdperk in, waar een strategisch en zoo veel mogelijk ook altijd tactisch offensief op den voorgrond werd gesteld. Generaal Bugeaud's devies „la concentration restreinte est une honte et un nonsens” tot het zijne makende, toonde Van Heutsz metterdaad te kunnen, wat hij vroeger reeds gepredikt had te willen, namelijk het onderhouden van een onafgebroken offensief tegen alles, wat zich op Atjeh tegen onzen wil verzette. Door het schitterend succès, behaald met een betrekkelijk geringe troepenmacht gedurende de Pedir-expeditie, de tochten naar Tangsé en die ter Noord- en Oostkust, in de laatste twee der negentiger jaren, ontrukte hij den Atjeschen krijgsman den naam van onoverwinnelijkheid, welke deze zich langzamerhand in onze volksmeening veroverd had, en bewees hij, dat niet zoozeer de groote krijgsmansdeugden van den vijand, als wel gebrek aan deze bij de eigen aanvoering, oorzaak waren geweest van het weinig succesvol voeren van den krijg. En terwijl hij zichzelf dus een naam maakte, die zóó lang in de geschiedenis onzer koloniën met eere zal genoemd worden als wij deze bezitten, en misschien zelfs nog lang daarna, vormde hij tegelijkertijd een school welke, als men op dezen weg blijft voortgaan, nog geruimen tijd op voor onze oorlogsvoering hoogst gunstige wijze moet naverken. Van Heutsz bezorgde de aanvoering het gezond verstand, hetwelk zij in de laatste jaren met haar zelfvertrouwen verloren had, terug, en opwaarts ging, als noodzakelijk gevolg hiervan, het „moreel” van het geheele leger. Niet in het samentrekken van groote troepenmassa's, welke groote kwetsbaarheid aan logheid paren, maar in de bewegelijkheid van betrekkelijk kleine troepenafdeelingen werd de kracht gezocht. Toen langzamerhand 's vijands legers, om 't zoo eens te noemen, door aanhoudende nederlagen ontmoedigd, zich oplostten in kleinere, elk voor zich strijdende benden, volgden wij onmiddellijk diens voorbeeld na, en tegen den door hoopjes gevoerden guerilla brachten wij den contra-guerilla in werking, waarbij minder op het aantal beschikbare

geweren, dan wel op het verrassende en snelle van alle operaties werd gelet."

Hoe komt het nu dat, niettegenstaande deze uitmuntende oorlogs-taktiek, die toch door Van Daalen werd voortgezet, de Atjeh-pacificatie weer, als een ongrijpbaar schaduwbeeld, verder en verder van ons terugwijkt?

Bovengenoemde „Atjehman", naar men ziet een groot bewonderaar van Van Heutsz, erkent dit zelf ten volle. „Zelfs de leek — zegt hij — moet zich afvragen, waar toch, niettegenstaande de zware verliezen, de Atjeher nog steeds zijn vijandig gezinde benden vandaan haalt." En dan noemt hij als de hoofdoorzaak de slecht begrepen zuinigheid — de *schijn*-bezuiniging, door mij uitvoerig uiteengezet — van den tegenwoordigen landvoogd, die de eer wil inoogsten van met een kleine troepenmacht ook te pacificeeren. „*Onderwerpen*", schrijft hij, „kon de gen. Van Heutsz Atjeh met een betrekkelijk kleine troepenmacht, geleid door zijn krachtige hand — voor 't *pacificeeren* daarvan echter bleek een zulke onvoldoende". En aan deze slecht gestyleerde waarheid voegde Atjehman als noot toe: „Verleden jaar werd, niettegenstaande dit, het 12de bataljon teruggeroepen. Het is waar, door het boven de formatie brengen van pl. 500 man der overige afdeelingen herstelde men die fout, maar waarom haar begaan? Was 't om Nederland te doen zien, hoe men vorderde op Atjeh?"

Deze laatste steek onder water is zeker verdiend en de averechtsche bezuiniging even zeker een gewichtige bijoorzaak van den onbevredigenden gang van zaken te Atjeh. Maar de ondergrond, de psychologische verklaring van het verbazende feit, dat de landvoogd Van Heutsz er toe kan komen zijn eigen mooi werk als Atjeh-gouverneur af te breken, geeft zij toch niet.

Die psychologische verklaring is het gemis aan zin voor menschrecht in het politieke denkvermogen van Van Heutsz. Hij begrijpt niet dat de autoritaire maatregelen, over den Atjeher uitgestort, diens leven zoodanig overladen met ón-lust, dat het zelfs voor dezen geringen inlander minder begeerlijk wordt dan de gevaren van een hernieuwd verzet tegen ons gezag. Voor onbetaalde heerendiensten aan nieuwe wegen — met

name aan den grooten weg naar het Gajoeland — wordt de kleine man afgebeeld, en daarvoor moet wel is waar als rechtvaardiging gelden dat hij zelf van die wegen voor zijn handel etc. nut trekt, maar vooreerst profiteeren niet allen die er aan werken mede, en ten tweede verraadt ook dit argument weer een volkomen negatie tegenover den kleinen inlander van de voor beschaafde staten algemeen geldende oeconomische waarheid, dat men groote openbare werken niet geheel mag laten betalen door het tegenwoordige geslacht, door den westerling niet in den vorm van belasting, door den oosterling niet in den nog hatelijker vorm van onbetaalden arbeid. In westersche staten *leent* men voor zulke werken. Maar een leening voor wegen in Atjeh — groote goden, waar zou de schijn-bezuiniging blijven! De kleine Atjeher moet dus betalen in den vorm van heerdienst. Eerste ónlust.

Tweede ónlust: zonder, of zonder voldoende, schadeloosstelling worden groote brokken sawahs van de bevolking in beslag genomen voor de tram- en militaire wegen.

Derde ónlust: diezelfde wegen moeten door de bevolking worden bewaakt in politiedienst.

Vierde ónlust: bij tekortkoming in deze bewaking, in 't algemeen bij overvallen of roofpartijen door vijandelijke benden, worden geheele kampongs van met ons bevriende Atjehers zwaar beboet. „Knijp ze in hun portemonnaie” werd dit door generaal v. Heutsz genoemd, en hij meende hiermee den steen der wijzen voor de Atjeh-pacificatie te hebben aangegeven, niet beseffende dat ook langs dezen weg de maat van menschen-onlust zou overvloeien, of liever met deze onlust, als nul in 't cijfer, heelemaal geen rekening houdende.

Vijfde ónlust: indien hoofden en bevolking, bij wijze van wraak voor zulke uit vrees aan ons gezag bewezen spionnen- en bewakingsdiensten, door „vijandelijke” benden worden aangevallen, hebben wij geen soldaten genoeg om hen te beschermen (*hier* is de schijn-bezuiniging inderdaad hoofdfactor) en worden zij met hunne bloedverwanten vermoord, hunne huizen verbrand, hunne bezittingen geroofd.

Zesde ónlust: behalve in deze groote zaken worden zij nog in kleinigheden door politie-gezags-wellust op allerlei wijzen getracasseerd, waarvan de heer W. Bosch, als ooggetuige, in

het *Vaderland* van 17 Februari j.l. een tragi-comisch staaltje vertelde, n.l. van een stoeren Atjehschen karrevoerder, die plotseling met een angstig gezicht zijn os aankijkt, met een ruk den wagen tot staan brengt en snel een blikje voor den dag haalt, waarin hij het dier zijn stofwisselings-producten doe afgeven, een en ander wijl de Atjeher wordt „beboet” wanneer zijn karbouw zulke dingen deponeert op straat!

De onlusten van andere eventueele lasten zijn mij niet voldoende bekend om ze te detailleeren. Men neme ze ongezien als zevende rubriek. Het hoofdgeld van f 6 per man, waarmee de heer v. Heutsz reeds nu den Groot-Atheher de zegeningen van ons bestuur wilde laten vergoeden, is naar men weet door de 2de Kamer geketst.

Deze miskennis van het recht, ook der kleine menschen, op een, zij het nog maar juist, begeerlijk bestaan is naar mijne overtuiging de hoofdoorzaak van het steeds volhardend verzet te Atjeh. De eerezucht van dezen landvoogd om te worden de hersteller van het finantieel evenwicht in Indië, die zeer schoon zou zijn wanneer hij zich ook op economisch terrein den man van kennis en genie toonde die hij was op militair gebied en dus met een breed stelsel voor den dag kwam, in plaats van met peuterige en averechtsche bezuiniging — dit ziekelijk streven doet ook voor Atjeh de deur toe. Terecht zegt bovengemelde schrijver in het *Vaderland*, dat Van Heutsz niet alleen Atjeh tracht te onderwerpen, maar er een soort *wonder* wil doen, n.l. de pacificatie met „een buitengewoon kleine troepenmacht”, en dat hierin de hoofdfout ligt van het gedurende de laatste acht jaren gevolgde systeem. Hij wil hierdoor de bewondering van Nederland, die hem terecht zoo kwistig werd verstrekt als krijgsman, ook wekken door een economisch hervormingstalent, dat hem geheel ontbreekt. En ook aan dat *zuinig* oorlog willen voeren ligt weer ten grondslag dezelfde miskennis van menschrecht als aan zijn geheele politiek, ditmaal zelfs tegenover den soldaat, die hem zijn roem hielp veroveren. Geen Indisch officier kan men tegenwoordig spreken, of hij erkent — en ook alle Atjeh-correspondenten getuigen er van — dat de soldaat te Atjeh thans wordt afgebeeld en dat het „moreel” van den troep dan ook lang niet meer is wat Van Heutsz zelf er vroeger door

zijn geniale aanvoering van heeft gemaakt. Ook feiten als het weigeren van uitrukken te Makassar en later achterblijven wegens ontbrekende behoorlijke kleding en schoeisel zijn staaltjes van dit te gering schatten der menschechten van den soldaat, dit „zuinig oorlogvoeren”, dat een onding is, een zuinigheid die de wijsheid bedriegt. En op Atjeh snijdt de onvoldoende troepenmacht van twee kanten, n.l. door eenerzijds de tevredenheid en het zelfvertrouwen van den soldaat te verminderen, anderzijds afdoende bescherming van onze gedwongen vrienden tegen kwaadgezinden onmogelijk te maken en daardoor de gelederen onzer vijanden telkens weer aan te vullen.

De geheele politiek trouwens van dezen landvoogd kenmerkt zich door dat gebrek aan zin voor menschecht. Op het reeds zoo slecht verzorgde Java door nog grooter inkrimping van staatszorg voor den kleinen man, weigering of vermindering van subsidie aan liefdadigheids-instellingen en armenkolonies. Het meest typische staaltje was wel het besluit van 23 Juli 1905 (later, als blijkbaar al te gek, wellicht op een wenk uit Nederland, weer ingetrokken) om een twintigtal ellendige lepralijders te Pelantoengoen hunne dagelijksche 5 centen voor tabak te ontnemen. Zulke onmeedoogende maatregelen moeten te meer verbazen, wanneer men verneemt dat Van Heutz als gewoon mensch geen kwaad hart heeft, gevoelig is voor droefheid en meewarig voor ellende. Ik weet het van iemand die hem in zijn staatkundigen arbeid van nabij kent, dat hij alleen in de *politiek* zoo onmeedoogend is. Hem moet dus de waan van op *deze* wijze het Gezag te kunnen hoog houden en Indië's finantieel bankroet te kunnen voorkomen wel sterk hebben aangegrepen, om den gouverneur-generaal te maken tot eene geheel afwijkende soort van den *mensch* Van Heutz.

* * *

Een verschijnsel van zijn gemis aan zin voor menschecht waren ook zeer zeker zijne circulaires van 25 Nov. 1904 en 7 April 1905, om de ambtenaren van Binn. Bestuur, op straffe van nadeel in hunne carrière, aantesporen om de schroef

der reeds zoo nijpende en onbillijke bedrijfsbelasting nog wat sterker aantedraaien. Om te doen zien, hoe gevaarlijk zulk een wenk was voor de belangen alweer van den kleinen man, wil ik eens de curieuze wijze uiteen zetten waarop de aanslag in deze belasting wordt . . . *benaderd*.

De wettelijke techniek is nog zoo slecht niet. Voor iedere contrôle-afdeeling benoemt de resident een „commissie”, in den regel samengesteld uit den contrôleur, den wedono of assistent-wedono, en een of meer bijloopers, hetzij ambtenaren, hetzij partikulieren. De commissie laat zich voorlichten door de desahoofden. Den aanslag zullen wij straks bekijken. Een kohier daarvan wordt door de commissie opgemaakt in duplo; de kolommen en inrichting zijn nauwkeurig bij circulaires vastgesteld. Elke belasting-schuldige wordt er met naam, woonplaats, bedrijf en belastingcijfer op vermeld. De belasting-schuldigen kunnen bij de commissie, die zooveel mogelijk in de betrokken desa of wijk hare vantevoren bekend gemaakte zittingen houdt, hunne bezwaren tegen het bedrag van aanslag inbrengen, waaraan al of niet gevolg wordt gegeven. Ook na vaststelling van het kohier kan de schuldige nog gedurende een maand bezwaren inbrengen bij het hoofd van plaatselijk of gewestelijk bestuur (ass.-resident en resident). Het hoofd van plaatselijk bestuur zelf kan aanmerkingen maken op de belastingcijfers. Hij zendt het van de commissie ontvangen kohier aan den resident door, met de eventueel ontvangen bezwaren of persoonlijke bemerkingen. De resident neemt hiervan zooveel notitie als hij oirbaar acht en stelt het kohier definitief vast. Alleen wegens verkeerde toepassing of schending der wettelijke bepalingen bij beslissing over de bezwaren is hooger beroep op den Gouv.-Generaal toegelaten. Een exemplaar van het kohier wordt gezonden aan het hoofd van plaatselijk bestuur, één blijft er op het residentie-bureau, en een algemeene legger van de kohieren in het geheele gewest wordt gezonden aan het departement van finantiën. Ieder desa- of wijk-hoofd krijgt een afzonderlijk kohier voor zijne desa of wijk. Iedere belastingschuldige krijgt een belastingbiljet, volgens voorgeschreven model, met een staat van te doene betalingen op de achterzijde. De aanslag moet zooveel mogelijk klaar zijn op 31 Maart, maar het wordt meest April, want in dat eerste

kwartaal hebben de controleurs, behalve al hun ander schrijfwerk, tournées enz., nog den aanslag van hoofdgeld en rijtuigbelasting, bemoeiingen met de patent- en personeele belasting, benevens het in orde maken van een aantal jaarstatistieken over het vorige jaar. In April dient men echter klaar te komen, want in Mei moet weer worden begonnen aan de landrentelleggers. Het desahoofd int de belasting en stort haar bij den ondercollecteur. Vóór het eind des jaars moet alles binnen zijn; voor hetgeen dan door hem nog niet is gestort wordt hij belast met 10°/_o boete, die hij maar moet zien te verhalen op de belastingschuldigen.

Dit alles is vrij rationeel. In de *techniek* der belasting zal eene herziening — die volgens verklaring van minister Fock aanhangig is — dan ook weinig verandering behoeven te brengen. Het bezwaar ligt in de moeilijkheid van aanslag en in het belastbaar minimum.

Die moeilijkheid van aanslag kan men zich voorstellen, wanneer men nagaat dat moet worden belast voor minstens 50 bedrijven en bedrijfjes; dat sommige hiervan niet meer verdienen geven dan eenige centen per dag, meestal zeer ongeregeld en verschillend, terwijl andere slechts worden uitgeoefend op periodieke tijdstippen, bijv. enkel op pasardagen; dat eindelijk bij verreweg de meeste helpers of knechts werkzaam zijn, die een zeker deel der opbrengst krijgen al naar hun arbeid en ook weer in de bedrijfsbelasting moeten worden aangeslagen. Ik zal eenige dier bedrijfjes noemen, waarbij men in aanmerking neme dat landbouwers en hunne bepaalde helpers (bijv. padi-snijdsters) *niet* onder deze belasting vallen. Er zijn dan: waronghouders (kleine eetstalletjes), rondventers, geldwisselaars, geldschieters, karrevoerders en verhuurders, prauwvoerders en verhuurders, goud-, zilver-, koper-, wapen- en ijzersmeden, timmerlieden, houtsnijders, meubelmakers, kris-senscheedemakers, wagen- en karremakers, zweepmakers, batickers, kleermakers, pajongmakers, schoenmakers, leerlooiers, zadelmakers, lederbewerkers, hoornbewerkers, metselaars, steenhouwers, kalkbranders, potten-, pannen- en steenbakkers, touw-, zeil- en nettenmakers, rottan-, bamboe- en mandenvlechters, bereiders van copra, idem van klappersuiker, bereiders van arèn-ruiker (uit eigen of in 't wild groeiende arèn-palmen),

houtschoolbranders, grassnijders, houthakkers, visschers, olie-slagers, inzamelaars van boschproducten, en andere die ik mocht zijn voorbijgegaan, waaronder ook de meer voornamelijk beroepen als van dokters djawa, vaccinateurs etc. En, zooals gezegd, bij de meeste dezer bedrijven zijn nog weer helpers en knechts, gedeeltelijk tegen vast loon, maar gedeeltelijk ook tegen loon naar arbeid, zooals de dragers van potten en pannen, de grassnijders, de vervoerders, opkoopters en wederverkoopters van visch, sjouwers, koelies voor allerlei diensten etc. etc.

Behalve deze hoofdbedrijven en bedrijfjes heeft men nog de moeilijkste voor een belastingaanslag: de nevenbedrijfjes. De huisvrouw van een landbouwer bijv. krijgt in de tweede helft des jaars geen cent meer van haar man, omdat hij die laatste zes maanden voortdurend in de penarie zit voor de betaling van landrente en hoofdgeld. Zij moet niettemin centen hebben voor het huishouden, al is er ook padi in de loemboeng, voor olie, trasi, zout, toespijs bij de rijst, lombok, tabak, sirih, gambir en wat daar meer voor kleine levensbehoefden zijn in een Javaansch landbouwers-, dus niet bepaald bedelaarshuis. Dat gaat zij dan zelf zien te verdienen, laat de kinderen over aan hun lot of aan een buurvrouw, gaat boschproducten verzamelen, padi-stampen voor loon, op passadagen met een eettafeltje staan, zout of gestampte rijst of andere dingen in 't klein verkoopen. Een ijverig desahoofd — en de landvoogdcirculaires zullen de controleurs wel drijven om dezen ijver nog te prikkelen — zal niet nalaten zulke moedertjes optegeven voor bedrijfsbelasting. Sla deze menschen nu maar eens aan; gij kunt even goed zeggen dat zij in die 26 weken gemiddeld f 1 als dat zij 50 centen 's weeks verdienen. En is het f 1, dan zijn zij boven het minimum van f 25 's jaars, worden dus aangeslagen. Had men aangenomen dat zoo iemand slechts 95 cents per week verdiende dan was zij *beneden* het minimum gebleven!

Maar ook van *vaste* bedrijven is de moeilijkheid van den aanslag dikwijls groot. Hoe zal men schatten wat een vrouwtje verdient die met een kleine warong of een snoeptafeltje staat, of een rondventer, of de vrouw die met een laag tafeltje vóór zich den passargangers een kwartje voor 24¹/₂ cent inwisselt, of visschers met hunne afwisselende, in sommige jaargedeelten

geheel uitblijvende, verdiensten, of koelies, inzamelaars van boschproducten, grassnijders etc. etc.

Het is eenvoudig: God zegen' de greep.

En daarom juist zijn zoo ergerlijk die kabinetsbrieven van te Batavia of Buitenzorg in hoogheid gezeten heeren, die geen flauwe notie hebben van wat er in dit kleine volks-leventje omgaat, en toch maar in den blinde de residenten aanschrijven van die sukkels zooveel mogelijk centen bij elkaar te schrapen. Zoo deed o.a. de heer Van Lansberge, vroeger attaché, gezantschaps-sekretaris, raad van legatie, zaakgelastigde, ministerresident te Madrid, St. Petersburg, Parijs, Londen, Brussel, en de hemel weet waar en wat meer, en om al deze geldige redenen (er werden nog minder plausibele genoemd) gouverneur-generaal van Ned. Oost-Indië geworden. Deze bekwame europeesche diplomaat schreef voor de variatie den 7den Januari 1878 eens aan de residenten op Java, naar aanleiding van een nieuwe ordonnantie op de bedrijfsbelasting, waarbij de minimum-aanslag werd gesteld op f 1, dus ieder bedrijfscharrelaartje werd geschat op een minimum-inkomen van f 50 's jaars (de belasting bedraagt 2 0/0) het volgende:

„De stand der loonen op Java en Madoera is zoodanig, dat *ieder* die een handel, beroep, bedrijf, handwerk, ambacht of nering uitoefent wel minstens f 50 's jaars zal verdienen.” En om er nog wat klem bij te zetten voegde hij er aan toe: „*Er kan geen sprake van zijn*, den aanslag op 90 cents per jaar te stellen.”

Zouje nu zoo'n vent, die daar uit de arrogantie der europeesche hoven naar Buitenzorg komt waaien en zulke tastbare leugens neerschrijft over de verdiensten der kleine Javaantjes, alleen om die stumpers een 50 centen 's jaars meer voor de schatkist te kunnen afnemen — zou je hem niet... maar de man is onlangs gestorven, en wij laten hem over aan de rust van het graf. Dat echter zijne bewering *onwaar* was, is zeker, want vraag er ieder desahoofd maar naar, en zelfs iederen controleur die wat voor den kleinen man voelt en onderzoekt, en zij zullen u verklaren dat met sommige bedrijfjes niet meer wordt verdiend dan f 12, f 14, f 20 's jaars. En al die sukkels werden, op bevel van den europeeschen diplomaat, 14 jaar lang voor een minimum van f 1 aangestlagen in de

bedrijfsbelasting, betaalden dus 5 tot 10 procent van hun miniatuurinkomentje. De wereld schreeuwt veel over de groote daden van onrecht, doch zulke kleine ongerechtigheden zijn maar al te veelvuldig en gaan onopgemerkt voorbij.

In 1892, na een voorbereidende circulaire van ... 1889, werd het onrecht afgeschaft. Geen minimum-aanslag meer, doch een minimum-verdiens^te van f 25, beneden welke *niet* aangeslagen wordt. Dit minimum is zeer zeker nog te hoog. Menschen beneden een jaarlijksche verdiens^te van f 50 behoorden daarvoor geen belasting te betalen en men kan het hierdoor voor de schatkist te derven voordeel grootendeels terugwinnen door inkomens van f 200 te belasten met 3⁰/₀, van f 400 met 4⁰/₀, van f 500 en hooger met 5⁰/₀. Hoe dit zij, den G. G. Pijnacker Hordijk komt de eer toe, ook ten deze zich een der weinige tegenover den inlander loyale landvoogden te hebben getoond, en aan het onrecht van v. Lansberge een einde te hebben gemaakt.

Hoezeer steekt daarbij af de houding van den tegenwoordigen gouv. generaal, die reeds een maand na zijn optreden de residenten aanspoorde, voor hoogerens aanslag der bedrijfsbelasting te zorgen, **vooral** der meergegoeden (dus de minge-goeden werden *niet* uitgezonderd) en een maand of vier later er nog eens dunnetjes overheen kabinetbriefde, met deze merkwaardige slotwoorden: „Dat de wijze, waarop deze uiterst gewichtige aangelegenheid door de bestuursambtenaren zal worden behartigd, van invloed zal behooren te zijn op de beoordeeling van hun geschiktheid voor den hoogerens rang en van hun ijver en toewijding, in verband met de hun periodiek toetekennen traktementsverhooging.”

Legt men deze bedreiging uit Buitenzorg, dat zij in hunne promotie en bezoldiging zullen worden getroffen, naast de boven door mij geschetste moeilijkheid, ja bijna onmogelijkheid, voor de controleurs om het juiste inkomen vooral der kleine neringdoenden te schatten, dan zal men gevoelen welk een ongunstigen invloed zulk een aanschrijving van een Gouv. Generaal moet hebben op hun loyalen wensch om menschjes, omtrent wier verdiens^ten zij weifelen tusschen f 24 en f 26, maar liever te begrooten op f 24, omdat zij anders wellicht, bij hun schamel inkomen, heelemaal ten onrechte door bedrijfsbe-

lasting zouden worden getroffen. Want de circulaire van 7 April 1905 zegt ook uitdrukkelijk en verbolgen: „zelfs moet het voorkomen, dat hier en daar personen, die in de termen der belasting vallen, van de betaling daarvan geheel vrij blijven.” Met andere woorden: zoo gij twijfelt tusschen boven of onder de f 25, zeg dan *boven*, of ik zal u wel vinden.

Minister Fock heeft deze circulaire in de Kamer trachten goed te praten door het voortstellen alsof de landvoogd alleen bedoelde de ambtenaren, die *tegen de bepalingen* aanslaan, te straffen. In mijne „*Aanteekeningen op het Indische begrootingsdebat*” (*Beweging* van Januari j.l.) toonde ik reeds aan, dat dit niets was dan drogrede. Van de „bepalingen” is hier geen sprake. Iedere controleur weet wel, dat hij zooveel mogelijk moet aanslaan op 2 0/0 en geen inkomens beneden de f 25; de aanschrijvingen behoefden hem daarop niet te wijzen en konden dit ook niet *bedocler*. Maar de regeering weet, dat het in de praktijk meestal ondoenlijk is het juiste inkomen te schatten, en dikwijls zelfs om de al- of niet belastbaarheid vast te stellen, en bij deze haar bekende moeilijkheid van aanslag kon de *bedocling* der circulaire alleen zijn: indien gij twijfelt, neemt het hoogste.

Tegenover doodarme stumpers is dit een stelregel, die ik liever niet zal qualificeeren.

* * *

En toch, bij al dit jammerlijk besparen van stompjes kaars, blijkt het nu wel duidelijk dat de gouverneur-generaal Van Heutsz de indische finantiën *niet* zal redden. Heel wat ongeruster dan in de Tweede Kamer, waar men vrij algemeen het vertrouwen had uitgesproken dat deze landvoogd, nu hij al verscheidene millioenen (schijnbaar) had bezuinigd op de indische begrooting voor 1906, het varken wel heelemaal zou wasschen, klonk de toon omtrent de finantieele toekomst aan de andere zijde van het Binnenhof.

De reden van deze onrust was, dat de minister van finantiën, na de behandeling der indische begrooting in de Tweede Kamer, bij de debatten namelijk over de staatsbegrooting, de alarmeerende verklaring had uitgesproken dat de z.g. „resti-

tutiepost" (dat is de jaarlijksche rente en aflossing van Indië's aandeel in de voor nederlandsche rekening aangegane leeningen van 1883 en 1898, op de indische begrooting bekend als „rentepost”, op de nederlandsche als „restitutiepost”, tot een gezamenlijk bedrag voor 1906 van f 3.863.000) „*nu juist niet mag worden gerekend tot de solidste der nederlandsche „middelen”*”.

Dit is inderdaad voor de conservatieve school, die geen cent der op het eerst kaalgeplukte Indië gelegde schuld wil laten vallen, een hard gelag. Niet slechts dat minister Idenburg bij het „cadeau” aan Indië van 1905 alles nu voor goed vereffend had verklaard, maar bij de behandeling der indische begrooting voor 1906 in de 2de Kamer had de geheele Van Heutsz-linie, met den nieuwen minister van koloniën als commandant en chef en den heer de Waal Malefijt als tamboer-majoor, gejuicht, wyl door de bezuinigings-energie van dezen landvoogd Indië nu zichzelf zou gaan bedruipen. De minister van Koloniën rekende daar voor, dat de *gewone* uitgaven tegenover de *gewone* inkomsten geen noemenswaard tekort — nog slechts f 849.000 — meer gaven; nagenoeg alle geachte sprekers begonnen of eindigden hunne rede met een „hulde” voor dit knappe stuk werk; de Waal Malefijt bewees bovendien, dat de eigenlijke legeruitgaven ad f 26.400.000 grootendeels moeten worden beschouwd als „politiekosten”, dat de indische inkomsten van 1867 tot heden zijn gestegen van 122 tot 149 millioen, en dat reeds dit feit alleen (immers wat beteekenen hiertegenover de nog veel hoogere uitgaven?) ons met den Duitschen keizer „das schwarz Sehen” moet doen „afschudden”, en manmoedig uitroepen „Das Ziel erkannt, die Kräfte gespannt!” En na zulke toasten, voor welke Malefijt door de *Standaard* terstond werd gehuldigd als de zieleherder, die het troostelooze Nederland omtrent zijn ziek indisch (stief)kind afdoend kwam geruststellen — na zulke heerlijke leerredenen hoort men opeens den leider van het Kabinet betwijfelen, of Indië zelfs nog wel goed zal zijn voor behoorlijke aflossing en rente zijner in 1883 en 1898 „eerlijk” aangegane schuld, aangezien immers de in 1905 ten behoeve van Indië geleende 40 millioen voor 14 millioen strekten om aan Nederland te voldoen den achterstand over 4 jaren van deze schuld en Nederland dus eigenlijk zichzelf had betaald.

De klachten hierover van onze hoogmogenden, die wel weten dat nieuwe hulp aan Indië voor Nederland beteekent belasting-verhooging, en dat belasting-verhooging in de eerste plaats zal moeten neerkomen op de bezitters, waren bijna aandoenlijk.

Reeds terstond in de afdeelingen begonnen de jeremiaden.

„De minister” — zoo boetpredikte het voorloopig verslag — „heeft volgens onderscheidene leden te veel nadruk gelegd op den restitutiepost van Indië, waaromtrent hij had gezegd dat dit „betaling is aan ons zelf.” Dit gezegde achtte men niet geheel helder; het zegt te veel of te weinig, want het is niet de eenige restitutie die Indië verschuldigd is. Er is nog eene restitutie voor marine, eene voor landbouw, eene voor cadetten te Breda, enz. Waarom spreekt men nu alleen van ééne restitutie (misschien om de heeren niet geheel wanhopig te maken? P. B.)? Maar het is ook onjuist. De financiën van moederland en van koloniën zijn gescheiden (in den tijd der batige sloten waren zij één P. B.), en er is geen sprake van, dat Indië niet zoude moeten terugbetalen (maar de vraag is of Indië *kan*. P. B.) Men behoorde echter goed boek te houden en terug te vragen (ja, vragen staat vrij P. B.). Komt er dan een tekort, dan komt *later* de vraag, hoe in dat tekort te voorzien. Maar men mag niet zeggen: de toestand is slecht, want wij krijgen de restitutie niet.”

Op deze deftige circumlocutie van het meer eenvoudige „hebben is hebben en krijgen is de kunst”, repliceerde de minister in zijne memorie van antwoord:

„Wat de ondergeteekende gezegd heeft omtrent den restitutiepost van Indië is inderdaad niet overdreven. De woorden: „de toestand is slecht, want wij krijgen de restitutie niet” zijn door hem niet gebezigd; evenmin andere woorden van gelijke strekking. Zoo dikwijls de finantieële toestand (van Nederland) door den ondergeteekende ongunstig werd genoemd, is zulks toegelicht door te wijzen op het feit, dat in de laatste jaren de gewone uitgaven zóóveel sterker zijn toegenomen dan de gewone ontvangsten, dat langzamerhand voor den toestand, dat een deel der zoogenaamd buitengewone uitgaven door gewone middelen werd gedekt, in de plaats is getreden de toestand, dat zonder versterking der middelen in een reeks

van jaren de gewone inkomsten zelfs de gewone uitgaven niet meer zullen dekken. En in verband daarmee werd er op gewezen, dat deze min gunstige staat van zaken mede toe te schrijven is aan de omstandigheid, dat de begroting is bezwaard met de annuïteit van eene leening (van 1905) die voor een belangrijk deel heeft gestrekt om Indië in staat te stellen aan het Moederland te betalen wat voor rente en aflossing van leeningen en voor rente van vlottende schuld feitelijk nog verschuldigd was, doch over de jaren 1902 tot medio 1905 door Nederland reeds als gewone inkomst was in ontvangst gebracht. Het betoog van den ondergeteekende in deze strekte om te doen uitkomen, dat de wijze waarop Indië het verschuldigde heeft betaald de niet onbevredigende uitkomsten der (Nederlandsche) diensten van de laatste jaren in een minder gunstig licht plaatst, aangezien toch de inkomsten, door het moederland verkregen uit de opbrengst van een leening waarvan het zelf de rente en aflossing betaalt, behooren te worden aangemerkt als *buitengewone* inkomsten en het bedrag daarvan dus bij eene becijfering der uitkomsten van den *gewonen* dienst in aftrek dient te worden gebracht. Ook is allerminst door den ondergeteekende gezegd dat op de restitutieposten in de toekomst niet te rekenen zou zijn. Den raad, in de Tweede Kamer gegeven 1) om deze posten onder de „dubieuze debiteuren” te boeken, heeft de ondergeteekende afgewezen, wijl die posten op wetten berusten en de minister van financiën dus verplicht is ze onder de middelen optenemen; alleen heeft hij er op gewezen dat de voorzichtigheid medebrengt om, nu Indië reeds weder voor een belangrijk bedrag debet staat, rekening te houden met de mogelijkheid van eene herhaling van hetgeen ten vorigen jare is geschied. Uitdrukkelijk is daarbij gevoegd, dat de minister van financiën als zoodanig met zulk een herhaling allerminst ingenomen zoude zijn en daartoe zijne medewerking even noode zou verleen en als zulks waarschijnlijk door zijn ambtsvoorganger is geschied, wat evenwel niet wegneemt dat, mocht Indië wederom, gelijk in voorafgaande jaren, door rampen en tegenspoeden worden geteisterd — en hoe die ten allen tijde dreigen, werd nog

1) Door het knappe jonge kamerlid Patijn. P. B.

dezer dagen door berichten van ginds herinnerd — de besliste noodzakelijkheid zoude kunnen blijken om de kolonie andermaal een schuld aan het moederland kwijt te schelden. Op kwijtschelding van schuld toch komt daadwerkelijk neer wat in 1905 heeft plaats gehad.”

Zoo steekt dan door de struiken langzamerhand de kop van den struisvogel heen, en zal hij tegen wil en dank zien wat er in zijne nabijheid plaats grijpt. Dat eene nieuwe kwijtschelding van schuld, zegge van opgelopen onbetaalde renten over 1883 en 1898, benevens nederlandsche voorschotten der in Indië dringend noodige contanten, zeer mogelijk is, werd nu door den premier-minister zelf erkend. De halfheid ook weer van dit „confiteor,” dat namelijk de oorzaak zou liggen in onvoorziene rampen en tegenspoeden (watersnooden en dergelijke) laat ik nu daar. De Meester weet waarschijnlijk wel beter, maar voor het verstokte, eigenzinnige Nederland, vooral voor het blinde conservatisme der Godins c.s., kan nu eenmaal door een minister niet worden gezegd, dat het afschuwelijke verleden van diefstal en uitputting, naast de hardnekkige weigering om zelfs thans Indië krachtig op te heffen, reeds zonder meer tot de gevreesde insolabiliteit *moet* leiden. Het is al veel, dat Idenburg's wiegelied van het „eens en vooral” afgedane hulpbetoon en de triumfzangen over de door het Van Heutsz-stelsel glorende hoopvolle toekomst door de verstandige waarschuwing van onzen eersten minister nu feitelijk zijn tot zwijgen gebracht.

Maar men begrijpt de verbolgenheid, door zulk een koudwaterstraal op hunne deftig-conservatieve hoofden bij de leden der Eerste Kamer opgewekt. Vooral de heer Godin de Beaufort was ziedend. Hij onthaalde in de zitting van 1 Februari den minister van financiën op een formeele strafpredicatie, sluitende met het besliste verbod „om den restitutiepost van 38 ton als *buitengewone* inkomst te beschouwen” en met den koppigen eisch „*te zorgen dat die wordt voldaan.*”

De heer Van Nierop, schoon evenzeer geërgerd, schikte zich in het onvermijdelijke. Mocht, zoo besloot hij (31 Januari), de restitutiepost dit jaar onverhoopt *weer* niet kunnen geïnd worden, dan zal de vraag moeten worden overwogen of Nederland niet verstandiger zal doen ze niet meer onder de „middelen”

voor de nominale waarde optenemen en de gaping op een andere wijze aantevullen. Toch vleide ook hij zich nog met de zoete hoop, door den minister van koloniën opgewekt met zijne verklaring, dat de indische begrooting voor 1906 zoo goed als sluitend zou zijn en dus de tijd der tekorten geëindigd. Het onzinnige dezer legende heb ik in mijne artikelen *Schijnbezuiniging* en *Aanteekeningen op het indische begrotingsdebat* voldoende aangetoond, om er hier geen woord meer aan te verknoeien.

De Amsterdamsche burgemeester Van Leeuwen beaamde volkomen, dat de kans om van de indische kaalgeschoren huid nog den restitutiepost afteschrappen allergeeringst is, legde er bovendien nogeens den nadruk op — wat ook ik herhaaldelijk heb beweerd — dat wanneer Indië moet gaan leenen, *Nederland* voor het bedrag aansprakelijk blijft, zelfs al heeft de schuldeischer uitsluitend met Indië's eigen waarborgen genoegen genomen, daar wij immers onze kolonie, zoo zij insolvent wordt, tóch niet kunnen laten verloren gaan; en kwam dan tot deze even scherpzinnige als nieuwe conclusie: „Het is daarom een absolute noodzakelijkheid, dat de Minister van Koloniën al het zijne doet om het evenwicht tusschen de inkomsten en uitgaven van Indië te herstellen”.

M. a. w.: alweer de bekrompen bezuinigings-politiek-Van Heutsz.

Verbazend noem ik het, dat in ons geheele hoogerhuis — en ook bijna niet in het lagerhuis — geen enkel man schijnt te zijn met genoeg gezond verstand, om te begrijpen dat het stelsel-Van-Heutsz, wel verre van de indische finantiën te redden, bezig is ze hollend achteruit te brengen. Zou men willen gelooven dat geen dier heeren, die zoo doodsbenauwd zijn over een tijdelijke of duurzame stremming in dat nederlandsche schuldpostje, belang heeft getoond in de vraag, of de ± 3 millioen, die Idenburg's *wet* heeft bestemd voor „verhooging van het economisch peil der inlandsche bevolking”, en op welker continuatie in volgende jaren hij zijn — wel is waar akelig wankelend — gebouwtje van Indië's verdere selfhelp opbouwde, of dat geld werkelijk door den gouverneur generaal ten behoeve van Indië is *besteed*? Uit de Indische

bladen werd bekend, dat dit *niet* het geval is, evenmin als met het rentelooze voorschot van f 2.185.000, dat in 1904 ook door de *Wet* voor oeconomische maatregelen in Indië werd bestemd, maar bij de begrooting van het volgende jaar eenvoudig weer teruggenomen. Ik erken, dat die bagatellen niets beteekenen tegenover Indië's ontzachelijke behoeften op ieder gebied, maar hunne *bedoeling* was dan toch, een begin te maken met de economische opheffing, die Indië verder zelf met geleend geld zou kunnen voortzetten, om aldus na verloop van jaren wellicht nog solvabel te worden.

Welnu, deze volslagen negatie door den landvoogd van den hem door de **Wet** voorgeschreven weg, een pendant zijner handelwijze met de gelden reeds voor drie jaren ook door de **Wet** bestemd voor kostelooze geneeskundige behandeling van lagere inlandsche ambtenaren, heeft bij de heeren der overzijde van het Binnenhof geen enkel protest uitgelokt, maar *wel* dringen zij aan op maar steeds straffer bezuiniging, om toch het onmiddellijke voordeeltje van Neêrland's restitutiepost niet in gevaar te brengen.

Is bekrompener opvatting van wetgevers-contrôle denkbaar? Is het niet bijna onbegrijpelijk, dat geen dier welopgevoede en ontwikkelde mannen inziet, dat men bezig is het paard achter den wagen te spannen, dat geen solvabel maken van Indië meer mogelijk is zonder krachtig en stelselmatig voor zijne economische opleving *thans* Nederlandsch geld beschikbaar te stellen; dat Nederland, bij het nu gevolgde stelsel van starre bezuiniging, putteluttige belastingen en dure expeditiën, onherroepelijk jaar op jaar nog veel meer, maar dan geheel improductief, zal moeten bijpassen, na eerst noodgedwongen dien rentepost te hebben zien verdwijnen, welks schrapping de Tweede Kamer met zekere Schadenfreude aan den sociaal-demokraat Van Kol weigerde, maar over welks dreigend verlies Godin de Beaufort zich *thans* terecht onge-rust maakt?

Deze heeren doen mij denken aan den in zijne folie morale verstandden Don Juan, die tot het laatst de dringende vermaningen van den „steenen gast” beantwoordt met een overmoedig

„weg, weg mit Frömmeleien,

maar als eenmaal de koude hand hem heeft gegrepen, en het

„jetzt ist dein Ende da!“

hem in de ooren schalt, vertwijfeld roept:

*„Ha, welche Schlünde öffnen sich,
Geister umschwirren mich fürchterlich!
Wer rettet mich! Wer rettet mich!
Dort gähnt ein offnes Grab.“*

Ook Nederland zal door zijne taaie koloniale zonden eenmaal worden gesteld voor een geopend graf.

BOEKEN, MENSCHEN EN STROOMINGEN

DE KLEINE JOHANNES, TWEEDE EN DERDE DEEL.

I

Frederik van Eeden leeft in het besef dat wij menschen aan meer dan één wereld deelhebben. Toen hij, een jonkman, *De Kleine Johannes* dichtte, bevolkte hij de natuur met elfen en gnomen die zich Johannes tot een kameraad maakten. Nu hij, een man geworden, weer over Johannes schrijft, is die verhouding blijven voortbestaan, maar — Johannes is op het tweede plan geraakt. De nieuwe schepping van Van Eeden is Markus, en Markus is niet de kameráád van elf of godheid, maar niet onduidelijk wordt te verstaan gegeven dat deze scharenslijper tevens een godheid is.

Met volle recht kan men de twee toegevoegde deelen noemen *De God-mensch Markus*; ja, alleen door dat te doen is men zeker het werk te zien zooals de schrijver het bedoeld heeft en het billijk te beoordeelen.

* * *

Er volgt uit het pas gezegde dat Markus niet een geest van den kleinen Johannes is, op dezelfde wijze als vroeger Windekind dit was geweest. Windekind was een geest, die voor de fantasie met een soort libelle-gestalte bekleed werd. Van Johannes' menscheijkheid kon hij onze aandacht niet aftrekken. Maar Markus is een mensch, en die bovendien door de hem toegeschreven goddelijkheid bijzonder moet wor-

den opgemerkt. Hij treedt altijd Johannes voor en boven hem uit. Hij vereenigt in zich al de krachten die den schrijver tot zijn werk bewogen hebben. Hij is, door zijn enkele verhouding tegenover al de groepen die in het boek voorkomen, het oordeel dat over die groepen de schrijver gezegd wil hebben. Hij allereerst, is, zonder medehulp van het overleggend vermogen, Van Eeden uit het hart gegroeid; en hij heeft zich, neven al de personen en toestanden die zijn wereld bevolken, den kleinen Johannes gekozen, opdat, in zijn reis over de aarde, zijn god-menschelijkheid niet zonder menschelijk geleide zou zijn.

* * *

Wanneer men deze geheel omgekeerde verhouding tusschen Johannes en zijn geleider goed begrepen heeft, dan denkt men er niet aan het tweede werk als een voortzetting van het eerste te beschouwen. Het is dat slechts schijnbaar. In werkelijkheid is het een op zichzelf staand verhaal, waarin eenvoudig sommige personen van het eerste zijn bijbehouden.

II

Toen Van Eeden *De Kleine Johannes* — het oorspronkelijke werk — geschreven had, voegde hij er enkele bladzijden aan toe die zijn naaste vrienden niet konden goedkeuren. Met het zevende hoofdstuk was het boek geëindigd. Johannes had den Dood verzocht hem mee te nemen: bij het lijk van zijn vader had hij Pluizer overwonnen en hij wilde terug naar Windekind; dat kunt ge enkel door mij, had de Dood gezegd; maar meenemen wou hij hem niet. „Gij hebt de menschen lief, Johannes. Gij wist het niet, maar gij hebt hen altijd lief gehad. Gij moet een goed mensch worden. Het is een schoon ding een goed mensch te zijn.” — „Ik wil niet” — zei Johannes — „neem mij mede . . . !” En de Dood weer: „Het is niet zoo. Gij wilt. Gij kunt niet anders.” — Als de Dood was heengegaan, en Johannes bij het bed van zijn vader achterbleef, was het boek wezenlijk geëindigd. Maar in een laatste hoofdstuk verscheen over de zee een gestalte die tot

nu toe niet was opgetreden. Een nieuwe geleider die de gedaante van een mensch had, en die op de vraag of hij Jezus, of hij God was, het niet loochende, maar alleen zei: noem die namen niet. — Het was niet enkel dat dit toevoegsel onnoodig leek (daar Jezus toch immers niets zei dan wat ook de Dood gezegd had: ga naar de menschheid) maar het was (en dit leek me onvergelykelyk veel belangrijker) dat alle in het boek optredende gestalten tot nu toe natuurlijk hadden gesproken, en deze laatste het deed in bijbeltaal." — „Noem die namen niet,” zeide de gestalte; „zij waren heilig en rein als priestergewaden en kostelyk als voedend koren, doch zij zijn tot draf geworden voor de zwijnen en tot narrekleeders voor de dwazen.” — Dit was bijbeltaal. En al zou deze Jezus werkelijk de Jezus uit den Bijbel zijn, dan kwam hij hier toch niet in zijn historisch wezen, zoodat bijbelwoorden als meer waarschijnlijk dan andere hem moesten worden in den mond gelegd: hij, die in die woorden zelf het gebruik van zijn bijbelnaam weigerde, kwam en moest spreken als iemand van tijdelooze beteekenis. — Er verried zich, door dat laatste hoofdstuk, een Van Eeden die anders dan de schrijver van *De Kleine Johannes* was, een Van Eeden die een ideaal van verhevenheid in zich had, dat niet door de bewegingen van een verheven ziel, maar door de gevoeligheid voor een zekere orde van verheven woorden werd ingegeven. Dat was het wat wij niet konden goedkeuren, en de vraag werd of Van Eeden erin slagen zou aan zijn gevoel van verhevenheid een zulke uiting te verzekeren, dat men er werkelijke verhevenheid niet aan ontzeggen kon.

* * *

Ik behoef niet te herhalen dat de werkelijke verhevenheid van verschillende geschriften, sindsdien door Van Eeden als verheven bedoeld, door mij niet wordt toegegeven. Tot de twee deelen die de voortzetting van *De Kleine Johannes* heeten, verhoud ik mij anders: ik erken niet zonder meer hun verhevenheid, maar ik erken hun werkelijkheid.

* * *

Dit is, naar mijn meening, de eenige eisch die aan een kunstenaar gesteld mag worden: dat hij zich verwerkelijkt. Wat voor stof ook de zijne is, onder zijn handen vandaan komend kan ze een leege huls of een vol lichaam zijn. De grens is misschien moeielijk aan te wijzen, maar er zijn oogeblikken dat men zegt: ze is vol, en er blijven er dat men uitroept: hoe leeg. Daaraan bestaat nu, vind ik, geen twijfel, dat, in zijn geheel genomen, deze nieuwe arbeid vol en niet leeg is, de verwerkelijking van Van Eedens mannelijken leeftijd, evenzeer als zijn oorspronkelijk boek de verwerkelijking was van zijn jeugd.

III

Ik zei zoeeven dat het nieuwe verhaal geen voortzetting van het oude is. Toch is het zóó onmiddelijk de voortzetting van het straks besproken toegevoegde hoofdstuk, dat men met de lezing niet beginnen kan tenzij men dat hoofdstuk kent. Merkwaardig: het is de ónmiddelike voortzetting juist van dát hoofdstuk dat ik overtollig en andersoortig noemde. We begeven ons in een kluwen: de nieuwe aanhef, ónmiddelike voortzetting van het oude slot, blijkt daarvan tevens het rechte tegendeel. De pas over de zee aangeschreden ónwerkelijke gestalte blijkt, naast Johannes voortgaande, een armelijk gekleede man met sluik haar, nat in den regen, en die natuurlijk hoewel een weinig plechtig spreekt. — Wat is er gebeurd? vraagt men. Dit, geloof ik: Van Eeden heeft in zijn jeugd, na en tegenover zijn eerste schepping zich een vorm voorgehouden, naast voor-de-hand liggend teeken van wat hij, om in evenwicht te blijven met die jeugd, als man wenschte te wezen. Dat teeken was leeg, een verwijzing, geen werkelijkheid. Gevuld worden kon het alleen doordat de werkelijkheid van zijn eigen leven er ingroeide. Dit is de beteekenis van zulke ons door het leven vergezellende vormen. Wij beginnen met te zeggen: Jezus. Wij eindigen met Markus Vis te zijn.

* * *

Bedenken wij wel dat Jezus niet heeft opgehouden Jezus

te zijn, omdat hij Markus Vis geworden is ¹⁾. Dit mag u een wonder dunken: iedere gedaanteverwisseling in plant- of dierwereld is dit wonder. Van Eeden hoeft zelfs niet te zeggen met welke verdere denkbeelden dit wonder voor hem een eenheid is: het is zelfs zijn deugd als hij dit achterwege laat. Wat hij doen moet, en doet, is ons zijn wonder voor oogen stellen, en ons onder den indruk brengen van zijn werkelijkheid. Allereerst is Johannes onder dien indruk. Johannes — laat ik dat dadelijk opmerken — is beslist jonger dan hij aan het sterfbed van zijn vader was. Daar kon men zich hem als een student in de medicijnen denken: men deed zelfs heel goed als men dat dacht. Een strijd tegen lijk-opening voert men niet op jonger leeftijd. Maar de „kleine man, zonder baard of knevel en met een hooge stem” die nu aan de hand van zijn geleider, de duinen door, naar de kermis in het naaste stadje gaat, en een paarden-spel verlangt te zien, is een knaap, en ook later blijkt hij dat. Het is een bevestiging van wat ik zei: we hebben met een ander verhaal te doen. Op weg naar het stadje had Johannes al het onderscheid bemerkt tusschen de twee gestalten die ik voor de eenvoudigheid Jezus en Vis genoemd heb. Hij had ze beiden gezien, maar hij wist ook dat zij één waren. De eerste was verdwenen, de tweede ervoor in de plaats gekomen, maar toch kan hij die tweede niet zien zonder gevoelens die de eerste in hem had opgewekt. En in één ding waren ze gelijk: in den blik. Op zichzelf was deze verwarring al angstwekkend. Er was klaarblijkelijk een geleider zooals hij hem gezien had, en diezelfde „zooals de voorbijgangers (hem) zouden zien”. Dit betrof dan het voorkomen, en hij kon denken dat hij eerst gezien had als in een droom. Maar dit veranderde toch niets aan zijn wezen. Hoe dan nu dat menschen die hem klaarblijkelijk kenden, goed kenden en mochten, — de juffrouw van het paardespul, — „Alle-Jesis, Vissie, ben jij daar?” tegen hem zeiden. Hoe dat dit kennen geen gruwelijk mis-kennen was? — Van Eeden heeft deze krasse en tot het komieke zich scherpende tegenstellingen onmiddellijk getoond, en daar-

¹⁾ De op volledigheid beluste lezer herinnere zich hier het grieksche Christus-monogram dat als *Ichtus* (= *Visch*) gelezen wordt.

door geeft hij aan het wonder zijn noodzakelijken buitenkant. Als iemand tegelijk Jezus is en een scharenslijper, dan kan het niet anders of er zullen zich allerlei weerstrijdige gebeurlijkheden om hem vereenigen. Johannes zag het en niet zonder huivering. En telkens weer had hij noodig den blik van zijn geleider te zoeken, opdat hij daarin rust en vertrouwen vond.

* * *

De Kleine Johannes van onze jeugd was lief, maar dit nieuwe boek is hartelijk. De verhouding tusschen Markus en Johannes is, bij iets te plechtigs in den een en iets te kinderachtigs in den ander, waarlijk hartelijk. „Broeder moet ge mij noemen” zei Markus. En „broeder” dacht Johannes, „o goede, goede man!” En hij zei: „wat wordt ge nat, bind mijn jasje om uw hoofd, ik kan het wel missen”. Dit is een *trek* van hartelijkheid, en zoo zijn er meer in het boek, maar zulke trekken zijn enkel zichtbare verluchtingen van een stem die er aldóór is. Het boek in zijn geheel is van een hartelijken, gemeenden stemklank. Die doet het leven, en dat is Van Eeden zich zeer bewust geweest. Hij spreekt dikwijls van de stem van Markus, hij heeft getracht in het aldoor hoorbaar houden van eigen stem zich de werkelijkheid ook van de minst lichamelijke redeneeringen te waarborgen. Die stem is ook sterk, en de stijl klaar, met korte volzinnen. Dit verzekert aan het boek, dat toch zoo ingewikkeld van wezen is, zijn gemakkelijke leesbaarheid. Niet ieder zal weten wat hij er van denken moet, maar ieder kan het in zich opnemen.

IV

Het boek is als volgt saamgesteld: — Hoofdpersoon is Markus, die geen andere roeping heeft dan spreken. Zijn twee jongeren zijn Johannes, en Marjon het kermiskind. De lotgevallen van Johannes zijn het gevolg van zijn pogingen om, naar den raad van Markus, te doen wat hij gelooft dat het beste en het schoonste is. Die van Marjon ontstaat uit haar liefde voor Johannes. Door gehoor te geven aan zijn

roeping, komt Markus in botsing met allerlei maatschappelijke machten, geestelijke en wereldlijke, eindelijk met het brute geweld: een man geeft hem een slag met een aschvat, dien hij niet te boven komt. Johannes en Marjon, maar vooral de eerste, bewegen zich door verschillende gedeelten van de samenleving, en bovendien bezoekt Johannes, geleid door Wistik of door den Duivel, eindelijk ook door Windekind, buitenruimtelijke en buitentijsche streken. Van Eedens geloof aan meer dan een wereld en aan de inwerking van die werelden op elkander, wordt dus niet enkel door Markus uitgesproken, maar ook in treffende beelden zichtbaar gemaakt.

* * *

Men zou het werk, met een kunstterm, *theosofisch-socialistisch* kunnen noemen. Theosofisch zijn de denkbeelden betreffende het goddelijke, een Vader die zich denkt in zijn werelden, en tot wie al wat leeft met vertrouwen op moet zien. Socialistisch is het ideaal van een vrije en liefdevolle samenleving. Theosofisch — immers behorende tot de niet-wijsgeerige en buiten kerk en belijdenisschriften omgaande bespiegelingen betreffende het boven-omschreven wereldwezen — zijn de overtuigingen van een ruimte- en tijdeloos bestaan een voortleven na den dood, en — tenzij ge die meer bijzonder spiritistisch heeten wilt — het voorkomen van verschijnselen die tot ons schijnen te komen uit andere werelden. Socialistisch is de kontrasteering van arbeiders en leegloopers, de schildering van de kwalen die aan de eenen en aan de anderen eigen zijn, de boetprediking aan de machthebbenden en de bemoediging van de nederigen en lijdenden, ook en vooral het gevoel van meelevens in een stadsarbeidersbevolking, dat, hoemeer het verhaal zich verbreedt, zijn naar boven drijvende onderstrooming blijkt te zijn. Theosofisch-socialistisch, want niet leeft het theosofische op zichzelf, zoodat het ook zonder het socialistische zou kunnen gedacht worden: èn het herhaaldelijk aandringen op vertrouwen in den Vader, met de verzekering dat dit ieder baten zal, èn het toekomst-ideaal van een vrije en liefdevolle samenleving, maken dit ondenkbaar, — en evenmin leeft het socialistische op zichzelf, want

de beloofde samenleving is van het begin af eene die in het geloof aan eenzelfden Vader haar oorsprong en waarborg heeft. Vandaar de ongewone werkzaamheid die deze theosophie en dit socialisme blijken te ontwikkelen tegenover al de eraan *verwante* groepen die in het boek voorkomen. Het is alsof de schrijver gedacht heeft: hoe doe ik mijn eigenheid het best uitkomen? En of hij toen geantwoord heeft: door de wijze waarop ik mij van mijn *vrienden* onderscheid. Het eerste gezin waarin Johannes komt, is dat van een tante die vroom en kerkelijk is: juist daar en in de door haar bezochte kerk toont zich de on-kerkelijke vroomheid van Markus. Het tweede is dat van een engelsche dame met twee lieve kinderen en, voor galant, den merveilleuzen Van Lieverlee. Deze lieden, zoowel als hun engelsche en hollandsche omgeving, zijn buitengewoon theosofisch, — theosofisch en spiritistisch. Toch worden er geene met zoo genadige (of ook ongenadige) koelbloedigheid uitgeteekend, geene ook zoo onverbiddelijk aan de kaak gesteld als juist deze menschen. Men denkt dat het den schrijver vooral erom te doen geweest is de uitwassen van zijn geestesplant aftesnijden. Evenzoo als hij zijn socialisme toont. De onbehouwen anarchist, de verstarde sociaal-demokraat, ja de gemiddelde ontrevreden werkman, dat zijn juist de lieden van wie hij het niet hebben moet. Als Markus hun de waarheid zegt, de waarheid die eenerzijds God den Vader, anderzijds den aardschen heilstaat toont, dan bedanken zij. Evengoed als de eerlijke Johannes zonder veel voldoening de salon van Lady Crimmetart, verlaat hij met bittere smart de vergaderzaal van de werkstakers.

* * *

Langzamerhand kennen wij de wereld die dit verhaal is, genoeg nabij om van haar groepen en gebeurtenissen kennis te nemen. Wij zien dan de kermis waar Johannes Marjon trof, het overnachten in de herberg waar Markus zijn wagen stalde, het langs de huizen trekken als scharesliep, het naar een andere stad gaan tezaam met de kermisgasten, met Marjon. Wij zien vóór de stad, bij de avondrust, waar Markus zijn eerste preek hield, de dienders naderen die Johannes, zoo-

even het huis van zijn tante voorbijgekomen, meenemen en daarheen terugbrengen. Wij maken kennis met tante Serena, haar oude meid Daatje, haar zieken, haar krans en Dominee Kraalboom. Dan is het dat op eenmaal Wistik, schrijlings zittende op het handvat van de beddekwast die de staart van een leeuw was, Johannes uitnoodigde zijn lijf daar te laten, hem een hand gaf, en wip! hem naast zich had zitten op den rug van den leeuw in een grot, vóór een landschap van Phrygië. In deze wereld, waar Wistik een phrygische muts op had en alle menschen edel waren, vond Johannes Pan, — vader Pan, die zoo breed en goedmoedig was, maar zoo luid begon te schreien toen Johannes hem naar Markus vroeg. — Dien dag wonen we een krans bij met de vriendinnen en dominee, waar Johannes zich onmogelijk maakt door een toespeling op de gouden appeltjes, die — volgens Pan — tante in haar kast had groeien. Markus komt als schare-sliep. In de kamer staande, brengt zijn afkeuring van onverdiende weelde hem in strijd met den dominee. Den volgenden Zondag is Markus in de kerk waar dominee preekt. Markus preekt ook en wordt door de politie weggebracht. Dit laatste was Johannes teveel geweest. Als hij thuis is zegt hij tot tante dat hij weg wil en het goede mensch voorziet hem van het noodige en laat navragen waar Markus is. Hij was buiten de gemeente gezet. Als Johannes, niet hem, maar den woonwagen met het paardespul gevonden heeft, slaat hij het aanbod van de dikke dame om bij haar in den wagen te slapen, af; haar zoen beangst hem, en hij vlucht met Marjon in een bootje de rivier op, waar zij en hun aapje door een sleepboot worden opgenomen. Dat was een ander leven. Als twee kinderen maken en zingen zij liedjes, verzamelen centen op de badplaatsen, en vinden na vriendelijke en droevige avonturen — niet Markus, maar de engelsche dame met de twee lieve meisjes en den heer Van Lieferlee. Vooral die meisjes vond Johannes zeer schoon, en toen hun moeder, er achter komend dat hij de kleine Johannes was, en misschien wel een medium, hem uitnoodigde naar Engeland te reizen, toen leek hem dat aanbod stellig een wenk naar dat schoonste, waarvan Markus hem gezegd had dat hij het zoeken moest. Toen Johannes den volgenden ochtend

alleen de bergen inliep, ontmoette hem Wistik, die hem de begrafenis van Pan deed zien. Pan was dood, de geesten van planten en dieren begroeven hem. Nadat de stoet voorbij was, maar Pans doodsbaar aan den oever van de zee bleef staan, daalden van de bergen twee gestalten. De eene was moeder Aarde. De andere die wit en blinkend was, boog zich over hem. Het was „zijn Geleider.” — Toen hij de oogen opsloeg, was Markus naast hem. Weer was het hem, evenals bij zijn eerste gaan met Markus, of hij uit een droom wakker werd. Er was een droom-zien en een wakend-zien. Het geziene *zag* anders, maar *was* het zelfde. Zijn geleider *was* een geest, een godheid, maar hij *was* ook Markus. De damp en de nevel en het geluid om hem heen *was* Pans begrafenis, maar het *was* ook de aanwezigheid van een fabrieksstad. „Pan is dood!” zei hij tot Markus. En „Pan is dood”, zeide Markus terug, „maar uw broeder leeft.” De over-oude gedachte dat Pan gestorven is en Jezus hem vervangen heeft, is hier dus teruggekomen. Wat Markus hem zegt over Pan en zichzelf, is wat oude christenen zeiden over Pan en Jezus. — Na een verblijf in het stadje en een vergadering van werkstakers, zien we Johannes met Markus teruggaan naar de badplaats waar Marjon gebleven is. Na een bezoek bij den theosofischen Van Lieverlee en een tweede verblijf, nu met Markus en Marjon, bij de mijnwerkers, aanvaardt Johannes alleen de reis naar Engeland, om volgens den raad van Markus te zoeken wat hij gelooft dat het schoonste is. Ook terwijl hij in het vreemde land woont, bij Lady Dolores, en later met haar en haar kinderen in Holland, leeft Johannes in twee werelden. Op de boot reist de Dood met hem. De reden waarom zijn gasvrouw hem vraagde, was dat zij hem voor een medium houdt. Zij wil weten of haar overleden man werkelijk, toen hij haar trouwde, gehuwd was met de moeder van het meisje dat bij haar inwoont en aan zielsziekte lijdt. Op het feest van Lady Crimmetart is de indische theosoof Ranji-Banji-Singh die de geesten schrijven deed. Johannes verkorf het met hem en het heele gezelschap door te zeggen dat hij de leien verwisselde. Een nacht zag Johannes, in tweede gezicht, den zelfmoord van het zielszieke meisje. Behalve den Dood waren er Pluizer en nog meer geesten van wie hij de handjes zag, en

dan was er *Het*. Terug in Holland woonde hij de zittingen van de Plejaden bij. De Plejaden was een spiritistisch gezelschap. Van Johannes verwachtte men daar veel, en naar wat hij van Markus had laten verluiden, verzekerde Van Lieverlee dat deze een Mahatma, een Yogi, een groot Magiër zijn moest. Er bestond eenige hoop dat zulk een geest zich aan de nu in Holland verzamelde ingewijden vertoonen zou. Dan kwam Octopus, met ijselijke vangarmen, en aangemoedigd door Wistik die bovenop den Phrygischen arend zat, hield de vluchtende Johannes stand, keerde zich om en riep: Achteruit, leelijke ellendeling. Dat hielp. Wat later was Wistik weer bij hem: hij wist dat hij in het droomleven was, waarin men alles maakt wat men droomt, alles, — Vraag-al kan wat Vraag-al wil, had Pan gezegd — en nu wou hij ook den Duivel zien. De Duivel was *Het* en hij was al achter hem. Hij was een net, hupsch persoon, die tegenwoordig Koning Waan heette. Wistik had gezegd: niet bang zijn, Marjons bloem vasthouden (ja, hij had een bloem van Marjon), en hier dit spiegeltje. Mèt had hij hem een spiegeltje in zijn hand gedrukt. Nu en dan roepen, zei Wistik ook, dan zal ik antwoorden. De Duivel vond al die maatregelen niets goed, maar hij nam Johannes mee. Hij liet hem Bangeling zien, en na heel lang en diep gevallen te zijn, Ginnegap, en Labbekak en Goedzak. Daarna Pluizer, Sleur, en na nog weer een diepen val, het meisje dat zich verdronken had. Bangeling en Degeneratie keken naar haar. Daarna dominee Kraalboom, die van zijn tante. Verder pater Canisius, een roomsch prelaat die bezig was Lady Dolores te bekeeren. Verder een Naturalist, (Van Lieverlee zat een paar lichteeuwen verder, sonnetten te maken), professor Bommeldoos van de Plejaden, dan de rijkste man van de wereld, één mannetje: Godsdienststrijd, een: Partij-strijd, een: Klassenstrijd (dat was Dr. Felbeck, redacteur van het sociaal-demokratisch partij-orgaan), en nog verschillende celletjes met voorstanders van Rein Leven, Vroomheid, Weldadigheid, Vrijheid en Recht, ten slotte een deur waarop Zonde en Schuld stond. Daar beukte Johannes doorheen (de duivel was ondertusschen een slang met een doodskop geworden). Toen de deur openging zag hij den nacht, maar ook de ruimte. En alle demonen joegen achter hem aan en

ze speelden met iets blinkends dat ze elkaar toegooide en waarop ze spuwden. Het was een boek en één demon gooide het bij een blad in de lucht om het stuk te scheuren. Maar het blonk en scheurde niet. Het steeg als een sterretje. Dat boek heette Johannes de Reiziger. — Terwijl dus de tweede wereld zoo om Johannes aanwezig is of ter sprake komt, is hij in de eerste verliefd geworden op Lady Dolores. Hij had vroeger met Marjon gedicht, nu gaf zijn liefde en innerlijke angst hem een gedicht in van meer beteekenis. Op een keer, terwijl zijn hartstocht zich in zijn oogen toonde, in Holland na een zitting van de Plejaden, bleek Marjon in het huis van Dolores aanwezig als kamermeisje. Terwijl Van Lieverlee zijn gedicht bombast schold — den dag vóór hij in tweede gezicht dien zelfmoord zag — en langzamerhand het vertrouwen verloor in Johannes' medianieke krachten, terwijl Pater Canisius trachtte hem óók roomsch te maken, sterkte Marjon hem voor zijn strijd met den Octopus. En vlak voor zijn tocht met den duivel had hij zich door Van Lieverlee bij Dr. Felbeck doen brengen en had hij ontdekt dat Markus als arbeider werkte op de fabriek van Van Trigt, Van Lieverlee's oom. Onmiddellijk daarop deelde Lady Dolores hem mee dat zij met Van Lieverlee trouwen ging. Dit was een vreeselijke gebeurtenis. Moordplannen. Nachtelijke samenkomst met Marjon, die hem bekend eveneens met moordplannen te zijn gekomen bij Lady Dolores. Als Marjon in nachtgewaad op het portaal door haar meesteres wordt aangetroffen, wijst die haar de deur. *Liaisons* met een ondergeschikte, meende zijn gastvrouw, maar toen Johannes haar alles bekend had, voelde zij zich verteederd en vertelde hem dat zij en haar man beiden roomsch werden. — In de roomsche kerk waar hij met zijn huisgenooten heenging, was Markus. Hij sprak tegen pater Canisius, verbrijzelde een kruisbeeld, en werd weggevoerd. Johannes en Marjon bezochten hem een en andermaal in het krankzinnigen-gesticht, directeur Dr. Cijfer. In een onderhoud van Markus met Cijfer en Bommeldoos beschaamt hij hun wetenschappelijkheid. — Langzamerhand evenwel naderde de gebeurtenis, Marcus' laatste lotgeval. Het was de kroning van een konings-paar. Ingeleid door het vuurwerk op den avond van Johannes' laatste vertrouwelijkheid

met Dolores, gaat de feestweek langzaam verder. Marjon woonde in bij de Van Tijns, het gezin van een arbeider. Johannes verliet zijn gastvrouw. In het koffiehuis de Toekomst en in hun vergaderzalen waren de arbeiders uiterst roerig. Markus kwam er ook, maar won er geen aanhang. En op den dag van de kroning, waarbij zijn twee jongeren een plaatsje in de kerk hadden, hield Markus staande op een dwarsbalk zijn groote rede. Toen hij werd weggevoerd kreeg hij een slag met een aschvat. Johannes en Marjon, alleen achtergelaten, beloofden elkaar man en vrouw te worden. Dien nacht, slapende op de planken van Van Tijn's keukentje, waar ook Marjons ijzeren bedje stond, had hij opnieuw een droom, een leven in de wereld waar tijd noch ruimte is. Daar verscheen hem Windekind. Tijd noch ruimte? Maar het vizioen was toch een van hoe het zijn zou in een tijd. Duizend jaar later, zei Windekind. Het was een vizioen van hoe de wereld dan zijn zou. Edele, schoone menschen. Luchtvaartuigen. Enkel landhuizen. Grieksch. Een bedevaart-tempel op een beboomd eiland, waarheen alle menschen pelgrimden. De vijf edelsten als koningen. Eindelijk een gesprek van een vader met zijn zonen, waarin de nieuwe waardeering en de nieuwe wijsheid werd saamgevat. Toen Markus gestorven was, weigerden de Van Lieverlees geld te geven om zijn lichaam te redden van de snijkamer. Maar, hoewel daartoe te laat, kwam Marjon met tante Serena, die de appeltjes van het boompje dat in haar kast groeide, over had voor het jonge paar.

V

Van Eeden behoort tot de hervormers die hun jeugd niet kunnen loslaten. Wat hij wil is een menschelijk rijk van Windekind. Al het leed dat de wereld hem heeft aangedaan overwint hij door het zijn plaats aan te wijzen in een wereldorde en in een ontwikkeling die ten slotte toch weer uitloopt in zijn pijnlooze jeugd. Maar een jeugd die dan al het leeddoende in zich heeft opgenomen. De vraag of wij zulk een bedoeling goedkeuren, kan maar op één wijs worden beantwoord. Is het werk waaruit die bedoeling blijkt, bevredigend? Indien ja, dan is de bevredigde bedoeling in het werk aan-

wezig en de bedoeling is goed omdat ze zich kon bevredigen. Indien neen, dan is bij het ontbreken van de bevrediging, twijfel aan de deugd van de bedoeling geoorloofd. Ik zal trachten uiteen te zetten in hoever ik me wel, en in hoever niet bevredigd voel. Vanzelf zal daaruit dan volgen wat ik in de bedoeling prijs of laak. Ik zei al dat ik de werkelijkheid van het boek erken, maar niet zijn verhevenheid. Waar verhevenheid zonder twijfel bedoeld werd is dit een voorbeeld waardoor ook de werkelijkheid getroffen wordt. Hoewel in het algemeen — zoo had ik me kunnen uitdrukken — een verwerkelijkte bedoeling, is er een tekortkoming waar die bedoeling verhevenheid heet. Markus is werkelijk, ongewoon werkelijk, *zoolang hij zwijgt of weinig woorden zegt*. Marjon is werkelijk, echt levend werkelijk, ook als zij spreekt, *maar met een uitzondering die ik straks noemen zal*. Op deze beiden volgend in graad van werkelijkheid, is het huis van tante Serena en tante zelf, en een soortgelijk hoewel minder innig gevoel van wezenlijkheid is in de behandeling van Lady Dolores. Men voelt zich daar op de grens tusschen weerszin en genegenheid: de schrijver is terughoudend tegen zich zelf: hij wil scheppen en niet oordeelen. Op diezelfde grens leeft, in andere schakeering, Johannes zelf. Tegenover hem is de toon precies die van een wijs vader: hij komt tot zijn recht, maar nooit in het zonnetje, opwelling van scherts tegenover hem wordt getemperd door goedigheid. Al deze personen en nog enkele mindere zijn verwerkelijkt meegevoel. Evenzeer zijn dit een aantal tafreeltjes, die alle vóór de engelsche reis vallen, met name die op en om de kermis, en die op en om den Rijn. Maar een andere orde van personen en tafreelen ontstond uit afkeer. Die hebben altijd veel minder werkelijkheid. Zij zijn niet het wezen-zelf, maar de veroordeeling ervan. Zoo is Van Lieverlee, zoo Lady Crimmetart, zoo Dominee Kraalboom, pater Canisius, Dr. Felbeck, professor Bommeldoos. Karikaturen noemt men die, maar dat is te veel gezegd. Het zijn portretten, maar gezien met afkeuring. Evenals de eerste soort haar voorbeeld buiten de zichtbare wereld heeft in Pan (zijn gesprek met Johannes stroomt over van hartelijk en krachtig meegevoel) zoo de tweede het hare in den Duivel die Johannes zijn rijk laat zien. Maar

hoezeer verschillend in graad, al deze gestalten zijn in wèzen werkelijk, en er is geen enkele gestalte die in de vereischte mate haar werkelijkheid niet heeft. Tekortkoming evenwel is er in het *pathetische* van Markus, en in de woorden waarmee Marjon en Johannes dat trachten weer te geven. Met opzet zeg ik het *pathetische*, en niet het verhevene. De fout is immers, dat wat verheven had moeten zijn slechts *pathetisch* d. i. een poging tot verhevenheid geworden is. Een poging waarvan ik eerlijk erkennen moet, dat ik geen oogenblik onder haar indruk kom. Het eerste gesprek al van Markus met Johannes heeft iets stijfs, iets plechtigs, dat onaangenaam aandoet; maar Johannes vindt daar dat gelukkige woord dat ik vroeger heb aangehaald. Ook Van Eeden voelde dat en vóór hij een gesprek van enkele dagen later weergaf, schreef hij: „En nu spraken zij weer op de oude plechtige wijze, niet de slordige taal van alleman en alledag, maar zooals Johannes met Windekind gesproken had”. Maar dat is gekheid: slordigheid stond nergens voorgeschreven en het verhevene is niet het plechtige. Dat was juist de fout dat zij plechtig spraken. En laat ik er dit bijzeggen: Johannes' spreken met Windekind was zoo *niet*. Van Eeden mag geen kwaad spreken van Windekind. Ofschoon Windekind een keer dezelfde dingen zegt als Markus, is zijn toon volkomen natuurlijk en zijn vriendje dacht er niet aan om verandering te brengen in zijn dagelijksche spreektaaltje. Van Eeden vergeve me. Mijn rede doet me denken aan Johnson die na Goldsmith's uitleg van eigen meening, hem toedonderde: No Sir, you did not mean that. Zoo zij het dan: Van Eeden bedoelde Windekind niet plechtig. Markus echter wel, en dat wil zeggen een gemis van aansluiting tusschen zijn hoofdpersoon en het omgevende. En een gemis dat *op rekening komt van de hoofdpersoon*. Ik moet hier nog even op aandringen. Het plechtige is de *indruk* van het verhevene. Wie het plechtige zoekt, zoekt den indruk, dat is niet het wezen. Dat hij dit doet komt voort uit onmacht, als hij daartoe bij machte was zou zijn taal vanzelf verheven zijn. Nu die macht ontbreekt en hij toch den indruk van de verhevenheid geven wil, geeft hij een *schijn*. Zie hier dus schijn, d. i. onwerkelijkheid. Niet alsof wat Markus zegt eenvoudig zonder werkelijkheid wezen zou,

maar waar de bedoeling was het verhevene en de uitkomst iets dat geringer was dan het verhevene, daar is een tekort, juist waar een volheid wezen moest. De toespraken van Markus, hoezeer inlichtend omtrent wat hij begeert, laten mij onbevredigd. Zij maken op mij niet den indruk dien zij, volgens den schrijver, maakten op de hoorders. Zij kunnen belangwekken door sommige denkbeelden, maar zij overweldigen niet door verhevenheid. Op twee wijzen heeft dit tekort aan natuurlijke verhevenheid, en het daarvoor, noodgedwongen, in de plaats brengen van schijn-verhevenheid, dat is plechtigheid, slecht gewerkt. Ten eerste op plaatsen waar de auteur langzamerhand tot die plechtigheid komen moest, en de aanstaande valsche toon alvast inwerkte op den natuurlijken. Dit streven mag door meer van zijn volzinnen heentrekken, maar in de buurt van Markus' prediking is het een enkele maal tastbaar. Het pathetische dringt dan door, ook in beschrijvende volzinnen, niet opzichtig, maar met een drang dien de schrijver niet weerhouden kan. Zoo, als Markus en Pater Canisius tegenover elkander staan: „Hier nu was het overwicht zoo groot dat de priester zelf de houding van macht en zekerheid, waarmee hij was opgetreden, verloor, en deed wat hij zichzelf later verweet als een zwakheid. Hij gaf rekenschap, antwoordende:”. Het is een groot bewijs van de kracht waarmee Van Eeden zichzelf bezeten heeft, dat hij, met dien drang naar het pathetische in zich, hem toch dermate wist te bedwingen, dat de merkteekenen ervan in de beschrijvende volzinnen zóó gering zijn. Maar de aanwezigheid van dien drang toont zich hier. Ten tweede werkt hij terug op sommige woorden van Marjon en Johannes. Van den laatsten sprak ik al. Omtrent de eerste zag ik maar een enkel voorbeeld. Het is in een gesprek na hun vlucht, op de sleepboot, als zij haar denkbeeld van een hemelschen Vader duidelijk maakt. Zij, als eerste discipel van Markus, moet ervan spreken; maar het is de eenige plaats waar iets leegs en zoetelijk-onderwijzends haar gulle en kloeke vrouwelijkheid vervangt. „Teem zoo niet” zou ik willen dat Johannes gelachen had. Ik geef toe dat maar zéér gering de uitbreiding is van dit plechtige buiten Markus, dat zelfs in hem dit plechtige niet geheel zonder kracht en werkelijkheid gegeven wordt, — maar wat ontbreekt

is de verwerkelijking van de bedoeling, de werkelijkheid van het verhevene.

* * *

Zal ik het werk nu nog eens in zijn geheel benoemen, dan zeg ik: het verbeeldt de geestes-spanning van een veel-, een bijna al-soortige natuur naar het verhevene. De spanning van een geest die alle tegenstellingen in zich heeft, en die ze alle op natuurlijke wijze heeft doorleefd en verwerkelijkt. Maar van een geest en een natuur die het verhevene begeert, doch niet heeft. Wie zal zeggen dat een dergelijk wezen, *nu het eenmaal is zichtbaar geworden*, niet recht op al onzen eerbied heeft? —

* * *

Een laatste woord over de taal waarin dat wezen zijn uiting vond. Die taal is niet verheven. Maar onder de spanning naar dat hoogste is ze klaar en vast en sterk, en vatbaar ter teekening van alle natuurlijke schakeeringen. Binnen de grenzen van het hier omschreven vermogen is ze meesterlijk.

ALBERT VERWEY.

BOEKBEOORDEELINGEN

MIDDELMATIGE DICHTERS

„Het echte jonge geslacht, dat komen gaat, het jonge geslacht, dat er is.” —

Carel Schar ten in de Gids.

I

FRANS BASTIAANSE

„Poeta Victor”

„Natuur en Leven” bldz. 25.

Dat een bundeltje vijf jaren na zijn verschijning nog besproken wordt, is een bewijs dat het niet geheel en al onbeduidend is. Het schijnt evenwel, dat „Natuur en Leven” een aantal menschen, wier weinig kritische blik blind was voor de zéér vele tekortkomingen en slordigheden, dermate bekoord heeft, dat zij den schrijver overmatig hebben geprezen. Dit verwondert mij weinig. Bastiaanse's gemoedsaandoeningen en gedachten zijn zelden verheven, en de menschen zijn nu eenmaal het gevoeligst voor wat zij zelf óók ondervonden of gedacht hebben. Daarbij komt, dat hij nooit zijn best doet, om iets met zoo weinig mogelijk woorden te zeggen; een mooie kunst, maar waarin onze beste dichters meestal uitmunten om er hun populariteit mee te verspelen. Hij heeft integendeel een bedenkelijke Beetsiaansche liefhebberij om alles wat hij denkt en voelt, tot vervelens toe uit te pluizen, waardoor hij echter, evenals zijn voorbeeld, het publiek voor zich wint, dat wat langzaam van begrip is.

Een gemoedelijke natuurliefde, die alleen weinig origineel is, en een soort — alweer Beetsiaansche — guitigheid; geen groote liefdeshartstocht, maar overvloed aan verliefdigheidjes, ziedaar wat het publiek wel pakken moest, dat bij al de

„bovenmenselijkheid of gedachtenzwaarte” van onze poëzie in zijn hart snakke naar een nieuwen Beets of de Génestet.

Bastiaanse heeft het zelden over heel „erge” dingen, en de keeren dat hij er zich wel aan waagt, bewijzen dat hij ook beter doet, er af te blijven. Bijvoorbeeld op één na het laatste vers van den bundel:

Judith.

Toen Judith Holofernes' donker hoofd
 Zag in de tent op 't gouden praalbed stil,
 Heeft zij, vóór dat de roode lippen kil
 En 't oog van laatsten leef-glans was beroofd,
Haar lippen op des Veldheers mond gedrukt,
 Veilig bezittend wien zij 't leven nam,
 Drinkend de siddring, die 't van vreugd verrukt
 Begeerig mannen-lijf ontstijgen kwam.
 Zij bond het hoofd, na dit moment van vreugd,
 In bonten doek, sprak: „Eere zij den Heer”
 En gaf het der slavin, die 't steêwaart bracht.
 Toen sloegen de Hebreërs 't ordloos heir,
 't Hoofd hing te pronk, Judith in pracht van jeugd
 Had Holofernes lief, haar moord veracht.

Ik zeide dat Bastiaanse de gewoonte heeft, alles uit te pluizen. Hier verloochent hij die, want hij vergeet het voornaamste: dat Judith Holofernes' hoofd afsloeg! Inderdaad een hoofdzaak! Ik zet het iemand, die het verhaal niet kent, uit dit vers een voorstelling te krijgen van het gebeurde. Eerst zal hij wellicht denken, dat het begint *na* den moord: immers, zij zag het *hoofd*, en kuste het „vóór dat de roode lippen kil en 't oog van *laatst*en leef-glans was beroofd” (het woordje „waren” is er bij ingeschoten) en „wien zij 't leven nam” zal hij als verleden tijd begrijpen. Doch een weinig bovenna-tuurlijk klinkt het dan:

Drinkend de siddring, die 't van vreugd verrukt
 Begeerig mannen-lijf ontstijgen kwam.

Dus niet alleen schijnt er een zekere spiritistische verwantschap te bestaan tusschen het afgehouden hoofd en het lichaam, zoodat een kus op het eerste het tweede nog van vreugd verrukt en begeerig maakt, maar, wat gekker is, de dame schijnt

er niet van te schrikken, want zij *drinkt* die siddering. De overweging, dat zij een dood hoofd inderdaad *veilig* bezit, zal hem deze lezing niet aannemelijker maken. Hij zoekt dus een andere, namelijk deze, dat het hoofd nog wèl aan den romp zat toen zij het kuste, wat ook smaakvoller is. De 3e en 4e regel slaan dan op een verdere toekomst, en „wien zij 't leven nam” kan beteekenen: „zou nemen”. Tot zoover gaat alles goed, maar als zij hem nu kust en de „begeerende siddering drinkt,” bindt zij het hoofd „na dit moment van vreugd” in een bonten doek — let wel, een bonten — en geeft het, met man en al, want wij lazten niet dat zij nóg iets deed, aan een slavine mee, als een bakerkindje. Wat een gewillige man toch, en wat zal hij er gek hebben uitgezien. In den laatsten regel zou zoo'n onwetend iemand dan vol verbazing lezen dat Judith haar moordplannen werkelijk had doorgezet.

Nu is er nog één lezing mogelijk. Als de moord niet vóór en niet na den kus werd gepleegd, was het dan soms tegelijkertijd? Toevallig kan de zesde regel ook zóó worden gelezen. Maar behalve dat het een handige operatie zou zijn, iemand te zoenen en meteen zijn nek af te snijden; lijkt het mij bovendien twijfelachtig, of iemand onder zoo'n krasse behandeling van vreugd verrukt en begeerig zou sidderen. Was dat bijgeval zoo iets als een stuiptrekking? — Of Bastiaanse zelf misschien niet goed wist wat hij wou, of dat hij zijn bedoeling slecht heeft uitgedrukt, kan ik niet beslissen, maar zeker is het dat dit vers nooit gedrukt had mogen worden.

De eigenschappen, waarom ik Bastiaanse met Beets en de Génestet heb vergeleken, zijn nog lang zijn minste niet. Waar hij zich geeft zooals hij is: een jolige jongen die graag in de natuur rondloopt en van eekhorentjes, merelzang en afspraakjes met aardige meisjes houdt, kan hij heel leesbaar zijn. Waar hij zich een valschen schijn van gedachten- en gevoelsdiepte wil geven, en de moderneren navolgt, veel sonnetten schrijft, beelden van beesten met rood-beloopen oogen, dalen des doods, tuinen der lusten, en een Hunnen-inval; waar hij klinkende titels kiest als: „Wil en Zonde,” „Profanum Vulgus,” „Poeta Victor,” „Zege-gekroond,” of „Kaïns-teekeu;” daar is hij niet meer dan een erbarmelijk decadentje, die met vlot rijmen, veel

hoofdletters, en mooie woorden een heele baas denkt te zijn. Dit is mode-poëzie in den slechtsten zin, zonder gevoel en zonder artisticeit, die bij ware kunstenaars als Van der Noot en Hooft, óók wel eens mode-dichters, zoo heel veel vergoedde.

Een kras voorbeeld van zulke dwaze gezwollenheid, niet zoozeer een navolging van modernen, dan wel van Hooft, is het ook in zesvoeten geschreven:

Verleden.

Als gij wilt opendoen de sepulchrale deuren
 Waar achter koud en bleek mijn schoon Verleden ligt,
 Wéét: dat gij ééuwiglijk met mij zult mede-treuren
 Om de verzonken pracht van dat jong aangezicht.
 Open die deuren niet, stoor niet het ochtend-rooden
 Van nieuwe Liefde door der graven visioen,
 Het Leven staat niet stil, laat dooden bij de dooden
 En ons, die levend zijn, ter nieuwe toekomst spoên.
 Ik heb gezonden ééns in de' angst van duizend nachten
 Mijn boden tot dat Graf, die, welvertrouwen, wachtten
 Maar keerden, zeggend dat Haar de eeuw'ge slaap beving.
 Laat dit genoeg zijn Lief, laat mij 't verleden dragen
 En doe mij met U gaan door licht-gelaande dagen
 Zóó ver, tot ook in mij sterft Graf's Herinnering.

Heb ik te veel gezegd door te beweren dat dit een schijn-kunst is van vlot rijmen, hoofdletters en mooie woorden (dat „licht-gelaande” is anders nogal leelijk)? De makkelijkheid der bewegingen zal menigeen beetnemen. Maar dat „ééuwiglijk (mede-)treuren” dat wel zéér in strijd is met het slot, de bespottelijke aanstellerij die den onzin deed schrijven in den gen, ioen en iien regel, zijn voldoende om overtuigd te worden, dat dit geen gevoel is, maar wanstaltig nabazelen van onbegrepen schoonheid. Moet ik nog uitleggen, dat men naar een *Graf* geen boden hoeft te zenden („welvertrouwde” nogal, en ze wachtten nog eerst een poosje voor ze overtuigd waren) om te kijken of iemand dood is? Of was de dichter soms bang dat ze schijn-dood was? Maar dan zouden de „duizend nachten” die hij in angst had gezeten voor hij zijn knechtjes zond (waarom ging hij dan zelf niet?) toch wel voldoende geweest zijn om dien schijn werkelijkheid te maken, vooral wanneer ze zoo goed achter „sepulchrale deuren” zat

opgesloten. Waarlijk, ik zou met dit alles niet schertsen, als ik geloofde dat er één sikkepitje ernst in zat.

Dit gevaarlijk soort retoriek wordt hier en daar afgewisseld door meer in het oog loopende staaltjes van gevoels- en gedachten-leegte. Schijnt het volgende niet verdwaald te zijn uit een boek van Ten Kate?

Hoe konde ik ééns, als al die zielen
 Die nu nog strijden rusteloos,
 Voor 't Leven, als een Godheid, knielen,
 Dat zelf vergankelijk is en broos!
 Hoe konde ik voor een schaduw beven,
 Die op de hielen van dat Leven
Haar weg zoekt naar de gouden zon,
Maar aan deez' aardschen bol geklonken
 Zoodra het Leven ligt verzonken
 Nooit eigen leven leiden kon!

De cursiveering is van mij. Noch als haar weg zoekend, noch als geklonken aan de aarde is voor mijn nuchterheid die schaduw aannemelijk.

„Natuur en Leven” heeft de dichter zijn bundel genoemd, maar het komt mij voor, dat het laatste weinig belangrijke aandoeningen heeft opgewekt. Het *Leven* van Frans Bastiaanse schijnt hierin te bestaan, dat hij herhaaldelijk verliefd wordt en na een poosje zijn aangebedene in een „dooden-hokje” bergt. Zegt hij zelf niet:

Velen langs de wanden
 Staan er al,
 Kleur'ge kaarsen branden
 Zonder tal,
 Maar van alle kaarsen,
 Roode, groene, paarse,
 Ik U 't mooiste witste kaarsje branden zal.

't Lijkt heusch op Blauwbaard, van wien men zegt, dat hij ter herinnering aan zijn liefdes japonnen ophing, even veelkleurig als de kaarsjes van dezen dichter. Het grootste deel van het boekje wordt gevuld door een soort cyclus „Josephine”, waarin echter ook veel opgenomen schijnt te zijn dat er minder thuis hoort. Ook deze historie eindigt op een zéér lugubere manier, met het krankzinnigste vers dat ik in den bundel

aantrof, en dat mij het recht geeft den inhoud niet *au sérieux* te nemen. Zijn doode geliefde ligt in een bosch....

Een raaf....

Kwam, aangelokt door vreemde geur 't

Gelaat bespiên....

Bastiaanse staat er bij, maar kan zich niet verroeren... Hij staat:

Te luist'ren naar den schorren kreet

Van 't roofbeest, dat, (met traag getril

Van vleugelen) door de pupil

Van mijn Liefs godd'lijke oogen beet....

(Daargelaten, dat oogen van een doode weinig goddelijk zijn). En dan gilt hij en begraaft, waarschijnlijk, zijn liefste, wat hij toch wel wat eerder had mogen doen. Nu schijnt het gebeurd te zijn, want:

Nu ligt zij stil,....

. . . . .
Het blind gelaat omhoog-gericht

In grond, *die draait, die draait altijd*....

Een bewijs, dat er in dit draaiërig graf-verhaal geen ernst steekt, vind ik hierin, dat het volgende blaadje aanheft met de gemoedelijke mededeeling:

De kikkers kwaken in het water,

De muggen dansen in de lucht.

Weliswaar volgen er dan nog twee sombere versjes, waaronder het onvolprezen „Judith,” maar aan het eind van het boek schijnt Bastiaanse weer een troosteresje gevonden te hebben:

Waar uw blonde wimpers zinken

Over stralende oogenschijn

enz. enz.

En wij verwonderen ons niet, als uit den regel: „Zoek ik met mijn oogen oogen” blijkt, dat het den dichter weinig kan schelen, wát voor oogen dat zijn. — De eenige plaats, waar Bastiaanse iets als een dieper gevoelsleven toont, vind ik op blz. 83.

Vergeefs.

Mij wenkt die Liefde oud en koud
 Met blanke handen,
 Wanneer ik langs uw lokken-goud
 Laat gaan mijn handen.
 Mij kijkt die Liefde angstig aan
 Met dood-groote oogen,
 Wanneer, mijn Lief, uw blikken gaan
 Diep in mijn oogen,
 En kreunend slaakt een klacht haar mond
 Met bleeke lippen,
 Toen mijnen mond dien avondstond
 Vonden uw lippen....

Maar ook dit verdienstelijke versje heeft hij bedorven, want wij verbazen en bedroeven ons, als wij na deze welsprekende regels, die de stemming duidelijk en af weergeven, het blaadje omslaan, en tot nader onderrichting van stupide lezers deze geheel uit den toon vallende en niets nieuws verkondigende uitlegging vinden:

En alles wat ik heb gedaan
 Vergeefs is alles,
 Die lang, reeds lang leek doodgegaan
 Weet toch nog alles
 . . . . .
 Die arme oude Liefde.

Dit is het, wat ik bedoel met tot vervelens toe uitpluizen. Bastiaanse heeft er niet alleen dit vers mee bedorven. Begrijpt hij dan niet, dat die gedichten het meest treffen, die het gevoel of de gedachte volkomen suggereeren zonder ze nog eens uit te leggen ook? Dat de dichter iets aan den lezer moet overlaten, want dat anders elke intelligente lezer zich vervelen gaat? Hoe moeilijker het is, een gedicht te verstaan — ik spreek van *goede* gedichten, niet van in alle eeuwigheid onverstaaubare, zooals „Judith” — des te langer genot heeft men er van. Men zal eerst onder de bekoring komen van geluid en beelden, en uit die heerlijke schemering na lang aanschouwen den zin zien dagen, die er niet met koele woorden in staat verklaard, maar die Leven en Eenheid geeft aan het weefwerk van ideeën en droomen. Maar het nuchtere vers,

dat verstandsklaarte geeft op het eerste gezicht, zal hén bevredigen, die voor geen dichtstuk meer dan eens moeite doen, en eigenlijk alle moeite bij zoo'n „uitspanning" ondragelijk vinden, doch het zal den droomer afstooten, wanneer hij ziet, dat hem uit die koelheid nooit meer iets nieuws, iets onvermoeds zal toeschemeren.

Het wordt tijd, dat ik ook de deugden van Bastiaanse nader ga beschouwen. Het is er eigenlijk maar één, die heet: *frissche natuurzin*. Dat is geen geringe eigenschap. De dichter Jan Prins heeft in talrijke en zeer uiteenlopende bijdragen, vroeger in „De XXe Eeuw", later in „De Beweging", met ook hoofdzakelijk die ééne eigenschap, wonderen verricht. Maar behalve dat zijn aard nog heel wat natuurlijker en krachtiger is, is hij bovendien een ernstig kunstenaar, die zijn verzen trek voor trek zoekt te volmaken en niet rust, voor hij elke slappe uitdrukking door een oorspronkelijke heeft vervangen. Denk niet dat de strooming van het geheel er bij hem onder lijdt! Wat is mooier: zijn verzen in-eens te dichten, maar in den noodzaak te zijn, alle zwakheden onveranderd te laten (wat nog geen recht geeft zoo iets te doen drukken), opdat het geheel niet lijde onder den klaarblijkelijk minderen toon; of zijn aandoening zoo vast te bezitten, dat alle wijzigingen den juisten toon kunnen behouden, en het geheel, hoe kunstig ook bearbeid, den indruk maakt, zeer spontaan te zijn? — Jan Prins heeft ook een prachtig talent, om het geluid zijner verzen te doen overeenkomen met het karakter van wat hij beschrijven wil. In zijn rythmen en klanken hóórt men wind en golfslag, en ziet men het landschap. Bastiaanse is meer een verteller: hij heeft het *over* de dingen, Jan Prins geeft de plastiek der dingen zelf. Ik hoef na twintig jaren plastiek-bewondering de meerderheid van deze soort kunst niet aan te toonen. Een bewijs, dat Bastiaanse haar niet beoefent (eenige verspreide regels misschien uitgezonderd), en tevens het eerste vers, dat hem van zijn besten kant doet zien, is: „Aan den Heuvelrand:"

De torren in de warme lucht
 Zoemen rondom met zacht gerucht,
 Een zware kar beneden mij
 Rijdt onder langs de heuvelrij,
 De wielband, die in 't zonlicht blaakt,

De kiezels op den grintweg kraakt,
 De voerman, breed, met strooien hoed,
 Stapt naast de kar, fluit welgemoed
 En jaagt van den om-loofden kop
 Van zijn bruin paard de vliegen op . . . .
 Ik koester me in den middagschijn —

Wat genoegelijk en aardig, niet waar? We zouden bijna welgemoed mee gaan fluiten met dien vriendelijken voerman die zoo goed is voor zijn paard. De dichter die dat alles zoo zonder pretentie en zoo juist heeft opgeschreven, zou onze sympathie geheel en al verdiend hebben, bedierf hij het niet terstond:

En proef de zoetheid van te zijn
 Een levend wezen, dat in 't licht
 De Schoonheid zijner visie dicht.

Ajakkes! Hoe verwaand en eigenwijs! Vooral die *visie* is kostelijk. Hij bederft er al het naieve en jongensachtig-aardige van zijn vers mee. „Gedrenkt in een blauw nevel-bad,” een eindje vroeger, is ook wel niet fraai, maar dat kon er nog mee door. Maar na deze pedanterie kunnen wij nauwelijks het aardige slot meer genieten, dat óók wel eigenwijs is maar tenminste mooi gezegd, en dat schenkt den artist voor al zijn karakterfouten vergiffenis:

En 't is me als of de gouden zon
 Voor mij haar gouden draden spon,
 Dat ik ze cierlijk weven zou
 Als goud-draad door mijn rythmen-blauw.

Iets aardigs ook is in het sonnet „Rust” op bldz. 14. In de regels:

Grazende koeien strijken met getamp
 Van koopren klokken langs gepluimde rieten

neemt echter al hun bekoorlijkheid niet weg, dat „getamp” een te sterk woord is, waar van *strijken* langs *rieten* sprake is. „Getamp” zegt men van een noodklok, en *dit* gelui zal wel heel zacht geweest zijn.

„Gracht-gezicht” op bldz. 30 is wel de moeite waard om geheel af te schrijven:

Als ge aan den schaduw-kant der gracht gaat, beeld-
 Schoon meisje en even langs een dwarse straat,
 Waaruit de zon stroomt, zóó dat uw gelaat
 En losgegolfde haren en geheel 't
 Figuurtje goud-gezoomd door 't zonlicht waadt
 Met zoo gloor-rijke omschijning, dat de weeld'
 Van 't Licht door Rembrandt schittrendst gepenseeld
 Voor mij, nú werkelijk levend, gloeien gaat:
 Dan wordt die Schoonheid meer mij dan úw schoon,
 Of ze ook door U zich aan mijn blik onthult:
 Als nooit voor-dezen blinkt mij 't Gracht-gezicht
 Met daken rood-gekarteld, hel van toon,
 Spieg'lende glazen door de zon verguld
 En schepen, die te beven ligge' in 't licht.

Dit is een vers dat waarlijk een niet gering talent open-
 baart. Het tooneeltje is frisch en kleurig, en de zelfkennis is
 de moeite waard. Hij vindt het meisje wel aardig, maar
 eigenlijk de hoofdzaak niet. Zoo schijnt het mij ook toe, dat
 alle minnarijties uit dit boek weinig anders zijn dan bijzondere
 uitingen van een frisschen natuurzin. De plaatsen waar hij
 zich den schijn van méér diepte wil geven, zijn er des te
 ónfrisscher om.

Evenwel is er ook in dit vers iets, dat mij erg hindert. Ik
 vind het noemen van Rembrandt in deze soort kunst onjuist
 en ongepast — of onnoozel. Het laatste, wanneer de schrijver
 denkt, dat zijn voorstelling, hoogstens een *spel* van licht en
 schaduw, iets Rembrandtieks heeft. Niet dat *spel* kan ooit zoo
 heeten, maar alleen de *strijd* tusschen afgrondelijk duister en
 goddelijken gloed. Het vers van Bastiaanse is gemoedelijk,
 kleurig en fleurig. Wanneer was Rembrandt, de hartstoch-
 telijke, dat ooit? —

Twee versjes: „Donkere Wateren” en „Avond-ster” hebben
 beide veel goeds, maar het slot van het eerste is niets-zeggend,
 het begin van het tweede geparfumeerd.

Blijft over: de cyclus „Josephine,” waarvan vooral de eerste
 reeks heel wat goeds bevat. Hier vind ik ook voor het eerst
 iets, dat op een onderling verband wijst, al is er dat ook een
 van de gewoonste soort.

Twee sonnetten met veel moois erin openen de rij. Dan
 komt het aardige versje:

Koekoek vroeg in 't koele bosch
 Lijster in de groene struiken,
 Roep de blauwe blinden los
 Die een venster hóóg beluiken,

en in „Aan 't Venster” zijn de luiken klaarblijkelijk opengegaan:

Zij waande zich wel onbespied,
 Schoof 't venster open, droom'rig.... liet
 De frissche morgenkoelte binnen,
 Die 't warrig goudblond trillen deed....

Voor al den laatsten regel vind ik heel mooi. Maar ook dit gedicht is lang niet vlekkeloos. „Een blank gelaat dat schijnend was” vind ik een omslachtige manier van zich uit te drukken. Het woord „zinnen” voor „leden” is voor zoover ik weet onhollandsch en in elk geval onkiesch. Als de zon nog niet is opgegaan kan men moeilijk van „den koelen dag” spreken. En omslachtig is weer het einde, als het venster „werd neergelaten met een ruk” omdat het meisje „een lief, maar thans onwelkom wezen” achter de heesters zag loopen:

„O vrouwehart sluit het geluk,
 Sluit mijn, sluit óns geluk niet buiten.”

Waarom vertelt Bastiaanse ons zoo nadrukkelijk, dat hij *het* geluk in de eerste plaats als het *zijne* begrijpt?

Toch is dit een heel aardig vers, en vermakelijk is de nijdige slang, die er als vignet onder prijkt. Laten wij hopen, dat hij daarmede niet het meisje bedoelt! — Wat nu volgt is heel wat minder. Het verlegen juffertje heeft zich aangekleed, en op een wijze, die haar verlegenheid van straks vrijwel onbegrijpelijk maakt:

Mijn Lief draagt róze en amaranten
 Op 't ròzen kleed, in 't blonde haar,
 En door de bleeke zijde en kanten
 Schijnt blank van borst en armen klaar.

Had ik het recht niet, Jan Prins een heel wat frisschere natuur te noemen? Die laat in een „Rijmpje” het meisje dat hij kussen wil, met klompen en roode kersen loopen. En hij

kust haar werkelijk, terwijl er in Bastiaanse het volgende omgaat:

O! dat is vreugde om stil te wachten
 En liever kussen haar gelaat
 Met schroom'ge lippen der gedachte
 Dan met de lippen van de daad;

Maar het spijt hem toch op den duur, niet zulk een „anarchist van de daad” te zijn geweest, want:

Om lang hierna in droom te denken
 Hoe eindloos zalig 't waar geweest
 Haar dus der liefde kus te schenken
 Bij Zomer's schoon geboortefeest.

Den laatsten regel krijgen wij als retorisch stijfbloempje, evenals wat vroeger:

... dat haar trekken

. . . . .
 Zich met een dieper gloed bedekken
 Dan in den morgen 't Oosten kleurt.

En is een gedachte-kus bij geval geen kus der liefde? De zaak verlost hem tot nader uitpluizen, er wordt een heel vers aan gewijd: „Droom en Leven”:

Wie wil om alle regenbogen
 Die hij zijn lange leven zag
 Missen den gloed van levende oogen,
 De straling van één zomerdag?

Ieder zijn smaak. Ik geef voor een mooien regenboog heel wat stralende zomerdagen cadeau. Doch dat hij regenbogen in tegenoverstelling van „den gloed van levende oogen” droomdingen noemt, begrijp ik niet. Men kan in de nuchterste bui een regenboog zien, maar dat andere juist alleen genieten als men in een droomstemming is.

In „Morgenlicht” noodigt hij zijn meisje uit, om „deez' dag te maken onvergeetlijk zoet,” en hij maakt er een goed vers van. Alleen dat duiven „suize-wiekend” door de lucht varen, is niet juist: klapwiekend is het ware woord. „Aan den Woudzoom,” waarin zij de invitatie heeft aangenomen, komt mij voor, het beste vers uit den bundel te zijn:

Waar aan den woudzoom
   Tintelt een goudstroom
     Van zonlicht-spranken
       Door beuken-blaân,
 — Tonen-gepérel
   Rijgt er een merel
     Tot een snoer klanken
       Rein, diafaan, —
 Zitten wij samen
   Geve' elkaar namen
     Zoetste, onder 't kussen;
       Wang gloeit aan wang,
 En of ons tweeën...
   De uren ontgleëen...
     't Zonnelicht blussche...
       Zwijge 't gezang...
 Wij, aan den woudzoom,
   Droomend een gouddroom,
     — Oogen in oogen, —
       Fluisteren zacht,
 Weten den tijd niet
   Die snel voorbij vliet
     Zalig bewogen
       Tot laat in den nacht.

Dat is nu zoowat het eenige gedicht van Bastiaanse, waarop ik niets heb aan te merken, en dat ik prijs om het goed volhouden van den kunstigen versvorm en om de waarlijk gracieuse beweging aan het einde, door een kleine verlenging van den slotregel. — Had hij op die hoogte dunnen blijven! Maar onmiddellijk gaan we weer in de diepte:

Een grauwe *basterd* nachtegaal
 Zit op een tak en kwinkeleert;
 Ik luister naar de toover-taal
 Van 't zoet refrein *dat telkens keert*.

Wat kent hij zijn natuurlijke historie goed! En wat een buitengewoon refrein is dat! Pluizer! Pluizer! Waarom hebt u het vers „Regen” 8 regels te lang gemaakt door allervervelendste herhalingen? Waarom staat er in „Weerzien”, een gedichtje van 12 regels, *drie* maal vermeld dat de linden

geurden, en *twice* maal dat u aan een stille gracht zat? Met acht regels had u kunnen volstaan.

Hier en daar teeken ik nog enkele slordigheden aan:

Wier vlos-zij langs mijn handen heimlijk *glijden*.

Een enkel hiaat:

Onder de olmen waar 't zwaar duister ligt.

Een leelijk enjambement:

Daar mij der Liefde zomer elken
Dag blijder licht de ziel ingiet.

De laatste regel is geen vers. *Dag* krijgt een sterken nadruk en vlak achter zich een rust, waarop onmiddellijk weer een klemtoon volgt. Iemand die zoozeer tot loopende, sierlijke en zelfs gladde verzen geneigd is, moet wel begrijpen dat in zijn kunst niet te pas komt wat anderen wèl geoorloofd is. Ik bedoel hiermee vooral het schrijven van hiaten, die bij indrukken-dichters, als Gorter, vergefelijk zijn. Mijn indruk van Bastiaanse is trouwens, dat hij artistieke slordigheden (slechte rijmen, rythme-verkrachting, hiaten, leelijke enjambementen) vrij zorgvuldig heeft vermeden, wat nog niet insluit, dat hij artistiek *is*. Zijn onvolkomenheden zijn vooral innerlijk, en komen voort uit gemis aan gevoelsdiepte, doch slordig is hij ook, en wel in het gedachte-verloop. Hoe zou hij anders in het vers: „Herdenken”, bldz. 78, de regels:

Als op doorschijn-papier geprent
Zat, voor 't blank spiegelraam geteckend.

die klaarblijkelijk een indruk van buiten af zijn, hebben kunnen invoegen? In het vers-verband is hij die het ziet, binnenshuis, want het meisje spreekt hem aan. Wanneer men op straat loopt, kan een spiegelraam inderdaad blank zijn: een blank vlak, op doorschijnend papier gelijkend, terwijl men er toch, eenigszins vaag, een gezicht doorheen kan zien. Het is dan werkelijk, alsof de lijnen van dat gezicht in één vlak met het venster liggen: alsof ze er op geteckend zijn. Maar zijn beiden in de kamer, dan is een raam geen *blank* spiegelraam te noemen, wanneer alles op straat tevens zóó duidelijk zichtbaar is, als in de eerste strofen beschreven staat: niet vaag, maar

zoo klaar dat ook dit in den waan brengt, dat de dichter zich buiten bevindt; en het meisjeshoofd kan zich dan wel afteekenen tegen de avondlucht, of de huizen bijv., maar niet tegen het venster, dat bij zulk een mate van doorschijnendheid niet als een vlak, en veel minder als een vel papier zichtbaar is.

Dat deze bundel wel recht gaf op aanmoediging, maar volstrekt niet op uitbundigen lof, is, naar 't mij toeschijnt, uit dit alles gebleken. Uit een gedicht: „Nooit weer”, in de Oct. afl. 1905 van „Onze Eeuw”, dat naar verscheidene aanhalingen te oordeelen, weer rijkelijk bewonderd werd, maak ik op, dat Bastiaanse verslapt. Er is in dat vers geen toon, een heel oppervlakkige landschapbeschrijving (bijv.: „de wind dee 't loover deinen van geiteblad” is veel te sterk uitgedrukt: *deinen* kan men van luchtige kamperfoelieblaadjes toch niet zeggen; „de zon boog door het zuiden” op een middag laat in de lente of vroeg in den zomer als zij 's middags toch hoog aan den hemel staat) en een in vijf strofen allervervelendst uitgeplozen overpeinzing, waar hij *dertig* regels en regeltjes gebruikt om te vertellen dat hij het er vroeger met zijn meisje zooveel heerlijker vond en dat hij er nu niet meer naar toe wil gaan. Alleen — het is vlot gerijmd, heel glad, en bevat nòch „laag-neerhangende wolken van zwaar-philosophische bespiegeling,” nòch „kunstmatig opgeschroefde woordkunst” en zal dus nòch „de jonge gemoederen,” nòch dominé Hugenholtz „verbijsteren.”

Zoo wordt door opgeschroefde loftuizingen de ziel van middelmatige dichters vermoord.

ALEX GUTTELING.

QUIA ABSURDUM

DOOR

NICO VAN SUCHTELEN.

I

Casa Bianca, 12 December 1904. Minka, dezen morgen was de wereld schooner dan ik haar ooit zag en het leven in haar duizend wonderen heerlijker dan ik ooit droomde. En toch dacht ik niet aan jou, liefste, en toch was ik niet gelukkig. Welk een leeg woord is geluk voor een stemming die zooveel onzeggelijke aandoeningen omsluit als dit wonderbare gevoel van eèn zijn met alle werkelijkheid! Voor dit blij verbaasde besef als een kindje te zijn dat een ongekend getoover van uit zijn wiegje aanstaart!

Nevel hing over het meer en tot hoog langs de bergen. Een ijle, fijn gesluiserde mist waaruit de rood-bruine sparrestammen, de grauwe eiken met hun rimpelige schors en de gevlekte berken vervaald en schim-gelijk oprezen, hun voeten onzichtbaar, hun kruinen als donkere, breedgespreide pluimen, of als een kristallen web, een rag-fijn gewemel van roerlooze takjes en twijgjes tegen de grauwege sneeuwvlucht. En naast mij langs den weg, de heesters als gedrochtelijke witte klompen, waaruit naakte, spichtige rijsjes om hoog reikten; en de jonge dennen geheel bedolven, elk boompje een golf in de witte, verstarde zee.

Op eens beweegt iets; een zachte ruiseling om mij heen, gedwarrel van vlokken en een weeke plof; een kraai is opgevlogen en wiekt log en langzaam over de toppen. Hoe eenzaam klinkt zijn gekras door de stilte! Niets anders is er te hooren dan van tijd tot tijd dit schrille schreeuwen en van heel ver het zwakke, maar voortdurende dreunen van bijlslagen.

Ik ga langs een golvende helling, het vale veld is leeg,

wijdheen tot in den eindloozen mist eenzaam en stil. En plotseling een luidgalmende kreet: Hoi ho! een skiloopeer scheert mij voorbij, en als een vogel die zonder vleugelslag door de ruimte zwiert zoo zweeft hij de diepte in. En weer is alles even roerloos, even betooverd. Tot ik de kloof nader; daar begint het te ruischen en te kletteren; ik daal af naar de beek, zij is gestuwd en wild; de rotsen in haar bedding zijn met een kantwerk van ijs overtogen en de waterval is verstijfd tot een knoedel van dikke tressen en pegels die tot in de fletsgroene, schuimende kolkjes neerdruipen. En overal het bedwelmende geruisch van de waterstraaltjes die schichtig woelend en kronkelend, met spattend plassen en golvend geklok, van alle kanten omlaag schieten.

Ik kom door een boschje waar de houthakkers werken die ik boven gehoord had. Toen door het dorp, ik zie huisjes en schuren, stil, zij lijken allen verlaten. Maar voorbij een bocht van de leege straat, in de donkere holte van een deur waaruit warmte en etenslucht welt, staan vijf, zes kerels te praten. Een zwaar beladen dampende mestwagen, met drie koeien bespannen knarst over den weg. Iets verder hoor ik joelen en lachen, een troepje kinderen in bonte sloofjes danst er rondom een dwaas veulen aan een paaltje.

Waardoor is dit alles zoo wonderbaar?

En veel verder de ingesneeuwde, doodsche villa's, de kale wijnbergen... op eens wordt de stad zichtbaar, heel in 't verschiet, als een verwarde stapeling van grauwe huizen en torens en witte daken, de dreigende bergschim er achter. En het meer, ik zie ook het meer onder mij bleek blinken en, een oogenblik maar, slaat een gele glans door de lucht, sliert langzaam over het groene water en de wazige stad; er flikkeren lichtplekken overal, over het meer worden de nevels glanzend geel; een oogenblik en ook dit wonder is voorbij.

Minka, liefste, sedert vier dagen ben ik weer hier, in ons witte huis aan het meer, en ik leef geheel in zijn rustige betoovering. Er is hier niets dat niet aan jou herinnert, en elke herinnering even bekorend. Of dit oude huis met zijn ernstige gevels en het stijve park er om heen ooit een somberen indruk kan geven, vooral nu in winterlijke kaalheid? Martha

zegt het, iederen winter verlangt zij weg te zijn; in de grootstad, in „het leven”. Maar ik heb mij hier nooit somber, noch zelfs eenzaam kunnen voelen. En toch, hoe ellendig, hoe verlaten van alle liefde en troost waande ik mij dikwijls nog den dag voor ik Casa Bianca weer opzocht. Sedert Odo's dood ben ik er vijfmaal ter bedevaart gegaan, telkens wanneer mijn onrust en mijn verlangen naar jou mij ondragelijk werden, en telkens ging ik er krachtiger en vol moed van daan. Wanneer ik de zware rotspoort binnentreed, daarvoor al, zoodra ik den hoek omsla bij het crucifix waaronder wij zoo dikwijls zaten te zoeken naar de verre gletschers, voel ik jouw nabijheid. Onder het dalen door het cypressen-laantje, langs de dorre ingepakte palmen, over de terrassen met hun gedekte bloembedden en omhulde rozeboompjes, jou voel ik naast me en het is of alles nog straalt van diezelfde zomerlijke blijheid waarmee het eens ons beiden vervulde. Ik weet dat je er niet bent, ik verlang nog naar je, maar hoe rustig en vertrouwend is dit verlangen! Ik zou hier kunnen leven, zonder jou en toch gelukkig zijn. Martha heeft mij jouw kamer gegeven. 's Morgens, voor het ontbijt, zit ik er al te werken. En als ik gewerkt heb zit ik stil te droomen over jou. Hier leeft je herinnering het heerlijkst en hier is mijn zielsrust volkomen. Ik kan er niet klein denken of bekrompen voelen; ik ben zoo overvol van ernstige blijheid en milde kracht.

Van hier uit, liefste, wil ik je schrijven over Odo. Ik heb dikwijls met Martha over hem gesproken, zij heeft mij zijn dagboek gegeven en veel uit de brieven die hij haar schreef. Ik kan nu zijn leven zien zoó als ik van morgen de geheele wereld zag, een volging van visioenen. En noch hun leed noch hun vreugde ontrusten mij of beroeren mij anders dan met een diep en bewonderend besef van schoone noodwendigheid. Hebben wij schuld aan zijn ondergang? O Minka, je moogt je niets verwijten. Is het schuld als wij spelen met onze zielen? Jij hebt gespeeld voor een engel van zoo groote onschuld dat geen onzer je begreep, jij zelf het minst; is dat schuld? Minka, Minka, verwijt je niets meer.

Op het laboratorium leerde ik Odo kennen. Ik was juist assistent geworden toen hij aankwam en hij werkte zijn eerste jaar onder mijn leiding. Door zijn fijn, meisjesachtig gelaat en zijn meestal bedeesde en peinzende oogen trok hij meer dan de anderen mijn aandacht. Hij leek mij een dromer die altijd mijmerde over iets anders dan waarmee hij bezig was; over zijn werk sprak hij in den regel traag en absent. En toch was hij handiger en scherpzinniger dan de meesten; zijn proeven en praeparaten mislukten zelden; in zijn heele manier van werken was iets bijzonders, een bijna geniale verbinding van intuïtieve vindingrijkheid en systematisch overleg.

Wij hadden een paar colleges gemeenschappelijk, woonden dicht bij elkaar en wandelden daardoor dikwijls samen op. Zoo duurde het niet lang of er ontstond tusschen ons een meer kameraadschappelijke verhouding. Maar werkelijk vrienden zijn wij eerst veel later geworden. Odo bleef geheel op zich zelf, met het studentenleven bemoeide hij zich haast niet; in kneipen kwam hij zelden, van geen enkele vereeniging of dispuut was hij lid en nooit zocht hij uit eigen beweging het gezelschap van anderen. Ik was de eenige met wien hij iets vertrouwelijker omging. En ik van mijn kant, ofschoon ik wel wist dat hij een der weinigen onder mijn kennissen was die iets beteekende, meende dat ik zijn deels stugge, deels verlegen eenzelvigheid moest eerbiedigen. Daarbij kwam dat ik zelf evenmin een intieme toenadering met wie ook verlangde. Uit den aard der zaak kwam hij meer bij mij dan ik bij hem, want dikwijls had hij mij van allerlei over zijn praktisch werk te vragen. Hij kon mij dan geheele avonden aan de praat houden, want hij ging diep op de kwesties in en liet niet los voor hij alle mogelijkheden en elk verband had uitgesponnen. Toch voelde hij zich niet als een leerling en ik kon hem ook nooit — hoewel ik hem drie jaren vòòr was — als leerling behandelen. Over alles sprak hij met een wonderlijke mengeling van naieve bescheidenheid en volkomen zelfbewustheid. En niet alleen in het speciale gebied onzer vakstudies verbaasde mij zijn kennis en vooral zijn intuïtie; ik merkte al gauw dat hij voor tal van andere zaken dienzelfden aanleg tot weten en begrijpen had en dit trok

mij steeds meer tot hem aan. Maar zijn ontwikkeling was eenzijdig; in de klassieke literatuur bijvoorbeeld was hij thuis, van de moderne wist hij nagenoeg niets en velen der grootste hedendaagsche schrijvers kende hij alleen bij name. Van af zijn vroegste jeugd had hij eenzaam, teruggetrokken geleefd; als kleine jongen in een dorp, later als gymnasiast in dat triestige provincie-stadje. Hij was afgesloten van de wereld en het moderne leven. Hij had ook geen verlangen gehad het te leeren kennen en zelfs nadat hij door mij naast zijn vroeger eenig bewonderde meesters Homerus, Dante en Goethe, ook nieuwer geesten had bestudeerd en lief gekregen, bleef hij toch altijd voor hun invloed min of meer onverschillig en tot in zijn laatste verzen praedomineert nog de zucht tot het klassieke. Maar het was juist deze eenzijdigheid die onzen omgang voor ons beiden belangrijk maakte, wij leerden van elkaar en wisten en waardeerden dit, ik leerde door hem eerst de volle schoonheid van de grieksche tragici omvatten en ik leerde hem de Holbeins, de Dürers, de Italianen en Vlamingen zien. Maar vooral voor muziek was hij uiterst gevoelig en dit was ook — zooals hij mij later zei — een der voornaamste redenen waarom hij in dien tijd zoo graag bij mij kwam. Urenlang kon hij zitten luisteren wanneer ik speelde. En haast nooit wilde hij iets anders hooren dan Bach of Beethoven. Hij zat dan in de zijkamer aan één stuk door sigaren te rooken en liet niets van zich merken. Alleen wanneer de muziek hem erg opwond liep hij er rusteloos heen en weer, kwam als ik ophield in de deurpost staan en zei hoofdschuddend „God God” of „kolosaal”, net zooals hij 't te Casa Bianca placht te doen wanneer je sonates speelde met Martha.

In den eersten tijd van onzen omgang was hij nog zeer onbeholpen en linksch wanneer hij zich in een eenigszins grooter gezelschap bevond, maar zijn sterk gevoel van geestelijke meerderheid maakte dat hij al spoedig beslister en althans zonder opvallende verlegenheid wist op te treden. Toch kostte het hem groote inspanning om met mijn rijkere en beter opgevoede kennissen om te gaan en nooit gelukte het hem heelemaal gewoon met hen te zijn. Het voortdurend besef zijner armoede drukte hem buiten alle verhouding zwaar

en hij kon zich niet los maken van de gedachte dat men hem eigenlijk maar uit een soort van beleefde welwillendheid duldde. Wat voor velen misschien ook wel 't geval was. Hij kon niet „mee doen”, de toelage die hij voor zijn studie kreeg was gering en het honorarium dat hij nu en dan ontving voor zijn schetsjes of feuilletons armzalig. Daardoor vreesde hij dikwijls een klaplooper te zijn en deze vrees heeft er veel toe bijgedragen hem in zijn stugge afzondering te doen volharden. Niemand kende hem en niemand hield van hem of voelde iets anders voor hem dan een oppervlakkige genegenheid of respect. Ik was de eenige die iets van zijn karakter begreep; ik wist dat die stille eenzelvige dreamer krachtiger en schooner leefde in zijn zelf gekozen eenzaamheid dan wij in onze studentikoze en waanwijze kameraderie; ik kende hem in zijn buien van gulle overmoedige vroolijkheid, van spot en enthousiasme. Maar het heeft zelfs lang geduurd eer hij tegenover mij zijn terughoudendheid geheel had overwonnen en zich gaf zooals hij was: een kind, naief, zacht, beminnelijk en blijmoedig van aard en tegelijk een mensch, vereenzaamd door de grootheid van zijn geest en versomberd door het geweld van zijn nog onbegrepen verlangens.

Ja, wij waren alleen maar kameraden, die veel met elkaar omgingen; samen werkten wij, samen bezochten wij concerten schouwburg of societeit; eens maakten wij een voetreisje... Een verhouding van wederzijdsch waardeeren, berustend op een vaag begrip dat wij toch bij elkaar behoorden, dat wij verwante zielen waren en vreemd aan onze gewone omgeving. Toch meenden wij beiden dat wij aan ons zelf genoeg hadden en geen dieper, warmer vriendschap behoefden noch begeerden.

Wat ons het dichtste bij elkaar bracht waren onze gesprekken over 't Socialisme. In zijn gymnasiastentijd, toen hij woonde bij die oude, half-kindsche tante in wier huis tijdschriften noch kranten gelezen werden, was hij een kluzenaar geweest geheel opgaande in zijn studie's en eenzame phantasieën, en met het nieuwere, werkelijke socialisme had hij zich niet bemoeid. Trouwens in dit achterlijke stadje, zonder belangrijke industrie, was toen van eenige socialistische actie zoo goed als niets te merken; en met lieden die hem op de

hoogte hadden kunnen brengen kwam hij nooit in aanraking. En weer was het de omgang met mij waardoor hij zich van zijn onwetendheid bewust werd. Hij begon de groote socialistische schrijvers te bestudeeren en de geestdrift die zij in hem opwekten werkte ook op mij terug. Ons individualisme, dat toen àl onze gevoelens beheerschte, maakte ons het meest ontvankelijk voor anarchistisch getinte theorieën. Wij moesten individualist zijn door ons gedwongen leven in een milieu waarin wij niet thuis behoorden; alleen in onze trotsche afzondering voelden wij ons sterk en hoog als vrije, autonome geesten, en zoò wilden wij zijn. In dezen waan werden wij versterkt door onze diepe bewondering voor de moderne lyriek van wier zelfvergodende exaltatie wij toen — geheel vervoerd door haar vormenprachtige schoonheid — de machteloze leegheid nog niet doorzagen. Een blinde autosuggestie was onze geestdrift, een onbezonnen haken naar verwoesting dezer wereld van dorre, burgerlijke, doellooze saaiheid, en een planlooze wil tot opbouw van nieuwe schoonheid. Wij zagen de Anarchie als de dadenkrachtige die dit werk van vernietiging en herschepping zou volbrengen. Wij zagen haar in een glorie van strijd en zegepraal die de vrije, zelfstandige grootheid der individuen zouden scheppen en daarmee broederschap en geluk voor allen. En waren de strijders voor hun verlossing, de revolutionaire arbeiders, niet het dichtst bij ons? Het waren niet alleen woorden, wij voelden iets van een warme, een heilige vreugde in ons. In de volksvergaderingen, als wij in hun midden stonden, en evengoed als wij thuis over „het protetariaat” en zijn toekomstwerk theoretiseerden, wonden wij ons op en meenden werkelijk dat wij hen als gelijkwaardigen, als broeders, voelden.

Maar o Minka, hoe arm was onze jonge geestdrift, hoe zinloos ons idealisme! Wat wisten wij van „het volk”, van zijn, konkreten, levenden wil? Wij phantaseerden maar, onder de suggestie van een stuk of wat „groote mannen”, een ideaaltje waarnaar onze naar levenswaarde hunkerende zielen in hun kinderlijken eigendunk smachtten. En de onberedeneerde phrasen der anarchisten leken ons daarom van hooger en edeler bedoeling dan het kalme, georganiseerde, schijnbaar burgerlijke werken der sociaal-demokratie. Wij wilden be-

roering, geweld, revolutie bovenal om onze individueele quasi oorspronkelijk gevoelde vrijheids-ideaaltjes te zien zegevieren.

Het was Odo of al de vage verlangens naar levensgeluk en liefde die hij tot nu toe alleen onbestemd had kunnen uiten in zijn romantische verzen en verhalen, thans waren saamgevloeid tot een groote, alles omvattende liefde voor die eene idee, het Socialisme.

En hoe meer hem zijn utopieën gingen vervullen, hoe heftiger ook weer zijn oude haat in hem opvlamde tegen de doodsche burgerlijkheid waarin hij was opgevoed maar die hij thans overal, in alle kringen en in alle maatschappelijke omstandigheden als in wezen steeds dezelfde om zich heen wist. Het leven in eene maatschappij die hij veroordeeld zag ten ondergang, de dagelijksche aanraking met menschen van wier dorre en stupide onbewustheid hij walgde, revolteerde hem meer dan het mij ooit gedaan heeft. Was ik sterker dan Odo? of ongevoeliger? Hij leed ook dieper dan ik onder dit gevoel van misplaatst zijn in een wereld zoo geheel van alle schoonheid en waardigheid verlaten. Het weten dat hij er toch in leven moest, dat hij worden moest als alle anderen van zijn stand: een verstandig man, een nuttig lid der maatschappij, en dat hij niets deed om aan dit belachelijke en onwaardige leven te ontkomen, dit weten werd hem eindelijk tot een obsessie, een nimmer aflatende, ondragelijke pijniging.

Eerst later heb ik begrepen hoe hij in dezen tijd geleden heeft. Wel hekelden wij dikwijls samen de zotte doelloosheid van onzen eigen toekomst, maar ik vermoedde nooit welke diepe ellende zich in zijn cynische grofheden en geestige persiflages uitte. En zelfs toen de tweestrijd tusschen zijn liefde voor het gedroomde en zijn zelfverachting om het werkelijke leven zich begon te openbaren in buien van zwaarmoedigheid en ik hem dikwijls in volkomen apatischen toestand, suffig, als afgetoofd en zonder werkkraft, aantrof, sloeg ik daar weinig acht op. Ik hield hem dan voor overwerkt, wat hij zelf trouwens altijd voorwendde. En bovendien, een geringe aanleiding was voldoende om zijn verslagenheid weer te verdrijven.

Eens dat ik onvoorziens zijn kamer binnentrad vond ik hem snikkend voor zijn schrijftafel zitten. Op mijn vragen ant-

woordde hij niet rechtstreeks; 't was of hij zich schaamde over zijn weekheid. Hij vloekte, zei dat „de heele rommel een rotzooi” was en dat hij 't langer verdomde zoo te leven; toen dat hij zich beroerd en wat ziekig voelde; hij had zich weer overwerkt, dat was eigenlijk de heele zaak en hij moest noodig muziek hooren. Ik nam hem mee naar mijn kamer en speelde sonates voor hem; hij zat stil in een hoek, nu en dan hoorde ik hem snikken. Later op den avond gingen wij naar een café, waar wij een paar kennissen ontmoetten. Odo was weer bedaard, alleen praatte en dronk hij meer dan gewoonlijk.

Een paar dagen daarna kwam zijn hospita bij mij, heel zenuwachtig: Odo had voorgisteren middag een vreemden jood op zijn kamer gebracht; 's avonds had hij haar geroepen, zijn schuld betaald en gezegd dat hij even op reis moest, ze had hem toen een half uur later met een klein koffertje in de hand zien vertrekken. En nu was vanmiddag die jood teruggekomen met een handkar en zei dat hij zijn koopje kwam halen en speelde de beast omdat zij meneer's meubeltjes niet zoo maar mee bliefde te geven. En of ik als meneer's vrind nu eens mee wou komen.

Op zijn schrijftafel vond ik dit briefje:

„Ik ben maar heengegaan Arthur, ik kon 't niet meer uithouden. Doe geen moeite mij te vinden, ik zal je later misschien wel schrijven waar ik ben en wat ik doe. Mijn meubels worden morgen gehaald, ik heb ze verkocht, neem jij mijn boeken als je ze hebben wilt. Je bent veel voor me geweest, daarvoor dank ik je. Iets hartelijkers kan ik je niet zeggen, ik ben te miserabel. Gegroet.

ODO.”

Wij gaven het rommeltje aan den jood mee en ik behield de boeken; ik zag dat hij zijn Homerus, de *Imitatio Christi*, Spinoza's Opera, Goethe en zijn geheele sociale bibliotheek had meegenomen. Handschriften vond ik niet en de juffrouw vertelde mij dat zij een weekje geleden manden vol snippers had moeten weggooien.

Ik kreeg nog een bezoek van den oom bij wien Odo als kind in huis geweest was. Odo had hem geschreven dat hij zijn studie liet varen omdat hij alle wetenschap voor doelloos

en onzedelijk hield in deze maatschappij waar zij uitsluitend de overheerschers diende en versterkte, en dat hij van nu af aan onder het volk ging leven. Deze brief was hartelijk gesteld en bevatte ook eenige quasi berouwvolle phrasen over het verdriet dat hij door zijn ondankbaarheid zijn weldoeners moest aandoen.

En werkelijk was zijn oom, een goedig provinciaal, zeer geschokt door Odo's daad. Hij kon er niets van begrijpen, van zijn achtste tot zijn twaalfde jaar had hij Odo als een eigen kind opgevoed en later toen hij van 't gymnasium afging had hij met veel moeite een studiebeurs voor hem verkregen. De brave man beklaagde zich diep over zulk een ondankbaarheid. Hoe had Odo 't kunnen doen; en hij was de trots geweest van de heele familie!

Zijn vrouw hilde maar en viel ons nu en dan kijkend in de rede, sprak van gemeen gezelschap, verleiding, van „toch altijd wel een slecht karakter gehad,” van „niet de eerste keer dat-ie wegliiep” en „dat je 't ook wel te verwachten had van 't kind van zoo'n half gare komediant als je broer was.”

Maar 't goedige mannetje was redelijker, schreef het niet begrijpen van 't geval eigenlijk meer aan zichzelf toe dan aan Odo's slechtheid.

Het was toch zoo jammer; vier jaar hadden zij hem in huis gehad en hij was altijd gewillig en gehoorzaam geweest, en zoo knap . . . en iedereen had toch zooveel van hem verwacht. Wel was hij wat zonderling, van klein kind af, eenkennig en vol vreemde invallen en gedachten, maar slecht . . . neen, dat was hij nooit geweest, en dat hij eens was weggelopen en daarom eerst geld had moeten stelen dat begreep hij wel, dat was nu juist een van die invallen, daarvoor hoefde je toch niet bepaald slecht te zijn . . .

Ik beloofde hem moeite te doen om Odo te vinden; en dat deed ik ook. Ik schreef aan de redacties der bladen waarvoor hij werkte; zij wisten van niets en ontvingen geen kopie mee. Ik informeerde bij de post, bij zijn boekhandelaar, bij ieder van wien ik wist dat hij Odo gekend had, maar geen wist waar hij gebleven was.

Ongeveer tien maanden later toen ik toevallig te B. kwam

en daar voor een in aanbouw-zijnd huis stond te kijken meende ik in een bleek knechtje dat tusschen andere werklieden in een der open kamers met timmerwerk bezig was, Odo te zien. Hij keek mij onverschillig aan en gaf niet het geringste teeken van herkenning; ik dacht dat ik mij vergist had en ging door. Na een paar uur kwam ik voor de tweede keer langs: hij stond toen op den steiger en zoo zeer trof mij de gelijkenis dat ik, ofschoon ik groote haast had om de trein te halen, stil stond en zijn naam riep. Hij bleef mij even met dezelfde onverschilligheid aanstaren, draaide zich toen om en ging naar binnen. Een werkmán beneden die had omgezien toen ik riep en die aan 't venster kwam om te kijken wat ik wilde, vroeg ik of Odo daar aan 't werk was. Neen, zoo iemand kende hij niet. Gerustgesteld vervolgde ik mijn weg naar het station.

Twee weken hierna ontving ik dezen brief:

B. . . . . 21 Juni 1901. Arthur, ik ben 't wel degelijk geweest die je voor 14 dagen op dien steiger hebt zien staan. Ik kan mij niet meer bedwingen, ik moet je nu schrijven; ik ben zoo vol verdriet en andere verwarring, en ik heb niemand gehad, in al dien tijd, tegen wien ik kon uitspreken. En toen ik je zag voelde ik op eens zoo sterk dat jij alleen een vriend voor me geweest bent, iemand die mij begreep en begrijpen wilde en dien ik zonder mij te vernederen om hulp kan vragen. Haal mij dan hier van daan. Ik wil terug. Naar mijn oude omgeving, naar mijn studie, naar alles waarvan ik walgde. Ik walg nog, maar ik wil terug. Bijkans een jaar heb ik hier geleefd als een ongelukkig, zielsziek jongetje; kom mij halen Arthur; ik heb wat hartelijkheid en vriendschap noodig om te herstellen; ik ben niet sterk genoeg om in eenzaamheid sterker te worden.

Hoe ik er toe gekomen ben weg te gaan? Wist jij Arthur, dat ik behalve een bedeesd en eenzelvig, ook een in den grond onzelfstandig, suggestibel denkertje was? Wij dachten dat wij heel wat mans waren, is 't niet? Of laat ik bescheideners zijn, ik dacht dat ik een denker, een filosoof, een vrij-denkend man was. En ik liep weg met de overtuigingen, de meeningen, de beweringen van weet ik wie al. Letterlijk

nota bene: Tolstoi's Evangelium puidde mijn zak uit, la Conquête du Pain, de Imitatio Christi, en de overige heterogene rommel had ik in mijn koffertje. En zoo overvuld en beladen vluchtte ik in mijn woestijn waar ik tot zelfinkeer wilde komen en verbeeldde mij leeg te zijn van vooroordeel. Zoo zwaar geketend zocht ik mijn vrijheid en waande nog dat ik bijzonder vlug en gemakkelijk ging. Meer dan negen maanden heb ik noodig gehad om mij te bevrijden. O Arthur, een wonderlijke negen maandjes waren dit; vol perverse smaken en wansmaken, helder- en duister-ziendheid, hallucinaties, onverklaarbare angsten en aandoeningen en vooral veel mis-selijkheid. En het resultaat, mijn miskraampje, mijn geestelijken homunculus, ik heb hem behandeld naar behooren, op spartaansche wijze.

Het was een Mei-nacht toen 't monstertje geboren werd. Om vijf uur was het afgeloopen en 's avonds om tien was 't begonnen. Zeven uren schreef ik bijna onafgebroken om mijn „Meditaties” te voltooien. Toen moest ik naar de werk-plaats. Maar terwijl ik 't schemerende stadsplantsoen doorslenterde zag ik de zon opduiken boven den bergkam. Ik kon niet verder, ik moest haar tegemoet en ik liep, ik liep, wist ik waarheen of waarom de bergen in; en volle twee dagen bleef ik weg. Toen ik weer thuis kwam vond ik mijn geschrijf nog net zoals ik het had laten liggen op mijn tafel; ik verbrandde het onmiddellijk. Daarmee is een quantum troostrijke waanwijsheid en veredelende napraterij verloren gegaan waar nog drie modern-ethische generaties het mee hadden kunnen doen.

Arthur, die twee-daagsche bergtour is mijn Satans-beproeving geweest. Wanneer je ooit zwaar bent van ellende en vertwijfeling, tot walgens vol van duizend kleine gedachten, ga dan de bergen in, Arthur, en vecht daar, in de stilte van Gods eenzaamste majesteit je strijd uit. Ik heb er geworsteld; de ellende, de vertwijfeling, zij werden als tot tastbare gestalten die mij aangrepen en waarmee ik hijgend worstelde; zij wierpen mij neer en ik wentelde van pijn mij over den grond om en om, het was of er klauwen zich om mijn stik-kende keel krampten, en in doodsangst klemde ik mij vast aan boomen en rotsen. En dan weer was ik razend van

woede en schudde en sloeg de granieten wanden alsof ik de bergen over mij heen wou trekken. Klinkt dit belachelijk? Don Quichotig? Ja ja, als een tourist mij gevonden had, hij zou mij pepermint en cognac hebben aangeboden . . . maar ik was verscheurd van binnen, dol van wanhoop. O, de bergen zijn grooter en geweldiger dan een razende menschenziel, ik heb van hen geleerd wat rust en trots en onverzettelijkheid zijn.

Ik wil trachten mijn toestand te analyseeren. Misschien zie ik nog niet helder, niet zuiver. Ik had immers koorts, ik was immers bezeten van een kudde demonen! Demonen, de duivel haal de stakkers als hij ze hebben wil. Het waren niet mijn kwade, maar mijn goede, mijn al te goede geestjes, en toen ik hen uitwierp was het geen kudde zwijnen maar een hoopje angstige guineesche biggetjes die ik den afgrond injoeg. Die zachtzinnige mummelende deugdjes hebben het mij lastiger gemaakt, Arthur, dan dat eene zwijntje dat in mij huisde en zoo begeerig knorde tegen al wat aanlokkelijk en verleidelijk is voor een doodarmen en niet zelden hongerigen en krolschen therapeut die beter dagen gekend heeft. Over 't algemeen hadden mijn zeventig maal zeven biggetjes hem er onder en hield hij zich vrijwel koest, eigenlijk was 't beest zelf nog maar een groote big. Alleen wanneer het de dochter van mijn patroon zag of zelfs maar van uit de verte rook (of 't haar-olie of zeep was weet ik nog altijd niet) werd het wild, ging te keer als een compleet varken en was niet te houden. Genoeg, ze vrijt met den meesterknecht en ik ben trouwens mijn zwijntje kwijt sedert die bergtour. Wil je een andere vergelijking? Zeg dat ik een moreelen lintworm had die mijn ziel van binnen leeg vrat en dat ik mij met lucht-, wolken- en zonnebaden genas. Zeg dat de zwarte slang van Zarathustra's herder mij uit de keel hing en dat ik het gedrocht den kop afbeet. Maar nu kokhals ik nog nu en dan bij de onsmakelijke herinnering.

Arthur, ik ga mij te buiten aan beeldspraak en word onduidelijk en onwaar, vergeef me, ik schreef sedert mijn vlucht geen verzen meer. Ik wil met mijn nieuw- en nieuwstestamentische allegorieën niet zeggen dat ik al mijn deugden en ondeugden heb opgeruimd. Integendeel, zij leven in mij

voort, in anderen vorm. Ik heb een metamorphose ondergaan en werd nu tot iets dat niet meer lijkt op zijn eigen herinnering ofschoon het in wezen zichzelf bleef. Ik werd zelfstandig, en mijn gedachten, mijn verlangens, ook naar deugd of ondeugd, zij zijn nu zelfgeschapen werkelijkheden in mij inplaats van vooroordeel van anderen.

Hoe kinderlijk vind ik mijn gefilosopheer van vroeger! Ik las Plato, Spinoza, Schopenhauer . . . je weet het. Wij lazzen „kritisch,” nietwaar? Een phrase! met of zonder kritiek waren wij onder hun hypnose. En toch was dit een suggestie die soms nog omsloeg in een eigen aktieve erkenning, een zelfstandig oordeel. Toch was ons gevoel van rijkdom niet altijd slechts een waan. Maar hoe arm en hoe armzalig was ik in deze nieuwe periode! Ik verwonder mij over mij zelf: ben ik dat geweest? dit onbeholpen, kinderachtige lummeltje? Ik heb moeite mij in mijzelf in te denken. Het is zoo absurd. Denk je iemand die den bijbel, de Bhagavad-Gita, Augustinus en de rest „durehaus studiert” en oprecht meent dat hij nu al die wijsheid ook in praktijk behoort te brengen! Ik, Odo, moest goed, wijs, deugdzaam leven; in nederigheid des harten, in vrijwillige armoede, opofferende naastenliefde; ik moest trachten het „voorbeeld der groote meesters” na te volgen. Navolgen! . . . het kriebelt mij weer in de keel, Imitatio! hoe helder en hoe ontzettend klinkt mij nu dit woord. Het geheim van den groei onzer zielen. Klein, verachtelijk, absurd is ons leven; imitatie.

Verward en wanhopend was ik om het doellooze leven der maatschappij en vol bittere zelfverachting om de laffe, doellooze gedweeheid waarmee ik mij er in voegde. En aldoor heviger voelde ik dat ik iets doen moest. Toen las ik Tolstoi; hij leerde een daad, en hij deed; hij wees een weg en hij ging zelf dien weg. Dat is Tolstoi's grootheid, zijn eenige. Maar mijn kleinheid, mijn zwakheid was het dat ik zijn daad wilde navolgen. En dat ik hem navolgde voelde ik nog wel als een kracht. En zelfs nu nog meen ik dikwijls dat 't beter was, sterker, na te volgen dan na te praten.

Ik zal je niet schrijven van mijn leven als krullenjongen; wat doet het er toe; wij zullen later wel eens naar behooren lachen om het lugubere avontuur van den dichter-idealist die

met eigen hand zijn eerlijk stuk brood wilde verdienen; hier wil ik je alleen maar ruw-weg mijn zielstoestand schetsen.

Ik werd zoo afhankelijk dat ik theosophen-vergaderingen bezocht met de vooropgezette verwachting dat ik er iets „leeren” zou. Ik gaf mij ook veel af met 't spiritisme. Het verwonderlijke bij deze geestelijke aberratie was dat ik zeer duidelijk begreep dat geen dier „wijsheden” een dieper beteekenis of een hooger waarde heeft dan bijvoorbeeld de phantasieën van een Paracelsus, terwijl ik er toch zoodanig door werd van streek gebracht dat ik een haast ziekelijken eerbied voelde voor het „mooie”, „verhevene” en „diepzinnige” van elementalen, astraal-lichamen en andere monstrueuse verzinseltjes. De neiging om mij door deze gedachten, of liever door de er zich aan verbindende onbegrepen sentimenten, te laten meevoeren werd hoe langer hoe sterker. Daartoe droeg bij in de eerste plaats de diepe behoefte te philosopheeren over mijn eigen ziel die ik, al wilde ik dat niet zoo grif erkennen, belangrijker vond dan iets ter wereld en die ik door wat theosophisch gephantaseer gemakkelijk tot een soort brandpunt van de meest goddelijke qualiteiten kon maken, wat mij in mijn ongelukkigen en hopeloozen toestand niet weinig troostrijk voorkwam. In de tweede plaats was ik verliefd op een gladharige jongedame die alleraardigst over deugd, wijsheid en zedelijke wereldorde kon spreken.

Een aangeboren goede smaak heeft mij van beide slechte invloeden gered. Ik ontmoette eens bij haar een tweetal artiesten, van die echte, met opperste-schoonheids-sensaties, hevige visie's enz. die gewichtig en wijs doende luisterden naar een neo-bouddistische kosmologie met annexe levenswijsheid die zij uitspon. Ik kreeg toen zulk een afkeer van dit burgerlijke en smakelooze gedoe dat ik zonder hen zelfs maar uittelachen heenging en mij na dien tijd niet meer met de theosophie bemoeide. Ik had een paar beroerde dagen; mijn zwijntje wilde terug naar de gladharige; mijn goede geestjes overwonnen, ouder gewoonte.

Mijn genezing is begonnen op een avond dat ik in diepste verslagenheid van de werkplaats thuis kwam. Ik was toen ongeveer een half jaar werkman; ik voelde dat dit leven een mislukking was, een dwaasheid, en ik was ten uiterste

moedeloos en verbitterd. Maar mocht een „wijze” verbitterd zijn? Of moedeloos? Zou Epictetos moedeloos zijn geweest om een mislukten zwaluwstaart en een opdonder van den meesterknecht? of zelfs om een mislukt leven? Zulke overwegingen braken mij geheel en al en uren lang heb ik dien avond op mijn matras liggen huilen van vertwijfeling. Toen ik uitgeuild had was ik zoo verlicht en kalm dat ik niet kon slapen. Ik bleef op en zat stil te overdenken. Nog nooit in al dien tijd had ik rustig en aanhoudend mij zelf beschouwd; ik had geleefd in een koorts van al maar voortjagende gedachten. En nu vond ik voor 't eerst mijzelf terug als de eenheid waarvan hun zwerfende verwarring uitging, begreep ik dat ik hun heerscher moest zijn en kon zijn en niet hun willooze slaaf. Een paar avonden later sloeg ik mijn Spinoza op dien ik sedert langer dan een jaar niet in handen had genomen. Ik las dien geheelen nacht door, tot vier uur. Diezelfde gedachten die ik vroeger blind had aangebeden waren mij nu vreemd, ik voelde mij er aan ontgroeid. En toch bewogen zij mij dieper dan ooit te voren. O die milde en tegelijk zoo geweldige majesteit van zijn woorden, hun koele beheerschtheid en hun warme, glanzende, alles met geluk overvloeiende liefde! O „Wald von himmelhohen Gedanken” waaruit de „Lüfte der Zukunft” waaien. Ik las tot mijn oogen brandden, toen liep ik naar buiten en zwierf de leege stad rond tot het zes uur was en ik naar mijn werk moest. Het begon te dagen voor mij. Al wat mij vervuld en zoozeer verward had werd kinderachtig en klein tegenover deze herboren blijheid. Hoe burgerlijk werden mijn deugdzame wensches bij den adel, den sterken trots van Spinoza's noodwendigheid; hoe verbleekten alle verlangens bij zijn stralende Liefde Gods! En meer en meer zag ik mijn „Meditaties” waaraan ik bijna dagelijks, of liever nachtelijks, werkte als een slap en onbegrepen eklektisch aftreksel van slappe of onbegrepen levenswijsheden van anderen. Ik schreef door, ik kon niet uitscheiden. Eerst toen het af was . . . ik zei het al; ik vernietigde het prul en was vrij. —

Maar mijn werk hield ik vol. Ik bleef in deze trieste omgeving; ik bleef omgaan met menschen die mij even vreemd waren als ik hen. Het was een wanhoopsdaad. Hoe zou ik

anders? Ik wist dat het geen den minsten zin had dat ik van vroeg tot laat schaaftde en beitelde aan de prullige meubeltjes die mijn patroon verkoopt aan op-trouwen-staande klerken, of dat ik onoogelijke ornamentjes draaide voor de betimmering van een warenhuis. Dat geen enkele reden voor mij bestond om in een stinkend kosthuis te slapen op een gescheurde matras waar het stroo uit en de muizen in liepen; en met een troepje zwetsende kwajongens en kerels in een gaarkeuken voor veertig centimes mijn buik vol te stoppen... als ik nog er toe kwam warm te eten. Maar ik voelde even sterk het zinlooze van ieder ander leven; ik was ook wel koppig, zoogenaamd volhardend; en bovenal besluiteloos. O die zelfverachting om mijn besluiteloosheid! 's Morgens als ik wakker lag en tobde en weifelde over mijn onwaardig bestaan en dan opeens verlangde naar mijn halven liter melk die ik straks zou warmen op mijn lijmpotje. En dan de weë schaamte dat er van mijn oorspronkelijke illuzies „het volk te leeren kennen”, zijn leven „mee te leven en te lijden” niets was terecht gekomen. Ik had geen takt om met mijn kameraden om te gaan; als ik met hen sprak begrepen zij mij nooit, spotten zoo'n beetje gemoeidelijk of lachten mij rondweg uit. Trouwens wat ik hen alles zeide, mijn berispingen over hun ruwheid, mijn moralisaties over hun onzedelijkheid, het verdiende waarlijk niet anders dan spot. Hoe kon ik zoo zijn? een eigendunkelijk, prekerig, principerig lummeltje naar buiten; naar binnen een twijfelende rampzalige ziel, ... goddank. Maar daarom had ik ook nooit ernstig moeite kunnen doen dichter bij hen te komen; mijn eigen getob had al mijn zielskracht verbruikt.

Maar nu zou ik dan aktief worden, deelnemen aan 't „werkelijk leven”, aan de beweging, en daarom moest ik volhouden...

Ik maakte kennis met een arbeider uit een zij-fabriek. Een sociaal-demokraat, den eersten dien ik ontmoette. Hij was een nuchter, berekenend en taktvol organisator en tegelijk vol warme geestdrift en opofferingsgezindheid. Een rusteloos werker wien niets te groot of te klein was, de eerste mensch, Arthur, voor wien ik oprechten eerbied gevoel. Ik heb hem veel kunnen helpen aan zijn uitgebreide correspondentie en administratie en daardoor heeft hij gemerkt dat ik geen geboren

krullenjongen ben. Toen ik hem vertelde wie ik was zei hij niets anders dan: „Het is mooi van je, maar een zin heeft het niet, je had liever moeten blijven waar je thais hoort.” Eerst daarna begreep ik volkomen dat ik terug meest keeren en werd mijn leven hier mij van dag tot dag ondragelijker. Toen je mij kort daarop zag staan op dien steigèr was mijn koppigheid nog zoo sterk dat ik je liet voorbijgaan — ofschoon ik een uur later wegliep en je overal heb gezocht — maar sinds dat oogenblik is mijn wil zeker geworden. Arthur, kom mij nu halen. Ik was een kind toen ik waande de groote wereldwalging van mij te kunnen werpen door mijzelf belachelijk te maken. Ik wil haar weer op mij nemen en dragen, en dàar waar ik behoort. Je weet hoe ik hen haat, de ploerten, de kultuur-menschen die — God vergeef 't hen — hun maatschappelijke plichten vervullen. Maar ik ben geen jongen meer die wat tegen hen te keer gaat omdat zij zijn quasi hooge gedachten niet begrijpen en die meent door zijn anders-doen zich aan hun gehate werkelijkheid te kunnen onttrekken, Arthur, ik wil terug, ik wil weer onder hen zijn; wonen, spreken, gekleed gaan, leven als zij allen. Ik wil werken, stipt en ordelijk, op mijn laboratorium, hun wetenschap „beoefenen”, doctoreeren, een positie veroveren. Arthur, ik zal een of ander surrogaten-fabriekje oprichten — jij mag de reclame's teekenen — om in een behoefte te voorzien die geen denkend wezen te voelen behoefde; ik zal leeraar worden en de kultuur-kinderen de duizend-en-een vragen leeren stellen waarop geen god al was hij stapelgek zou kunnen antwoorden. Ik zal ontdekkingen doen die de techniek en beschaving tot in het Kongobekken toe revolutioneeren, die heele reserve-armeën scheppen en naamlooze vennootschappen bij dozijnen doen ontstaan en te niet gaan. Ik wil ook een bescheiden en welwillend man zijn, gelijke onder mijn gelijken, ik wil met hen samenwerken aan al wat zij houden voor de hoogere belangen en doeleinden van den mensch. Ik wil weer eerbied hebben voor andersdenkenden. . . . Ik geef mij gewonnen; ik geloof dat zij ten slotte gelijk hebben, quia absurdum.

Maar kom bij mij Arthur; ik verlang zoo om oogen te zien die mij begrijpen, ik verlang zoo je te hooren spreken. Terwijl ik schreef was 't mij of ik aldoor een klank van

vriendschap hoorde, een troostende stem, de warme, sterkende vriendschap van een levend mensch. ODO.

Nadat ik hem teruggehaald had, leefde hij den eersten tijd nog wat versomberd door de herinnering aan zijn werkmansperiode. Maar naarmate hij zich weer met zijn studie ging bezig houden week zijn zwaarmoedigheid meer en meer. En, of het kwam door een gevoel van herstel of door een behoefte aan grooter toenadering, hij begon zich meer dan vroeger te geven zooals hij werkelijk was. Hij werd, maar in nog zuiverder mate, zooals jij hem kort daarna te Casa Bianca leerde kennen; gul, openhartig en vol kinderlijke opgeruimdheid. Zonder eenige terughoudendheid sprak hij over al wat zijn eigen leven betrof, over zijn jeugd, zijn gymnasiasten- en krullenjongens tijd. Hij sprak ook met mij — en dat heeft hij met niemand anders ooit gedaan — over zijn „eigenlijke werk” zooals hij 't noemde, zijn kunst. Hij schreef weer, elken middag; wanneer ik op het laboratorium was zat hij in mijn studeerkamer te werken. Hij ontwierp een mythologisch drama en dikwijls praatte hij 's avonds over den opzet of las mij een uitgewerkte passage voor. Jeugdwerk, te lyrisch dikwijls en te klassiek pathetisch; maar toch echt, zuiver en sober van taal, zonder eenige moderne aanstellerigheid. En hoe rustig en eenvoudig las hij, zacht en zonder veel uitdrukking, zoo maar stil voor zich heen alsof er niemand luisterde. Anders, beter nog dan wanneer hij Shelley of Petrarca voorlas in de loggia, minder opzettelijk mooi.

Voor ons beiden was deze toenemende vertrouwelijkheid een groote vreugde. Wij wisten dat tot dusver niemand ons kende en dat wij nu elkaar gingen begrijpen en dat dit groeiende begrip in wederkeerige vriendschap was wat wij beiden behoefden en ook altijd in stilte hadden verlangd. Minka, wanneer ik aan Odo denk zie ik hem het meest zooals hij toen was in die twee maanden van ons tezamen wonen; want zoo was hij mij het liefst. Welk een heerlijke, sterkende blijdschap is het wanneer twee eenzamen elkaar begrijpen en vrienden worden. In zulke vriendschap leeren wij eerst onze eenzaamheid liefhebben als de bron onzer diepste schoonheid. Het is of wij ons dan spiegelen elk in den ander; ons zelf

erkennen in wat wij bewonderen in den vriend. Elkaar maken wij sterker en schooner. En toch wordt ook onze trots gebroken, onze eigendunk gedeemoedigd in dien glimlach waarmee wij elkaars dwaasheid beschouwen.

Wij waren eenzamen om onzen grooten hartstocht, onzen brandenden honger naar weten. Wij wilden wijd uit boven onze schoolsche kennis, wij wilden een ruimer, een alles omvattend begrijpen. En wij zochten, rusteloos, overal. O Minka, ik weet niet of wanhoop en extase ooit de klare rust van je oogen verstoord hebben, of je dien hartstocht begrijpen kunt; maar dit zoeken is eèn overmoedig geluk en eèn verlammende smart tezelfder tijd. „Halte heilig deine höchste Hoffnung,” — Odo heeft niet gekund.

Wij waren zoo jong en vol enthousiasme; wij voelden onzen geest leven en werken, er woelde en bruischte in ons een wervelende chaos van gedachten en licht en duister waren er nog ongescheiden. Stralende wentelingen waren er in ons als ongeboren werelden te midden van eindeloos leege duisternissen. Wij waren wordende scheppingen en dat voelden wij. Tot alle grootheid en schoonheid wisten wij ons bestemd; er was ruimte in ons waarin alle werkelijkheid kon uitvloeien; er was geen gedachte die wij niet als de onze konden erkennen, geen gevoel dat wij niet konden doorleven. Er bestond ook geen tegenspraak tusschen onzen hoogmoed en onze devotie; al het menschelijke leefde in ons . . . in den warlenden chaos.

Begrijp je het, Minka? Jij, milde en machtige! toch ben je een kind. Je rustige oogen zien, met een blikslag schouwen zij, en onze verwarde hersenen moeten denken en denkend die schoonheid zoeken waarin jij leeft en glimlacht. Zie ik nu meer licht? voel ik grooter vastheid? Ik ben machtiger geworden, Minka; als de geest Gods zweef ik over de duistere wateren mijner ziel, over de ongeboren werelden van licht en schoonheid. —

Bijna twee maanden, tot aan de zomervakantie, hebben wij samengewoond. Odo was weer volkomen levenskrachtig; hij had veel gewerkt, zijn drama vorderde; aan de tijdschriften waaraan hij vroeger verbonden was geweest begon hij weer in te zenden. En ook van zijn lichamelijke uitputting was hij

geheel hersteld, dat merkte ik op de dagenlange tochten die wij maakten in de naburige bergen. Het was ons plan om wanneer de grootste hitte voorbij zou zijn een reisje te maken door Noord-Italië: Venetië, Ravenna, Bologna, misschien tot aan Pisa en Florence toe. Maar toen Martha mij te logeeren vroeg op Casa Bianca en, nadat ik haar over Odo had geschreven, ook hem uitnoodigde, stelden wij deze reis uit tot later. Ik had Odo wel eens over Martha en het witte huis aan het meer gesproken en met een dankbare vreugde nam hij haar uitnoodiging aan; hij had nog behoefte aan rust en aan een vredig leven van wandelen, niets-doen en wat kalm-aan studeeren. En daarom vervulde hem het vooruitzicht van een zomer op een mooi en eenzaam landgoed door te brengen met blijdschap, zoozelfs dat hij soms een opgewonden schooljongen geleek en van verwachting niet werken kon. Je weet zijn prachtige monoloog in de tweede akte? Op den avond dat hij dien schreef smet hij midden onder 't werk zijn penhouder over de tafel: „Ik zit te knocien, vertel me liever wat van Casa Bianca.” —

Ik hoorde Martha zingen; mijn balkon-deuren stonden open en met de heerlijke, zuivere koude drongen de klare klanken binnen. Ik dacht aan dat kerkje, Minka, waar eens even heldere geluiden langs de witte wanden ruischten en waar wij stil zaten te luisteren. Maar het was een ander lied.

„Willst du dein Herz mir schenken, só fang' es heimlich an.”

„So fang' es heimlich an.” Waarom denk ik aan dit kerkje? Waarom zie ik zoo duidelijk het donkerbruine, gesneden bankje waarin wij zaten en de sober-getinte schildering van de gewelven boven ons? Wij waren nog vreemden voor elkaar, dunkt mij; nog pas twee dagen was je te Casa Bianca. Waarom herinner ik mij den blik waarmee je me aanzag toen het zingen ophield? Het lied weet ik niet meer en toch was het toen de reden waarom ik daar zat met een mij vreemd meisje waarop ik haast niet lette.

Toen Tom en Bente mij thee kwamen brengen, hij den kop en zij den schotel met de kattetongetjes slechts ten deele geschonden er op, merkte ik eerst dat mijn vuur op uitgaan

stond en mijn voeten koud waren. Ik moest even een machine teekenen voor Tom, en Bente ging aan 't zeulen met een Brockhaus en haalde er in een ommezien twee platen met kolibrie's en middeneeuwsche kleederdrachten en een kaart van den Bismarck's-Archipel uit. Daarna ging ik met hen naar beneden. Martha had nog veel gezongen na dit eerste lied, ik had niets gehoord.

Mijn vuur is opnieuw aangemaakt. Weer zit ik aan mijn tafel voor de open balkondeuren en zie uit over de sneeuwomhangen sparren en cypressen. „So fang es heimlich an” gonst het nog in mij na. En nu weet ik dat ook jij het gezongen hebt, beneden in het blauwe zaaltje, voor ons allen; maar ook hier, wanneer je alleen was in dit kamertje en dacht over het wonder van je ontwaakte liefde.

Nu ik weer terugdenk aan dien eersten tijd te Casa Bianca, vervloeit de blijheid dezer herinnering met een verwonderenden weemoed. Alles was zoo eenvoudig, zoo klaar en doorzichtig; waarom hebben wij geen van allen begrepen wat er ging gebeuren. Odo en ik, wij waren toch mannen al, niet-waar, die meenden scherp te zien en te begrijpen wat wij zagen; en jij, Minka, met je grooten alzienden blik! O liefste, onnoozele kinderen waren wij die maar wat speelden met elkaar en geen van ons besepte wat dit spel beteekende. Alleen Odo...? maar dit eerst later, toen je weg was.

Weet je nog hoe wij drieën 's morgens uitrokken als het witte huis nog schemerde in den mist en de lucht kil en dauwig om onze hoofden hing; hoe wij de wolken achterna klommen en van af de morainen de zon zagen ondergaan in het ijsmeer? Hoe wij soms den ganschen dag zeilden in je zwager's centerboard en jij de fok hield of languit voor op de plecht lag en je haren liet verwaaien; hoe wij bivakkeerden op het zonnige eilandje, de Isola bella? Dikwijls ben ik er later heengeroeid om te zien of die drie onbekende, vreemd-bloemige struikjes waarom wij 't met zoo weidschen naam doopten er nog stonden.

Ons leven in deze weken waarin eigenlijk niets gebeurde, waarvan elke dag is als de heugenis van een tevreden kinderspel, lijkt mij nu een wonderbare droom, een half-vergeten

verhaal waarvan ik niet goed meer weet of het ooit werkelijkheid was. Soms is 't mij of toen alles rijker, schooner leefde; of de hellingen warmer waren, het meer klaarder, de geheimen onzer eeuwige dennenwouden dieper en de gruwelijkheid onzer kloven en grotten grootscher. Maar ik weet het dat het jouw blikken waren, jouw woorden, de nabijheid van jouw duizend lieflijkheden, die alles met een schooner glans omtooerden. Toen wist ik dat niet. Wij leefden als kinderen, Minka; wij voelden ook als kinderen. Wanneer ik met Tom baadde en Pip zat in zijn roode truitje aan den oever te lachen en te schreeuwen, en ik stoeide dan later met hen beiden in de zon, dan was mijn blijheid niet anders dan de hunne. En wanneer wij, Odo en ik, op onze avondlijke inkoop-tochten naar het dorp naast je liepen, ieder aan een zij, waren wij dan niet twee kleine jongetjes met hun zusje? Wij waren blij om de zachtheid van het mos, om den glans der maan-bevloeide boomen en de bleeke siddering van het meer beneden; wij lachten om het gekrabbel van een vliegend-hert dat in de veeren van je hoed vloog; wij bleven in verrukking luisteren naar een echo of een fluitenden vogel, en als de toppen mooi gloeiden vergaten wij onze boodschappen en kwamen te laat voor 't avondeten.

Er gebeurde niets in deze weken en toch waren zij de schoonste, de belangrijkste ook van ons leven. Welke betekenis hadden onze middag-thee's in de koele loggia; ons zachte praten over niets of ons zwijgend rondkijken, langs de palmpjes op het terras heen over het glinsterende water met den gondel en den centerboard naast elkaar aan 't steigertje! Uren lang; niets doen dan wat lezen of bladeren in je zwager's etsen, wat vluchtig schaken, wat spelen met de kinderen! En o die lamplichte avonden binnen, in het blauwe muziek-zaaltje, als wij redetwisten over de theorie van Maxwell, over de kommunisten van Harmonie, over Dante en de Bank-trust die Rudolf juist had tot stand gebracht, terwijl jij en Martha onderwijl truitjes breiden voor Bente, Pip en Tom. Of als jelui muziek maakten, of als Odo voorlas uit Shelley!

„She leapt down the rocks,
With her rainbow locks

Streaming among the streams ;
 Her steps paved with green
 The downward ravine
 Which slopes to the western gleams ;
 And gliding and springing
 She went, ever singing
 In murmers as soft as sleep ;
 The Earth seemed to love her
 And Heaven smiled above her
 As she lingered towards the deep."

Je wist niet Minka waarom wij allen je aanzagen en den volgenden dag begreep je niet waarom ik „Arethusa” riep toen ik je zocht en vond bij 't watervalletje.

Alles was schoon en vol ongeweten belangrijkheid. Wij leefden in rust, liefste, in die volkomen rust waarin onze ziel schijnbaar sluimert maar in werkelijkheid intenser, in een hooger klaarheid waakt dan anders. In die zelf-vergeten, maar groeizame rust waarna wij ons eindelijk weervinden als andere wezens, schooner, rijker, levensmachtiger. Eerst nu begrijp ik ten volle wat deze stille weken voor mij geweest zijn. Toen heb ik het slechts eens voorvoeld. Op dien avond Minka, dat wij drentelden in het park; wij gingen tusschen de rozen, Martha begon te spelen en terwijl haar fuga verruischte liepen wij met gebogen hoofden; ik hield toen voor 't eerst jouw hand in de mijne. Toch had ik je niet lief. —

Je hebt mij eens gezegd dat je tegen Odo „gewoon” bent geweest, nooit vriendelijker of met opzet innemender dan tegen mij of Rudolf. Maar Minka, de lach waarmee je hem begroette toen onze boot landde en Odo door zijn verlegenheid wat onbeholpen over de loopplank waggelde; de hand die je hem toestak wanneer wij elkaar aan het ontbijt ontmoetten; die oogopslag waarmee je hem vroeg Petrarca te lezen; Minka die warme glans van lieflijkheid die voortdurend van je uitstraalde, denk je dat dit alles voor Odo „gewoon” was? Voel je niet hoe voor hem, als kind opgevoed in een omgeving van bekrompen armoede, als jongen levend in een benauwde sfeer van fatsoenlijke welgesteldheid waarin hij bijna uitsluitend in aanraking kwam met onverschillige of hoogstens plomp-wel-

willende burgerlieden; die nooit nog de oprechte hartelijkheid van een jong meisje had ondervonden; voel je niet hoe voor hem dit verblijf op Casa Bianca, en bovenal de omgang met jou een geluk moest zijn dat hem met diepe en dankbare vreugde vervulde en ten slotte bedwelmde?

Nog geen drie maanden te voren was hij een schunnige, half-verwilderde timmermansjongen, die huisde in een kaal en vochtig vertrekje, die sliep in een van ruwe planken zelf getimmerd bed op een stroomatras onder een ongewassen laken en een gescheurd paardedek; die at uit de pan zelf waarin hij zijn maaltje kookte; die niemand sprak dan zijn kameraden op het werk, meest ruwe kerels waarvan hij zelden iets anders dan krenkenden spot of onbeschofte goedigheid ondervond. En diezelfde sombere verschoppeling, die haast gebrokene die zijn liefde en zijn idealen — niet verwoest nog — maar werkeloos in zich voelde; die uitgeputte tobber en zelf-pijniger, die van alle rust en evenwicht verlaten droomer, leefde nu opeens in een rijk en geriefelijk landhuis als gelijke en vriend van verfijnde, harmonische menschen.

Ik heb met Odo nooit over jou anders dan terloops en in onbeduidende betrekking gesproken; hij vermeed het, ofschoon mij dit toen niet opviel; eerst nu, in mijn herinnering, voel ik in 't atbreken of veranderen van dergelijke gesprekken een opzet van zijn kant. Maar over al het andere sprak hij graag en altijd met de innigste blijheid. Hij leek dan soms een kind dat voor het eerst bij rijker familie te logeeren is; zoo naief, zoo kinderlijk verheugde hij zich. Het was zoo behagelijk, zei hij, om wanneer je wakker werd koffie te krijgen op je bed en onder 't aankleeden al uit te kunnen zien over roerlooze, omnevelde boomtoppen. En altijd te eten van mooi porcelein, uit zilveren kannen te worden ingeschonken; te worden bediend door beleefde en bescheiden dienstboden, te wandelen met rijk-gekleede dames en zelf verlakte schoenen te dragen. En dan kinderen die zoo over-gezond waren en altijd zorgvuldig gewassen! Pip rook het lekkerst, zei hij eens tegen Martha, zijn wangetjes naar iets zonder naam en zijn krullen naar jonge eikeblaren en lavendel.

Alles was voor hem een wonder reeds op zichzelf, en hoeveel te schooner moest het hem niet verschijnen door jouw aanwezigheid?

Toen jij weer vertrokken was wist Odo dat hij je liefhad.
Ik heb een gedichtje van hem gevonden dat in deze dagen,
nog te Casa-Bianca, geschreven is:

Wat hebt ge u, boomen en bergen, omkleed
Met treurgewaden van nevel en regen?
Omdat ge weet
Dat u de zegen
Die lichtte uit haar oogen
Schooner bescheen dan de stralende zon
In haar brandendste liefde u beschijnen kon,
Houdt gij uw pracht
Met dien valen vacht
Van wolken omtogen?

Vogelkens vluchtig
Die blij geruchtig
Vloogt door de ritslende twijgen;
Die nimmermoede van blijheid zongt,
Die kwinkelend rond onze voeten sprongt,
Wat schuilt ge in uw nesten te zwijgen?
Weet ge 't al, weet ge 't al
Dat zij niet konen zal,
Die met haar lach,
Met den helderen slag
Van haar stemmetje meer dan uw fluiten of zingen
Te lokken vermag
Tot minnende mijmeringen?

Hoe droef en stil
Is de morgen, ik wil
Met den morgen nu stillekens treuren;
Mijn hart was een woud
Vol vogelzangen en zonnegoud
En bloesem-dauwige geuren.
In beekgeklater,
In brongewel
Hoorde ik het heimelijk schallen
Van faungeschater;
En nymphenspel
Schemerde diep
Waar de koekkoek riep
In verre, groen-guldene hallen. .

Vogels en bloemen, en boomen en zonne,
Waar is uw vreugde,
Waar is uw wonne?
Stil is de morgen in 't wachtende woud;
Hoe is mijn hart nu, mijn wonder-verheugde
Hart zoo verlaten en koud?

Dit gedicht lag als gecorrigeerde drukproef in zijn dagboek; het is nooit verschenen. Er boven staat in inkt: „Casa Bianca, 20 September 1901.” Op de ledige vierde pagina bevindt zich deze aantekening met groote ruwe letters in blauw potlood geschreven:

Mei. Eerlijke, diepgemeende poëzie! „Heb je zoo naar me verlangd, mijn arm dichtertje” vraagt Elsi. „Zij zou 't nu wel graag gedrukt zien ook; kind; en dan in haar poëzie-album plakken... ik doe 't niet... ik heb nog schaamte voor Minka.”

Na je vertrek eerst is het plan om „Harmonist” te worden bij Odo opgekomen. Hij is toegetreden tot de kolonie niet omdat hij overtuigd kommunist was maar uitsluitend om jouwentwil. Hij wist dat je alle vakanties te Casa Bianca doorbracht en alleen om in die tijden dicht bij je te kunnen zijn bleef hij in „Harmonie.” Ik weet dat hij van 't begin af aan dit kommunisme als een experiment heeft opgevat, geestdrift gevoelde hij er niet voor en de avontuurlijke lust om dit experiment mee te maken zou op zich zelf niet bij machte geweest zijn hem van zijn vaste voornemen om zijn studie te voltooien af te brengen.

De tweede keer dat wij Harmonie bezochten had Odo, terwijl ik met Martha de stallen bezichtigde, een lang gesprek met Olthoff, den profeet, dien wij in de deel ontmoetten.

Een paar dagen later ging Odo opnieuw er heen en bij zijn thuiskomst vertelde hij ons dat hij kolonist werd en de volgende week in de broederschap werd opgenomen. Ik heb getracht het hem af te praten en ook Rudolf deed zijn best, noemde het plan dwaas, kinderachtig, werd zelfs in zijn ontstemming min of meer burgerlijk en sprak van „onverantwoordelijke daad”, weggoeien van zijn toekomst” enz. Alleen Martha sprong hem bij, zij vond het mooi en edel van hem

dat hij zijn carrière wilde opofferen voor zijn ideaal. Zij vond 't, geloof ik, ook wel een passend gedrag voor een dichter en meende dat de maatschappij toch niet deugde voor een man als Odo. „Dan eerder omgekeerd” toornde Rudolf; den heelen dag bleef hij uit zijn humeur. Maar Odo speelde zijn rol goed, wij merkten geen van allen dat hij noch aan een toekomst noch aan een ideaal ook maar een oogenblik dacht.

Odo werd Harmonist; ik keerde alleen terug.

II

15 October 1901 ..

„There was a child went forth every day,
And the first object that he looked upon, that object he became
And that object became part of him . . .”

Twee weken, en dag aan dag was mijn leven een wonder, schooner haast en van bedwelmender blijheid dan te Casa Bianca. Ik word gewekt door 't wakkere gefluit der vogels, en als ik aan mijn venster tred zie ik ver heen over de nevelgekapte boomkruinen, ik zie het morgenrood vlammen achter de bleekblauwe sneeuwkoppen, ik zie den morgen-mist deinen over het kille meer. Deze oogenblikken doorleef ik in diezelfde vredige, dankbare rust als daar, in 't witte huis onlaag, en dan begint mijn nieuwe leven. En iederen dag ben ik een blij kind dat de wereld inloopt en met geruste nieuwsgierigheid wacht op het wonder dat hem zal gebeuren en waarmee zijn ziele zich voor dien dag zal vereenen. Hoe heerlijk zulk een kind te zijn en veilig op deze aarde te spelen in telkens nieuwe vreugde om haar telkens nieuwe wonderen. Wanneer de zon schijnt slaat de warmte trillend op uit de roode aardkluiten onder mij en het zweet druipt mij bij 't werken langs 't neergebogen gelaat; de zware mest glint en danpt en de lauwe lucht is vol van zijn krachtigen geur; mijn greep schittert en bij het uitspreiden der klodders over het veld blinken hun sliertende spatten rondom mij heen. Wanneer het regent en de grond is te week en te zwaar om te spitten, hoe heerlijk is dan het hakken onder de hooge

sparren wier zwiepende pluimen ruischen bij elken slag. Wanneer het stormt geeft 't werk binnenshuis een des te grooter voldoening. Twee dagen aan een waren wij als opgesloten, niets kon er buiten gedaan worden. Ik heb hout gezaagd en gespleten in de schuur, Frieda heeft mij 't broodbakken geleerd; ik heb een broeiraam getimmerd. — Van uur tot uur heb ik in een verwonderde blijheid gewerkt. En wat heb ik gedacht? Niets, niets. Ik heb geleefd en gevoeld hoe ik Minka liefheb, voortdurend. —

16 October. Tom en kleine Pip kwamen mij van middag halen voor 't avondeten. Dat ik nu op Casa Bianca kan komen wanneer ik maar wil; te weten dat ik er altijd welkom ben, altijd met diezelfde, hartelijke gulheid zal worden ontvangen! Martha is lief zooals ik nooit een vrouw heb gekend; zij is teer en kinderlijk, en zij heeft Pip's oogen. Geen klare, zegestralende oogen als van Minka, maar de oogen van een gelukkig-mijmerend kind. Zij glimlacht ook als een kind, vol zachte gelukzaligheid. Een onbeschrijfelijke glimlach, vol weemoed ook. Ik ging met haar naar boven om te zien of Pip was gaan slapen; wij stonden even voor zijn bedje en toen glimlachte hij in den slaap. „Waarvan droomt hij?” vroeg Martha en glimlachte net zoo; „dat hij nooit geboren werd misschien en leeft in een wereld waarvan wij menschen te ver gedwaald zijn om er ons nog iets van te kunnen herinneren.”

Ik houd van Martha, dat merk ik eerst nu, nu Minka weg is. Ik voelde mij zoo vrij tegenover haar, niet meer bedeesd, niet verlegen, zoo geheel veilig en zonder angst voor onbegrip als nog nooit te voren. En ook van Rudolf zal ik meer en meer gaan houden; zijn rustige geestigheid, zijn bezonnen cynisme... een wonderlijk man, een mensch die begrepen moet worden maar onbegrijpelijk 'is als geen ander. — Ik wil veel bij hen komen.

Uit een brief van 18 October. „Ik heb nog geen oogenblik berouwd, Arthur, mijn „toekomst te hebben weg geworpen.” Integendeel, ik voel dat ik mij een nieuw leven geschapen heb; er is iets grootsch te doen, voor mij en voor ons allen hier te Harmonie. En ik ben vol hoop het eens te

zullen bereiken. Vooral omdat ik weet niet vervoerd te worden door een blind enthousiasme; ik zie helder, helderder dan een van ons allen hier, hoe de toestand onzer kolonie op het oogenblik is: belachelijk, door en door. En toch vertrouw ik. Ik leef en werk hier met fantasten, utopisten, met halve en heele dwazen, jelui hebt nog het volle recht hen zoo te noemen; maar ik benijd je jòuw toekomst niet. — Je hebt mij gevraagd naar mijn „kameraden.” Ziehier de comoediae personae:

Het vaste personeel bestaat uit elf volwassenen en negen kinderen.

1. Olthoff, Stichter en leider van Harmonie. Een Instrument in Gods hand, voorheen schoolmeester.

2. Tobler, een boer met vrouw en zes kinderen, zijn verdere inbrengst bestaat uit een kleine boerderij met drie koeien, eenige varkens en hypotheek.

3. Remi, bijgenaamd de Boschmensch, altijd zichzelf; hyperidealistisch factotum, bedreven in een twaalftal ambachten.

4. Lora, voorheen eenigszins dweepsche en gedesilluzioneerde jonge dame van goeden huize, thans voor de kippen.

5. Max, voorheen eveneens eenigszins dweepsch en eveneens gedesilluzioneerd artiest (plastische kunst), thans voor de stallen.

6. Frieda, voorheen en thans ongequalificeerde schoonmaakster, met twee ongewassen kinderen.

7. Klaas, voorheen boerenknecht, thans warmoezier.

8. Johannes Voss met vrouw en dochtertje, voorheen clarinettist aan een variëteiten-theater, thans timmerman en landbouwer; de clarinet heeft hij ingebracht.

Verder is er een vlottend personeel, bestaande uit voortvluchtige anarchisten, werkellozen, jonge mannen met min of meer kwijnende gezondheid en jonge dames met dito idealen, die zij hier hopen te herstellen.

Een paar van deze laatste soort zagen wij bij ons bezoek van den zomer worteltjes wieden, je weet wel, met vrijmoedigen oogopslag, haren à la Cleo de Merode en oude glacéhandschoenen tegen de brandnetels. Op 't oogenblik is er geen een van deze rare, hoewel niet meer zoo zeldzame, vogels. En ook de laatste mannelijke vrijwilliger ging een

week na mijn aankomst weg, tegelijk met het mooie weer. Herinner je je dien somberen jongeling, die juist op het moment dat Rudolf aan Olthoff misschien wat ironisch vroeg of hij werkelijk landarbeid produktiever en nobeler vond dan intellektueele, plotseling uit een diepe bladaard-kuil oprees, *ὑπόδρα ἰδὼν*, (duister blikkend) en voordroeg: *Melior est profecto humilis rusticus etc.*? („Beter is waarlijk de nederige landman die God dient, dan de trotsche filosoof die, u verwaarloozend, den loop des hemels beschouwt.” — *Imitatio Christi Liber I caput 2.*) Welnu, deze nederige landman verdween toen 't koud werd om zijn studie voort te zetten in... de astronomie. Overigens een aardige kerel, ik heb een paar avonden prettig met hem gesproken, o.a. over Thomas à Kempis, waarin hij werkelijk goed tehuis was.

De stichting der kolonie geschiedde als volgt:

Olthoff is begonnen met in de blokhut, waarin hij ook nu nog woont, te kluizenaren. Hoe hij daartoe kwam weet ik niet. Wereldmoehheid, verlangen naar eenzaamheid? Ten deele zeker, maar ik houd het er voor dat hij het meest door een zucht tot heiligen-imitatie gedreven werd. Tobler zegt dat „meester” toen hij pas de hut betrokken had zich haast nooit vertoonde; alleen op buitengewone feestdagen ging hij ter kerk en overigens kwam hij niet in bewoonde streken. Wel kon men hem, en altijd met een boek in de hand, door de bosschen bij zijn hut of hooger op zien dwalen. Niemand kende hem, niemand wist waar hij van daan kwam en niemand begreep waarvan hij leefde. Want de werkvrouw die eens in de 14 dagen de hut schoonmaakte en die verklaarde dat hij niets anders at als het droge brood, de appelen en noten die zij hem dan meebracht en de boonen en wortelen die hijzelf kweekte, werd niet geloofd. Men verdacht haar van een of ander winstgevend monopolie dat zij geheim houden wilde, een verdenking die vooral gerechtvaardigd scheen toen 't bekend werd dat Olthoff in de vermogensbelasting was aangeslagen. Kinderen vertellen dat zij hem wel eens bij 't plukken van melde en brandnetels of 't inzamelen van boschbessen hebben aangetroffen. Ikzelf vroeg hem onlangs waarvan hij dien eersten tijd geleefd had. „Van sprinkhanen” zei hij ironisch en direkt daarop in diepen ernst „en van het Woord”.

Bijna een jaar heeft hij zoo in volkomen afzondering geleefd. Toen, in 't voorjaar, kwam hij met Tobler in aanraking. Bij gelegenheid van een onweer dat Olthoff vlak bij Tobler's hoeve overviel verzocht deze hem binnen te komen. Olthoff deed het, bleef bij 't avondbrood en las op verzoek het bijbehoorende kapittel waarvan hij vervolgens eene exegetische gaf. Tobler had met open bek moeten luisteren, zijn vrouw ook, zegt hij; je voelde dat alles direkt van boven kwam. Na die eerste ontmoeting was Olthoff meer en meer zoo 's avonds eens aangelopen; had dan gelezen, verklaard en verteld; en ten slotte was hij geregeld ook iederen Zaterdagmiddag gekomen om de oudste kinderen wat beter lezen te leeren en den katechismus te overheeren. Kort daarop kocht hij door Tobler's bemiddeling een stukje land dat hij met diens hulp gedeeltelijk tot moestuin maakte; ook aard-appelen verbouwde hij dien zomer. Alle overproduktie stond hij aan de boerderij af en bij elken arbeid werkte hij als vrijwilliger mee. In den winter hadden zij een stuk bosch ontgonnen en Klaas, den zomerknecht van Tobler daarvoor aangehouden, Olthoff had 't loon betaald. Zij raakten zodoende hoe langer hoe meer aan elkaar gewend en toen Olthoff door eene inspiratie bevolen werd een kommunistische gemeenschap te grondvesten sloten beiden, Tobler en zijn knecht, zich dadelijk bij hem aan. Olthoff kocht toen — waar hij 't geld vandaan haalde begrijpt alweer niemand — nog meer grond, o.a. de oude buitenplaats met de villa waarin op 't oogenblik wij jonggezellen wonen en het tuinmanshuisje van Voss. Na eenigen tijd kwam Remi, — die omdat 't zomer was niet werkte maar kruiden en paddestoelen etend door Europa vagebonderde —, bij de nieuwe vestiging te land, bleef een poosje hangen en werd toen om zijn oogenschijnlijk groote bekwaamheden verzocht als lid van de broederschap toe-te-treden. Frieda, een arbeidersvrouw uit 't dorp, wier man door een vliegwiél gegrepen en vermorzeld was, werd uit medelijden opgenomen; Johann Voss volgens inspiratie; Lora en Max terwille van hun rijkelijken inbreng, vrees ik. De laatste drie waren gekomen naar aanleiding van Olthoff's „brochure”. Ik durf over Olthoff geen oordeel uit te spreken. Hij is een man met zonder twijfel sterk karakter en groote energie. Hij

leeft als een askeet en werkt het hardst van ons allemaal. Ik begrijp hem niet. Is hij een zot, een door het leven verbijsterde? Of is er althans iets in hem van den wijze, den wereld-overwinnaar en verbeteraar waarvoor hij zich uitgeeft? Hij is eerbiedwaardig en belachelijk, sympathiek en terugstootend tegelijk. Hij is vol tegenstrijdigheid, fanatiek-principieel, daardoor bekrompen heerschzuchtig, despotisch; maar ook weer toegevend, schuw en weifelend. Ik krijg den indruk alsof hij niet goed weet wat hij eigenlijk bedoelt. Hij beseft dat ons „harmonisch” leven op 't oogenblik dwaas en doelloos is en houdt felle, dweepende boetpredikten op de vergaderingen; maar op sommige oogenblikken schijnt hij geheel in den waan te zijn dat alles is zooals 't volgens hem behoort te zijn. Nu eens ziet hij volkomen helder hoe hopeloos veel er aan ons werk en onze gezindheid ontbreekt, en dan weer is hij zò verblind door een toevallig succesje dat hij in Harmonie zijn ideaal-kommisme kant en klaar verwezenlijk waant. Er is in hem iets grieseligs, iets van een krankzinnige. Hij heeft vizioenen en inspiraties; ik geloof dat hij zich meer en meer van een goddelijke zending bewust wordt en Johannes Voss die in godvruchtigheid niet voor hem onderdoet noemt hem hem-al „profeet” en „Instrument.” —

Remi, de boschmensch, met zijn beestachtig verwilderde haren, zijn borst-tot-aan-den-navel, zijn uitgeplatte natuur-voeten met omgekrulde teenen en zwarte nagels, staat hier in hoog aanzien om zijn rijke praktische ervaring. Wat zal ik je van hem zeggen? Hij eet alles wat kauwbaar is mits van plantaardigen oorsprong en noemt den Pithekanthropos die hem hierin voor-ging wijzer en gelukkiger dan de moderne kultuurmensch. Van een gevonden en nog niet geheel defekte paraplu kan hij een regenjas maken, en omgekeerd. Hij is denker, zelfs vrijdenker, uitvinder ook en voortdurend zint hij op verbetering van de exploitatie der kolonie. Wij moeten een stoomploeg hebben, zegt hij, dien gebruikten „wij in 't verre westen” ook; een stoomploeg is absoluut onontbeerlijk voor een agrarische onderneming die iets beteekenen wil.

Hij heeft er zelfs in ernst op een vergadering over gesproken; al hadden we er nu nog te weinig land voor, wij konden hem immers verhuren aan den heelen omtrek.

Grootbedrijf, daar moet het heen. Het voorstel werd niet gunstig opgenomen, Tobler was er tegen machines te gebruiken, God had ons niet voor niets handen en armen gegeven. Olthoff weerlegde dit argument; hij was ook voor grootbedrijf maar alleen als de krachten in de kolonie zelf er voor waren. En Voss maakte aan de heele discussie een einde door de uitspraak:

„Groot of klein
Allen moeten broeders zijn.”

Voss houdt van berijmde wijsheid.

„Kan je dat niet eens op je clarinet blazen?” vroeg Lora. En toen 't gelach bedwaard was werd er aan 't stoomploeg-ontwerp niet meer gedacht.

Maar al vroeger heeft de kolonie op Remi's aandringen een kunstmoeder gekocht die de kas bijna uitputte en tot nu toe geen twintig kuikens heeft uitgebreed. Verder heeft hij eens de paarden beslagen; de schimmel, zal tot aan zijn dood mank blijven. Daarentegen zegt Frieda dat hij haar eksteroogen heerlijk snijdt en ook heeft hij laatst een kip van het snot geopereerd. Het beest krepeerde, maar aan 't snot beweert hij, en volstrekt niet aan de operatie.

Hij heeft een kunstmest uitgevonden die in een bloempot inderdaad voortreffelijk voldoet en waarmee de vrouw van Voss een wonderbaarlijke selderie kweekt die tot een heestergewas dreigt te zullen muteeren; dezelfde kunstmest heeft een halven bunder aardappelen geheel verbrand.

Ik praat graag met hem, en niet alleen om de onbewuste geestigheid waarmee hij raaskalt over God-Mensch-Leven en Ideaal. Hij heeft in veel opzichten een ruim en mild oordeel, is trouwens praktisch weinig door zijn tallooze principiepjes belemmerd. Een van die lui die mij altijd doen twijfelen, „waarvoor is het noodig dat menschen meenen en denken, zwetsen of redeneeren, zij zijn zooals zij zijn.”

Mijn beschrijving wordt te lang; een volgend maal over de anderen, of kom liever zelf, zoo dikwijls je maar kunt . . .

20 October. Het was herfst. Den geheelen dag regenachtig; de lucht lauw-warm toch en vol gesuizel. Zoo is het werken

een verrukking. Zoo voel ik voortdurend in me een diepe, verwachtingsvolle vreugde. Een maatschappij voorvoel ik van krachtige, broederlijke mensen, die willen leven, die willen „wél-doën en blij-zijn.” En allen arbeiden, zwaar en zweetend, met hun sterke handen en hun helderen geest, met hun heele heerlijke wezen. Zij herscheppen de aarde, het heelal; zij maken alles schoon en zinrijk.

Zoo voel ik soms ook wanneer ik Walt Whitman lees. Zijn wij hier de wegbereiders? de pionieren eener hoogere kultuur? de eersten die onzen arbeid heiligen, die werken met liefde en wijding? Hoe jammerlijk mislukt lijkt mij nu weer 't leven der menschen, hoe zinloos, absurd, al hun maatschappelijk streven; hoe verachtelijk hun afhankelijkheid zónder broederschap; hoe nutteloos hun arbeid zonder liefde, zónder de wijding van het begrip zijner goddelijke noodwendigheid.

22 October. De voorzienigheid heeft ons vandaag den tienden kolonist toegevoerd. „Opnemen,” zei de profeet. „God heeft hem bevolen de maatschappij te verlaten.” Dus nóg een visionair. Hij was tot dusver klerk op een hulppostkantoor, 't zal hem dus niet veel strijd gekost hebben Gods bevel op te volgen. Max heeft zich tegen zijn opname verzet. Als God er nu nog eens een dozijn bunders goeden bouwgrond bij gaf dan konden we misschien van de opbrengst leven. Max stond niet sterk. Ik sloeg hem dood met de opmerking dat al nam God ons nog een dozijn bunders áf wij 't overschot waarschijnlijk toch nog niet behoorlijk zouden kunnen bewerken. Maar overigens sloot ik mij bij hem aan; het terrein is te klein om nog meer te voeden, wij moeten niet meer arbeidskrachten opnemen, maar zelf beter leeren werken. Remi was op Olthoff's hand; Albertus was onmisbaar . . . voor de boekhouding. Wat er dan viel te boekhouden? Dat kon nog komen. Overigens zou hij ook kunnen meermalen. Voor twintig personen een speciale meelmaker? Over een jaar konden er tweehonderd zijn. Overigens zou hij ook een oogje kunnen houden op den moestuin. Een hatelijkheid aan 't adres van Klaas die onder verdenking staat aan vrouw Tobler onverantwoorde groenten te leveren. „Voor den moestuin heb ik

niemand meer noodig," zei Klaas, „vooral wanneer jij eens wat meer je pooten uitsteekt."

Maar de appelen-oogst dan? 't Was de hoogste tijd dat ze geplukt werden, meende Tobler, en daar konden wij er best een mannetje meer voor gebruiken. Bovendien, als God zelf 't toch bevolen had, al leek 't dan menschelijker wijs gesproken wat onvoorzichtig . . .

Dat gaf den doorslag, Albertus werd aangenomen, overmorgen komt hij. —

Ik merk dat bijkans alle geschillen een min of meer theologisch geharrewar te weeg brengen. Ik voel mij onbevredigd en geprikkeld. —

23 October. Ja, weer heb ik mij in mijzelf vergist. Ik meende hier te zijn gekomen zonder illuzies, en ik voel mijn hart weer vol warme vreugde om die groote idee van vrijheid en broederschap. Ik heb hoop op een schoonen toekomst. Waarom? Wat beteekent Harmonie?

Een klucht, een parodie op het kommunisme voeren wij hier op. Wij zijn geen kommunisten, geen broeders, geen kameraden. Wij zijn nog vreemden, elkaar benijdende, hatende, hinderende maatschappij-menschen.

Wij hebben klassen, standen, al trachten wij dit door wat joviale vriendelijkheid aan den eenen- en wat grooter vrijmoedigheid aan den anderen kant te ontkennen. Ik heb dat nooit zoo grievend gevoeld als toen Frieda daar stijf en verlegen en zenuwachtig bij ons op visite zat en wij haar en ons zelf door de overdrevenste hartelijkheid moesten vernederen om den schijn van kameraadschappelijke gelijkheid te bewaren. Wij zijn niet gelijk; en het is verstandig van Max en van Lora dat zij zich van 't begin afaan hebben afgezonderd. Maar toch doet 't mij soms pijnlijk aan Frieda, Klaas en Remi alleen in de groote, leege gemeenschapszaal te zien zitten, terwijl wij aristokraten het ons boven op onze gezellige kamers behagelijk maken.

Er is zooveel te doen, zooveel dat wij nog moeten veranderen, aan hen en aan ons zelf. Maar ik begrijp dat dwingen een dwaasheid is. Zoolang wij niet in werkelijkheid broederlijke kameraden zijn heeft 't geen zin te doen als óf. Onze

nieuwe samenleving moet groeien, langzaam aan, wij kunnen haar niet in eèn moment stichten door een sentimenteele verklaring. Maar hoe rijk en gelukkig maakt alleen al dit vertrouwen dat zij eens zal bestaan.

25 October. Minka. Voortdurend is zij in mijn gedachte. Nog een zes weken, dan zal ik haar weer zien, dan zullen wij weer samen dwalen over den berg . . . Waarom noem ik haar? Waarom wil ik over haar schrijven? Ik weet niet wat te zeggen; ik heb haar lief en dat is onuitsprekelijk, dat leeft alleen in me als een eindelooze muziek. Ik weet niets te zeggen en toch is zij mijn eenige, alvervullende gedachte die nooit, geen oogenblik mij verlaat.

Zij maakt alles mooi, mijn leven, mijn werken; ik voel dat mijn oogen gloeien van een sterker en machtiger wil. Zoo rijk, zoo schat-rijk ben ik geworden. En toch vind ik geen woorden om mijn geluk uittespreken; ik verlang het ook niet. Hoe nietszeggend lijkt mij alle poëzie. Ik kan zelfs niet meer lezen, Shelley, Heine, Goethe, als ik hen inzie glimlach ik om hun klinkende onmacht.

Sweet benediction in the eternal curse,
Veiled glory of this lampless universe . . .

Woorden, woorden, wat zijn zij tegen de muziek eener onuitsprekelijke gedachte!

29 October. Het is bij eenen; ik heb vijf uur gewerkt, 1) mijn hoofd warrelt. —

De maan schijnt op mijn tafel, buiten staat alles doodstil in een zilveren glans. Het is of ik opeens ontwaak in een nieuwe, wonderbare wereld. Waaraan doen zij mij denken, de stille boomen, de roerlooze wachters? En waarop wachten zij? Op mij; voor mij bestaat alle schoonheid. En waarop wacht ik, stil, ernstig, vol glanzende blijheid?

---

1) In een brief van een paar dagen later schreef Odo mij dat hij begonnen was aan de door de akademie uitgeschreven prijsvraag over „Atoomverschuiving,” en dat hij die avond het volledig schema zijner verhandeling ontworpen had.

31 *October*. Albertus is een stugge, dweepzieke natuur; mij geheel antipathiek. Hij hindert mij, hij prikkelt mij, ik vind hem kinderachtig, belachelijk. En toch, kan een ziel die niet huichelt, belachelijk zijn? Zijn die wereldzieke, schijnheilige blikken, zijn braafsprekige femelarijen, niet oprecht? Waarom dan vind ik hem verachtelijk? Welk recht heb ik een ziel te minachten die in een anderen waan leeft als ikzelf? Ik eerbiedig de bigotte vroomheid van Olthoff ofschoon zij dichter dan Albertus' gedweep aan waanzin grenst; ik eerbiedig de domme volgzaamheid van Voss en Tobler; maar Albertus lach ik in zijn gezicht uit. Hij wilde dat wij elkaar in 't vervolg met broeder en zuster zouden aanspreken. Was dat zóo belachelijk dat Lora hem daarvoor openlijk moest hoonen? Hij wilde — en Voss en de profeet zelf steunden het voorstel — dagelijks voór het werk een „aandachtige bijeenkomst” houden. Waarom kwam ons dit zoo buitensporig dwaas voor? Hoe eenzaam zijn menschenzielen! Oceanen van onbegrip liggen er tusschen ons. Of van onwil? Waarom is zijn ideaal van broederschap belachelijk, een sentimenteel schijn-begrip? Is het dan in wézen anders dan het mijne? Ik wil mild zijn; waarom zou ik niet oók de idealen van een verschopten en te zachtmoedigen klerk begrijpen en waardeeren?

4 *November*. Ik was met Martha alleen en ik heb haar verteld, bont dooreen, van mijn jeugd, van mijn verdwaasden werkmanstijd, van het leven in de kolonie. Het was mij zoo vreemd; ik denk zelden aan mijn verleden, maar als ik het doe voel ik altijd die zelfde grieselige verwondering: ben ik dat geweest? ik die hier zit als iets heel anders, met niets haast meer in mij van dit vroegere. Kan ik niet stil staan, geen oogenblik? — Martha zat stil te luisteren, haar vragende oogen werden er groot van, weer net als Pip keek ze wanneer ik hem een sprookje vertel. Plotseling vroeg ze: „waarom spot je met alles waarvan je gehouden hebt, waarom zeg je zooveel dat je niet meent?”

Had ik werkelijk gespot? Heb ik ooit gespot? Zonderling, en toch leek het mij absurd dat ik ooit iets in ernst gezegd zou hebben. Tegen een mensch! Waarom zou ik ooit eerlijk, volkomen oprecht en in ernst geweest zijn tegenover een

mensch? En opeens dacht ik aan Minka en een groote droefheid overviel mij. Ben ik voor háar ook een leugen en een geheim zooals voor ieder ander?

Martha kan mij soms aanzien als een engel een mensch wiens zonde hij niet begrijpt. Niemand heeft mij ooit zoo vol zachtheid aangezien; en weer voelde ik mij zoo veilig bij haar. Ik had haar willen zeggen: omdat ik nooit iemand gekend heb die mij begrijpen kon; omdat ik mijzelf niet begrijp, omdat ik geen vertrouwen, geen geloof heb in iets of iemand. Maar zonder het te willen zei ik: „Over jou zal ik nooit spotten Martha.” Zij gaf mij een hand en zei: „dàt meen je tenminste” en lachte.

Later spraken wij nog over Minka; ik werd duizelig van verrukking. Toen ik wegging zei Martha fijntjes: „Spot ook niet over Minka.”

6 November. Zoo zal ik 't volhouden, elken avond een paar uurtjes, maar minstens één, te studeeren of te werken aan de prijsvraag. En dan lezen. Er is meer over geschreven dan ik dacht en de boeken die Arthur mij zond moet ik toch geduldig doorwerken. Maar ik wil ook lezen, zooals deze laatste avonden geregeld, in Whalt Whitman en de Imitatie. Hoeveel dieper dan vroeger ontroert mij nu dit wonderwerk van devotie en goddelijke liefde! En hoeveel blijder maakt Whitman mij! Ik zie alles anders, ik voel alles dieper; er ontbloeien gedachten in mij van nooit gedroomde schoonheid.

Minka, Minka; incipit vita nova, (het nieuwe leven begint).

7 November. Van morgen waren boomen en velden berijpt. En al van uit mijn bed zag ik dat de groote Hamer geheel besneeuwd is. Langer dan een uur heb ik nog voor 't ontbijt buiten staan hakken in de ijle kilte, midden in den trillenden wasem die uit den bleek-bezonden bodem opsloeg; van de dennen-naalden droop de smeltende rijp in diamanten drop-pen af.

Den heelen dag ben ik buiten geweest. Tobler vreest voor sneeuw en daarom moest al 't hooi gekeerd. Wij werkten allen als kabouters, overmorgen is alles in veiligheid. Eigenlijk had 't hooi al lang binnen moeten zijn.

De bosschen zijn nu bruin en rood en goud-groen en olijfgroen; de lucht strak fonkelend blauw. En in die rijke pracht stond ik te werken! O eindeloze ruimte rondom mij; hier te ademen, vrij en machtig, in die wijde wondere wereld! Dat maakte mij zoo dronken van vreugde den ganschen dag?

Uit een brief van 11 November. Gisteren had ik mijn eersten gast, den dikken slemper. Hij is getrouwd en heeft zich in de stad gevestigd. Hij schreef mij eenige briefkaarten en een uitvoerigen brief over zijn komst, wanneer, hoe laat precies, en of hij geen verkeerden weg kon inslaan enz.; hij wou toch vooral geen stap meer klimmen dan hoog noodig was. Ik had er schik in het hem eens naar den zin te maken. Twee dagen lang hield ik mijn ramen potdicht, stookte veel turf, rookte veel tabak en liet mijn sigaren inbranden. Ik zette ook nog een kommetje bier achter den kachel. 't Was zoo vuns en benauwd mogelijk. Den tweeden avond werd 't mij te bar, maar ik liet toch de vensters gesloten en ging naar Lora. Later liep ik nog wat om en kwam Albertus tegen, Ik zei: „goeienavond”, en hij: „God bevolen, broeder Odo.” Wanneer Albertus mij zoo groet heb ik altijd het verlegen gevoel alsof mij zoo maar op eens gulweg zeven hoofd- en talloze bij-zonden vergeven worden. Ik vind zulk een ongemotiveerde welwillendheid pijnlijk en loop altijd maar gauw door. Maar dien avond was ik zoo behagelijk gestemd, ten deele ook door het succes dat ik mij van mijn bierkneipje voorstelde — dat Max en Lora met wie ik expresselijk nog eens kritiesch was gaan ruiken voor echt verklaarden — dat ik behoefte gevoelde Albertus een plezier te doen niettegenstaande hij mij weer vernederde door zijn ongevraagde absolutie.

„Kom je morgenavond een theetje slaan, Albertus?” vroeg ik, „ik heb een vriend over.”

Albertus kijkt me eerst wantrouwend aan en zegt eindelijk zoetsappig:

„Je weet toch Odo dat ik geen thee drink... maar ik wil graag komen.”

„Goed,” zeg ik nog vriendelijk en zonder erg: „ik zal zorgen dat ik melk heb dan krijg jij caocao.” Hij schudt 't hoofd en gaat verder. Sinds een week had God hem verboden melk te

drinken, want die kwam van een levend schepsel. Hoe kon ik weten dat hij dit nu pas gemerkt had?

De dikke slemper komt; is verrukt over de ontvangst; had in lang niet in zulk een kneip gezeten; 't stonk vond hij. En toen hij mijn ingebrande sigarenstompjes en 't kommetje bier achter den kachel zag was hij zoo blij-verrast en erkentelijk, om niet te zeggen geroerd, dat hij er haast sentimenteel van werd. Overigens was hij bezadigder in zijn gevoelens dan vroeger, zelfs nadat wij een zestal fleschjes Pils hadden stuk geslagen. Na 't avondeten kwam Albertus.

„Bah!” is zijn eerste woord, „hoe houden jelui 't hier uit!”

Daarna kijkt hij even verwonderd, verwijtend, bedroefd naar de rij ledige bierflesschen naast den schoorsteen en gaat zwijgend zitten. De slemper haalt sigaren te voorschijn, spreidt ze voor ons uit en binnen een paar minuten staat de kamer blauw. Albertus kucht zoo'n beetje: „Mee rooken,” zegt de slemper, „waarachtig, anders stik je.”

„Stikken is beter dan zondigen” antwoordt Albertus stug.

Ik zag voor 't eerst den slemper om een repliek verlegen; hij keek ons allebei een beetje onthutst aan en deed eindelijk maar of hij Albertus' gezegde niet ongeestig vond.

Ik had ondertusschen thee gemaakt en terwijl ik inschonk vraagt Albertus:

„Wat kost die thee wel?”

„Zes franken 't pond” zeg ik, „Souchong.”

„Die heb je dan toch zeker gekregen van die rijke vrienden van je beneden.”

„Nee,” zeg ik goedig „zelf gekocht.”

„Zoo . . . oo.”

Verder niets, maar een blik zoo verwijtend dat ik driftig werd en uitviel:

„God vergeef me, Albertus, ik besteel jelui toch niet, mag ik van mijn armoedje geen thee koopen? waarvoor denk je dan dat ik feuilletons vertaal à 50 centimes de kolom?”

„Foei foei Odo” teemt de lummel „je bent boos en je vloekt.”

De slemper zit te schudden: „die is goed . . . ha die is uitstekend.” Hij denkt dat Albertus iemand parodieert.

Ik ga door met inschenken en, in een aanvechting Albertus te treiteren zeg ik:

„Nou Albertus? ... voor deze keer? ...

Een gezicht alsof Satan zelf hem beproeft. Een zielestrijd, een werkelijke zielestrijd om een kop thee. Ik zie dat Albertus 't moment hoogst gewichtig vindt; hij wordt verzocht, hij lijdt en worstelt; maar hij is standvastig, hij voelt zich een heilige die rijkdommen, koninkrijken der aarde en verlokkingen des vleesches weerstaat.

„Als je nou nog maar van de vrouwen af kunt blijven ben je volmaakt,” schertst de argelooze slemper. Albertus antwoordt niet, hij zit zwijgend te lijden om onze ruwheid en te worstelen met zijn eigen ingebeelde zwakheid. Wij storen ons verder niet aan zijn humeur en praten met elkaar alsof Albertus er niet was. Ik vraag dus den slemper wat hij zoo al doet; nou, een paar agenturen van brand- en levensverzekeringen, een avond-kantoor en nog zoo'n paar baantjes: hij was hoogst tevreden over zijn maatschappelijke positie.

Ik vraag ook naar zijn gedresseerde vlooiën.

„Och,” zegt hij een beetje triest, „wat zal ik je zeggen... ik ben getrouwd hé, en dan houdt zoo'n liefhebberij op...”

En bemerkend dat Albertus hem bevreedd aanstaart legt hij nog uit: „ja zie je... 't was een liefhebberij... ik hield ze onder mijn hoofdkussen... een heele kolonie, ze waren zoo dartel als veulentjes en heelemaal tam... ze liepen ook niet weg. Maar als je trouwt...”

En daarbij kijkt hij meewarig naar 't kommetje achter den kachel. Overigens moest hij eerlijk zeggen dat 't huwelijk een zegen was.

Of hij al kinderen had?

Eén pas, 't rolt nog, maar toch al aardig. Ja, hij wou vijftig kinderen hebben, vijftig bloeiende zonen en dochters en negentien van éénzelfde vrouw, verklaarde hij in een vage herinnering aan den waardigen Priamos.

„De vrouw is geen slavin” zegt Albertus blozend, en de slemper met eenigszins komiekerigen nadruk: „nee, nee, òm de dood niet...”

Een oogenblikje later staat Albertus op, zegt benepen wel te ruste en verdwijnt.

Zoodra Albertus mij van ochtend een oogenblik alleen zag kwam hij op mij af.

„Vindt je heusch, Odo, dat die vrind van je goed leeft?”

„Och ja Albertus, heel goed, best . . . hoe meen je 't eigenlijk?”

„Odo, ik heb er den heelen nacht verdriet om gehad . . . maar jij kunt hem redden . . . hij is in zijn ziel niet slecht . . .”

„Ik, hém redden? . . . geen mensch die 't minder noodig heeft, wat heb je in godsnaam op hem aan te merken?”

„Hij is vies, en hij vloekt, . . . hij verwaarloost lichaam en ziel; . . . en hij heeft geen ideale opvatting van het huwelijk . . . Je moogt hem niet zoo door laten leven, het is niet goed.”

„Beste Albertus . . . 't is wél goed.”

„Dat meen je niet, je jokt . . . je kúnt het niet meenen . . .”

„Ja, dat is te zeggen . . . zoo letterlijk . . . 't is maar wat je goed noemt . . .”

„Goed is goéd, waarom zeg je niet eerlijk, recht door zee . . .”

Ik vraag je, Arthur, hoé moet je zulk een verhoor opnemen? En hoe kan je ooit met zulk een lummel spreken zonder belachelijk en voor je zelf verachtelijk te worden? Ieder woord is er naast, er is geen begrip, geen verstandhouding mogelijk. Ik voelde mij vernederd, beleedigd; tot wat voor onbenullige klets-betoogen zou hij mij nog kunnen dwingen. Ik zei brutaal: „loop naar de verdommenis.”

Had ik zachter moeten zijn? Ik geloof het niet, in ieder geval kón ik niet zachter zijn . . .”

(Wordt vervolgd.)

SCHEVENINGEN WERELD-CENTRUM?

DOOR

MR. P. BROOSHOOFT.

Bovenstaande vraag is aan de orde gesteld door het ontwerp der heeren Eykman en Horrix, in teekening gebracht door den Bussumschen architect K. P. C. de Bazel, naar aanleiding van het zoeken eener plaats voor Carnegie's Vredespaleis.

Aanvankelijk door weinigen au serieux genomen, bespot als „Eykman-stad,” zal het weldra nadere aandacht afdwingen. Want de ontwerpers hebben voor de verspreiding en populariseering van hun denkbeeld een energie ontwikkeld, waartoe zij de kracht slechts konden putten uit een bijna godsdienstig geloof in het évangélie onzer eeuw: aansluiting der volkeren. En wijl het bewustzijn, dat in deze lijn ligt de richting van onzen tijd, in den intellektueelen mensch van iedere nationaliteit steeds krachtiger opbloeit, telt het Eykman-plan zoowel in als buiten Nederland reeds tal van aanhangers, en wint er dagelijks meer.

Het zal worden een strijd op leven en dood tusschen actie en réactie, wel de moeite waard om er in dit tijdschrift, dat internationale eenheid der gedachte tot grondslag heeft, een beschouwing aan te wijden.

* * *

Reeds terstond is de wijze, waarop Carnegie's miljoenen-aanbod voor een vredespaleis door onze regeering werd ontvangen, zeer eigenaardig.

Het was in het jaar 1902. Carnegie, de self made Amerikaan, die het tot zijn levensplicht rekent zijne ontzachelijke schatten

(hij bezat toen ongeveer 1250 millioen, waarvan sedert weer een 500 millioen zijn weggeschonken, maar die telken jare ook weer met een 50 tal millioenen aangroeien) gevoelde zeer warm voor het denkbeeld om den internationalen vrede te bevorderen. De verbroedering der volken beschouwt hij als het wereld-ideaal, en het denkbeeld rees bij hem om daarvoor een grootsch monument te stichten, door aan het in 1899 door 26 mogendheden opgerichte Permanente Hof van Arbitrage een zijner waardig paleis met bibliotheek aantebieden.

Daarvoor moest hij natuurlijk terecht komen bij de regeering van het rijk, waar het Hof van Arbitrage volgens besluit der mogendheden zou zijn gevestigd. De Nederlandsche Minister van Buitenlandsche Zaken was toen Mr. R. Melvil baron van Lijnden. Carnegie deed dezen staatsman polsen door zijn vriend William Stead, den bekenden engelschen voorvechter van internationalisme en andere breede denkbeelden, en mevrouw Selenka, weduwe van den beroemden hoogleeraar, vriendin van Bertha von Süttner, eene vrouw van den eersten rang onder de vooruitstrevenden onzer eeuw.

Het antwoord van den minister aan deze twee beroemde gezanten was . . . . een besliste weigering!

De heer Van Lijnden was blijkbaar bang zich te branden aan koud water. Hij vreesde de waardigheid der regeering tekort te doen, ook in het oog der andere mogendheden, door tot een rijken partikulier dank-je te moeten zeggen voor het internationale Rechtsgebouw.

Mevrouw Selenka en Stead legden zich echter bij deze afwijzing niet neer. Zij wendden zich tot andere invloedrijke mannen, o.a. den oud-minister (van Lijnden's voorganger) de Beaufort, en aan hunne tusschenkomst was te danken een formeel verzoek, zegge beleefd bevel, van den premier Kuyper aan collega van Lynden om met den heer Carnegie over zijn aanbod onderhandelingen aan te knopen.

Deze onderhandelingen werden gevoerd door onzen gezant te Washington, W. A. baron Gevers. Hij kreeg van den minister de opdracht, van den beginne af op den voorgrond te stellen dat het geld niet zou worden beheerd en het paleis niet gebouwd door de nederlandsche regeering zelve, maar door een partikulier lichaam, een *stichting*.

Carnegie had oorspronkelijk een andere bedoeling. Om een staatsrechtelijken waarborg te hebben, dat zijn gift steeds op de beste wijze zou worden besteed voor haar doel: bevordering van den wereldvrede, wenschte hij haar rechtstreeks te schenken aan de nederlandsche *regering* en ook door deze te zien geadministreerd. Op de bezwaren van onzen gezant heeft hij echter bewilligd in het stellen der som ter beschikking van eene „stichting”, slechts bedingende dat dit lichaam en zijne handelingen zouden staan onder de onmiddellijke contrôle van het nederlandsche gouvernement. Ingevolge deze onderhandelingen luidde de schenkings-akte, gedateerd 7 October 1903, aldus:

„A deed to create a „stichting” (*foundation or trust* under the Netherland Law) for the purpose of erecting at *The Hague* (Kingdom of the Netherlands) a Court House and Library for the *Permanent Court of Arbitration*, established by the Treaty of the 29th of July 1899.

„Believing that the establishment of a permanent Court of Arbitration by the treaty of the 29th of July 1899 is the most important step forward of a worldwide humanitarian character, which has ever been taken by the joint Powers, as it must ultimately banish war, and further being of opinion that the cause of the Peace Conference will greatly benefit by the erection of a Court-House and Library for the Permanent Court of Arbitration.

„I, Andrew Carnegie, of the city of New-York, am willing to furnish a sum of one and one half million dollars for the said purpose, which sum has been placed at the disposal of the Netherlands Government.

„Understanding that it would be desirable to give a permanent character to my intention, and that it will be necessary for that purpose to create, with the consent of the Netherlands Government, a „Stichting” (*foundation or trust* under the Netherland Law) for said amount.

„I, Andrew Carnegie, have declared and declare hereby:

„to create with the sum of one and one half million dollars, mentioned above and named by me in my letter to Baron Gevers, dated 22d. of April 1903, a „Stichting” (*foundation* under the Netherland Law) for the purpose of erecting and maintaining at the Hague in perpetuity a Court House and Library (Temple of Peace) for the Permanent Court of Arbitration, established by the Treaty of July 29th 1899.

„The seat of this „Stichting” is at The Hague.

„In accordance herewith I renounce irrevocably, for ever, for my self and my heirs, the sum aforesaid, destined for the erection and maintenance of the Court House and Library for the Permanent Court of Arbitration.

„The Netherland Gouvernement will see to the appointment of a board of directors under proper control, and draw up the provisions under which the „Stichting” shall be ruled, so as to ensure in perpetuity its maintenance and efficiency.

„If at any time the purpose for which the „Stichting” was founded should fail, the assets of the „Stichting” shall be employed for promoting the cause of international peace and concord in such a manner as shall be determined jointly by the President of the United States and by the King (Queen) of the Netherlands.

„Signed in Skibo-Castle, the 7th October 1903, in presence of His Excellency W. A. F. Baron Gevers, Envoy extraordinary of H. M. the Queen of the Netherlands at Washington.”

Zoals uit deze schenkings-akte blijkt, heeft Carnegie dus afgezien van zijne oorspronkelijke bedoeling om den bouw en het beheer van het paleis, met de daarvoor ter beschikking gestelde f 3.750.000, op te dragen aan de Nederlandsche Regeering. Hij heeft daartoe een „stichting” in 't leven geroepen, met $3\frac{3}{4}$ millioen tot kapitaal (zij staan in de consignatiekas en hebben reeds een ton of drie rente gekweekt), maar toch onder het beding dat de regeering het bestuur der stichting zal houden onder „proper control,” hetgeen letterlijk ook kan beteekenen „behoorlijk” of „bekwaam” toezicht, maar waarmee de schenker in zijn gedachtengang en bij zijn begrijpelijken wensch om de duurzaamste en hechtste waarborgen te hebben voor een deugdelijke leiding niet anders kan hebben bedoeld dan *eigen* contrôle der regeering.

Aan de bepaling der schenkings-akte, dat de Nederlandsche regeering het bestuur der stichting zou benoemen, werd, nadat eerst was rondgescharreld met gelegenheids-comité's, voldaan bij Kon. Besluit van 2 Juni 1904, dus ruim 8 maanden na de schenking. De statuten der stichting waren goedgekeurd bij Kon. Besluit van 30 Mei 1904. Daarbij werd ingesteld een bestuur van 5 leden en hiervan werden vier benoemd bij gemeld Besluit, n.l.:

Jhr. Mr. A. P. C. van Karnebeek, voorzitter,
Jhr. S. van Citters, secretaris,
Jhr. Mr. A. F. de Savornin Lohman,
Mr. L. P. H. M. baron Michiels van Verduijnen,

terwijl volgens art. 3 der statuten door den Raad v. Beheer van het Permanente Hof van Arbitrage als vijfde werd aangewezen: Mr. W. H. de Beaufort.

Tot contrôle op de handelingen van dit bestuur werd aangesteld een „Raad van Toezicht” van 9 leden, n.l. de ministers van buitenlandsche zaken, justie, finantiën en waterstaat, de voorzitters der eerste en tweede kamer, de vice-president van den raad van state, de president van en de procureur-generaal bij den hoogen raad, allen qualitate qua.

Deze benoeming beantwoordt niet geheel aan den eisch van Carnegie's schenkings-akte, dat het stichtings-bestuur zou staan onder „proper control” der regeering. Over deze rechts-quaestie echter later.

Het geld en de stichting er zijnde, moest nu worden gevonden de *plaats* voor het vredes-paleis. Het bestuur der Carnegie-stichting gaf aan de regeering te kennen, dat het zijns inziens in de bedoeling lag van den milden gever, dat die grond *niet* zou worden betaald uit het kapitaal, maar aangeboden door de nederlandsche regeering. Behalve uit de vroeger met Carnegie gevoerde correspondentie, putte het die overtuiging waarschijnlijk uit het door den rijken Amerikaan steeds aangenomen standpunt bij giften voor bibliotheken etc. (thans naar ik meen geklommen tot het cijfer van 1330!), dat n.l. de begiftigde instelling zelve den grond voor den bouw zal verschaffen en daarmee een blijf geven de schenking op prijs te stellen. De regeering kon zich met deze zienswijze vereenigen en ging dus zoeken naar een voor het gebouw geschikt terrein te 's Gravenhage.

Nu komt die zonderlinge lijdensgeschiedenis van talmen, weifelen, over stag gaan, die terecht ergernis heeft gegeven en ten slotte is uitgelopen op den koop voor 7 ton van een uithoekje van het park Zorgvliet, beklemd tusschen den Scheveningschen weg, de Anna Paulownastraat, de Laan v. Meerdervoort en de overgroote rest van het park, die behoort aan een bouwgrond-maatschappij en dus over enkele jaren ook aan dię zijde het paleis zal insluiten in huizen en straten.

Dit gedraal was zóó bevreemdend, dat men er natuurlijk verklaringen voor is gaan zoeken. Eene daarvan is dat de Maatschappij „Het Park Zorgvliet”, die den energieken heer

Goekoop tot directeur en andere zeer vermogende en invloedrijke mannen tot belanghebbenden heeft, aan het getalm der regeering niet vreemd is geweest. Zonder over de juistheid dezer onderstelling een beslissend oordeel te vellen, en voorop stellende dat de Maatschappij Zorgvliet, die niet voor internationale glorie maar uitsluitend voor de waarde van haren bouwgrond heeft te zorgen, met dit achter de schermen aan de draden trekken niets ongeoorloofds of zelfs onbehoorlijks zou hebben gedaan, moet ik erkennen dat de loop van zaken wel voor dit vermoeden pleit.

Op deze bouw-maatschappij rust het servituut, dat zij het Park Zorgvliet, vroeger naar men weet eigendom van prinses Sophie, groothertogin van Saksen Weimar Eisenach, niet mag bebouwen vóór ommekomst van een zeker aantal jaren. Nu weet ik uit goede bron, dat kort na de bovenvermelde polsing van minister Melvil v. Lynden door Carnegie, of hij een gift voor den bouw van het vredespaleis zou aannemen, de chet van een bekend en bij de Mij Zorgvliet betrokken bankiershuis naar Amerika is gereisd om poolshoogte te nemen of dit, toen aan het publiek nog slechts bij geruchte bekende, nieuws werkelijk gegrond was, en dat spoedig na diens terugkomst de Mij Zorgvliet, door tusschenkomst van een bekenden architect, aan het onderhandelen is gegaan over eventueele opheffing van het bedoelde servituut, ten behoeve van den bouw van een vredespaleis. Zoowel in de Eerste als in de Tweéde Kamer en daar buiten zijn mannen, die zich voor de Mij Park Zorgvliet interesseeren, en nu zou het voor de treuzelingen der Regeering werkelijk een vrij aannemelijke verklaring zijn, dat zij door den invloed dier mannen, vóór het nemen eener bepaalde beslissing, den uitslag heeft willen afwachten van de onderhandelingen over het servituut, die niet met een vloek en een zucht konden afloopen daar de belangen van andere bouwmaatschappijen er bij zijn betrokken. Want voordeelig is deze verkoop voor de Mij Zorgvliet zeker. De prijs van 7 ton voor 5 hectaren grond op dat punt der stad moge niet te hoog zijn — te laag is zij toch ook niet — maar het groote voordeel voor de Mij Z. is gelegen in de toeneming der waarde van den grond op het resteerende deel van het park (een reus tegenover klein Duimpje), wanneer

daar zal zijn verzezen een wereld-monument als het Vredespaleis. Immers hotels, winkels, restaurants, deftige heerenwoningen zullen deze omgeving als om strijd zoeken.

Dat het talmen der regeering, zonder dit of een ander motief, inderdaad onverklaarbaar was, moge blijken uit het volgende résumé. Terstond na zijne benoeming, in Juni 1904, richtte het Bestuur (kortheidshalve zal ik hiermeê aanduiden het bestuur der Carnegie-stichting) tot de Regeering het verzoek, voor het vredespaleis te willen afstaan het gedeelte van de Koekamp waarop de zoogenaamde boschwachterswoning staat. De Regeering meende daartoe de medewerking te moeten vragen van het Haagsche gemeentebestuur, omdat aan dit lichaam bij een z.g. „akte van redemptie” van 1576 een zeker medezeggenschap over het Haagsche Bosch is gegeven, hoofdzakelijk bedoelende zorg tegen noodeloos omhakken der boomen. Bij besluit van den Gemeenteraad van 19 Sept. 1904 werd die medewerking *geweigerd*. Daarop wenschte het Bestuur een stuk gronds van $\pm 6\frac{1}{2}$ hektare aan den Benoordenhoutschen weg, toebehoorende aan de gravin van Bylandt. De Regeering onderhandelde over den aankoop daarvan en verbond zich hiertoe *voorwaardelijk*, d. i. behoudens toestemming der St. Generaal. Zij diende, om deze te verkrijgen, einde 1904 een wetsontwerp in, dat blijkens het verslag der afdelingen „door de groote meerderheid der kamerleden met instemming was ontvangen.” Verschillende leden stemden echter niet in met de keuze van het terrein; de een gaf de voorkeur aan dit, de ander aan dat. In plaats van nu aftewachten in hoever openbare behandeling in de Kamer zulke steeds zeer algemeen gestelde verslag-indrukken zou bevestigen, liet de Regeering het plan terstond weer los, en greep een der vele aan de hand gedane denkbeelden aan, om n.l. met de gravin van Bylandt te onderhandelen over bestemming van het aan te koopen terrein tot exercitie-veld, en dan op het daartoe thans gebruikte Malieveld het vredespaleis te zetten. Hoewel, zooals de Regeering in hare latere toelichting tot het Zorgvliet-plan (Bijlagen 191, 4, blz. 2) verklaarde, de minister onder wiens departement Malieveld en Koekamp ressorteeren reeds bij de eerste onderhandelingen met het Gemeentebestuur had verklaard, dat z. i. de akte van redemptie de oprichting van het Paleis in het Malieveld *niet*

in den weg stond, vroeg de Regeering nu tóch 6 Januari 1905 weer voor dit plan aan het Gemeentebestuur zijne toestemming. Het Carnegie-bestuur verklaarde daarop, dat het zich *ook* met het Malieveld-plan kon vereenigen. De toestemming werd in een raadsvergadering van 23 Januari opnieuw geweigerd, en een voorstel van Burgemeester en Wethouders, om terug te komen op 's Raads vroegere weigering van de Koekamp met boschwachterswoning, evenzeer verworpen. Het Koekamp-voorstel was dus nu *tweemaal* door den gemeenteraad verworpen, maar niettemin verklaarde de Regeering in bovengenoemde toelichting, in dezen loop van zaken het onmiskenbare bewijs te zien, „dat de gemeenteraad den afstand van de Koekamp een voor de burgerij minder zwaar offer achtte dan den afstand van het Malieveld,” en, schoon uitdrukkelijk van meening „dat de akte van redemptie plaatsing van het Paleis in het Malieveld *niet* in den weg stond,” herhaalde zij nu toch bij schrijven van 7 Februari aan het Carnegie-bestuur weer het Koekamp-voorstel, echter voor een *ander* gedeelte daarvan dan het Bestuur had begeerd. Dit was waarlijk heel zonderling, want de regeering wist dat zij door nu het Malieveld-plan te handhaven (waartegen h. i. geenerlei redemptie-bezwaar bestond) bij het Carnegie-bestuur met open armen zou worden ontvangen en dus de zaak dan *klaar* zou zijn. Daarentegen kwam, zooals te verwachten, op het nu aangeboden opene Koekamp-grasveld, met beding dat de daarbij gelegene boomen onaangetroefd moesten blijven, van het Carnegie-bestuur een weigerend antwoord. *Toen* echter was inmiddels de onderhandeling der My Zorgvliet over gedeeltelijke opheffing van het bouw-servituut tot een gunstig einde gebracht, en had die Maatschappij haar uithoekje bij de Anna Paulownastraat aan het Carnegie-bestuur aangeboden. De Regeering, door vier ministers met dat bestuur voeling houdende, wist dit natuurlijk zeer goed, maar deed het niettemin in hare bovengenoemde toelichting voorkomen als werd het haar bij schrijven van 23 Maart 1905 als iets nieuws gemeld. Van aarzeling nu geen sprake meer. De Regeering omhelsde terstond het Zorgvliet-plan, schoon het den staat 7 ton zou kosten, terwijl het eerst door het Carnegie-bestuur gevraagde stuk Koekamp geen cent aan de schatkist zou hebben onttrokken. Reeds

een maand na de „kennisgeving” van het Bestuur, 27 April 1905, werd een wetsontwerp ingediend om de begrooting van 1905 te suppleeren met 7 ton, „ten behoeve van den aankoop van de Maatschappij „Het Park Zorgvliet” van den voor het Hof van Arbitrage-gebouw, met toebehooren, benoodigden grond,” en 4 Mei het ontwerp Benoordenhoutschen weg ingetrokken.

Ik weet niet of het anderen gaat als mij, maar op mij maakt deze loop van zaken den onafwijsbaren indruk, dat de Regeering zóólang heeft getreuzeld, of telkens met plannen is voor den dag gekomen die zij wist dat op bezwaren moesten stuiten, totdat de moeilijkheid voor de Mij Zorgvliet om een stukje van haren grond beschikbaar te stellen was opgeheven.

* * *

En tóch was er onder de plannen, die in deze periode zoowel aan het Carnegie-bestuur als aan de Regeering ter overweging werden gegeven, één, dat in hooge mate boven het ten slotte gekozen Zorgvliet-uthoekje de aandacht verdiende, als een breede opvatting zoowel van de architectonische als van de internationale beteekenis der te bouwen stichting.

Ik moet hier eerst iets zeggen over het hedendaagsche Internationalisme, de aansluiting der natien en burgers van natien tot harmonische behartiging, bespreking en beoefening hunner belangen, zoowel op stoffelijk als op geestelijk gebied. Dit denkbeeld gaat op zijn weg door de menschheid met reuzenstappen voorwaarts. Op wetgevend gebied vindt het zijn hoofdorgaan in de Interparliamentary Union, die dit jaar naar ik meen zijn dertiende jaarlijksche bijeenkomst hield; op schier ieder gebied van wetenschap, kunst, maatschappelijke inrichting vindt het zijne uiting door periodieke internationale congressen, geneeskundige, sociale, letterkundige, handels-, industrie, post- en telegraphie-, spoorweg-, mijnbouw-, kortom alle maar denkbare universeele gedachtenwisseling: de stichting van het Hof van Arbitrage was er een krachtig verschijnsel van, dat Carnegie, een vurigen internationalist, begeesterde tot zijn vorstelijke gift; steeds meer groote denkers, verlichte mannen en vrouwen van de geheele wereld stellen zich aan het hoofd der beweging.

Maar wat eerst in den laatsten tijd met ál vaster overtuiging wordt gevoeld, is de *onsplitsbaarheid* van het Internationalisme. Geen gebied van gemeenschappelijk overleg is er, dat niet bijna alle andere raakt. Om tot voorbeeld te nemen de gezondheidsleer, zij houdt onmiddellijk verband met opvoeding en onderwijs (gezonde inrichting van scholen, oordeelkundige beperking van de herseninspanning), met arbeid (woningen, voeding, overwerking), met justitie (gevangeniswezen, toerekenbaarheid, ontzenuwing door alcohol), met het staatsrecht (wetgeving over al deze belangen), met de industrie (inrichting van fabrieken, gezondheidsleer voor huis- en gezamenlijken arbeid, hygienische maatregelen, ziekte-, ouderdoms- en ongevallenverzekering), enz. enz. enz. En wat geldt voor de gezondheidsleer geldt voor letterlijk ieder menschen-belang. Alle grijpen zij in elkander; men neme maar de proef door op goed geluk een onderwerp te kiezen, handel, industrie, godsdienst, wetenschap, tooneel etc. etc. — bij eenig nadenken zal men tal van belangen-sferen vinden, die het gekozen kruisen of raken. Maar één is er, dat ze nagenoeg *alle* in zich opneemt, wijl zij ze alle moet regelen: het volkenrecht.

Het Permanente Hof van Arbitrage nu was een schoone uiting van Internationaal Volkenrecht, en na het bovenstaande zal het duidelijk zijn, dat schier alle andere gemeenschappelijke belangen daarmee in verband staan. Handel, industrie, opvoeding, onderwijs, arbeid, wetenschappelijke instellingen, krijgskunst, scheepsbouw, wapenoefening, godsdienst — alles en alles is van belang voor de vraag: hoe zullen de volkeren komen tot duurzame vredelievende beslissing hunner geschillen.

Daarom was het zeer juist gevoeld van de heeren Eykman en Horrix, dat, nu in onze residentie door Carnegie's liefde voor volkerenaansluiting een der schoonste monumenten van Internationalisme, een Vredespaleis, zou verrijzen, daaromheen moest worden tezaamgebracht al wat van internationaal overleg en studie onderwerp kan uitmaken. Dr. P. H. Eykman en zijn gewezen assistent in de Physiatische inrichting P. Horrix zijn sinds lang overtuigde internationalisten, doordat zij reeds terstond ondervonden hoezeer hun studie-gebied der physische therapie is samengeweven met tal van andere wereld- en menschenbelangen. Geen gron-

dige beoefening en behartiging van het een zonder die van het ander. Het bewustzijn der harmonische eenheid van de internationale beweging werd aldus bij hen ontwikkeld, en zoo was, in den tijd toen schier ieder te 's Hage zich afvroeg waar het vredespaleis zou komen te staan, bij hen reeds lang het denkbeeld gerijpt, dat dit Paleis moest worden gemaakt tot een centrum der internationale aanraking, omgeven door inrichtingen voor studie, bibliotheken, praktische toepassing en proeven, materiaal voor onderzoek op ieder gebied. In de straten of pleinen der stad was zoo iets natuurlijk niet te vinden. Het moest zijn een plaats, die hare geheele omgeving domineerde, schier onbepaalde uitbreiding mogelijk maakte en toch onmiddellijk was gelegen aan het wereldverkeer. Door hun lang verblijft in den omtrek van Scheveningen met ieder plekje tusschen den Haag en die voorstad bekend, vonden de heeren E. en H. zulk een complex in de Waalsdorpsche duinen. Het middenpunt zou zijn de Musschenberg, waar de nieuwe elektrische spoorlijn Rotterdam—den Haag—Scheveningen rakelings voorbijgaat, met een prachtig panorama over zee, duin, bosch en stad, rijks-domein en omgeven door rijks-domein, kosteloos dus aan de Carnegie-stichting afstaan. Op dien heuvel wenschten zij het vredespaleis, te midden van een grootsch aangelegd park, en verder omgeven door inrichtingen voor studie, bijeenkomst, gedachtenwisseling, praktische proefneming op ieder gebied van internationalisme. Deze stichting, de wereldstad, waar zooals Stead het teekenend uitdrukte kon worden „bijeengebracht de grijze hersenstof van het internationale organisme”, zou natuurlijk niet worden gevraagd van het Carnegie-bestuur. Voor het koopen der gronden, aanleggen der wegen, pleinen, viaduct, oprichten der eerste internationale gebouwen, volgens het voor de ontwerpers door den architect de Bazel opgemaakte plan, zouden noodig zijn 52 millioen. Dit lijkt een hersenschim, maar bij het bestaan van zoovele wereldmannen die zich tot levensdoel stellen de bevordering van het internationalisme, waaronder milliardairs, is er toch geen twijfel aan dat het bedrag er zou komen, wanneer het Carnegie-paleis van die internationale stichting het centrum werd. Over de onderdeelen van het plan zal ik thans niet uitweiden, maar een feit is het dat het zoowel in binnen- als

buitenland de bewondering heeft gewekt van allen wien het werd voorgelegd, door buitenlandsche bouwkundige tijdschriften werd afgebeeld en geprezen en ook in de vooruitstrevende nederlandsche architectonische bladen „*Architectura*”, „*Bouw-wereld*”, „*Opmerker*” met lof en sympathie werd besproken.

Om nu, als middelpunt van dit grootsche plan, voor het Vredespaleis den Musschenberg als plaats te zien aangewezen, verzochten de heeren Eijkman en Horrix in September 1904 schriftelijk om een onderhoud met den voorzitter van het Carnegie-bestuur, den heer van Karnebeek. Na eenige vergeefsche pogingen werden zij in October ontvangen. Zij ontvouwden hun plan, met uitvoerige teekeningen, en kregen van den heer v. K. ten antwoord dat het alles heel mooi was, maar dat de heeren het gerust weer konden oprollen, aangezien er geen quaestie van kon zijn het in overweging te nemen. Pogingen om steun bij de ministers leidden evenmin tot gunstig resultaat, schoon de premier Kuyper volmondig erkende voor de breede opvatting van het vraagstuk veel te voelen en, in onderscheid met andere ministers, oogenblikkelijk in het hart der quaestie doordrong.

Aldus niet het minste uitzicht hebbende, dat hun ontwerp door het Carnegie-bestuur ook zelfs maar in overweging zou worden genomen, besloten de heeren Eykman en Horrix Carnegie zelf er over te gaan spreken, en reisden naar Amerika.

Bij hunne aankomst werd het hun spoedig duidelijk, dat Carnegie op hun bezoek was voorbereid, en wel op minder welwillende wijze. Zij kregen met moeite toegang, en toen zij eindelijk werden ontvangen vroeg Carnegie hen kategorisch af: komen de heeren in naam van het Nederlandsche gouvernement? Toen hierop natuurlijk een ontkennend bescheid volgde, antwoordde de Amerikaan: dan heb ik de heeren niets meer te zeggen. Hiermee was de audientie afgelopen.

Doch vooral in Amerika is de „Pers” eene koningin der aarde. Een paar bladen kregen al spoedig de lucht van de komst en het doel der beide Hollanders, en nauwelijks waren er enkele berichten over gepubliceerd, of het regende letterlijk interviews, reporters, verzoeken om inlichtingen. Ook de kiekmanie, die een ware plaag van onzen tijd dreigt te worden maar toch dikwijls veel nut kan doen, mengde er

zich in. Niet slechts het plan voor een wereldhoofdstad, maar ook de portretten der heeren Eykman en Horrix prijkten weldra in vele Amerikaansche bladen. De uitknipsels met de dikwijls afschuwelijke afbeeldingen heb ik zelf gezien, dus aan dit oogeblikkelijk sensatie maken der zaak bij de Yankees kan niet worden getwijfeld, en het laat zich wel verklaren uit hunne sympathie voor volkeren-aansluiting, in navolging der zoo geslaagde samenbinding hunner eigene, toch overigens zelfstandige, staten, met het Kapitoel te Washington als sluitpunt. Het eigenaardige verschijnsel deed zich zelfs voor, dat de gunstige ontvangst van het hollandsche wereld-centrumplan in Amerika sommige der hollandsche dagbladen, die er eerst den spot mee hadden gedreven, tot andere gedachten bracht, zoodat naast sympathieke bespreking zelfs twee jammerlijke konterfeitsels der ontwerpers nu door een Amsterdamsch blad uit een New-Yorks dito werden overgenomen.

Ook Carnegie kon tegen dezen stroom niet op. Door de vele dagblad-artikelen werd zijne nieuwsgierigheid om iets naders te vernemen over de plannen der twee Hollanders opgewekt. Hij zelf kon hen, na de eerste beleefde afscheping, moeilijk daarom vragen, maar bekende vrienden van hem, o.a. de vermaarde strijder voor Internationalisme William O. Mac Dowell, kwamen hen opzoeken en brachten hem, zooals nader bleek, hetgeen zij omtrent de zaak te weten kwamen over. Het eind was, dat de heeren door Carnegie zelf zeer welwillend en vriendelijk zijn ontvangen en, toen hij zich spoedig daarop naar Europabe gaf, met denzelfden stoomer als hij naar Londen gingen. Zoowel in New-York als op zee hebben zij veel met elkaar over wereld-quaesties gesproken, en aan boord, waar de ontvangst der tallooze passagiers die den milliardair wenschten te spreken schier van kwartier tot kwartier door zijn sekretaris werd afgepast, sloeg hij met de dutchmen dikwijls een dekje, in druk gesprek over de hun gemeene lievelings-denkbeelden. Maar op één terrein wilde Carnegie zich niet begeven: bemoeiing zijnerzijds met de plaatsing van het Vredespaleis. Al het gescharrel daarover, dit was wel duidelijk, had hem bitter gestemd, maar juist daarom wenschte hij de zaak niet aanteroeren. Hij had van het Carnegie-bestuur mededeeling gekregen, dat nu in Zorgvliet een waardige plaats voor het

Paleis was gevonden, welker historische waarde nog werd verhoogd door de nagedachtenis aan onzen dichter en staatsman Jacob Cats (hetgeen volkomen onjuist is, daar Cats' vroeger liefelijk lustverblijf binnen eenige jaren vol zal staan met Haagsche huizen en straten), en op deze kennisgeving had hij geantwoord met een beleefde betuiging van voldoening. Ook toonde hij zich zeer gevoelig voor een vriendelijken persoonlijken dankbrief van onze Koningin, en na dit alles weerhield blijkbaar kieschheid hem, zich met de aanwending zijner $1\frac{1}{2}$ millioen dollars verder intelaten. Hij deelde den Hollandschen heeren zelfs zijn beslist voornemen mede, ons vaderland niet meer te bezoeken voordat het vredespaleis een voldongen feit zou zijn.

Van het verkrijgen van Carnegie's steun om alsnog te voorkomen, dat zijn wereldpaleis zou worden neergeplakt op het zuidoost-puntje van het weldra met huizen opgevolde Zorgvliet 1), was dus geen sprake. Tóch was de reis der twee Hollanders naar Amerika en Engeland niet vergeefs geweest. In beide landen hadden zij kennis gemaakt met de vóórmannen der internationale beweging en velen hunner gemaakt tot overtuigde voorstanders van het wereldplan. Dit is niet te verwonderen. Ik laat ten volle recht wedervaren aan de talentvolle conceptie van dat plan door Dr. Eykman en zijn trouwen helper 2), zooals het is uiteengezet in een artikel in *Stead's Review of Reviews* van Augustus 1905 en vooral in een confidentieel, in 't Engelsch gesteld, „*Memorial*” gedateerd October 1904 en gesupplementeerd 28 Febr. 1905. Ook is de door den architect de Bazel geteekende kaart van de „*Worldcapital*” zeer pakkend. Maar een mooi denkkeeld en een mooie kaart van drie Hollanders zouden niet in staat zijn Amerikanen, Engelschen, Franschen, Duitschers, Oosten-

---

1) Verschooning vragende voor de trivaliteit der uitdrukking, wil ik toch, tot typeering der bekrompene opvatting van het terrein voor dezen wereldbouw, den volgenden uitroep aanhalen van iemand, wien men bij een bezoek aan den Haag bedoeld hoekje aanwees als de voor het Internationale Gerechtshof bestemde plaats. „Dát? Dat is een mooie plaats voor een internationaal urinoir!”

2) Een waardeerende beschrijving van het streven der heeren Eykman en Horrix komt voor in het April-nummer der *Hollandsche Revue* en zal worden vervolgd in het Mei-nummer.

rijkers warm te maken, indien zij niet een weerklank waren op de roepstem in alle landen naar een stichting voor Internationalisme, een inrichting waar de geheele moderne aanraking der volken voor nu en eerstvolgende eeuwen wordt geconcentreerd. Zooals de heeren Eykman en Horrix haar willen trekken naar Nederland, zoo zouden de Amerikanen haar wenschen op de in Washington daarvoor nog neutraal liggende terreinen aan den Potomac, zoo zijn sinds eenigen tijd ernstige plannen in overweging bij de leiders van het fransch-duitsche Internationalisme om een „World-Capital” te stichten bij Parijs. Men gevoelt dat hetgeen thans ongeregeld, afzonderlijk, bij horten en stooten gebeurt door congressen en vereenigingen op allerlei gebied, moet worden *bijeengebracht*, en de uitkomsten daarvan stelselmatig moeten worden *vastgelegd*. En nu erkennen vele buitenlanders, die met het plan-Eykman kennis maken, volmondig de superioriteit hiervan boven alle tot nu toe voor Europa of Amerika ontworpenen, om *drie* redenen:

primo den geringen omvang en politieke beteekenis van ons landje, waardoor het centrum van internationale samenwerking steeds kan blijven neutraal — eene omstandigheid waarop ik wijs als een groote weldaad, die het plan-Eykman voor Nederland zou meebrengen, daar het aldus ons zelfstandig volksbestaan wellicht voor goed (zoo lang n.l. niet geheel Europa één volk wordt) zou waarborgen;

secundo het feit, dat voor het Hof van Arbitrage en Vredespaais Nederland door de mogendheden als zetel is aangewezen en de overige instellingen van Internationalisme uit den aard der zaak zich daaromheen moeten groepeeren;

tertio de magistrale ligging van het terrein in de Waalsdorpsche duinen, in onmiddellijke aanraking met het wereldverkeer en toch door zijn verheven ligging, met verrukkelijk panorama over land en zee, de wereld als gebiedend toeroepende: Volken der aarde, vereenigt U!

Hoezeer William Stead, die met al de vóórmannen der internationale beweging in relatie en met vele in nauwe vriendschap staat, Eykman's wereldstad wil zien tot stand komen en in verband daarmee het dreigende Zorgvliet-gevaar afwenden, bleek sprekend uit een den 22sten Augustus des vorigen jaars

door hem tot de Brusselsche Interparlementaire Conferentie gericht adres, waarin hij tot begeleiding der teekeningen en toelichting van het Eykman-plan o.a. het volgende schreef:

„Gentlemen,

„As it was the Interparliamentary Conference which gave the initiative to the movement which resulted in the creation of the permanent International Tribunal at the Hague, I venture with all respect to commend to the members of your distinguished body the accompanying paper on the rival sites proposed for the Palace of Peace. The delay which has taken place in providing adequate accomodation for the International High Court may not have been an unmixed misfortune, if it affords an opportunity, even at the eleventh hour, for the Interparliamentary Conference to raise its powerful voice in favour of the adoption of a site that corresponds to the dignity and importance of the tribunal in question. After long delays, a provisional decision has been arrived at which would locate the Palace of Peace, for which Mr Carnegie has provided the funds, in a corner lot of an estate which is about to be exploited by building speculators. The selection of such a site on the part of the Dutch displays no sense of the magnitude of the opportunity or the international importance of the Permanent Court of Arbitration. The autor of the accompanying paper has a much more adequate conception of the consequences, which must of necessity result from the existence of, and the continually increasing resort to, the International Tribunal. We appeals to the Interparliamentary Conference to support the movement which daily gains ground in Holland, in favour of a really *international capital*, of which the High Court at the Hague would be the centre”.

Dit beroep van Stead op de interparlementaire conferentie is zonder resultaat gebleven doordat een lid der Nederlandsche Eerste Kamer, bevorderaar van en belanghebbende bij het Zorgvliet-plan, de heeren Eykman en Horrix in zijne partikuliere gesprekken met de leden der conferentie heeft gesignaleerd als een soort fortuinzoekers, wat wel niet zoo gemakkelijk ingang heeft gevonden maar hen toch tegenover het voorstel Stead, om zich te doen hooren ten gunste van „een internationale hoofdstad waarvan het Hooge Hof te 's Hage het middelpunt zou zijn”, behoedzaam heeft gestemd. Ik aarzel niet, deze verdachtmaking der twee Hollanders zeer afkeurenswaardig te noemen. Ook een paar Nederlandsche conservatieve bladen hebben, toen zij uit de hun ter inzage gegeven

begrooting voor de Internationale Academie voor Pedagogie, Hygiëne en Economie ontwaarden, dat de heer Eykman daarvan de leider en de heer Horrix daarvan secretaris wenschte te worden tegen bezoldiging van 6000 en 3600 dollars per jaar, zegevierend uitgeroepen: „dàár komt nu de aap uit de mouw! Ziehier het eigenlijke doel van de heeren!” Dit is in hooge mate onbillijk en kleingeestig. Dat de heeren Eykman en Horrix, vurige voorstanders en beoefenaars van internationale behartiging der opvoedkunde, gezondheidsleer en staatshuishoudkunde, bij het door hun onvermoeiden arbeid tot stand komen van een daartoe bestemde stichting, een flink bezoldigde maar dan ook geheele levens-toewijding eischende stelling daarbij wenschen in te nemen, is volkomen natuurlijk en, wel verre van een reden tot verdachtmaking van hun streven, een waarborg voor den ernst daarvan. De buitenlandsche vóórmannen van Internationalisme hebben dan oock uit dit „memorial” zulk een kleingeestige gevolgtrekking allerminst gemaakt. Ik zag een brief van Mac Dowell aan den heer Horrix, waarin hij dezen mededeelt dat van zekere zijde (die ik hier kiesheidshalve nog moet verzwijgen) hem wellicht een ton gouds zal worden ter beschikking gesteld en dat hij, zoo dit vooruitzicht wordt verwezenlijkt, die f 100.000 oogenblikkelijk zal afstaan als bijdrage voor hunne wereldstad. Een andere brief uit Amerika vraagt hem: waarom verlegt gij, bij de tegenwerking in Nederland, uw plan niet naar ons daarvoor beschikbaar terrein aan de Potomac bij Washington? En duitsch-fransche opwerpers van bovengenoemd denkbeeld om een centrum van Internationalisme te stichten bij Parijs verklaren hun, dat zij de superioriteit van het Scheveningsche plan erkennen (zie de motieven hierboven) en daarom voorloopig een afwachtende houding zullen aannemen.

* * *

Met het vorenstaande meen ik voldoende te hebben aangetoond, dat het denkbeeld der heeren Eykman en Horrix om het Vredespaleis alsnog op den Musschenberg te Scheveningen geplaatst te krijgen, als centrum van een Internationale stichting, „est en marche”.

De vraag is nu: welke weg moet worden ingeslagen om het schijnbare fait-accompli van Zorgvliet — immers door een nederlandschen begrootings-post van 7 ton bezegeld — alsnog ongedaan te maken?

Het schijnt een wanhopige strijd. Niet slechts toch heeft de wetgever gesproken, maar ook de taaie hollandsche onverschilligheid moet worden overwonnen. Terecht schreef het Bouwkundig Weekblad „*De Opmerker*” van 30 September 1905, naar aanleiding van de door de heeren Eykman en Horrix aangevangen worsteling:

„Wij Hollanders hebben een zekeren schrik voor groote plannen, in de eerste plaats uit hoofde van onze nationale voorzichtigheid. Een groot plan tot uitvoering te brengen eischt veel arbeid, veel onaangename arbeid vaak, en brengt veel gedoe, veel geharrewar, veel quaesties mede, welker oplossing meer of minder moeite kost, en wij hebben een hekel aan quaesties, die ons storen in onze rustige rust. Wij laten ons dus maar liever niet met groote plannen in, wij kijken er eens naar en vinden dat wel aardig, maar trachten dan toch zoo spoedig mogelijk ons de plannen en hun makers van den hals te schuiven, om in ons eigen benepen kringetje over te gaan tot de orde van den dag. Luchtkasteelen, anders niet — met deze woorden maakt men zich van de zaak af, zonder eens de moeite te hebben genomen te onderzoeken, waarop de kasteelen eigenlijk berusten, zonder zelfs getracht te hebben de bedoelingen der ontwerpers te begrijpen, zonder te bedenken dat een dergelijke conclusie blijk geeft van een lichtigheid van opvatting, die weinig strookt met de veelgeprezen voorzichtigheid; wij zijn niet meer de koene pioniers van de wereldbeschaving, die wij waren in de zeventiende eeuw. Andere natiën hebben ons sedert lang die taak uit de handen genomen, eerst de Engelschen, en thans zijn het de Amerikanen, die zich in wereldaangelegenheden wel het meest op den voorgrond stellen.”

Tóch zou ook dit bouwkundige blad zoo gaarne het Zorgvliet-plan alsnog zien afspringen. „Wel is die plaats bepaald” — schrijft het — „maar er is een keus gedaan die lang niet ieders instemming wegdraagt. Ook wij hebben die keus minder gelukkig genoemd en daarmede de meening uitgesproken van

de meerderheid der personen, die in deze tot oordeelen bevoegd kunnen worden gerekend."

Zoo is het. De meerderheid der bevoegde beoordeelaars, zoowel uit een volkenrechtelijk als uit een architectonisch oogpunt, verwerpt het met inbouwing bedreigde uithoekje van Zorgvliet. Want men bedenke wel, dat er geen *sprake* van is dat het Paleis, zooals de minister het in zijn wetsontwerp min of meer voorstelde, zou komen te liggen in het historische park, met *bchoud* van dat park. De meerderheid dan verwerpt dit Zorgvliet op zijn smalst, en toch wil het deftige Carnegie-bestuur Nederland en de mogendheden die misgeboorte doen aannemen als een welgeschapen dochter. Hoe dan nog aan een gezonder telg te komen?

Een deel der oppositie schijnt heil te verwachten van het exploiteeren eener door de Regeering gemaakte inbreuk op Carnegie's schenkings-akte. Zooals reeds vroeger gezegd, staat daarin dat het Nederlandsche Gouvernement een bestuur der stichting moet benoemen „under proper control,” waarmee niet anders kan zijn bedoeld dan *eigen* contrôle der Regeering. Nu is in de bij Kon. Besluit vastgestelde statuten wel een „Raad van Toezicht” aangesteld, waarin vier ministers zitten, maar die Raad is daarom nog niet de Regeering, hetgeen reeds afdoende blijkt uit het feit dat er *ook* zitting in hebben de voorzitters der Kamers, de vicepresident v./d. Raad v. State, de president en procureur-generaal van den Hoogen Raad, ambtenaren die heelemaal niet tot de Regeering behooren.

Hieruit schijnen nu bedoelde opposanten te willen ageeren tot nietigverklaring der handelingen van het Carnegie-bestuur, dus ook van den aankoop van Zorgvliet op zijn smalst. De heer Paul de Jong releveerde hetgeen in een architectengenootschapsvergadering van 24 Januari j.l. was gezegd in het weekblad „*Architectura*” van 3 Februari o.a. als volgt:

„De regeering heeft de gift van Carnegie aanvaard ten behoeve van een groot werelddoel: *den algemeenen vrede*, en zich daarmee verbonden de Carnegie-stichting onder *haar eigen contrôle* te houden; er schijnt nu grond voor de meening, dat de regeering die contrôle niet heeft; wel staat het bestuur der C. St. onder den hiervoren genoemden raad van toezicht,

maar de leden daarvan zijn weliswaar regeeringspersonen (niet alle. PB.) doch maken daarom te zamen nog niet de *Nederlandsche regeering* uit."

Het bouwkundig weekblad „De opmerker” verklaarde in zijn nummer van 10 Februari hiermeê geheel in te stemmen, en voegde er dan aan toe:

„Wanneer door den jurist op onwederlegbare gronden zou kunnen worden aangetoond, dat hier werkelijk gehandeld is in strijd met de schenkings-acte, dan zou daaruit niets meer of minder volgen dan dat de geheele instelling van de Carnegie-stichting en al de verrichtingen van haar bestuur als onwettig en inconstitutioneel te beschouwen zouden zijn.”

Het dagblad „*Het Vaderland*” van 20 Februari nam weder deze opmerking van de *Opmerker* zonder eenige commentaar over.

Dit nu is m. i. een volkomen dwaling. De heeren verwarren publiek recht met privaat recht. Van „onwettig” of „inconstitutioneel” kan hier geen sprake zijn. Omdat Carnegie de Regeering heeft verzocht een bestuur te benoemen van zijne stichting, wordt deze stichting nog geen staatsrechtelijke instelling. Als A en B twisten en de Regeering verzoeken een scheidsrechter te benoemen, dan blijft niettemin hun geschil volkomen zijn civiel-rechtelijk karakter behouden. Heeft nu de regeering den scheidsrechter benoemd in strijd met een of andere bij de dading daarvoor gestelde voorwaarde, dan zal een der partijen de nietigheid der onder die omstandigheden door den scheidsrechter gegeven beslissing kunnen pleiten. Zoo is het precies ten aanzien der Carnegie-stichting. Carnegie zou, op grond dat het Bestuur (Raad v. Toezicht) zijner stichting niet beantwoordt aan eene der voorwaarden waaronder hij $1\frac{1}{2}$ millioen dollars voor die stichting heeft beschikbaar gesteld, die som kunnen terug eischen, zelfs al heeft hij voor zich en zijne erven voor immer van daarvan afstand gedaan, want ook deze afstand geschiedde onder de bedoelde voorwaarde. Naar wij echter zagen is Carnegie tot zulk een optreden allerminst bereid, wil zich zelfs met de geheele quaestie, die hem sinds lang heeft ontstemd (al schreef hij steeds beleefde antwoorden aan Regeering en Bestuur) niet inlaten en niet meer in Nederland komen voordat het Paleis er *staat*. Uit-

lokken door een derde, die buiten de partijen staat, eener verklaring van strijd met de constitutie of de wet is dus absoluut uitgesloten. Maar het eigenaardigste is nog wel dat, ook al ware dit mogelijk, juist voor *die* handeling, die men speciaal met nietigheid zou willen treffen, den aankoop n.l. van Zorgvliet op zijn smalst, strijd met de schenkings-akte *niet* zou kunnen worden ingeroepen, aangezien deze dubbel en dwars is geschied onder contrôle der *Regeering*, die immers het ontwerp om daartoe 7 ton te bestemmen bij het Parlement heeft ingediend en verdedigd.

Tot vernietiging van het Zorgvliet-besluit ageeren op grond der incorrecte handelwijze der regeering, kan dus niet in aanmerking komen. Wel zou daarin aanleiding liggen voor een interpellatie in de Kamer, om er op te wijzen dat de Regeering door die huiverigheid om zelve als contrôle-lichaam op te treden niet loyaal heeft gehandeld tegenover Carnegie, die dit toezicht heeft bedongen als de deugdzaamste waarborg voor besteding van het geld tot zijn werelddoel en thans alleen door kieschheid wordt weerhouden om tegen zulk een afwijking zijner schenkingsakte te protesteeren. Het gevolg hiervan zou dan wellicht zijn, dat de tegenwoordige regeering, met wijziging der statuten bij Kon. Besluit, den „Raad van toezicht” ophief en zelf dat toezicht aanvaardde, maar de aankoop der Zorgvliet-punt zou er niet minder een voldongen feit door blijven.

Er moet dus worden geëgeerd op andere wijze, en dit hebben ook de heeren Eykman en Horrix ingezien. Zij achten zelfs zeer terecht Carnegie niet eens meer den man, die hier in de eerste plaats zou kunnen helpen. Want, zeggen zij, al werd eens op zijn aandringen besloten, het Vredespaleis alsnog te zetten op den Musschenberg, en al stelde hij een 50 tal millioenen — voor hem een peulschil — beschikbaar om daaromheen te doen verrijzen een complex van instellingen voor Internationalisme — wat zou dat nóg geven indien niet van te voren de zekerheid bestaat dat de internationale beweging dáár haar centrum, hare hoofd-congressen, dezer voorbereiding en de vastlegging hunner resultaten, hare bibliotheken, musea, toepassings-instituten, model-scholen, -fabrieken, -arbeiders-woningen etc., etc., wil vestigen? Wel hebben de heeren

E. en H. in hunne menigvuldige aanraking met hoofdmannen dier beweging 1) de overtuiging gekregen, dat het plan voor zulk een World- Capital te Scheveningen hun uiterst sympathiek is, maar een openlijke uiting van dit gevoelen, een soort gezamenlijk manifest, dat het Nederlandsche Parlement en Volk als een vreugde- en eere-boodschap zou kunnen worden voorgelegd, hebben zij nog niet gegeven.

Op het verkrijgen van zulk een manifest, zoowel van de beroemdste europeesche internationalisten als van de beroemdste europeesche bouwkundigen, is thans naar ik meen het streven der twee onvermoeide Hollanders gericht. Over de wijze waarop zij dit trachten te verwezenlijken is het thans nog niet de tijd om in bijzonderheden te treden. Mochten zij in dit voornemen slagen, dan is de verdere weg aangewezen. Het kan haast niet anders of met zulk een document in handen zouden een of meer leden onzer Tweede Kamer gebruik maken van hun recht van initiatief om een voorstel intediennen:

1°. het toezicht over het Bestuur der Carnegie-stichting, ook als daad van loyauteit tegenover Carnegie, alsnog te trekken tot de Regeering;

2°. met intrekking der subsidie-wet van 7 ton de Regeering te verzoeken, krachtens dat toezicht den bouw van het Vredespaleis op de Zorgvliet-punt te voorkomen en hiervoor in de plaats domein-grond afstaan op en om den Musschenberg.

De finantieele en rechts-gevolgen zouden dan deze worden. De Maatschappij-Park Zorgvliet zou recht behouden op f 700.000 voor hare 6 hektaren grond; het Bestuur der Carnegie-stichting zou wellicht, met eenig verlies, dien grond voor bebouwing kunnen verkoopen; daarentegen zou de Regeering haar den domeingrond in de Waalsdorpsche duinen kosteloos afstaan.

Ook zou onder deze omstandigheden, bij gezamenlijk protest namelijk van europeesche beroemdheden op architectonisch

---

1) Ik wil hier eenige der kopstukken noemen: William Mac Dowell en Richard Bartholdt in de Ver. Staten, Randal Cremer, William Stead en Sir Thomas Barclay in Engeland, Passy en baron Descamps in Frankrijk, Leo Tolstoj in Rusland, Björnstjerne Björnson in Noorwegen, Bertha von Süttner en Apponyi in Oostenrijk, Mevr. Selenka in Nederland, Albert Gobat in Zwitserland, Fried. Moch en Barth in Duitschland.

gebied, de prijsvraag voor een paleis op den Zorgvliet-uithoek wellicht mislukken.

Indien dan ten slotte een onzer *Nederlandsche* verlichte mannen, tevens millionair, zich aan het hoofd wilde stellen van een invloedrijk consortium voor de Internationale Stichting te Scheveningen, en met een ruime gift den grondslag leggen voor het daarvoor noodige kapitaal, dan zou zonder twijfel uit alle streken der wereld de aanvulling van dat fonds toevloeien en door de energie van twee Hollanders mettertijd een, zoowel voor Nederland als de geheele wereld, grootsch werk zijn tot stand gebracht.

UIT „NAAR HET LEVEN” ¹⁾

DOOR

MAURITS UYLDERT.

I

1.

Toen ik een moede zwerver was dje ging,
tredend door 't winter-woud, vermoeid in duister
en niets meer wenste dan dat witte luister
van sneeuw me omstoof, dood-dekkende me omving

— de koude stond staal-zilverig daar buiten,
licht-nevel dreef in bleke misten uit
en duisternis had reeds den dag gestuit —
zag ik Uw huis, en licht, licht door de ruiten!

2.

En in mijn hart nog twijfelmoe en weemoed-
doortogen viel een zonderlinge vreugd:
een wens, een waan, een wanhoop aan mijn deemoed,
en toch... zou 'k vinden wat mijn hart verheugt?

Zou ik ontmoeten mensen die beminden,
van haardvuur rode warmte voelen gloeien,
der ogen zachten lach, der stemmen boeien
en vreemde vragen rustig ondervinden?

---

1) Ter perse bij W. Versluys.

3.

Gij zijt tot mij getreden in de hal.
 Rank, rijzig stond Ge, en in Uw glimlach zacht
 naamloze tederheid als peinzend lacht
 moeder tot kind. Over den donkren val

van Uw fluwelen kleed hing blank en gouden
 weelde van haren waardoor bloeme-banden —
 en op mijn schouders legdet Gij Uwe handen
 die met Uw glimlach minnend leiden zouden.

II

1.

Uw woorden gleden door de stille kamer
 zacht vallend, klank na klank —
 wonderlik ruiste door dit klank-gestamer
 tot U, diep in mijn ziel, mijn dank.

Ik die mijn wezen wanhoopsvol verloren
 en onhervindbaar meende, vond in U
 dit wezen weder, 't werd in mij herboren,
 kinderlik, onbeholpen, schuw.

Mij droeg Uw stem dit toe: dat alle mensen
 verscheiden zijn en der verscheidenheid
 van mijn gevoelens allen, mijner wensen,
 ook worden toegeleid.

„Breng de genegenheid van één tot velen:
 van velen komt u liefde-neiging toe —”
 Zuster in liefde, liefrijk helen
 Uw woorden 't hart mij, wond en moe.

2.

Gij bracht mij tijding van wie verre strijdend
 wond vallen — en niet opstaan dan ten dode:

die offren zich en eigen harten boden
tot sterven, dood van anderen vermijdend.

Gij bracht mij beelding van de gezichten
die buiten aarde en hemel in ons rusten:
schone waarheen wij onze harten richten,
schuwbre die kwelling zijn, ons ónbewuste.

Boodt Gij mij daarin waarheid van mijn wezen,
mij die den oorlog in mijzelf volstreed . . .
Is met Uw stem klaarte in mij gerezen,
licht in mijn leed?

3.

Mijn donkre ziel is als een zwarte vogel
langzaam neerstrijkend in het gulden graan:
mijn wil is nu de scherp-gemikte kogel
die zal dien vogel in het hart verslaan.

„Uw ogen zijn nog jong, herdenk de jaren
toen gij in bed bij 't schemerlampje laast
Thomas à Kempis en zijn licht verklaren
uw wezen liet, gij dromer en verdwaasd”.

Mijn ziel is als die onbewogen molen
die dekt zijn schaduw op Uw bloemen neer:
mijn wil is waar verlaten wolken dolen,
als verre wind die wendt geen wieken meer —

„Ik zie het leven in uw ogen bloeien,
ik ken uw leven van den oorsprong af,
ik weet den tijd en ligplaats van uw graf,
ik weet de tijden die uw wil ontboeien”.

4.

De wijsheid zocht ik moeizaam: boek en bijbel
en oude perkamenten en de werken

van eeuwen-dode vromen — ach, die zerken
zwijgen en droeven mij als ik hun rij tel.

Door grauwe misten vielen volle klanken
van 't karillon uit eeuw-vergrijsde toren —
droef zat ik, eenzaam, luiding in mijn oren
maar mat mijn ziel van 't wijdingloze wanken.

Toen hoorde ik buiten in de weien lachen:
een vrouwe-stem, een helder rank geluid:
ik boog mijn moede hoofd het venster uit:
zag rode daken, dorpsrood onder vlaggen,

zag joelend volk, jolende vrouwen, kind
met kind vereend, meisje met vrijer uit:
stom stond ik en begreep niet wat verluidd
dit leven dat ik in geen boeken vind —

5.

„'t Leven wil daden, bloei die werkt naar buiten:
Als bloemen voor een venster: tot de ruiten
richten zij kelk en blad en zoeken zon —
Zocht zo uw hart de daad niet en begon

in uwe ziel te roepen niet verlangen,
langen en lust om uit uw eenzaamheid
te treden in rijkre gemeenzaamheid
met andrer zoeken, wanen, vreugd en bangen?

En was 't die onrust niet die lust verstoorde
en 't vrede-stichtend leven in u stremde?
Waart gij de dwaas niet die het roer omklemde,
de steven richtte naar het dode noorden

daar ge achter u der zuiderzoelten zachte
bloem-wuivingen, de veelbegeerden liet?
Stortte gij zelf in 't vuur de laafdrank niet
waarnaar uw hette-droge keel versmachtte?”

IV

1.

Het woud was avondlik duister
zo zwoel, zo stil ...
Geen zoeving van koelte verruiste
geen twijg-getril ...

Eén vogel zong toen, even,
zo stil, zo droef ...
dat in mijn hart 't zacht beven
zich zinkend groef.

2.

Hoe was mijn leven eens blijde
zo stil, zo zoet ...
Geen zoekende twijfel ontwijdde
mijn blank gemoed ...

Eén leef-klank luide klonk er
zo diep mij door
die hard ik door dag en door donker
hivrende hoor —

3.

Ik zag de stad, de ranke spitse' omgrepen
wazige walmen onder bleke zon ;
flauw nevelden eenzame zonnestrepn
neigend ter kimme daar de nacht begon. . .

Ik zag de stad die schudde uit hooge slurfen
roetige adem in grauw-vale lucht —
Zou ik, moed van mijn hart, de intrêe durven ?
Laat ik dáárvoor der wouden zacht gerucht ?

Botsende trein slangde langs harde sporen
en felle lichten vielen bleek en mat ;
der menschen schreeuwen raasde in de oren
van wie, laas, in zichzelf geen stem bezat.

En karren ratelden over de keien,
sleur ging van mannen onder mat-bleek licht —
en moede droefnis deed mijn ziel omspreien :
Leven, waarheen hebt gij gericht !

4.

Hier zijn de lichte hallen
waar wiegen vrouwen, zacht en rank,
waar helle klanken schallen,
en armen reiken bleek en blank.

Hier zijn de zwoele geuren
van vrouwenhaar en rozen rood,
hier dartelen de kleuren
van zijde en bloeme op borst ontbloomt.

Hier zweven koele tochten
en ruist muziek op ritmen licht
en armen, zwart, ombochten
slanke gestalten zonder wicht.

Hier duizelen de harten
en ogen staren moe en dood —
die lachen waar de smarten
dekken de rozen blank en rood.

Hier zijn de lichte hallen
waar slanke armen buigen blank,
waar vreugde-klanken schallen,
waar wiegen vrouwen bleek en wank.

5.

Dit zijn de donkre mijnen
waar schâuwen walmen, grauw en zwart
en toverig verdwijnen,
waar alles vlucht en niets meer mart.

Hier gaan de donkre tochten,
gestalten, bleek, met moe gebaar:
de troosteloze krochten
doorzoeken zij met spa en baar.

Hier delven zij de stenen
van licht en lief en zonne heen;
zij werken zonder wenen
in ruwe smetstof, koude steen.

Zij delven in de schachten
naar schatten, stadig, jaar en dag;
zij zwoegen en versmachten
nog voor één hunner 't licht herzag.

Dit zijn de donkre mijnen
waar schâuwen walmen, grauw en zwart
en troosteloos verdwijnen:
de mijnen van een mensenhart.

VI

I.

Nu zwerf ik vrij van huis en hof
en vrij van vrouw en vriend:
mijn hoofd draagt in mij liefdes-lof,
mijn hart de smart verdiend.

Mijn ziel is nu een eenzaam man
die dwaalt en glimlacht, weet niet wat
hij in zich denkt, hij in zich kan
of wat hij schoons bezat.

2.

„Wat wilt ge, vreemde en glimlacht niet
daar u mijn lach gemoet?
en daar u raakt mijn lente-lied

van vreugde schreiens-zoet?
Waarom blijft ge in mijn park alleen
en leunt zo droef en denkensmoed’

tegen dien boom wiens blad-gewezen
ruist op den wind, en in mijn hart
die weedom wékt en zégt meteen

die zwijgend achter ’t oog u mart?”

3.

Bekend is mij Uw stem, o vrouw —
toch dooft ze niet wat smart
mijn leven en mij dekt in rouw. . .

Waarom ik tot Uw oog niet lach,
waarom ’k tot U niet komen zou?
Daar ik het zilver licht niet zag

dat Gij mij duidde — en arm als tóen
en twijfelmoe door nacht en dag
droom-ogig ween, en voel verblôen

mijn leven, arm en endig. . . .

4.

„Ziet gij die digitalis daar?
Die toornt omhoog en klokjesrijk
en wit en stil, doodstil en klaar

wacht zij, der bijen doel en wijk,

die kruipen in de klokjes op
en gaan, het komen niet gelijk.

Zij dragen op hun rug en kop
wat schoon en stil de bloem hun liet,
zij bergen 't in hun raten op:

zij gaf het hun en 't deert haar niet.”

5.

Als bomen, wen een lome wind
avondlik wuift hen, en het riet
de slaapzang zingt — de nacht begint —

zó stond, zó sta ik nu daar 'k weer
mijn liefsten in mijn geest hervind
die 'k alles gaf, dien keer bij keer

mijn ziel toevloaide, en die dan
mijn vriendschap, liefde, meer en meer
bedovend, mij, een eenzaam man

verlieten, arm, ellendig.

6.

„De bloeme die haar honing geeft
en zelfs der bij geen dank-kus vraagt
maar gevensblij haar schoonheid leeft

en wacht den dood en 't lot niet klaagt —
die bij bij bij haar sappen vrij
laat roven — en der zonne draagt

haar dank toe in der schoonheid wij-
ding — evenzo o mens van kracht
geve aan het leven dáden gij

en daadvreugd zij u dank en pracht.

7.

„Gelijk de bloeme ongezocht
 het ongekende onverwacht
 der bij ontvangt die stuifmeel brocht

van meeldrade' in zijn haarge pels
 en 't aanstrijkt waar de stamper bocht
 die reikt naar zon van uit zijn cel,

vrucht-zoekend, leven, zonne-duur ;
 zo reikt u liefde en vriendschap wel
 de vreê en vreugde; en wonne, puur

gelúk in 't hart u vrúcht-zet,”

8.

O hoe verlangde ik menigvoud
 en schreide daar in nachten naar —
 maar vrees nu ik word dof en oud

voor 't in mij uitbot kleuren-klaar —
 de zuiverheid der schenkings-vreugd,
 de sterkte van het geven, waar

dit, vreesloos, ook door smart verheugt
 en dit de smart terneerslaat nóóit:
 een stam die buigt wen storm omvleugt,

sneeuwblankheid die geen zon ontdooit.

9.

„Daar zijn er in wier ogen-diep
 de liefde als een vochtig licht
 zacht uitglanst — en wie 't leven liep

in de oren met een hard en dicht

geraas zodat hun lust bij lust
breekt, en omduistert het gezicht...

Maar zie hoe schoon zij, groot in rust
hun leed verhullen: jong en stil
blijft ongebroken, ongeblust

de oogglans van hun liefde-wil.

10.

„U, daar ge in het leven kwaamt
— zoals in parel-blanke plas
die hemel-spieglend in zich saamt

leven van licht en kleur, een ras
killende wolkenschaduw — zo
viel waar uw ooglichts klaarheid was

de doffe rouw — ternauwernoo
glimlacht uw mond nog... zachtjes trilt
uw ooglid, daar beeft leed in, o

deert niet één stem uw harte-stilt'?

11.

„Maar zoals een die lang-tijd leed
de smarte die het leven baart —
smart die hem alle vreugd vervreest,

de heugnis dooft door 't hart bewaard —
een zwak geluid hoort, zang, reliëf
voorhener liefde en hem verklaart

nog wéér het oog bij die muziek
met tere liefste eertijds gehoord
en wenend als bij klaar kantieck

weet hij zich in geluks-herboort' —

12.

„— en wenend rust daar in zijn oog
de glans-door-tranen, die is meer
dan schoonheid die de vreugd bewoog;

van liefde sterk, van vroomheid teer,
van eeuwigheid die in de rust
droever vergetelheid de keer

van vreugde uit den droom gekust
en dier stâag wisselen besluit:
daar drijft achter dien glans de lust

van liefde aan Leve'- en Daad-geluid —

13.

„— zo valt verwaasdheid van uw oog
wanneer ge weet wat leven is:
een goudschijn die elks oog doortoog

en door elks hart gedreven is,
die schittrend hier en glansloos dáár,
maar onverzwakt gebleven is

en in een sproeisel hel en klaar
van uit uw ziel ontyonken zal
dat uw gemoed, nú zwak en zwaar,

zingen zal bij dien vonkenval.

14.

„En zo komt vastheid in uw hand
en glans in 't oog dat wenen leed,
een glans die lichtend breekt door band

van nevel die u scheiden deed:

Ziel van úw ziel; wat ín u leeft
van ándrer leven — die dan breed

uw geest omvloeit dat in u beeft
wat mensen siddren doet en pijnt:
ziel van Gods ziel is al wat streeft

en dat zich strevende verreint.”

VII

5.

Zie hoe de ranke schepen
die kantel-zwaar van zeilen zijn,
en breedre — hoe omzwepen
de golven hen, zo groot zo klein.

Zij dobbren of zij heffen
de logge steven hoog in lucht,
zij wiegen of zij treffen
zwaar ploffende der golven vlucht.

Zij wapperen de vanen
op vlage-vlugge zeeënwind
die drijft langs natte baan hen
die werelden aaneen verbindt.

Zij leven en zij streven
op éne vlakte en veel-vereend
voor-kruisen zij en weven
loopgang waar zee in stormen weent.

Zij zwenken en zij zwaaien
naar énen wind, naar énen stroom —
zwijgend en zonder praaien
doorglijden zij hun lichten droom.

6.

Vooglen, vleugel-vlugge
met uw rappen slag,
wentel-wiekt terug en
heen gij dag aan dag?
zilvrend in den keer en
grauwend aan het strand,
stijgend roepend weer en
zijgend op het zand.

Krijssend kringt ge om en
drijvend op uw vlucht,
waar de golven drommen
schiet ge uit de lucht,
drijft, gevouwe uw vlerken
langzaam in der zee
zonnevonkend sperken
met de deining meê.

Vooglen zilver-zonnig
levend in der lucht
waaïng, koel en wonnig
zomerzoel genucht —
zwevend langs de baren,
wijkend voor den wind
lijk de dorre blâren
wen de krabspin spint.

Vooglen, zachte, ranke
vleugel-lichte dracht,
zwenkend slanke, blanke
noorderstranden pracht —
die het duin besneeuwen
plekkend zee en zand:
zilver-donze meeuwen
van mijn eenzaam strand!

VIII

1.

Wij dwaalden door den tuin der weeen
waar ritsel-ruisend wenen hing
en waar mijn oor het zuchten ving
dat treurde over kruinen-zeeën.

Wij zagen vrouwen, hoofd-verhulden
die wenend bogen en niet beurden
beschreide ogen, moegetreurden
naar 't avondlike hemel-gulden.

Wij dwaalden door de smalle lanen
daar in de velden leliën stonden,
mat-blanke bloemen — waar wij vonden
in strakke vijver zwarte zwanen

die niet bewogen, levenloos —
en bleke rozen die niet geurden
stonden er rond — beweegloos treurde
op vijvervlak één waterroos.

2.

Daarneven lag de tuin van vreugde
van Leven, kleurig, zondorgloed
daar, schaduwloos, fonteinbesproeid
de bloemen rezen, zoelte-omvleugden —

Die uit het donker opwaarts streefden
uit donkere zaden in kille aarde
waarlangs de regen sloeg en waar de
lente-zonne op zonk en beefde —

slank-stenglig rezen en staan nu rank
en wiegen in den wind bewogen
zomerdoorzoelde, geurdoortogen
lichten-lucht, hel, blij en blank.

IX

I.

Mijn vrouw, mijn kind, mijn huis, mijn tuin, mijn bloemen,
mijn vriend die gaf dier bloemen zaad den dag
voor 't kindje werd gebaard: dat Lente mag
wekken die bloei van kleur en 't kindje omroemen —

Liefsten van al en liefste omgeving mijn:
leven dat in mijn leven werkt en barend
volten van lust opdraagt, en zacht omwarend
mijn leven weefde in weefwerk sterk en fijn;

ligt blij in mijn gedachten, lente-teder,
zonnig en zeker in een gulden schijn —
Vreugde waarin mijn ziel en ogen zijn
draagt ziel door 't oog op 't leven rond mij neder.

En in die vreugde ligt mijn wereld zó:
woeling en onrust zijn in rust vergleden ...
ruisende tochten niet mijn hart ontvreden ...
droefheid en dood wondert ternauwernôo.

„Het Hunnekink”

'04—'05.

LENTEKOMST

DOOR

H. DES TOMBE-DRABBE.

De zachte witte lente komt nu aangedreven,
Ik zie haar luchtig over de aarde gaan,
Uit langen sleep van zilvermist geweven
Komen verwonderd kleine bloemen staan.

Uit ijle boömen zingt een vogel even
Een enklen toon, en langs mijn oogen gaan
Bloemzacht de dingen uit mijn eigen leven,
Die 'k nooit zoo schoon en innig heb verstaan.

Ik weet dus nu: idée alleen is waarheid:
Schijnen der dingen, niet der dingen zijn;
Neen, dat is niets, want in de wondre klaarheid

Van deze lentevreugde is 't zijn volmaakt.
Zoo leef 'k in wissling van genot en pijn,
Want schijn is wat ons diepste 't innigst raakt.

DE VREEMDELINGEN

DOOR

ARTHUR VAN SCHENDEL.

Er was laat dat jaar weer zeer veel sneeuw gevallen. De gehuchten, die over de glooiingen elkander kunnen zien, torenspitsen en wat dakjes verspreid, waren toen wonderklein, omdat de hooge bergen in hun witte pracht veel grooter en veel stiller waren, van boven tot in de verre dalen waar de schaduw langer toeft. De boeren bleven thuis, maar een herder, gewoon aan 't dwalen, vertelde toen reeds van de vier kinderen met hun roode mutsjes, die langs den heirweg zwierden, moeizaam door de sneeuw en altoos zingend, en bij het avondschemeren, dan hier dan daar, schuchter voor een deurtje stonden, tot de goede huisman verschrikt en hoofdschuddend van zorgzaamheid hen binnenliet. Dan zaten zij stil voor het vuur, twee knaapjes en twee zusjes wat ouder; zij verstonden de landstaal niet, de oudste antwoordde met gebaren en de kleineren glimlachten verbaasd. Des ochtends vertrokken zij weer, hand aan hand, de huisman wist niet waarheen — zoo waren zij hier en ginds en verderop geweest, maar zij keerden soms in het zelfde dorp terug.

Er werd verhaald van een vrouw, die toen de kleine vreemdelingen in haar woning sliepen, een kind kreeg zoo schoon en zoo volmaakt van aangezicht, dat de ouders en de geburen niet wisten hoe zoo iets kon bestaan; er werd van een weduwe verhaald, die terwijl zij vertrouwelijk bij haar aan de tafel zaten, een tijding ontving zoo verheugend, dat zij weer om langer leven bad. En de menschen vroegen elkander wat zij dachten van die vreemde kinderen, zij zeiden veel, maar

trokken aan het einde hunner woorden hun schouders op.

En eens kwam de voerman uit een zeer vergelegen dorp, zeggend dat hij den vorigen avond, terwijl hij voorzichtig zijn paarden aan de hand den steilen weg af leidde, fijne stemmen had hooren jubelen in het donker; hij had telkens en luid geroepen, dat de bergen zijn roep herhaalden, en geluisterd naar het kraken van de sneeuw onder kleine voeten, maar zij waren ongetwijfeld op den anderen weg geweest, beneden, want daar had hij dien morgen, bij het kruis dat voor den afgrond staat, een doode vrouw gevonden, en men dacht daarginds, dat het hun moeder was die de kinderen zochten. In al de gehuchten van die vreedzame bergen, in al de huisjes spraken toen de lieden goede en droeve woorden over die kleinen, overal wilde men ze wel bij zich houden tot de sneeuw gesmolten was; de goedhartigsten sloten zelfs de deur wanneer zij in de vroegte weer naar buiten wilden, maar dan stonden zij te wachten naast elkaar, den ganschen morgen, en hun donkere oogen, onnoozel en ernstig als van angstige diertjes, smeekten zoo dat de huismoeder, een onverwachte traan afwischend, vooral de allerkleinste zorgvuldig in de warme doeken wond, ze kuste en nastaarde met kammervol gemoed. En als zij, nauwelijks buiten, het pad afdaalden waar de sneeuw wat weggeruimd was, hieven de knaapjes, beiden even klein en even mager, het eerst hun liedje weer aan, de twee grootere meisjes, zij waren zes of zeven jaren, vielen lachend in — het was een wonder wijsje in een onbekende taal, en die behagelijk in de binnenkamers zaten trachtten 't zachtjes na te neurieën. Maar de oudste zweeg ook soms, rond ziende naar alle zijden, de dorpers herhaalden dan, dat zij gewis hun moeder zochten.

Zij waren bij een bejaard man eens des avonds in zijn hut aan den zoom van 't pijnbosch; zij sliepen op zijn bed daar hij geen ander had, er was haast geen plaats voor alle vier. De man zat bij zijn vuur of liep somwijlen buiten in den blanken nacht; er waren weinig sterren in den hemel, toch leek het of er een licht over de machtige bergen dwaalde, of er een glans in de dalen gleed, het was zoo zonderling of het niet waar was. Maar de oude wist al zoo lang dat wie in eenzaamheid leeft meer en schooner dingen ziet dan andere

menschen. De bergen stonden dezen nacht ontzaggelijk van de stilte. En als hij weer binnenkwam ontwaarde hij in den warmen vuurschijn over het bed de vier gezichtjes dicht naast elkaar, zij lachten in hun slaap, en hij begreep dat hij voor het eerst het ware lachen zag. Een lange poos stond hij in dezelfde houding, zich een tijd herinnerend dien hij zich nog nooit herinnerd had; maar het kan ook zijn omdat hij veel alleen was, of wel omdat hij waakte, of wel omdat hij al zoo oud was, dat hij aan ongewone dingen dacht. In den morgen toen zij wakker waren gaf hij hun te eten en te drinken, maar hij sprak niet. En toen zij heen trippelden, licht en langzaam zooals de zon over de bergen gaat, en hij hun stemmen niet meer hoorde, leide hij zich op zijn bed en sliep voor eeuwig in.

Eindelijk begon het te dooien. Het was gevaarlijk langs de smalle wegjes, omdat de sneeuw in zwaren val onverwachts naar beneden stortte; de stroompjes werden boordevol en bruisten schuimend over de steenen. De torenspitsen alom, hoog en in de laagte, glinsterden weer van de frissche zon, de huisjes waren ook weer zichtbaar, en uit het dal steeg in de vroege uren een zacht gerucht op, geluid van vee of bijgeval een belleklank. Maar toen alleen nog de allerhoogste toppen wit waren kwam de nieuwe blijheid ook in de dorpen boven, de jonge boeren lieten hun zwepen lustig klappen op de maat, de ossen gingen traag en de wielen knersten.

De kinderen werden op meerdere plaatsen gezien, ook op de markten der dorpen in 't dal. Maar meestal zwierven ze in de hooger oorden waar verder uitzicht is. Men zag ze soms, elkander helpend, de oudste voorop, het steilste pad bestijgen, heel in de verte, en rond turen met de handen aan 't voorhoofd; men vond ze ook een enkel keer bij het kruis dat aan den afgrond staat. Zij waren altijd blij en lieten elkander zelden los.

En in dien tijd toen de eerste vogels over de hellende velden kwinkeleerden en de doornenhaagjes weer groen ontloken, gebeurde datgene waar thans nog over gesproken wordt, het gebeurde met twee menschen, kort na elkaar.

Het eerst met een vrouw, die woonde in het gehucht, dat het langst van den dag in de schaduw ligt. Zij was jong reeds

zwaar beproefd, sommigen zeiden, dat zij al jaren op haar minnaar wachtte, anderen geloofden dat zij een zinnelooze was. Zij placht van den vroegen ochtend aan het onstuimige water te zitten dat naar de verre landen stroomt, zij wierp er, op die zelfde plek gezeten, dorre blaadjes in, toezien hoe zij snel verdwenen, uren achtereen, tot eindelijk fonkelend het water het laatste zonlicht ving. Haar vader stond soms over zijn muurtje daarboven naar haar te kijken, hij liet haar stil begaan. Zoo zag hij op een morgen dat de kinderen naast haar zaten, een meisje en een knaapje ter wederzijde; en hij was verbaasd, want zijn dochter scheen te spreken en de kinderen antwoordden haar, dikwijls knikkend met hun hoofden, hij kon hun zachte stemmen hooren in de zachte voorjaarslucht. En hij was nog meer verbaasd, want zijn dochter zong, zong met zuiver geluid, terwijl de kinderen telkens naar het zuiden wezen, dat was de andere richting dan waar het water heen stroomde. Dan zag hij hoe zij ze kuste alle vier, de kleinen gingen huppelend heen en zij kwam naar boven, haar wangen bloosden, haar oogen glansden, en toen hij haar omarmde voelde hij het kloppen van haar hart. Zij zeiden geen van beiden wat hun ontroering was, maar zijn dochter vroeg hem over die kinderen te waken zoolang zij in dit bergland zwierven, zoolang zij daar op hun moeder wachtten — en hij voelde louter vreugde dat hij haar stem weer hoorde. Dienzelfden middag verliet zij het gehucht, naar het zuiden gaande. Men hoorde kort daarna, dat zij een minnaar vond en zeer gelukkig was; haar vader, die veel gereisd had in de steden, zeide dikwerf, over dien ochtend sprekend, dat er inderdaad wel menschen worden geboren, die in waarheid meer dan menschen zijn. En al de lieden in de streek geloofden toen, dat die kinderen geluk aanbrachten.

De tweede maal was 't een jonkman, die 't land verliet omdat hij met ze gesproken had. Hij was een boerenzoon, een zeer goedhartige jonkman. De kleine boomgaarden stonden toen al in bloei, er waren al blatende lammeren. Hij had het zingen gehoord en was de kinderen gevolgd een heel eind ver den stijgenden weg op, langs de bergweiden waar de koeien graasden met de klingelende bellen aan den nek. En onder een lindeboom waarvan het fijne loof lichtkens bewoog

in de namiddagkoelte, stonden zij stil, de twee kleinste wenkten den jonkman zoodra zij hem zagen en hij kwam bij ze staan in 't lommer. Toen hij de vier gezichtjes vertrouwelijk zag kijken besepte hij pas, dat zij zijn taal niet verstonden, maar hij wilde hun toch iets vragen: hij noemde zichzelf, hij noemde den lindeboom, hij noemde de rozige lucht, dan wees hij naar het oudste meisje — en zij noemde haar naam. Die jonkman ging toen starend verder met zijn gelaat omhoog gericht, de kinderen zetten zich onder den lindeboom neer en lachten weer. Hij nam zijn stok en zijn reiszak nog dien zelfden avond en vertrok naar de groote wereld; men zegt dat hij een dichter is geworden enkel door 't hooren van dien naam.

En allengs vergat men op droeve wijs over ze te spreken. Het geviel wel, dat een verstandig man aan de vreemde vrouw herinnerde, die in den winter gevonden was, en het beter achtte dat men den kinderen beduiden zou toch naar hun land terug te keeren. Maar niemand wist met zekerheid te zeggen of zij inderdaad hun moeder was; men meende ook dikwerf opgemerkt te hebben, dat zij zwegen en tuurden wanneer een wandelaar uit de verte kwam — wie wist of zij niet hun vader aan den heirweg wachtten? In waarheid voelden velen, dat het een verlies zou zijn als zij uit die streek verdwenen, maar dit gevoelen sprak niemand uit. De vrouwen die bezig waren in den zonnigen binnenhof lieten somwijlen even hun werk staan en traden aan den weg om naar beide kanten uit te zien; jongens, die voor de school aan het spelen waren, gaven den kinderen een tol, een prentje of andere snuisterij, de meester stond over zijn haag te knikken, en een heel klein kleutertje liep wel een eindweegs met ze mee. Een minnend paar, dat glimlachend in het schemeruur dwaalde, bleef in ernstig zwijgen staan, wanneer met slaperig gemompel de vier roode mutsjes voorbij gingen in de stilte; de minnaar staarde en zijn meisje hield hem vast, zij zagen onverwachts, aan de kleinen die zonder groote waren, dat er iets ontbrak in het menschenleven, en het was alleen door de rust van den avondhemel, dat in hun harten geen weemoed kwam.

Toen werd het zomer, het laatste licht was nauw over de bergen verdwenen of over de andere bergen rees een nieuwe

dag. En uit de verre landen, uit de landen beneden, kwamen de zomergasten weer, zij bleven een poos of gingen voorbij. Vier kinderen bestegen den heirweg dicht naast elkaar, en daalden en stegen dan weer met een liedje en een lach, hun stemmetjes klonken hooger, hun wangen waren rood. Zoons, dochters, en ook zij die geen ouders meer hadden, maar daar geboren waren, kwamen en zagen hun bergen terug, de goede bergen weerklonken van vroolijkheid, van het jodelen der meisjes en mannengeroep, en des avonds van huppelmuziek op de vedels.

Maar in het schoonste van die zomervreugde, in het warmste van die lange dagen, ging er plots een mare van huis tot huis, van het laagste gehucht tot het hoogste — een van de kinderen was er niet meer, het tweede meisje, dat het meeste lachte, was er niet, en de anderen antwoordden niet op de vragen, omdat zij niet begrepen dat men naar haar vroeg. De mannen brachten hun haken en koorden en lieten zich zakken in de gevaarlijke kloven; één, een zeer moedig man, daalde zelfs in den donkeren afgrond neer en kwam pas laat des nachts weer boven, zijn vrienden stonden gereed om te juichen, maar hij had niets in zijn armen. Overal werd gezocht, dagenlang, doch men vond haar niet. En de kinderen, nu met zijn drieën, zongen even blij en even hoog als voorheen, er was geen verschil in hun lied te hooren. Alleen zag wie ze lang gadesloeg, dat de oudste vaker stil stond om rond te turen.

Het was vreemd. Men giste veel, men sprak soms veel, men wist niets. Er waren er wel, die elkander vroegen hoe 't toch kwam, dat een iegelijk in die streek van ze was gaan houden. Een bijgeloovige sprak van voortekens; de vader van de jonge vrouw, die naar het zuiden was vertrokken, zeide glimlachend, dat het kind immers ook daarheen was gegaan; een dreamer liep nog te zoeken op eenzame paden.

En er was aan al die gissingen nog geen einde toen er iemand vertelde, dat hij de knaapjes alleen had gezien, zonder hun oudste zusje, zij liepen te zingen en te turen met de handjes aan 't voorhoofd, uit gewoonte misschien. Toen werden de wegen weer druk, er kwamen lieden van heinde en ver. De mannen met koorden om schouders en lendenen klauterden

de rotsen op en lieten zich dalen in de donkere kloven, waar geen mensch ooit geweest was, er klonk geroep over de bergen in den zonneschijn, geroep uit de diepten en de rotsen riepen het na; er werd getoeterd met hoorns, de honden basten, en de vrouwen liepen heen en weder met de handen op de borst. De postillons, die aan kwamen rijden in het stof, toomden hun paarden in, de reizigers keken rond en deden luide vragen. Laat des avonds pas kwam de stilte weer. En in de binnenkamers en in de herbergen werd niet veel gesproken, want iedereen was zeer vermoeid en niemand wist iets goeds of iets verstandigs te zeggen, behalve de vader van de jonge vrouw en de verwanten van den jonkman, die het land had verlaten; zij zeiden tot wie 't hooren wilde, dat het meisje immers ook naar haar land was teruggekeerd. Maar men had ook de knaapjes nergens gevonden, ofschoon iemand ze des morgens nog gezien had.

En de volgende dag was een Zondag. Dat was een dag die een ieder nog heugt. De herder die daarboven zijn hut heeft, dicht bij het vee, was wakker geworden door een liefelijk geluid, en buiten gekomen luisterde hij en zag naar de sterren, hij vergat dat de nachten koud zijn en dat het niemand dan de knaapjes konden wezen, die hij ergens in donker hoorde. Maar hij bezon zich, zette zijn handen aan zijn mond en riep. En toen het weer stil werd was het liefelijk wijsje van de bergen verdwenen. Hij liep naar beneden, bij wijlen stil staande met aandachtig oor, hij kwam lager en wachtte een poos bij de boomen. En op eens hoorde hij kinderen lachen, zoo dartel en zoo licht, dat hij daar in duisternis staande zachtjes mee lachen moest — het was lachen als vliedertjes die fladderen, als de wind in de dalen, als ruischende bladeren, het was lachen dat de borst zóó tintelen deed, dat hij 't niet houden kon en plots zijn eigen stem opklinken hoorde, het was hem of hij verliefd zou worden. En als hij weer luisterde was er niets dan de stilte.

Toen ging hij zoeken, een langen tijd, tot het in 't oosten begon te gloren en er schijnsels in den schemer gleden wazig als jonge rozen. En de pijnboomen en de torenspitsen werden frisch verguld, de dalen verschenen uit dauwigen glans. Hij ging langs den weg haast zonder gedachten, het was Zondag

en hij vernam niets van de menschen. En toen hij bij het kruis kwam dat aan den afgrond staat zag hij de twee knaapjes naast elkaar, zij lagen daar als duifjes, als tweeling geitjes, als pas geborenen in de wieg, zij leefden niet meer, maar zij lachten wel. De herder trad niet nader.

Hij liep langzaam naar het gehucht en wachtte; het was nog wel rustig, maar de dorpers ontwaakten toch al. De priester kwam buiten om naar de blauwe lucht te zien, en toen de herder bij hem ging staan en zachtjes iets zeide, hield hij zijn hand voor zijn oogen. En zij beiden klopten hier en daar aan de deur en liepen den weg weer af.

Het duurde niet lang of er verschenen anderen, met verbaasde gezichten, eerst enkelen dan meer, in hun zondagsche kleederen. En uit het volgend gehucht kwamen de bewoners en uit het verder gelegen, en van beneden en van ginds, van allen kant. De zonnige weg was vol van menschen, toch was er alleen maar geluid van schreden en van de bellen van 't grazend vee.

En waar de herder ze gevonden had stonden de lieden naast elkaar voor het kruis te kijken, tot de priester knielde en allen medeknielden. Een ieder wist het zelfde, en daarom was 't zoo stil. De priester bad, zeer zacht alsof hij alleen was met de kinderen, en sprak de zoete woorden, dat wat de onschuldigen en de goeden zoeken zij voorzeker zullen vinden.

En er was groote vrede in het bergland die dagen.

DE PARTIJEN IN RUSLAND EN DE KOMENDE DOEMA

DOOR

DR. W. VAN RAVESTEIJN JR.

Bedwingen wij ons gevoel! Denken wij niet aan het lijden der menschen — menschen voor een deel van gelijke beweging, als wij, alleen reuzen en heldinnen vergeleken bij onze kleine verhoudingen. Laten wij ons niet door de vertwijfeling aan het menschelijke en aan de menschheid besluipen, die verkillend onze harten aangrijpt, indien wij denken aan de tragedie, het martelaarschap van de 16-jarige heldin, die Spironodowa heet 1) — zij vertoeft helaas! nog onder de levenden en is nu door hare beulen begenadigd tot twintig jaar dwangarbeid — of aan de moorden in Odessa, in Kiev, in Homel, in Mohilev en waar niet al, of aan die onderwijzeres in een klein Russisch stadje, die door de kozakken eerst levend, daarna stervend en eindelijk dood werd behandeld, zooals wreede kinderen wel een jong dier behandelen, het stootend, trappend en in de lucht werpend, tot het arme ding een bloedig vod is.

---

1) Gelijk zooveel andere gevallen van beestachtige mishandeling is ook het martelaarschap van deze jonge vrouw, die den vice-gouverneur van Tambof, berucht wegens zijn woeden tegen de boeren, doodde, in onze groote pers verzwegen. Hoogstwaarschijnlijk is dit te danken aan het gevoel van kieschheid der redacteuren enerzijds, aan de vrees om hun lezers te veel te schokken, anderzijds. Het hier bedoelde geval heeft, sinds de brief van het ongelukkige meisje einde Februari in de Roesj verscheen, het geheele beschaafde Rusland bewogen; de gebeurtenis, waarop ik iets verder zinspeel, is in het vorige jaar in een klein Russisch stadje gepasseerd tijdens de stakingsdagen, zij is vermeld in den Temps, doch de juiste datum staat mij niet meer voor den geest; beide gevallen zijn trouwens slechts typen van haast alledaagsche tooneelen.

Denken wij ook niet aan de millioenen boeren, die hongeren in hun ellendige hutten en die het laatste stroo van de daken halen in dezen lentetijd, terwijl de typhus, de syphilis in de mesthoopen, die woningen zijn moeten, als furiën rondwaren.

Denken wij niet aan dit alles, ten minste doen wij geen beroep op deze dingen om het medegevoel te wekken bij de gelukkige bezitters van Russische fondsen. Gevoel in dezen zin, medegevoel heeft nog nooit bij historische gebeurtenissen eenige uitwerking geoeffend en als dwazen zouden wij zijn, indien wij, die reikhalzend verlangen naar de totale ineensstorting van het bloedbevleete despotisme aan de Newa, van een beroep op het gevoel der bezittende klasse in West-Europa iets verwachtten, waar zelfs een beroep op haar inzicht vergeefs en nutteloos is gebleven en . . . blijven zal.

En zoo zal dan ook de oproep, door den grooten Gorki op het oogenblik, dat ik dit schrijf, in de West-Europeesche pers gericht tot de kapitalisten van alle landen, om, in het belang der Russische vrijheidsbeweging niet in te schrijven op de groote leening, die de dievenbende aan de Newa op het laatste moment, in extremis als 't ware, nog tracht te lanceeren, zonder uitwerking blijven. Ja met zekerheid mogen wij verwachten, dat die leening ook dezen keer nog slagen zal, dat voor de zooveelste — nu de laatste? — maal het Europeesche goud de zakken der tschinowniks van alle rangen zal binnenstroomen. Doch even zeker zijn wij, dat de nieuwe stroom het reddeloos verloren wrak niet meer vlot zal maken, dat het Europeesche kapitaal in zijn verblinding slechts een nieuwe nuttelooze aderlating zal ondergaan.

De nieuwe leening zal door den Franschen bondgenoot worden volteekend. Het bankroet zal er der te vreeselijker om zijn. Gaan wij in het kort na, waarom „la hideuse banqueroute” voor Rusland onvermijdelijk is.

De Russische financiën berusten tot nu toe zoo goed als witsluitend op indirecte belastingen. De indirecte belastingen moeten in hoofdzaak worden opgebracht door de boerenbevolking, aangezien deze de overwegende meerderheid uitmaakt. De boerenbevolking verarmt voortdurend, voor een belangrijk gedeelte juist door den zwaren druk der indirecte belastingen.

Aan een belangrijke verzwareing der indirecte belastingen is

bij de steeds grooter wordende verarming niet te denken; ging men er toe over, zoo zou de nood nog toenemen en de hoofdbron nog meer worden verstopt. Aan den anderen kant is aan een totale verandering in de financieele politiek — een verandering, die bestaan zou in een groote vermeerdering van de directe belastingen, inkomsten-belasting, belasting op vermogen en erfenissen — niet te denken, zoolang het huidige régime voortbestaat en de regeering niet in handen van de kapitalisten is overgegaan. Zoo bewegen zich dus de Russische financiën in een gesloten kring, waar geen ontkomen aan is, zoolang het huidige régime voortbestaat en vòòr een totale verplaatsing van den belastingdruk plaats vindt, gepaard met revolutionnaire onteigening op groote schaal. 1)

Tegenover de onophoudelijke verarming van de boerenbevolking was de Russische regeering gedwongen zich toe te leggen op het kunstmatig aankweken der groote industrie. De groei der industrie zou in financieel opzicht een vergoeding bieden voor den achteruitgang van den landbouw. Het gevolg van, of liever voorwaarde voor deze politiek was de toestrooming van het Europeesche kapitaal, dat tot een bedrag van meer dan 15 milliard onderkomen vond zoowel in de staatschuld als in spoorwegen, fabrieken, bergwerken enz. Slechts een betrekkelijk gering deel van het in de Russische grootindustrie belegde kapitaal bevindt zich dus in handen van Russische kapitalisten en voor de staatsschuld geldt hetzelfde. Het Russische volk werd gedwongen een steeds aangroeiend tribuut te betalen aan buitenlandsche kapitalisten. Deze ontwikkeling nu, door de regeering bespoedigd en aangedreven, is beslissend geworden voor Rusland's politieke ontwikkeling. In haar hebben wij allereerst den sleutel te zoeken voor een juist begrip van de klassenverhoudingen in Rusland. De tsaar is door deze ontwikkeling geworden de zaakwaarnemer van vreemde machten in zijn onmetelijke landen, een burgerkeizer van de Europeesche bourgeoisie.

---

1) Gemakkelijk overzichtbaar bijeengebracht vindt men de bewijzen voor een en ander in de studie van Prof. Iwan Oserow over de Russische financiën, opgenomen in het uitstekende verzamelwerk Russen über Rusland, dat niet genoeg kan worden aanbevolen.

Gaan wij na, welke geweldige gevolgen de reusachtige invoer van vreemd kapitaal voor Rusland's politieke toestanden heeft meegebracht.

De groot-industrie schept, zoodra zij haar intrede in een land doet, zeer spoedig de klasse, die het groot-kapitaal geschoold tegemoet treedt om het tot den dood, tot de opheffing van het kapitaal als kapitaal te bevechten. Doch in de landen, waar het moderne kapitalisme en de groote bourgeoisie in den loop der eeuwen langzamerhand historisch zijn groot geworden, in West-Europa dus, heeft het kapitalisme, behalve dat het zijn doodvijanden opriep in de proletariërs, ook, doordat het beschikte over de steeds aanwassende meerwaarde, een machtige groep van verdedigers geschapen. In de oud-kapitalistische landen heeft het de geheele maatschappij een bepaald cachet verleend, heeft het de geheele maatschappelijke inrichting als 't ware naar zijn beeld vervormd. Met andere woorden zou men ook kunnen zeggen, in de West-Europeesche landen verschijnt de kapitalistische inrichting der maatschappij, daar zij langzaam is geworden, voor de meerderheid der bevolking, ook al is deze niet onmiddellijk deelhebbend aan de kapitalistische profijten, als de normale en vanzelf sprekende inrichting der maatschappij. Indien men zich van de waarheid dezer opmerking goed wil overtuigen, is het noodig een blik te werpen naar het land, waar het kapitalisme het regelmatigst is ontstaan en tot een ontzachtelijke macht is aangegroeid, Engeland, of naar de Vereenigde Staten, waar het tot zijn hoogste ontwikkeling is gerezen, zonder dat een andere maatschappij-inrichting er aan voorafging.

Richt men het oog op die landen, denkt men aan hun maatschappelijke inrichting en vooral aan de geestelijke ontwikkeling, die met de maatschappelijke samenging, dan springt in 't oog, hoezeer alle lagen van de bezittende klassen dier landen van den kapitalistischen geest zijn doortrokken, hoe de kapitalistische denkwijze daar alles beheerscht, ja hoe deze zelfs tot diep in het proletariaat is doorgedrongen, zoodat zij aan de proletarische bewustwording de zwaarste hindernissen in den weg legt.

De invloed van het kapitalisme in alle oud-kapitalistische landen berust voor een belangrijk en onmisbaar deel op de

niet-onmiddellijk aan het kapitalistisch profijt deelhebbende klasse, die ik zoeven reeds aanduidde, de klasse der intellectuelen, in den ruimsten zin genomen, aan wie de bourgeoisie een deel der meerwaarde afstaat.

Zoo staat dan in de landen, waar het kapitalisme onbeperkt heerscht, de gansche geestelijke productie -- op onbeduidende uitzonderingen na -- in dienst van het kapitaal en, aangezien de geestelijke productie de geestesrichting van de groote massa bepaalt, vertoont die geestesrichting, in het algemeen gesproken, een beslist kapitalistisch karakter.

Het is evenwel duidelijk, dat de genoemde verschijnselen zich niet zullen voordoen in een land, waar het kapitaal niet historisch gegroeid is, waar de kapitalistenklasse niet na eeuwen van strijd de staatsmacht heeft vermeersterd, waar integendeel het kapitaal vrij plotseling van buitenaf is geïmporteerd en waar het zich voor het grootste deel in handen bevindt van buitenlanders, zoodat slechts een klein deel der meerwaarde in handen der binnenlandsche kapitalisten terecht komt. In zulk een land kan het intellect onmogelijk in dienst staan eener klasse, die betrekkelijk machteloos, verspreid, van jongen datum en zonder politieken invloed, zelf slechts bij de gratie eener bureaucratie bestaat. En zoo zien wij dan ook in Rusland, dat daar minder dan ergens ter wereld het intellect zich afhankelijk voelt van het kapitalisme, zien wij nergens een grooter geestelijke vrijheid; zien wij nergens een zoo hartstochtelijk streven naar onbeperkt wetenschappelijk onderzoek, zien wij nergens -- in aanmerking nemende de vreeselijke moeielijkheden, die de regeering het intellect in den weg legt en de barbaarsche vervolging, waaraan het blootstaat -- een dergelijk idealisme en tevens zoo schitterende resultaten op elk geestesgebied. Maar tevens, een tweede onvermijdelijk gevolg van der geringen invloed der kapitalisten-klasse in Rusland, zien wij, dat nergens een grooter deel van de intellectuelen zich onmiddellijk heeft aangesloten bij de tegenpool van de kapitalistische klasse, bij de draagster van het ideaal eener volkomen vrije maatschappij, bij het proletariaat. Ook in Rusland bereikt, gelijk overal elders, slechts een minderheid van het intellect de volledige geestelijke aansluiting bij de proletarische gedachtenwereld, aangezien de ideologie van het

proletariaat steeds nog hemelsbreed verscheiden is ook van de meest vèrgaande burgerlijke ideologieën, doch naast die minderheid staat een meerderheid, die, consequent idealist, in ieder geval geestelijk grooter overeenkomst vertoont met de burgerlijke ideologen uit het glorie-tijdvak der burgerlijke revolutie in West-Europa dan met de koel-bekrompen, ideaalooze wetenschappelijke mannen, die nu in West-Europa in alle geesteswetenschappen den toon aangeven.

Een ander — haast niet minder belangrijk — gevolg van het meer genoemde verschijnsel, een meer onmiddellijk politiek gevolg is verder, dat in Rusland voorshands een sterke, krachtig aaneengesloten, klassenbewuste kapitalistische partij, een liberaal-burgerlijke partij ontbreekt. Hoe zou zij zich hebben kunnen vormen, waar het kapitaal tot voor korten tijd een plant was, die de regeering kweekte en hoedde als een tuinman een broeikas-gewas?

En zoo vinden wij dan ook, indien wij de partijen nagaan, wier strijd in het vervolg, zoodra de Doema bijeen is, voor een deel op een soort van parlementair terrein zal worden gestreden — voor het minst belangrijke deel trouwens — zoo vinden wij dan eenerzijds de schare der partijen van het behoud in verschillende schakeeringen, van de bureaucratie en den conservatieven landadel, die het schuim der steden in haar dienst hebben gesteld, van allen — en zij zijn talrijk — die belang hebben bij het voortbestaan van het huidige stelsel, en daartegenover verheft zich de partij van het proletariaat, dat door zijn geweldige krachtsinspanning van het vorige jaar de rots is geworden, waarop voortaan alle oppositie tegen het despotisme steunen moet. Het proletariaat voert met zich mede de klasse der half-proletarische intellectueelen. De verschillende schakeeringen in deze twee groote groepen zullen straks nog iets nader worden beschouwd, doch op den voorgrond dient geplaatst, dat de zuiver kapitalistische klasse geen massa van beteekenis heeft om zich kunnen scharen, ten einde een partij van beteekenis te vormen.

Het zal duidelijk zijn, welke verbazend belangrijke gevolgen deze eigenaardige politieke constellatie meebrengt.

Een historische vergelijking is in dit geval in staat ons dit te toonen. In het algemeen is niets misleider dan histori-

sche vergelijkingen. Doch voorzichtig aangewend kunnen ze nuttig zijn, om ons eensklaps schel een verschil bij twee historische processen te verlichten.

Denken wij ons een oogenblik, dat gedurende de eerste periode der Fransche Revolutie, van 1789—99, de kleinburgerlijk-proletarische partij, die hoofdzakelijk georganiseerd is geweest in de Jacobijnsche partij, reeds zeer spoedig na den val der Bastille zoo machtig ware geworden, dat de zuiverburgerlijk kapitalistische partijen, als de Girondijnen, haar de leiding der revolutie hadden moeten overlaten, en dat die partij dan in Frankrijk tegenover zich had gevonden een royalistische partij, overal zoo sterk als deze b.v. was in de Vendée en het Zuiden, denken wij ons dit onmogelijke een oogenblik, dan kunnen wij m. i. een denkbeeld krijgen van de verhouding, waarin de partijen in Rusland tegen elkaar botsen. Wat beteekenen inderdaad zelfs de Vendée-oorlogen, zelfs de witte terreur in het Zuiden van Frankrijk, tegenover de massa-moorden in Rusland, tegenover de tijgerachtige woede, waartoe een régime als het Russische komt, indien het zich, zooals het geval was in 1905, geplaattst ziet tegenover een tegenstander, met wien geen compromis mogelijk is? En dan lette men op de nog diepere onwetendheid en verstomping, waarin de klassen verkeerden, welke de moderne arbeidersbeweging niet heeft aangeraakt, de klein-burgers en hooligans der steden, en hoe hier veel grootere massa's nog, in een onbegrensde ruimte en korteren tijd elkaar bekampen.

Als 't ware ingeschoven tusschen de twee groote legers van reactie en proletariaat treffen wij echter, gelijk van zelf spreekt, ook een betrekkelijk belangrijke partij aan van burgerlijke oppositie tegen het kapitalisme. Het is de partij der burgerlijke ideologie, die langzamerhand den naam van de constitutioneel-democratische partij heeft verworven.

Wij moeten nu nagaan, wat de feitelijke beteekenis dezer partij is, haar sociale samenstelling en haar program, en dat des te eerder, daar door de gebeurtenissen van het vorige jaar, de bijeenroeping der Doema en de verkiezingen van dit lichaam, deze partij althans op parlementair terrein een hoogst belangrijke rol staat te vervullen.

Voorop sta, dat deze partij — uit het voorafgaande volgt het reeds onmiddellijk — een partij moet zijn van in hoofdzaak ideologen, aangezien de grondbezitters, waaruit zij voor een aanzienlijk deel bestaat, natuurlijk slechts langs ideologische weg zich van de behoudspartijen, waartoe zij krachtens hun economische positie behooren, kunnen losmaken.

Het zijn de leden der semstwo's in hoofdzaak, waaruit deze partij is samengesteld.

Het zal noodig zijn ter kenschetsing van wat de constitutioneel-democratische partij is geworden, iets over de betekenis der semstwo's in te lasschen, hoewel de meeste lezers op dit punt zeker behoorlijk ingelicht zijn.

De semstwo's zijn de eenige autonome regeerings-lichamen, die het absolutisme in Rusland heeft laten ontstaan en bestaan. Zij worden — evenals de stedelijke doema's — gevormd door vertegenwoordigers der bezittende klassen van de stad, den kreits en het gouvernement, en wel zoo, dat de bezittende klassen volgens standen en met twee trappen onbezoldigde vertegenwoordigers kiezen. De semstwo-vergadering benoemt een bezoldigd bestuur, dat steeds in functie blijft, een permanent bureau dus, overeenkomend b.v. met ons gemeentebestuur. De semstwo-organisatie is niet ingevoerd in het geheele rijk. De taak der semstwo's, die het recht hebben zekere belastingen te heffen, strekt zich over een zeer wijd terrein uit. Wettelijk — *sit venia verbo* — is die taak beperkt tot het bevredigen van locale behoeften, voor zoover deze van economischen aard zijn. Uitgesloten zijn dus alle aangelegenheden, die de Staat tot zijn competentie rekent. Practisch vallen binnen den werkkring der semstwo's, om slechts het voornaamste te noemen, de aanleg en het onderhoud van wegen, de semstwo-post, weldadigheids- en gezondheids-inrichtingen, verzorging van de bevolking in tijd van hongersnood, onderlinge brandverzekering, sanitaire maatregelen, voorzorgen tegen brandgevaar en, als het wellicht allerbelangrijkste, het volksonderwijs. Men behoeft slechts even zijn oog over dit lijstje van werkzaamheden te laten gaan om te begrijpen, welk een ontzachtelijke taak de semstwo's, steeds tegen de kwaadwilligheid der bureaucratie inwerkend, voor een deel vrijwillig op zich hebben genomen. Alles wat in Rusland sinds de

„liberale” aera onder Alexander II gedaan is ter verbetering van den toestand der groote massa vooral van de boeren, mag zonder eenige overdrijving het werk der semstwo's worden genoemd. Bestonden zij niet, zoo zou er in het grootste deel van Rusland zelfs geen spoor, geen kiem van Westersche kultuur-inrichtingen voor het volk bestaan, dan zou Rusland in dat opzicht niet verder gevorderd zijn dan Turkije of China.

De semstwo-leden nu bestaan voor een aanzienlijk gedeelte uit liberale, van Westersche ideeën doordrongen grondbezitters en verder uit vertegenwoordigers van de academische, economisch-krachtige intellectueelen, dus hoogleeraren bv.

Voornamelijk uit semstwo-leden ontstond in den zomer van 1903 de Bevrijdingsbond, welks orgaan — in het buitenland verschijnend — de Osswoboshdjenie werd onder redactie van den zeer bekenden geleerde P. Struve, vroeger Marxist. De Bevrijdingsbond, in 1904 te niet gegaan, verrees opnieuw in de organisatie der semstwo's en doema's, die sedert den herfst van 1904 congressen begonnen te houden ter bespreking van de aan alle semstwo's gemeenschappelijke belangen. Het eerste congres der semstwo's in November 1904, toenmaals nog in een particuliere woning gehouden en slechts door de regeering geduld, verklaarde zich voor de zoogenaamde burgerlijke rechten, de uitbreiding en vervorming der semstwo-inrichting, alsmede voor de bijeenroeping eener volksvertegenwoordiging, die deel zou hebben aan de wetgevende macht, het vaststellen van het budget en de contrôle op het bestuur.

Zoo weinig ver gingen toen nog de eischen der semstwo-intellectueelen en grondbezitters; ieder zal moeten erkennen, dat dit program tegenover een bewind als 't Russische niets om 't lijf had. Het is goed, die eerste symptomen van het constitutioneele liberalisme op te merken, aangezien er zoo duidelijk uit blijkt, hoe machteloos het in zijn strijd stond tegenover een bewind, dat toen toch reeds in den oorlog de zwaarste stooten had ontvangen, machteloos, zoolang een massale beweging het niet vooruit stuwt en steunt.

Aan die stuwende beweging nu heeft het in 't jaar 1905 niet ontbroken; sinds den 22sten Januari, die het acute tijdvak der Russische revolutie opent, kwam de eene golf der arbeidersbeweging voor, de andere na, absolutisme en reactie bestoken.

Doch voor de uitwerking, die de arbeidersbeweging had op het liberalisme der semstwo-mannen, was het van zeer veel belang, dat de arbeidersbeweging in het kamp der semstwo's zelf als 't ware natuurlijke verbondenen vond en wel in wat door Plehwe het derde element is genoemd. Dit derde element wordt gevormd door de naar schatting ongeveer 50000 personen omvattende klasse dergenen, die zich in dienst van de semstwo-organisaties bevinden. Deze lieden behooren mede tot de intelligenten, doch in tegenstelling tot de meerendeels rijke semstwo-leden, kan men hen rekenen tot het proletaroid intellect.

Zij zijn de, deels academisch, deels niet-academisch gevormde ambtenaren, als onderwijzers, artsen, agronomen, statistici, die met de permanente semstwo-bestuurders het feitelijke werk in de semstwo's verrichten. Zij vormen een niet talrijke, doch meerendeels vurig-idealistische groep van mannen en vrouwen, wien, voor een geringe belooning, geen arbeid ooit te zwaar valt tot verheffing van het zoo diep in ellende verzonken Russische volk. Deze elementen, door hun geheele bestaan steeds in het nauwste contact met arbeiders en boeren, zijn het geweest, die met de arbeidersbeweging de semstwo-mannen op de baan der politieke en economische eischen hebben voortgedreven. Bij hen sloten zich in den loop van 1905 tienduizenden aan van andere ambtenaren en intelligenten, niet in dienst van de semstwo's, doch verbonden aan spoorwegen, posterijen, telegrafie enz., zelfs officieren, en al die elementen vormden in de geweldige stakingsdagen van het vorige jaar het Verbond der Verbonden, dat, politiek, aansluiting zocht bij de sociaal-democratische arbeiders.

Onder den druk, welken al die groepen op de semstwo-mannen uitoefenden, kwamen de wijzigingen in het program der liberalen tot stand, waarvan de belangrijkste en allesbeheerschende was de eisch tot bijeenroeping eener constituerende vergadering op den grondslag van algemeen, gelijk, direct en geheim kiesrecht. Dit werd het voornaamste punt, de basis van het Ontwerp eener Constitutie, zooals dit door de constitutioneel-democratische partij, die zich constitueerde in de stakingsdagen van October 1905, na onderhandelingen met het Verbond der Verbonden, als politiek program werd aangenomen. Welk een weg was daarmee door die semstwo-

mannen in een tijdsverloop van nog geen jaar afgelegd!

Het algemeen kiesrecht, — het „vierledige” kiesrecht — zeiden wij, is het belangrijkste en alles beheerschende punt in dit program: het is ook het criterium, waardoor de partij nu voorgoed een scheiding plaatste tusschen zichzelf en alle andere meer rechtsche constitutioneele groepen, die ook een „constitutie” eischen, doch op den bodem van een censuskiesrecht, of die eenvoudig verbeteringen en waarborgen tegen machtmisbruik der bureaucratie verlangen.

Doch slechts door den van buiten op hen uitgeoefenden druk hebben de semstwo-mannen het algemeen kiesrecht op hun program geplaatst. De omstandigheden waren sterker dan zij, uit den aard van hun sociaal wezen konden zij immers niet vanzelf tot dezen eisch komen.

De hoogleeraar Weber, een vriend der liberalen en gelijk de meeste zijner Duitsche collega's een verwoed bestrijder der sociaal-democratie, heeft op uitstekende wijze in 't licht gesteld, hoe de geheele Russische politieke verhoudingen het voor de constitutioneele liberalen noodzakelijk hebben gemaakt voor het algemeen kiesrecht op te komen. 1) Hij zegt: De eisch van dit kiesrecht is voor de constitutioneele democraten in de eerste plaats het consequente gevolg van het ontbreken van andere historische aanknoopingspunten, naardien de regeering 25 jaar lang getracht had, de semstwo's te ondergraven en in discredit te brengen. Daarbij komt, dat het heden ten dage voor een ieder, die principieele hervormingen wil, onmogelijk is, zich in volle oprechtheid te verklaren voor een getrap kiesrecht en wel wegens het kapitalisme, dat zoo scherp de klassen tegenover elkaar stelt. De economische belangenstrijd en het klassenkarakter van het proletariaat vallen toch als 't ware elke burgerlijke hervormingsbeweging in den rug aan. Dit is nu eenmaal het lot van het werk van alle burgerlijke hervormers. in Rusland gelijk elders. Slechts zoolang het handwerk zoodanig oveheerschte, dat het tenminste in theorie aan de massa der arbeiders de gelegenheid bood, zelfstandig te worden, kon iemand subjectief-oprecht (sic!) volhouden, dat een censuskiesrecht ook

---

1) In zijn studie: Zur Lage der bürgerlichen Demokratie in Rusland, Archiv für Sozial-Wissenschaft und Sozialpolitik Bd. XXII p. 250

een vertegenwoordiging der niet-zelstandigen waarborgde. In Rusland nu is niet alleen door historische oorzaken de „mid-denstand” in de steden slechts tot een zeer geringe ontwik-keling gekomen, doch bovendien heeft het kapitalisme daar ook reeds geruimen tijd zijn werking begonnen, zoodat elke poging van een hervormingsgezinden liberaal, zich te verklaren voor een censuskiesrecht, beteekent, dat hij een officier zonder soldaten blijft. In de steden zouden de arbeiders in dat geval zelfs niet op de gedachte komen zich met hem in te laten. Op het platteland zou bovendien een census-kiesrecht in het grooté gebied der obschtschina (veldgemeenschap) niet zijn in te voeren zonder de grootste willekeur. In dit gebied is voor de dorpsgemeente het gelijke stemrecht voor alle huis-vaders het historisch-gegevene . . . En zoodra de democratische partij zich met een census-kiesrecht op het platteland tevreden wilde stellen, iets wat beteekenen zou de uitsluiting van de groote massa der boeren, zou de reactie — de regeering — die groote massa der boeren in een gesloten partij aan haar zijde krijgen, aangezien het juist de bezitters van censuaal-privaat-eigendom, de grondeigenaars, en vooral de koelaki (d. w. z. de rijkgeworden boeren en kleine kapitalisten ten platten lande) alsmede de overige dorpsbourgeois zijn, tegen wie zich de haat der groote massa op het land richt . . . In dat geval zou, zoodra een zoodanig gekozen doema bijeen was gekomen, een doema waaraan de groote massa der boeren geen deel had, de haat dier massa zich tegen dat lichaam wenden, gelijk deze tot nu toe zich richtte tegen de regeer-ingsambtenaren en de bureaucratie.”

Welnu, de toestand, zooals de hoogleeraar dien schetst, is op het oogenblik reeds gegeven; de groote massa der boeren heeft aan de verkiezing der bijeenkomende Doema geen deel gehad. Wil de constitutioneel-democratische partij dus de geheele boerenbevolking niet tegen de Doema — en ook tegen de liberale grondbezitters — in beweging brengen, dan moet zij oogenblikkelijk en vóór het te laat is, zich van de sympathie van de boerenbevolking — en van de arbeiders mede — verzekeren door bepaalde voorstellen. Dit beteekent, dat zij in de eerste plaats een nieuwe Vergadering moet eischen, volgens algemeen kiesrecht te kiezen, en ten tweede, dat zij de eischen

der boeren moet ondersteunen. Want, alle teekenen wijzen er op en de leiders der constitutioneele democraten zijn er van overtuigd: De Russische boer is ontwaakt en laat zich niet meer met beloften van de regeering of wie ook paaien. Sinds de eerste boerencongressen in het vorige jaar bezit de boerenklasse haar program en reeds nu zijn er weinig streken in het onmetelijke rijk, waar die boereneischen geen ingang hebben gevonden in de harten van tallooze millioenen. En men weet, dat die eischen in hoofdzaak inhouden: land, dus onteigening op groote schaal van grondbezitters en kloosters, en verlichting van den druk der belastingen. De partij, die niet bereid is, deze eischen zonder om te zien te onderschrijven, is vandaag of morgen verloren.

Zoo bevindt zich dan de constitutioneel-democratische partij, aan wie, blijkens de jongste berichten, een zeer belangrijke plaats, misschien de meerderheid, in de Doema is ten deel gevallen in een wel zeer moeilijke, doch, meen ik, niet in een hope-looze positie. Veel wordt van die ideologen geëischt, doch niet het onmogelijke. Of zij tegen de taak, die hen wacht, opgewassen zullen blijken, dat is natuurlijk een vraag, waarvan de beantwoording buiten de competentie van den buitenstaander valt.

En ten slotte een woord nog over de andere partijen. De arbeiders in de eerste plaats. De arbeiders zijn door het verkiezingsreglement, waarbij deze Doema tot stand komt, buiten de mogelijkheid geplaatst er binnen te dringen. In de tegenwoordige omstandigheden, zoolang het huidige régime nog bestaat, zou dit hun ook niets baten. In sommige deelen van Rusland, bijname in Polen, waar de semstwo's niet bestaan en de constitutioneele democraten dus evenmin, hebben de arbeiders zelfs volkomen terecht getracht, de verkiezingen, die onder den staat van beleg slechts een belachelijke vertoonning waren, geheel te verhinderen.

Het doet er weinig toe, of zij hierin zijn geslaagd of zullen blijven slagen. Al of niet geboycot, de Doema zal geen sociaal-democraten bevatten. Maar in het algemeen is de taak der arbeiders klaar en beslist gegeven: zij bestaat in het aandrijven en prikkelen der burgerlijke democratie, in het op de been houden van dat liberalisme, dat anders machteloos in

elkaar zou zakken. Vanzelf zal door die taktiek, vroeger of later, den arbeiders ten deel vallen, wat zij behoeven: de burgerlijke vrijheden en rechten, die het proletariaat in staat stellen zich vrijelijk te organiseeren en te ontwikkelen, en, komt er een burgerlijke regeering, dan zooveel sociale hervormingen als veroverbaar zijn.

De partijen der reactie. Wat zullen wij veel van deze zeggen? Daar zijn de verschillende schakeeringen der conservatieve (monarchistische) partijen, de partij der oud-conservatieven, de Bond der Russische mannen en de partij der Rechtsorde (sic.!), wier eenig program is vernieling van alles, wat naar liberalisme riekt. Als dolle honden zijn deze lieden gevaarlijk, doch van eenigen invloed op de komende ontwikkeling van Rusland kan bij hen natuurlijk geen sprake zijn. Zooals de eene moddervlek gelijk is op de andere, zoo evenaren zij elkaar in het ophitsen van de zwarte benden tot moord op de Joden, de intellectueelen, de liberalen en allen, die Westersch denken.

Van meer belang is de Bond van den 17en October, die onder leiding staat en samengesteld is uit behoudende semstropolitici als graaf Heyden en Schipow, welke mannen waarborgen verlangen tegen de bureaucratie en den semstwo's meer invloed in den staat willen geven. Behoeft het gezegd te worden, hoe ijdel en utopisch een dergelijk verlangen naar hervormingen van bijzaken is? De Russische bureaucratie heeft waarlijk in de laatste maanden ook den hardnekkigst goedgeloovige wel de overtuiging bijgebracht, hoe onmogelijk het is haar te vervormen.

Neen, totaal zal Rusland veranderen, van den grond af zal het zich vervormen. De vraag is slechts, hoe lang dat proces duren zal. Wij moeten vreezen, dat de strijd nog pas in den aanvang verkeert, vreezen, aangezien een vreeselijk bloedige worsteling heden of morgen opnieuw zal losbreken. Doch, dat in dien strijd de zege ten slotte zal te beurt vallen aan de doodsvijanden van het bestaande régime, daarvoor staan ons de gebeurtenissen van 1905, de bewonderenswaardige tucht en kracht van het Russische proletariaat en de ontwaking van 100 millioen boeren, borg.

BOEKBEOORDEELINGEN

WAANWIJZE WETENSCHAP.

Prinzipienfragen in der Naturwissenschaft door prof. Dr. Max. Verworn.

Handelingen van het Xde Nederlandsche Natuur- en Geneeskundige Congres.

Na de Paaschdagen van 1905 kwam in Arnhem het Xde Nederlandsche Natuur- en Geneeskundige Congres bijeen. Reeds bij de opening vestigde de voorzitter de aandacht op een gast, die — zoo sprak hij bij zijn begroeting — ons „aus der Fülle seines Wissens” kwam beleeren. Die gast vereenigde op de slotbijeenkomst de secties voor de verschillende wetenschappen onder zijn gehoor. Deze geheele mise-en-scène, maar ook het aangekondigde onderwerp deed veel verwachten. Prof. Dr. Max. Verworn, een physioloog van naam, zou de principewestie's in de natuurwetenschap, bespreken. Dat kon belangrijk zijn. Zoo zelden hebben geleerden tijd en gelegenheid om in een kort maar helder overzicht zich een denkbeeld te vormen van 't geheel van het grootsche werk, waaraan zij op hun eigen terrein een bescheiden aandeel nemen. Komen nu de wetenschappelijke werkers samen om elkaar van hun arbeid en hun resultaten te vertellen, dan moet het hun goed doen, te zien van welk groot geheel dat eigen werk een onderdeel is. De natuurwetenschap is in voortdurenden groei en wisseling. Nieuwe denkbeelden, hypothesen en ontdekkingen verdringen de oudere. Wat is nu op een gegeven oogenblik de stand van dit alles? Laat een man, die hoog staat en dus gemakkelijk veel kan overzien, zijn inzichten mededeelen. Laat hij spreken van de groote beginselvragen in de natuurwetenschap, want dit zijn de forsche lijnen, waarlangs de vooruitgang zich beweegt

om allerlei ontdekkingen vruchtdragend te maken. Wanneer dit de bedoeling van het congresbestuur is geweest, kwam het bedrogen uit. Getoond werd hoe een geleerde van naam zich totaal vergissen kan in de draagkracht en waarde der wetenschap. Getoond werd zelfs hoe iemand, wiens leven aan de waarneming gewijd is, zich geen rekenschap heeft gegeven, van wat hij 't allereerste doet bij dit „waarnemen.” Getoond werd eindelijk dat een professor in de physiologie te kort kan schieten in de allereenvoudigste gedachtendisdiscipline. Waanwijze wetenschap was aan 't woord. Duitsche waanwijsheid werd den Nederlandschen geleerden mee naar huis gegeven. Dit was mijn indruk als toehoorder. Dit bleef mijn indruk toen de Handelingen van het Congres nalezing mogelijk maakten. Dezen indruk kan ik dank zij die Handelingen toelichten.

* * *

„*Das kühne Unternehmen der Naturwissenschaft eine Weltanschauung zu schaffen*” noemt prof. Verworn de aldus omschreven taak: „*die gesammte Welt der Erfahrungen aus einem einheitlichen Princip herzuleiten.*”

Hiermede is duidelijk de principieele vergissing over het principieele in de natuurwetenschap uitgesproken. Iedere geleerde die begint zich te bezinnen over logische aaneensluiting en samenwerking der wetenschappen, dient „das einheitliche Princip” als voorwaarde te aanvaarden. Zoolang verschillende beginselen toegepast worden in de onderscheiden takken der natuurwetenschap is er geen sprake van een groot geheel. Maar meer dan hij de overeenstemming van zijn wetenschap met eenig andere zoekt, streeft de werkende, d. i. de onderzoekende geleerde om die eigen wetenschap verder te brengen. Daartoe kiest hij alle middelen van hypothesen en theorieën die het mogelijk maken de natuurverschijnselen meer, veelzijdiger en dieper waar te nemen. Dat is de wezenlijke vooruitgang der wetenschap, omdat slechts de ervaring de kern van 't ware weten is. Doch wanneer dit zoo is, en wanneer dit meebrengt dat van elkaar verschillende beginselen, stelsels, theorieën en hypothesen toegepast worden zoowel op 't zelfde als op onderscheiden terrein van onderzoek, van waar dan die eisch: „*einheitliches Princip*”?

Die eisch is een dwang. En de eenige reden, dat die dwang duldbaar is, en zelfs gewenscht wordt, ligt in haar oorsprong. Het onderzoek vraagt er niet om. Zoo niet het onderzoek, dan de onderzoeker zelf? Inderdaad, zoo is het. De menschelijke rede eischt logica in het weten, logica in het waarnemen, logica in het resultaat daarvan. Want het is onze rede die eenheid brengt in de veelheid der verschijnselen. En het „Endpunkt der Erkenntnis" is dan ook door prof. Verworn juist gezien als „das einheitliche Princip". Het is nog steeds een groote opgave om de wetenschap logisch te verwerken. Dat blijft een taak naarmate die wetenschap zich uitbreidt. Doch, en dit is het principieele in prof. Verworn's vergissing, dat logisch denken over de wetenschap is geen natuurwetenschap meer.

De wetenschap die een wereldbeschouwing scheidt, bestaat niet. Ontwerpt een geleerde een „monisme", dan doet hij dat niet meer als onderzoeker, d. i. als beoefenaar van wetenschap, doch als bespiegelend denker, dat is als filosoof. Prof. Verworn is niet de eerste en zal stellig niet de laatste zijn, die lust en macht gevoelt om een zoogenaamd wetenschappelijke wereldbeschouwing te scheppen of te verdedigen. Hij gevoelt eenvoudig de taak van het denken, de noodzakelijkheid der bespiegeling, dat is de menscheijkheid der filosofie. Doch wanneer hij daaraan toegeeft, en, onbekend met het gedachtenwerk van groote voorgangers, onhandig in 't hanteeren der begrippen, een onbeholpen stumperig denkseltje levert, dan moet hij daarvoor die groote en vrije wetenschap niet verantwoordelijk stellen. Nog erger maakt hij het, wanneer hij wetenschap en eigen denkseltje verwisselend, portuur in zich voelt voor de groote cultuur machten om hem heen. Geroepen meent hij zich tot denken, „wo sich der Mystizismus auf allen Gebieten des menschlichen Lebens, in Religion und Philosophie, in Kunst und Wissenschaft aus seinen dunklen Winkeln wieder hervor wagt." En zoo ook kan de liefhebberig filosoferende in de waan verkeeren dat het de wetenschap is, die „lebhaft bemüht" is „die Philosophie zu resorbieren."

Wat is nu dit zelfbewuste denksel?

Slechts twee plaatsen in het geheele complex der ervaringen zijn er, zoo zegt prof. Verworn, waar de monistische — wetenschappelijke — wereldbeschouwing op moeilijkheden stuit, en wel:

1°. het onderscheid tusschen de levende en de levenlooze stof;

2°. het verschil van de psychische en de stoffelijke verschijnselen.

Het is juist deze probleemstelling die onmiddellijk de foutieve gedachtengang verklaart. In die twee tegenstellingen ziet de monist een vijandelijk dualisme, een mysticisme. Waar hij overtuigd is van de noodzakelijkheid van 't „*einheitliche Prinzip*” kan hij geen gescheiden verschijnselenwereld dulden. En terecht. Doch dit is geen winst der wetenschap. Het is de grondslag der nieuwere filosofie sedert Kant, die aanneemt dat alle verschijnselen, welke ook, slechts te kennen zijn door ervaring, door waarnemen. En die verschijnselen omvatten zoowel de levende als de levenlooze stof, zoowel dat, wat stoffelijk in de uitgebreide ruimte, als dat, wat psychisch alleen binnen tijdsbestek geschiedt. Dit alles samen is de fenomenale wereld. Daar is de wetenschap thuis: daar heeft zij vrijheid. Maar, zoo heeft diezelfde filosofie geleerd, — er is ook een noumenale wereld, die ligt buiten de ervaring en daar zal geen wetenschap doordringen. Dit is — zoo men wil — een dualisme, maar een ander dan door prof. Verworn opgesteld en bestreden wordt. Het eigenaardige van die wereld buiten de ervaring is juist dat ze niet te kennen is, — alleen te denken, en wel noodzakelijk te denken. Ook al zou de natuurwetenschap erin geslaagd zijn alle verschijnselen monistisch te verklaren, dan nog is dat dualisme niet opgeheven, omdat het denken niet is opgeheven. Hoewel de strijd tegen een dualisme in de verschijnselen even goed gerechtigd kan zijn als een strijd tegen dit transcendentaal dualisme, is niemand gerechtigd die twee te verwisselen.

* * *

Prof. Verworn bedoelt te vechten tegen een transcendentaal dualisme, tegen de filosofie, doch hij doet het tegen een dualisme in de verschijnselenwereld. Dit moet de kwestie's die

hij aanroert vertroebelen. Want dat laatste dualisme behoeft niet meer bestreden. Het is slechts de vraag hoever een monisme in de natuurwetenschap in wording is en hoe het aangeduid kan worden. En hoewel de redelijke mogelijkheid en noodzakelijkheid daarvan vast staat, heeft de jongste ontwikkeling der wetenschap steeds verder van dat „Endpunkt der Erkenntnis” *afgevoerd*. Daardoor komt de verdediger van een *filosofisch* monisme in groote moeilijkheden. De wetenschap helpt niet meer, maar remt. Een halve eeuw geleden scheen het zoo goed te gaan. Alles bestond uit moleculen, en deze weer uit atomen. Alle verklaringen waren ten slotte dus verklaringen van verband tusschen atomen en weer tusschen moleculen. Chemie en physica maakten daarmede de geheele wereld tot een mechanisch kijkspel. Doch dat raakte weer over. Het mechanisme van de levende cel werd maar niet gevonden. Die cel bleef een biologisch element. En bovendien werd nooit een mechanische beweging, welke trilling ook, tot de gewaarwording zelve, dat is tot een psychisch verschijnsel. Er bleven groote leemten; er bleven gescheiden terreinen. Dubois Reymond sprak het uit: *ignorabimus*, schijnbaar indrukwekkend, verschrikkelijk. Doch de beteren wisten het al lang. Herz ging verder en toetste de mechanica zelf, dus de samenstelling van het kijkspel, aan strenge logica. Ostwald kwam het zeggen dat zij, die alles uit de materie, uit moleculen en atomen wilden verklaren, voor goed gedaan hadden. Niet daaruit, maar uit de energie moest het nieuwe inzicht opgebouwd worden. Herz' scherpe blik zag echter geen baat in zoo'n omkeering van de mechanische verhoudingen, zonder de erkenning dat nòch kracht nòch energie worden waargenomen, doch slechts gedacht.

Met dit alles bracht het monistisch échec het onderzoek mijlen ver vooruit. Geheele nieuwe wegen werden gebaad, nieuwe terreinen geopend — faseleer, physische chemie. Er werd weer waargenomen.

Onderwijl kwam het Darwinisme en de evolutietheorie op, om aan verspreid zoekende wetenschappen een breed toepaselijk „einheitliches Princip” te geven. Het leven is ontwikkeling; tracht dus van alle levenscontinuïteit die ontwikkeling waartenemen en optesporen. Dat was een groote taak. Maar de

evolutieleer nam met behulp van eeuwenlange, nu om 't ééne beginsel gerangschikte ervaring de plaats in, die de atomenmechanica in de monistische bespiegeling verloren had. Hetzelfde spel ging zijn gang. Doch hoe stond het met de innerlijke logische samenstelling van dat principe der ontwikkeling? Wat was ontwikkeling? Uitsluitend selectie, werd gezegd; daarmee is alles verklaard. Slechts diè levende organismen uit de vele voortgebrachten, die geschikt zijn voor hun taak, blijven bestaan. Daardoor worden de voor verderen groei — voor ontwikkeling — noodige eigenschappen aangekweekt. Doch andere geleerden, de Neo-Lamarckianen, zeggen neen: elk levend organisme past zich tijdens zijn eigen groei en bestaan aan de omstandigheden om hem heen aan. Daaruit verklaart zich die voortdurende verandering in de levende wereld, die ontwikkeling heet. Spencer en Hæckel trachtten dit dualisme in de evolutieleer te verbergen, maar het splitst elk monisme onverbiddeijk in tweeën. In een deel dat deterministisch is, dat tot oerslijm terug kan gaan en daarom de spontane generatie aanneemt. In een ander deel dat de mystiek van 's levens oorsprong moet blijven aanvaarden. En beide richtingen hebben recht van bestaan. Te meer nu Roux' Entwicklungsmechanik en prof. Hugo de Vries' mutatie aan elke monistische gedachtengymnastiek toeroepen: proeven doen, waarnemen. Want Roux tracht die groei in het dierlijke organisme stap voor stap te volgen, uit te lokken en te leiden, door na operatie nieuwe ontwikkeling waar te nemen. De Vries ziet voor het eerst een nieuwe soort van planten ontstaan, en wèl nòch door selectie, nòch door aanpassing, maar met een sprong, door mutatie. Op zulke terreinen — voor monistisch streven in de natuurwetenschap bijna onbegaanbaar —, zoekt prof. Verworn in plaats van het wezenlijke, overal tastbare dualisme, een transcendentale schim, wier ijl bestaan hij met *zijn* middelen niet grijpen kan.

* * *

De tegenwoordige stand der natuurwetenschap, in volle actie van onderzoek en waarneming op bijna elk gebied, laat niet toe een enkele heldere voorstelling te geven van haar principes.

Het eenig bereikbare is die stand zelf te schetsen, om aan te geven waar en hoe er toenadering mogelijk is. Dat er een „einheitliche” voorstelling denkbaar is, dat zelfs ons denken niet bevredigd is met welke ontwikkelde wetenschap ook, wanneer niet *die cene* voorstelling mogelijk is, dat ligt in den aard van ons „ervaringsvermogen”. Waar dan ook geen wezenlijk monisme in de tegenwoordige wetenschap aanwezig is, en waar prof. Verworn toch daarover spreken wilde, moest hij het zoeken, daar waar de bespiegeling heer en meester is. Het onderscheid tusschen de levende en de levenlooze stof ziet hij „lediglich in der Kombination”, van de elementaire momenten. Dat dit slechts woordenspel is, en geen voorstelling geeft, noch een verklaring, is duidelijk. Wat zijn „momenten”? Wat is elementair? Hoe is de combinatie te denken? mechanisch of organisch? Ziet daar 't oorspronkelijk onderscheid onopgelost terug, of zoo ge wilt verborgen in een woord, — geen begripseenheid. Doch zoo komt de monist er niet af. De verschijnselen zijn verschillend. Een groei van een levend organisme wordt beheerscht door chemische en physische wetten, doch is daarom nog geen chemisch-physisch proces. En dan nog de evolutie der organismen! Wat is chemisch of physisch uitgedrukt de aanpassing of de selectie? Ziet daar moeilijkheden die prof. Verworn even eenvoudig ontgaat door te zeggen:

„Ich glaube, wir werden gut thun, überhaupt in der Naturwissenschaft *die konditionale Betrachtungsweise mehr zu pflegen*, und *die kausale allmählich durch sie zu ersetzen*”. Dit beteekent dat niet meer gezegd wordt: a is de oorzaak van b, maar als a gebeurt, gebeurt ook b. Logisch doorgedacht is het juist hetzelfde, maar ingewikkelder uitgedrukt. „Mir scheint das die einzige wissenschaftliche Darstellungsweise zu sein,” zegt prof. Verworn, „*denn etwas anderes als von Bedingungen abhängige Gesetzmässigkeiten können wir wissenschaftlich überhaupt nicht konstatieren.*” Inderdaad is oorzaak en gevolg, of causaliteit, iets wat de rede in de verschijnselen inlegt, maar wat niet geconstateerd wordt. Doch ook geen „Gesetzmässigkeiten”; ook geen „Bedingungen”, ook geen „Abhängigkeit”; alle uitdrukkingen, die het eenvoudige begrip der causaliteit bevatten, doch vermengd, vertroebeld.

Was mijn stelling onjuist dat de redenaar niet wist wat hij kon waarnemen, en niet gewoon is aan gedachtendiscipline?

* * *

Het dualisme van lichaam en ziel, „hat unser ganzes Denken verseucht, wie ein Infektionsgift den Organismus.” Ook hiermede valt de monist een vijand aan die als een geest om hem heen is. Zijn stoot treft niet. Zijn overwinning laat den vijand even bewegelijk buiten hem om. Dat de ziel, de „ikheid”, samengesteld wordt uit „empfindungen,” waarover de proefondervindelijke psychologie volledig baas mag zijn, is onbetwist. Wat niet bestreden wordt, doch wat slechts ongezien bleet omdat het niet doordacht werd, is, — achter het waargenomene, — het waarnemende ik. Het waargenomene is het waarneembare in de ziel, en blijft steeds deel van de phenomenale wereld. Maar wat is er dan toch in die veelheid dat eenheid om zich heen schept? Dat is juist die waarnemende macht, die niet meer waartenemen is. Want probeert zij zich zelf waartenemen, dan trekt zij zich slechts uit weer een anderen fenomenalen vorm terug om dien toch uit zichzelf te beschouwen. Die waarnemende en nooit waarneembare ik, heeft prof. Verworn niet bestreden, doch alleen verloochend. En toch die is het, die de wetenschap voortdrijft op haar eindeloos gebied van onderzoek. Die is het ook, die in zichzelf „das Endpunkt der Erkenntnisz” voelt werken. Die is het ten slotte ook, die, waanwijze wetenschap ten spot, in dezen tijd zich ook op ander gebied dan van 't uitsluitend onderzoek naar voren dringt. Door van die waarnemende ik te spreken, en door hare wegen in de wereld der verschijnselen te beschrijven, waren de leden van het natuur- en geneeskundig congres beter gediend geweest, dan met een vertroebeld, verwaten monisme, dat de feiten der moderne wetenschap verdonkere-manen moest om zichzelf te handhaven.

Jan. 1906

IS. P. DE VOOYS.

UITBLOEI VAN 'T REALISME.

Geertje door Johan de Meester.

Het realisme heeft uitgediend. De teekenen van verval waren reeds lang waartenemen, maar de groote krachten die erin schuilden zijn niet opeens uitgeput. Dat geldt nog meer innerlijk dan uiterlijk. Van buiten gezien trachten artistieke journalisten en journalistieke artiesten — waar is de grens? — het realisme optehouden. De détailobservatie en schildering tot in de bijzonderheden vormden voor den journalist een uitstekende oefenschool. Op de pers heeft de realistische kunst dan ook een grooten invloed gehad, die zich echter tot den vorm beperkt. En diezelfde vorm werd door enkele handige schrijvers gebruikt om aan het publiek enkele jaren populariteit aftedwingen of aftebedelen, voor hun naar den inhoud uiterst middelmatige scheppingen. Dat dergelijke krachten, met hoeveel lawaai ze zich ook uiteten, slechts schijnvertoon zijn, is voor den waren kunstkenner spoedig duidelijk. Ze zijn een sprekend bewijs van 't afsterven der realistische kunst. Want wanneer die nog sterk en levenslustig was, zou er van geen realistische kunstvorm sprake kunnen zijn. De groote realisten hadden hun eigen zeer individueele stijl en werkmethode. Het waren de volgelingen en vooral de decadenten, die maakten wat het realistisch procédé genoemd kan worden. Eerst toen dat er was, kon de journalistiek en de succes-schrijver er gebruik van maken. Want toen was het een doode vorm, die niet langer aan eigen innerlijke kracht en wet moest gehoorzamen, doch die zich liet plooiën en schikken om welk geestesproduct het iemand zou believen een realistisch kleedje te hangen. De leeuw was dood, en de huid lag gedwee in de salon onder de voeten van een kletsend dameskransje. Doch heelemaal dood is de leeuw nog niet. De innerlijke krachten zijn sterker dan men wel zou denken. Dit blijkt wel hieruit, dat een wezenlijk goed en zuiver boek als Geertje, toch onweersprekelijk realistische kunst is. Maar juist omdat dit werk echt is en kunst te gelijk, vertoont het veel duidelijker dan alle uiterlijke verschijnselen dat het realisme heeft uitgediend. Wat toch was

steeds doel en wezen van het realisme? Niet de minutieuse detailschildering, zoowel van uiterlijkheden als van zielsbewegingen. Evenmin de uiterst subtiële, plastisch uitbeeldende en direct rake prozazin. Dat zijn slechts de middelen, die onder handen der realisten — maar niet alleen van hen — tot groote ontwikkeling kwamen, vooral ook omdat hun doel dat eischte.

Het doel van het realisme — reactie tegen de romantiek — was het scheppen van een beeld der volle werkelijkheid van het menschenleven, en niet van enkele helden der verbeelding. Het gewone, echte, naakt openliggende leven zooals dat om ieder heen zich beweegt, werd veel grootscher en schooner gevonden dan wat een enkel mensch kon verzinnen. Historie en fantasie, de groote bronnen van schoone verbeeldingen werden door 't realisme gesloten of verwaarloosd. De enkele werkelijkheid, — zij 't ook naar conventioneel oordeel leelijk of mooi, slecht of goed — was als realiteit het enige voor den kunstenaar (en voor het tegenwoordig ontwikkeld publiek!) waardige onderwerp. Niet meer een idee, een tendenz, of een individu was held of doel der litteraire schepping; dat was uitsluitend een — vrij willekeurig gekozen — stuk realiteit. Maar wat was de kunst aan deze fotografische of psychische waarneming en reproductie? Wat onderscheidde de realistische roman van een juridisch proces-verbaal of wetenschappelijk vertoog? De kunst werd alleen kunst, doordat de kunstenaar erin slaagde om zijn stof te onderwerpen aan de wet der schoonheid.

Alle gegevens, zij 't ook dat zij ontleend zijn aan gewone observatie dan wel aan historie of fantasie, moeten gepast worden in het ééne beeld, de visie, die de kunstenaar reeds vooraf in den geest heeft. Die visie — niet de stof — is het eigenlijke der kunstschepping, zoowel in romantiek als in realisme. Terwijl echter in romantische kunst de schoonheidsvisie en de gegevens voor haar uitbeelding in éénzelfde sfeer van ideëele geesteswerking liggen, is dat voor 't realisme niet het geval. Er is een buitengewone geesteskraft en een nooit verslappende spanning van de schoonheidsvisie noodig, om groote detailhoeveelheden en reeksen gevoelsverbijzonderingen tot eenheid te brengen in een enkel schoonheidsverband. Want de strenge zinnelijke waarneming

van lijnen, kleuren en vormen, kritisch doorgevoerd, zoowel als de psychische observatie met logisch, door gevoel onbewogen verstand toegepast, hebben neiging in zich om de sfeer der schepping van schoonheid te verlaten. Ze zijn toch kritisch en daarmee destructief. Vandaar ook dat het realistisch kunst-procédé zoo gemakkelijk zich van de kunst losmaakte, en even gemakkelijk aan ieder ten dienste stond. Want scheppen, eenheid brengen in uit elkaar liggende gegevens, kunnen slechts weinigen. Maar kritiseeren, analyseeren, verbrokkelen is een gewoon talent voor het middelmatig verstand.

Maar een ander gevolg is ook dat het verval der realistische kunst zich zal uiten in verminderde geesteskracht en spanning der visie. Met andere woorden, de realistische kunstenaar zal nog wel steeds een stuk realiteit willen afbeelden, maar hij zal zijn visie daarvan beperken tot bijzondere eigenschappen van leven. De opkomende en bloeiende realistische kunst gaf het menschenleven in alle eigenschappen. Van de hoogst ideëele tot de meest bestiale neigingen, voorzover de werkelijkheid ze te zien gaf, werden alle verschijningsvormen betrokken in die ééne verheerlijking van het reëele leven. Dat eischt een geweldige kracht, en een geestespanning, die bijna niet vol te houden is. Balzac begon er mee, Zola kon het, Tolstoi deed het, en vele hunner tijdgenooten in meerdere of mindere mate. Doch reeds de tegenstelling van Zola's wetenschapsverheerlijking en Tolstoi's prediking der eeuwig geldige en zich onverwrikbaar verwerkelijkende gewetensmacht maakte de één-enkele levensvisie voor goed onmogelijk. Vandaar meer en meer beperking.

Zoo heeft de Meester in Geertje bijna de uiterste beperking bereikt die nog realistische kunst toelaat. Het is wellicht de vraag of hij niet reeds de grens heeft overschreden. De realiteit die in afbeelding komt is een zeer klein stukje Rotterdamsch leven. Het kringetje is klein, maar het leeft. Een in verval zijnd boekverkoopertje in een benauwd winkeltje aan een achterstraat, met zijn slonzige vrouw. Een welvarend drukkerspatroon met een hoog boven de zaak in het Hang wonend gezin van een sikkeneurige vrouw, twee kinderen en een slet als dienstbode. Een groentewinkeltje van kerksche menschen en heel even een niet rijk, maar toch maatschappelijk

hooger staand gezin van een postcommies. Daaromheen beweegt zich de visie van Rotterdamsch leven, die zich slechts zeer kort uitbreidt tot een — bijna buiten het verband vallend — beeld van een herrieavond op het kernmisterrein. Op den achtergrond staat een kalm Geldersch dorp, waarvan het boek meer een schets, een indruk geeft dan een beeld. Maar het schijnt alsof het De Meester niet om *die* realiteit te doen was. Het is alles slechts een betrekkelijk vluchtig geteekend milieu voor de werkelijkheid van Geertje's liefde-leven. Daarom vooral is het hem te doen. Doch ook dit stukje realiteit is uiterst beperkt. Wel is de liefde in de visie van menschenleven een groote geweldige drijfkracht, maar naar die algemeenheid gaat De Meester's uitbeelding niet. Om Geertje's liefde heen staan die van anderen, allereerst van haar verleider, van tante's broer, van den boerenkinkel, die om haar weigering naar Amerika ging en in haar ongeluk terugkomt, ook die van den bultenaar Jan Maandag. Maar geen dier liefdes is meer dan geschetst, is meer dan bedoeld enkel als contrast tegenover Geertje's liefde. Haar geschiedenis is spoedig verteld. Onder den strengen druk van grootva, orthodox schoolmeester, en van uit de bedreiging der boerschheid van de kennissen, verlangt Geertje naar de stad. Na een langen strijd gelukt het haar weg te komen. Met behulp van oom en tante in Rotterdam hoopt ze daar kinderjuffrouw te worden. Na 't gewefel dier achteruitgaande bloedverwanten, is haar plaatsing bij den drukker Heins een verlichting. Het flinke van den stoeren Jan Heins bekoort haar, en gewillig laat ze zich verleiden. Hoe ook verstooten, eerst door Heins, dan door oom en tante, haar liefde blijft zij bewaren. En hoe ook daarna geholpen door den armen bultenaar Maandag, en tegemoetgekomen door den jongen uit hun dorp, zij heeft maar één liefgehad, en bindt zich niet meer. Het is duidelijk dat deze Geertje, hoe'n gewoon dorpsmeisje zij ook is, toch niet is de reële belichaming van *het* „liefdesverlangen.” Een bijzondere vorm van het liefdesverlangen in de beperktheid van die bedoeling is tot een wezenlijk treffende uiting gekomen.

Verdere beperking van 't onderwerp voor een realistische roman, als De Meester te zien geeft, is bijna niet mogelijk.

Maar bovendien, zijn de twee hoofdfiguren uit dit boek, wier uitbeelding getuigt van genegenheid bij den schrijver, wel zuiver realistisch meer? Ik bedoel hier naast de figuur van Geertje, die van den plat pratenden maar nobel voelenden Jan Maandag. Dit is zeker, beide personen zijn van een zuivere en echte menselijkheid, maar dat bewijst alleen hoe De Meester een wezenlijk kunstenaar is. De vraag is of in de schepping dier twee figuren uitsluitend de visie van den artiest op de realiteit spreekt, dan wel of hij in die figuren iets ontworpen heeft, waarin zich de idee met de werkelijkheid tot het schoone beeld vereenigt. En dit is juist wat ik wou aanwijzen. De verdoorgevoerde beperking van het onderwerp brengt den kunstenaar ertoe alle aandacht te besteden aan het scheppen van een enkel individu, als een levend mensch stellig, doch niet meer als een type van realiteit, maar als een type van zielenadel en zieleschoonheid. Wie dat doet, maakt geen realistische kunst meer. Tot die grens is De Meester genaderd, en door die nadering toont een der goede Nederlandsche realisten dat de enkele werkelijkheidskunst geen bevrediging meer geeft. Daarom ook is Geertje een uitbloei van 't realisme.

IS. P. DE VOOYS.

MIDDELMATIGE DICHTERS

II

C. S. ADAMA VAN SCHELTEMA.

„Mijn verzen zijn rijp.”

„Een Weg van Verzen.” LXXIII.

Bij een bespreking van de waarde van hun poëzie heeft Bastiaanse dit op A. v. S. voor, dat uit zijn werk valt op te maken, dat hij vele wetten der dichtkunst *erkent*, ook al weet

hij er dikwijls niet naar te handelen. Mij dunkt, dat hij de door mij genoemde fouten ook zelf geen deugden kan noemen, wanneer hij onbevooroordeeld in mijn kritiek tracht door te dringen. Maar A. v. S.? Wat kan het hem schelen, of ik hem aantoon, dat er duizend en één hiaten, valsche rijmen, rythme-looze regels etc. in zijn stapel dichtbundels te vinden zijn? Hij zal er om lachen, en beweren dat hij aan zulke kinderachtigheden de kunst niet gebonden acht. Hoewel een „sociaal-demokraat” zijnde, gelijk hij te pas en te onpas verklaart, o. a. aan wolken en winden, die zich met zijn intelligente nabijheid wel zeer vereerd zullen voelen, is zijn poëzie in de hoogste mate anarchistisch. De meest chaotische rommelboel van onvoldragen beelden en verwarde ideeën wordt roef! roef! in vormen gesmeten, luk raak, vooruit maar, hier een voet te veel, daar een te weinig, daar een verstuipte voet, ginder een rijm-ketterijtje, enz. enz. — Quasi-geniale slordigheid en studentikoze, smakeloze aanstellerij gaan er doorlopend in samen. De flauwste schemering van een gedachtetje, de onbestemdste opdoeming van een fantasietje, is hem voldoende om naar de lier te grijpen. Dat heet: „Spontaan,” weet U.

A. v. S. heeft al ruim 500 bldz. poëzie in de wereld gestuurd. Als hij van al het beste, dat er in te vinden is, een boekje van 50 bldz. had samengesteld, liep de lezer minder kans zich te vervelen, ofschoon ook dán hem geen ergernis gespaard zou kunnen blijven. Ik geloof niet, dat er één vers van hem bestaat, dat onvoorwaardelijk bewondering verdient, n'en déplaise Carel Scharten. „Een Weg van Verzen,” „Van Zon en Zomer” en „Londen” zijn betrekkelijk nog de beste boekjes. Maar in „Uit den Dool” raakt hij pas goed aan het dolen, al is de Soep-uitgave door een Fortuijn-editie vervangen, wat nogal hoopvol klinkt; en „Zwerfers Verzen” zijn een mindere herhaling van het voorafgaande bundeltje. In den bliksemtrain „Dusseldorp—Amsterdam” heeft zijn poëzie hem heelemaal niet meer kunnen bijhouden. „Londen” is beter, maar hier en daar lijkt het al bedenkelijk veel op Pieter Spa:

^k Wil de angstige begeerte niet verbergen

Met U den tocht naar Londen aan te gaan,

terwijl diens avonturen een ideaal van humor zijn, vergeleken bij die van Petrus Cordatus. A. v. S. zal zich zeker een heel wat belangrijker persoon vinden dan v. Zeggelen. 't Heeft er ook allen schijn van, met zijn „Dramatisch”, „Satirisch”, „Wijsgeerig Leerdicht”. Origineel is hij, bijv. in het complimenteeren van partijgenooten:

Vriendin! en moeder van het versch geluk,
Dat als jong brouwsel door mijn vaten loopt,

Ai! moedig slachterswijf, die ruk aan ruk
Het vette varken van den vijand stroopt...

Hij rijmt socialistische marschen en sentimenteele bespiegelingen over de driekleur, op de manier van Clockener Brousson, zegt heel graag „verdomd” en „goddorie”, wat v. Zeggelen nooit zou durven, en stelt zich in één woord aan als een dronken student die bij ongeluk in een werkmanskroeg is verzeild geraakt. „De bourgeois zal *slechts* den *oppervlakkigen* zin begrijpen”, verklaart hij. Inderdaad! Maar meer valt er ook niet uit te begrijpen, en als een niet-bourgeois er meer uithaalt, is dat door zijn eigen verbeeldingskracht. Zij, aan wie gij deze verzen als „steun” aanbiedt, zullen niet meer „wankelen”... want zij zullen neerstorten, als zij zich trachten vast te grijpen aan dezen draaimolen van retorisch klatergoud en kernisgeschreeuw:

De dag des oordeels juicht
Door alle hemelrechters!
Als moedermelk, waar 'n jonge aarde aan zuigt —

Uw God zal in ons midden zitten,
Hij geeft de sleutels van zijn staat: —
Geen God of mensch zal meer bezitten
Dan boven menschenmaatschap gaat!

Ziedaar staaltjes van A. v. S'. verheven socialisme. Bijna overal bestaat het, zooals hier, uit beteekenis-looze, holle termen, fantasie zonder eenige vastheid, en platheden. Of is dit geen platheid:

Maar 'k dacht: „wat kost ons hart de levensblijheid
Meer dan dat kleine beetje stille wijsheid,
Dat 'n zonnestraal bij Lentedag vertelt!”

Toen rilde een wind over het zonnig veld,
Die heeft het rimplend vlak met goud beleid,
En 'k zag zijn glans, en hoorde 't ruischen: „geld”!

De natuur zelf wordt door hem dienstbaar gemaakt aan de materialistische strekkingen van zijn armzalig brood-socialisme. Voor zijn artistieke kwajongensachtigheid is kenschetsend het rijmen-stel: blijheid, wijsheid, beleid. Maar als hij dan tenminste maar een krachtige of sympathieke persoonlijkheid was! Ik heb niets dan bewondering voor een kunstenaar, die het diepe meegevoel, het diepe nadenken, de hoopvolle toekomstdroomen en het wreede weggescheurd-worden van wat hem tijdelijk toeschijnt en toch dierbaar is, zoekt te uiten, en artistieke tekortkomingen zijn vergefelijk, ofschoon nóóit onbelangrijk, mits de *mensch* een belangrijke is. Zoodat de dichter Is. P. de Vooys mij lief is, wiens verzen, hoezeer ook getuigend van moeite bij het beheerschen van de stof, áltijd klinken met dien innigen, ernstigen gemoedstoon, die een hooge wijding geeft aan het meest-schijnlooze. Grooter contrast is bijna niet denkbaar: het is de scheiding tusschen waarachtig dichterschap en aanstellerige opgewondenheid. Bij den een het meelevens met de armen, het pijnlijk schrijven van hun ellende tot in zijn blijdeste levensmomenten, het moeitevol gebogen naspeuren van de paden naar het Beloofde Land, en soms ook het donderend uitbarsten van strijdzang, maar rijk en zwaar, omdat het vol levenservaring en levenswijsheid is; bij den ander het geestdriftig aanvaarden van opgeschroefde leuzen, het schetteren en schimpen, het soldaatje-spelen van een jongetje, dat den ernst van het leven niet kent.

Brokken klinkklare onzin zijn bij honderden op te diepen uit dezen goren aschbelt van vunze retorica: rottige koolstronken bij de schaars verspreide scherven van porselein. Want die zijn er óók: ik zou mij niet kwaad maken als A. v. S. in 't geheel geen dichter was. Dan zou ik mijn schouders ophalen, maar hier is een *dichter* ondergegaan, vermoord, gestikt in dwazen hoogmoed en bewierooking, in den killen stelselhartstocht van ondichterlijke partijzucht. Hij is spontaan, zegt ge, en bedoelt er mee, dat hij maar uitspuugt wat hem voor den mond komt, en ge lacht misschien om de waarlijk spontane uitingen van een dichteres als Giza

Ritschl, die in dit tijdschrift o. a. deze heerlijke verzen schreef:

Tranen, zoete tranen glijden
Over mijne wangen heen.
Uit mijn ziele, uit mijn harte
Parelen zij een voor een.

Tranen zij, die bevend vallen,
Tranen mijn, ja gij zijt allen
Mij zoo lief om mijne smarte,
Om mijn liefde in mijn harte,
Om mijn liefde in mijn ziel.

Dat is *maar* eenzelvige „bourgeois”-kunst. Als A. v. S. één versje geschreven had, dat zoo aandoenlijk, en zoo mooi was! Ik zou er hem heel wat vroegere onzuiverheden voor vergeven, zooals ik het Giza Ritschl zou doen, indien die niet van zelf een excuus had in haar onbekendheid met de taal.

O, ik begrijp het wel. De menschen houden er van, dat verzen zoo op vodjes papier worden opgeschreven, op de wandeling, en dan meteen naar den drukker gestuurd. Het brengt hen-zelf nabijer aan het dichterschap. Wie heeft er niet wel eens van die chaotische gevoelens en beeldjes en dingetjes in zich gehad en gedacht: hè, kon ik dat nu maar opschrijven. En daar doet iemand het voor hen, net zulke wissewasjes, en in een vorm die doet denken: dat zou ik bijna zelf ook zoo kunnen! Dat is er nog eens een naar mijn hart, die sluit zich niet op in zijn poëtische werkplaats, om er zijn kunstwerken te ciseleeren (wat hij toch evenzeer mag en moet doen, als de beeldhouwer en schilder), wel neen, 't is net of hij zegt: toe, probeer het ook maar eens, 't is toch allemaal Hollandsch, en dat rijmen en maat-houden is zoo lastig niet, als je het er niet te nauw mee neemt, en dat staat juist karakteristiek!

O, de *Leugen* in dat eerste vers van „Zwerfers Verzen”:

Ik heb die verzen niet voor mij geschreven
Met al die rijm en moeielijke maat, —
Voor jou — ze zijn voor jou juist kameraad
Met zorg gemaakt, gedrukt, en uitgegeven: —

De *Leugen*, zeg ik, want wát in-der-eeuwigheid stoort A. v. S. zich óóit aan „rijm en moeielijke maat,” wat een vieze

aanstellerij om dien ernst te huichelen, dien hij nooit bezeten heeft, „met zorg gemaakt,” zegt hij, en tot menschen die het niet controleeren kunnen; die *dubbele* Leugen, want hij kan mij niet wijsmaken dat die rijstebreiberg van bundels, die bourgeois en proletariër zich voor $\pm$ f 10 kunnen aanschaffen (de hemel en de kritiek mogen beiden er voor bewaren, hun geld zoo slecht te besteden) voor iets anders dient dan tot verlekking van zijn pedanterie. Er staan meesterstukjes in van deze soort:

Meisje . . .

Meisje weet je wat ik —

wat ik zeggen wou —?

'k Wou je zeggen dat ik —

dat ik van je hou. —

En dan wou ik schatje —

dat je — nou dat jij —

Nou natuurlijk dat je —

dat je hield van mij. —

En dan wou 'k je als je —

als je van me houdt —

Zoenen in jouw halsje —

als je 't hebben wou. —

En dan — nou dan dee ik —

dee ik 't overal —

En dan dee ik — nee ik —

dee ik niemenda! —

En dan — ach! dan zou ik —

zou ik 't een keer —

En dan — — ja dan wou ik —

wou ik toch nog meer —!

't Is heerlijk zuiver nietwaar? Heerlijk zuiver, als parodie op de stotterende liefdesverklaring van een dronken handelsreiziger, die nog zoo voorzichtig als zijn toestand 't hem veroorlooft het meisje wil polsen, maar zich af en toe bijna verspreekt: „En dan dee ik — nee ik — dee ik niemenda! —” Als A. v. S. de meisjes zoo zeurderig aanspreekt met „en dan”, „en dan”, „nou dan”, zullen ze hem wel amusant vinden. Maar dat zoo iets bewonderd wordt is om te huilen. Dat

A. v. S. de kunst-eenheid veracht, en met vormen omspringt, alsof hij ze maar bij hooge gratie af en toe gebruiken wil, bewijzen regels als volgt:

1. Gaarde mede één geur van liefde, één bloesem...
2. Want achter uw oogen zwijgt in de afgrond...
3. Nacht vervulde en maande dat tijd verliep, en...
4. Geen dan in mijn hart, — keert ge allen 't gelaat en...
5. Lijf betoovert, — dan was 't fatsoen gekeeld!
6. Ook dan thans, en schoolziek heb ik 't hoofd geborgen,
7. Houdt van goed en slecht, — o hij wint in 't end!
8. Is in kille rust — waar ik eeuwig blijf, — —
9. Vriend, — eens droomde ik, als dat vliedend licht voor...
10. En gedwee mee-weende, en zich niet verlegen...

En om te bewijzen, dat ze niet alleen in zijn eersten bundel zitten, „uit „Amsterdam“:

1. Koude avond haast zich het volk naar huis.
2. En sprakeloze avondlucht boven...
3. Vuilnis glinstert bij 'n doodsch lantarenlicht..
4. Staat de eenzame zwarte molenwiek...

En dan rijmen als ontbijt op boekweit, ávonden op wónden, eérzucht op lúcht, enz., enz. De artistieke vrijheden die sommige gróote kunstenaars hebben aangewend, om in zeer bijzondere gevallen zeer eigenaardige, verfijnde schoonheden te verkrijgen; vrijheden die hun rechtvaardiging vinden in een sierlijker of krachtiger beweging; zij hebben jonge zwakkelingen in den waan gebracht dat dit bewijzen waren, dat er geen dwang bestond. Vrije verzen zijn de állermoeilijkste, en geen dichter zal er in slagen, zoo hij niet volkomen meester is van zijn taal en zijn onderwerp. „Tot heerschen is, wie zich beheerscht, bij machte” — is Perk zelf niet eerst na een langdurige sonnet-beëfening de meester geworden, die in „Iris” den teugel vieren kon — evenwel tot geen toomeloze vaart, want de ware ruiters weet zich in den snelsten galop meester te doen gevoelen, door de zekerheid van zijn houding. —

De beste eigenschappen van A. v. S. zijn beide ietwat Duitsch: zijn fantasie is hier en daar wel eens oorspronkelijk, maar altijd brallerig, en zelden of nooit gedurende een heel vers volgehouden; zijn gevoeligheid is hier en daar wel eens

als zoodanig voelbaar, maar doorgaans sentimenteel. Een van de beste voorbeelden van de eerste is:

De Roode Maan.

De lucht hing laag, de wolke', in rafle vlokken,
Spoelden als 't donker wier der zee, — zoo klachtig
Voer de avondwind, — maakte de stilte machtig,
De duinkam hief zijn bange en duistre brokken.

Een bloedbevloeide maan, van monsters drachtig,
Baadde in de zware lucht haar roode lokken; —

maar de rest verloopt weer in socialistische gemeenplaatsen.

Gevoelig, maar naar het sentimenteele neigend, is het volgende. Om te bewijzen, hoeveel A. v. S. met kleine veranderingen had kunnen verbeteren, plaats ik er een tweede lezing naast, waarin ik de vervelende en rythme-verstorende herhalingen van „Kind,” en enkele hardheden en smakeloosheden, heb weggewerkt. Alleen „wat zijn dat voor dingen,” ook niet fraai, was niet zoo makkelijk te wijzigen.

Oorspronkelijk.

Wat dauwt *daar zoo waar de*
Zon ondergaat — ?

Kind, de zon doet de aarde
In nachtgewaad.

Wat zijn dat voor dingen,
In wei en riet — ?

Kind, de krekels zingen
Een minnelied.

Wat dragen de winden
Voor geur zoo laat — ?

Kind, de bloesem *van* linde
Die opengaat.

Wat schijnen jouw oogen
Zoo groot zoo goud — ?

Kind, *dat doet dat* hooge
Vergulde woud.

Wat is — *zeg* — dat verre
Zoete verdriet — ?

Kind, vraag dat den sterren,
Vraag het mij niet.

Veranderd.

Wat dauwt er zoo, waar de
Zon ondergaat — ?

De zon doet de aarde
In nachtgewaad.

Wat zijn dat voor dingen
In wei en riet — ?

De krekels zingen
Een minnelied.

Wat dragen de winden
Voor geur zoo laat — ?

De bloesem der linde
Die opengaat.

Wat schijnen jouw oogen
Zoo groot, zoo goud?

Dat doet het hooge
Vergulde woud.

Wat is dat verre
Zoete verdriet — ?

Kind, vraag dat den sterren,
Vraag het mij niet.

Het mooiste, wat A. v. S. geschreven heeft, is de eerste strofe van „De Stal,” in „van Zon en Zomer,” bldz. 11, maar jammer is het, dat hij verderop weer verslapt: immers, dat de menschen aan het kind in de kribbe een kruis brachten, is niet waar, de bedoeling kan men er wel uit begrijpen, maar zoo als het er staat, deugt het niet. Maar heel mooi is dit:

Tegen het donker van een schuur
 Danste op de deel een gouden vlieg,
 Vlak voor den schemer van een wieg
 Straalde op den grond het zonnevuur, —
     Een wijnrank en een rozelaar
     Vlochten hun takken door mekaar, —
 En midden uit die zwarte poort
 Bekeek een kleine roze dreamer
 Verbaasd dien grooten groenen Zomer
     En murmelde een verwonderd woord, —
     En voor de poorte van den stal
     Bloeide het blauw heerlijk heelal!

Alleen . . . als de „kleine roze dreamer,” die „een verwonderd woord murmelt,” het kind in de wieg is, kan men het niet van achterlijkheid beschuldigen. Maar 't is een lief schilderijtje. Van dezelfde soort mooiheid, en nog aandoenlijker, is de 3e strofe van „De slapende Zwerver.” in „Zwervers Verzen”:

De bloemen gingen heen en weder,
 De slaperige zoele wind
 Ruischte zoo fluistrend door de blaren,
 Ging zingend door de korenaren —
 Hij zong zoo zacht — zoo heerlijk teeder —
     Als één's mijn moeder voor haar kind.

Is het nu niet diep, diep treurig, dat zulk een beminnelijk dichtertje ondergaat in grootdoenerij? Dat negen tienden van zijn werk bestaat uit aftelversjes als:

Binnenin was moeder mamme
 En zij roerde door de pappot
 Met de Biblebonsche lepel, — o nee,
 Met de groote houten lepel,
 En zij voerde 't vette varken
 En het stille zwarte poesje,
 En het bijdehande hondje,
 En de kakelende kippen, enz. enz.

of uit wijzigingen van „Het regent, het zegent”, Heiniaantjes van verdorven hospita's, „oproerige verzen”, o. a. een machinist, die zijn locomotief noemt:

Mijn zwarte beest!
Mijn ijzren meid!
Mijn bulderende bruid!

of kannibalismen, als:

Wij hebben niet genomen het vleesch en het bloed van Christus,
Want de Christenen hebben ons vleesch gegeten en onze tranen ge-
dank! [dronken.

Dat hij daarvoor nog dank-je zegt! Ik zou ook krankzinnigheden kunnen aanhalen, als „De Beestenboel”, maar ik wensch er dit tijdschrift niet mee te verontreinigen. Diep, diep treurig is het, dat zoo iemand, in plaats van enkel ernstige raadgevers en waarschuwers, onbekookte bewonderaars vindt, en dat in ons land, waar zooveel goeds verschijnt, ook zulke rommelzoodjes een uitgever vinden. Diep, diep treurig, in de allereerste plaats voor hem zelf. Want wie zoo, door slordige veelschrijverij, beroemd wil worden, zal verpletterd worden door de zwaarte van zijn verzenstapel, waarmee de kunstenaars, en ook het publiek als het merkt, bedot te zijn, hem zullen steenigen.

* * *

„Londen” doet reeds in de eerste regels zijn zwakheid, en kort daarna iets van zijn betrekkelijke verdienste voelen. De twee personen, wier samenspraak dit „Dramatisch Gedicht” vormt: „de Tijd” en „de Vreemdeling”, worden bij monde van den eerste, aldus voorgesteld:

Ons hoofd steekt op boven de schorre kust,
Beklimt gelijk een tweede zon de kimmen,
Waar de ander in heur dronken roes vergaat.

De twee eerste regels bevatten niet veel meer dan onzin. Bedoelde A. v. S. soms een schorren-kust? Dat het geluid van de branding schor zou zijn, is uitgesloten door het spreken, 8 regels verder, van een „matte melodie”. En dat de vreem-

deling, aan wal staande, het hoofd van den Tijdgeest de kimmen zou kunnen zien „beklimmen”, dat kan ik mij indenken ofschoon de voorstelling mij nog al smakeloos lijkt, maar dat iemand het van zichzelf beweert, is een absurditeit. Die Tijdgeest schijnt mij in zooverre achterlijk, dat hij de kimmen nog voor een concrete zelfstandigheid houdt, op de manier van de Grieken. En de vreemdeling, een mensch van vleesch en bloed, doet mee aan die klim-toeren? Dat „ons” geen pluralis majestatis is, blijkt immers nit het volgende:

Zie hoe ons 't weke west met doffe schimmen
En donkerder vermoedens tegenvalt!

Niet voor den Tijdgeest in het bijzonder, die weet wat er te koop is, zal het zoo'n tegenvallertje geweest zijn, eer uitsluitend voor den vreemdeling. Plotseling vernemen we dan, dat de ontgoochelden niettemin zanglustig zijn:

*Luister hoe 't ruischend tij in bleeke kringen
De aandoening die onze borst beweegt,
Waar de avond elke ademtocht doet zingen
Nauw met een matte melodie geleidt.*

maar in de gecursiveerde regels vinden wij werkelijk een bewijs, dat er iets in den dichter zong, al was het nu juist niet elke ademtocht.

De Tijd noodigt dan den vreemdeling uit, om „de stille stralen van wat zijn weten heeft aanvaard om zijn helder hoofd te binden,” en om zijn „vaste voeten aan de grond” te zetten, een wonderlijke uitdrukking voor: zijn voeten op den vasten grond, maar de boel ondersteboven te willen keeren, is een begrijpelijke eigenschap van den socialistischen Tijdgeest, waarop de Vreemdeling antwoordt:

Wat vraagt gij mij voor stralen om de slapen
Waar nauw mijn schedel al uw zwaarte draagt!

Hieruit zou men opmaken, dat hij den Tijd op zijn nek had. Gelukkig voor hem wisselen zij spoedig om. Doch eerst moet hij in zijn moeilijke positie nog heel wat moois aanhooren, waarvan hij niet zonder gepaste ironie opmerkt:

Een wilde vlucht van dwarrelige beelden
Vaart me uit uw breedbespannen woorden aan, —

Inderdaad, beter is deze wartaal niet te qualificeeren. Meer dan ooit blijkt hier A. v. S.' ongelooftijk gemis aan zelfbeheersching. Dat er iets in hem omging, bewijzen regels als:

Een bruine poel spiegelt de starrelucht
Zoo mooi als uitgedroomde kinderoogen.

Maar waarom niet gewacht, tot deze wilde dwarreling van onbezonden ideeën en beelden vast was geworden? Ik zie zeer goed, dat de volgende regels de stof bevatten voor iets heel moois, maar dit mooie is niet bereikt, want zij blijven een onverstaanbare warboel:

Uw ziel zal zijn gelijk de diepe zee:
Daarboven rijdt en steigert op de baren
Uw wilde hart en valt aan 't water weer,
Daaronder houdt uw rede 't in bedaren
En hoort ternauw het murmlen van de zee, —
Zij groeit omhoog als die kostbre gewassen
Wier stille pracht zelden een sterfling ziet —
Slechts de avond haalt heur hoofd boven de plassen — —
Daar drijft uw hart — een dichtgevouwen bloem!

De ziel van den Vreemdeling zal dus bestaan uit zijn „wilde hart,” door de „rede” in bedwang gehouden, maar toch als een stoute jongen paardje rijdend op de baren en „aan 't water vallend” (wat ik heelemaal niet begrijp) — immers: moe is ver weg en hoort er bijna niets van, alleen 's avonds komt ze eens boven kijken en dan is het steigerende hart eensklaps in een zoete „dichtgevouwen bloem” veranderd! Wonderlijke symboliek en „dwarrelige beelden!”

Eindelijk geeft de Vreemdeling zich gewonnen en zegt: „Hier is mijn leege hart!” en dat zijn voeten al in den brand staan: „Welaan welaan — ga gij geweldig voor!” roept hij, en de tocht naar Londen begint, want de Tijd „zwaait” hem op zijn „kromme hals.” Deze neemt van nu af aan de rol van gids op zich en vertelt alle mogelijke dingen, die de Vreemdeling even goed zelf kan zien. De laatste bepaalt er zich meestal toe, zijne walging uit te drukken:

Mijn hart hangt in mijn keel en mijn lamledig
Lijf is vol tranen en vol van geklaag.

of hij zegt dat hij weg wil:

Ik wou terug naar wat ik heb gedroomd —
Het waren halmen — heuven — groene landen!

of dat hij slaap heeft:

Laat mij mijn hoofd eindelijk te bedde leggen!

waarop de Tijd, als een kindermeid, zijn zin doet, en het er nog eens bij zegt — de ander mocht het soms niet merken:

Ik leg uw doffe lijf
In 't leege bed.

Let wel, het „leege.” Zonder beddegoed soms, uit vrijwillige armoede? Er schijnt wel een spiegel vlak bij te hangen, want hoe had hij zichzelf anders zoo goed kunnen bekijken, terwijl hij in bed lag?

mijn leede(?) oogen,
Die als twee bloemen aan de waterrand
Van mijne tranen drijven.

Eéns wordt de Vreemdeling geestdriftig, na een zéér lange oratie van den Tijdgeest.

„Arme ontwaarden waakt op!” roept hij. Overigens is het vermakelijk, als men er op let, met hoe korte antwoorden hij zijn meester beloont, die toch ontegenzeggelijk veel tijd, lastdier-diensten en vooral woorden voor hem over heeft. Nu kan men zeggen dat hij over het eerste vrije beschikking had, maar het tweede moet men niet gering achten; zegt hij zelf niet: „wat wordt gij zwaar”? Hij is zelfs óvergevoelig (niet ten onrechte stelt A. v. S. den Tijdgeest zoo voor), want als de „moedelooze vingers” van den Vreemdeling „glijden” van zijn hals, roept hij: „wat schudt gij aan mijn nek”?

Het is hem dus niet kwalijk te nemen, dat hij zeer dankbaar is voor één intelligente opmerking van zijn leerling. Als het avond wordt en de zon „overloopt”, d. w. z. doorbreekt, zegt hij:

Open uw oogen en uw hart! — elk poover
Mensch laaft aan 't avondlicht zijn dorste ziel.

Doch de Vreemdeling antwoordt :

Zoo zij niet door den dag zijn blindgeslagen.

welke opmerking de Tijd zeer gevat vindt :

Gij hebt gelijk, — — ik heb U veel geleerd!

Zichier de Vreemdeling op zijn snedigst. Het komt mij echter voor, dat zooveel wijsheid ook op één socialistische lezing, of uit één brochure'tje opgedaan kan worden, en dat het daarvoor niet noodig is, drie dagen rond te vliegen op den nek van een monster, dat van zichzelf zegt :

Soms dwarrelt uit mijn stroeve roodbebloede
En afgeplukte borst een zwarte veer . . .

Dat „stroeve”, een woord dat alleen op het innerlijk kan duiden, is vreemd tusschen deze kernachtige beschrijving van zijn uiterlijk verdwaald. Waarom hij er zoo raar uitziet, als een sprekende Vogel Rok, is mij een raadsel. Alles wat hij zegt, is niet anders dan een lange opsomming van akelige tafereelen, in norsche, dikwijls sarcastische bewoordingen, en aan het eind een zeer retorische uitval tegen een kerktoren en een vlaggestok, waarvan de beste gedeelten toch maar opgewonden meeting-welsprekendheid zijn :

Schande aan de vlag . . . .

. . . . .
Die meer dan éénen koning en zijn zonen,
Zijn volk, met hem groot en goed heeft gemaakt, —

of het wáár is? 't Lijkt bijna royalistische opschroeverij.

En nu nog maar een poetslap voor zijn kronen,
Voor 't volk niet dan een doodsheind wezen kan! —

De Tijdgeest is niet anders dan de opgewonden en bittere helft van den schrijver, de vreemdeling is het zwakke, sentimenteele gedeelte. Toch is de eerste óók hier en daar wat sentimenteel, bijv. in de overigens realistische beschrijving van de werkpaarden :

En 's avonds in de stal, bij kale ruiven,
Droomt dan een enkle 'n wonderlijke droom
Van wapperende manen, groene weiden, — —

en soms verkoopt hij nog smakeloze uien, zooals van de soldaten :

Ai kijk eens in hun ziel en merk hoe elk
 Dier opgepronkte droevige paljassen
 Parmantig draagt — zijn platgetrapte hart! —

Uit zijn bittere beschrijvingen, wier ordeloze reeks een groot deel van het boek vormt, spreekt het meeste karakter. Zij maken het nog eenigszins leesbaar. Een fellen indruk, maar zóó onguur dat het bijna een bespotting lijkt, vind ik het volgende :

Dit is een vrouw, in lompen
 Geboren om in lompen te vergaan.
 Haar neus is weggerot en aan de stompen
 Van 't sappig lijf kankert dezelfde kwaal.
 Haar hoofd hangt scheef en de bedorven plekken
 Doen 't lijken op een afgevalen pruim.

en de vrij talrijke plaatsen, die ik zou kunnen aanhalen van rake waarneming der gruwelijkste leelijkheid, lijken mij wel verre van mooi, maar in elk geval niet onbeduidend. Dat een kunstenaar *meester* moet zijn over zijn aandoeningen, dat hij ze moet omschrijven tot schoonheid, en dat werken die niet boven al hun pijnlijke schrijving van levensleed de rust doen gevoelen van hem die in zijn diepste ziel de tijdelijkheid zijner smart beseft, niet in waarheid *kunst* kunnen heeten . . . dat alles kan ik A. v. S. nauwelijks voorhouden, daar zelfs het streven naar zulk een meesterschap uit niet een zijner regels blijkt. Wij moeten al heel dankbaar zijn, wanneer wij iets meer vinden dan kwajongensachtigheid. Deze is nog niet geheel verdwenen uit regels als volgt :

Dit is een dronken vrouw!
 Bloost gij? Gij dwaas! wat is daaraan te blozen?
 Het is uw moeder niet! — Ai gij! een man
 Die bloost, tesamen met een schaamteloze
 Bedronken vrouw! — 't is beide een zot gezicht! —

Maar de quasi-onverschilligheid ervan wordt vergoed door de rauwe, maar oprechte klank van deze :

Een dronken vrouw: — Haar zog is afgezogen
 Door een verloren kroost, — haar dunne rug

Is murw gekneusd van slaag, — wat zou haar droge
En afgekermd keel geen slokvol troost
Naar binnen slaan om 't leed wat af te spoelen! —

Hoor, ginder schreeuwt een kind aan moeders rokken
En wil in 't warme bierhuis weer terug!

Ik vind deze indrukken nauwelijks poëzie, minder poëzie dan de enkele brokjes uit vroegere bundels, waarin iets te bewonderen viel, maar het is verblijdend, waar te nemen dat A. v. S. soms meer dan een schreeuwer is.

Toch kan „Londen” niet anders beschouwd worden, dan als een proeve in het groot, van wat zooveel vorige versjes in het klein bewezen: dat A. v. S. schrijven gaat, vóórdát alles geheel in hem bezonken is, vóórdát de chaos van zijn innerlijk een wereldje heeft afgescheiden, waarvan alle vormen gebonden zijn door de Eenheid van Idee, die ze ook alle evenzeer doordrongen heeft; dat hij niet wacht op dat wonderlijke moment, wanneer de geest in staat is, al den voorraad te verwerken op de eenig-juiste manier; en dat hij een groote mate van oppervlakkigheid bezit, door te meenen, dat zóó weinig ernst en geduld voldoende is voor de onsterfelijkheid. Want wie is er, zelfs onder de niet hoogmoedigen, die niet werken zou voor dát Ideaal? Weinigen zijn er, die het bereiken, maar ieder moet er naar streven: de Poëzie is te hoog-heilig om tot propaganda-middel verlaagd te worden.

Evenwel, dit gedicht bezat iets levends; dood, morsdood zijn de Levende Steden: „Dusseldorp” en „Amsterdam.”

Het gebrek ervan is het tegenovergestelde van dat, 't welk al zijn vorig werk onvoldoende deed zijn. Dát was de chaos: de onbeholpen bewegingen van wie nog niet zeggen kan wat hij wil; de onmacht, om zijn indrukken om te scheppen tot een Beeld. Dit is juist het Prozaïsche: door al te goed te weten, wat er te zeggen viel. Dit is niet vreemd, Hij, die door al het voorafgaande den top van den Helicon dacht bereikt te hebben (en men bleef niet in gebreke, hem een duwtje te geven) vond het nu zeer gepast, om zijn werkje „Londen” uittebreiden tot een soort monumentalen cyclus, trilogie of de Hemel-weet-wát, waarvan de zwaarwichtigheid hem tot steunsel zou dienen — of, doen omlaag tuimelen. „Dussel-

dorp" en „Amsterdam" dragen in iederen regel het kenmerk: bedacht, verstandswerk te zijn. Er is geen aasje geluid in, geen vier regels kunnen hem boeien, die uitsluitend het dichterlijke zoekt. Ik begrijp, dat velen hiervan vreemd zullen opkijken, want deze houten verzen zijn zóó weinig buitensporig, zóó tam, dat slechte critici zullen beweren, dat A. v. S. zijn ongebondenheid hier heeft weten te vermeesteren. Schijn is het, niets dan schijn. Denkt men, dat het zoo moeilijk is, voor iemand met wat dichtvaardigheid, om een duizend regels of wat samen te lijmen, waarin alles wat men zooal weet: gedachten uit boeken, ervaringen die op het verstand hebben gewerkt, landschappen en stadsgezichten waarmee men zeer vertrouwd is, naar voren komt? Het zou me haast tot een tweede Julia verlokken, als het niet zoo nutteloos was, want Julia I heeft de onbevoegde Nederlandsche kritiek niet veel beter gemaakt. Maar zou het niet grappig zijn: een zeer uitvoerige beschrijving te maken van Amsterdam, hier en daar à la Vondel of Antonides, met zoo'n zwierigen zesvoet:

Het is dat Amsterdam van eeuwen lang geleden
Dat in verbeelding ons haar schoot weer opendoet: —
Zij is de moeder nog van alle wereldsteden.

Hm, hm. Wat ál te hooggestemd.

Haar tooi en trotsche lach weerspieglen in de vloed,
Waar aan ze haar varend kroost en al het uitverkorens
En al het warme goud, dat zij haar brengen, wacht.

Een geweldige kapitaliste dus! Zelf zit ze maar te pronken in weinig stemmige kleedij, zooals het een eeuwenoude dame — moeder van Rome o.a. toch passen zou.

Zie — met haar stijve kraag van dikvergulde torens
Zit zij op hare troon, met wal om wal bevracht,
Versierd met groene kant aan ronde hoepelrokken.
En met een lange stroom als fonkelende sleep.

Als dat nu geen burgerlijke poëzie is, om zoo aan toilet-fraaiigheden te hechten... 't Is waarachtig nog maller dan ik dacht, zoo op het eerste gezicht... je zoudt er inloopen, hoor. Ik heb geen zin, om stuk voor stuk de slechtheid van

al de saaie beschrijvingen, die er volgen, te bewijzen, alleen maak ik A. v. S. er attent op — wat een schooljongen weet — dat de opkomende zon eerst de hooge, en dan de lage punten beschijnt en dat zijn regels dus fout zijn :

En 't licht klimt weer de bleeke laagte uit
Het gaat al op de hoogste pannen dagen —

O ja! 't is wel een aardig jongetje, dat zoo naar de bloempies en de vissies heeft gekeken, en wat een wijsheid, nou, nou... En dat proza ertusschen is ook mooi! Eens maar wat vreemd: dat hij de velden van zijn hersenen was gaan bezaaien... U moet ze ook eens begieten, daar worden ze frisscher van, en dan gaan ze misschien lijken op die steenen koppen met groenen haargroei, die u wel voor de winkels hebt gezien, want u kijkt zoo goed rond in de stad.

Maar wat een logica, niewaar :

Wie was er grooter dan een ander
Zoo er geen ander grooter was!

Het staat er, zoek maar na. En Dusseldorp? Bah! Dat is me te flauw.

ALEX. GUTTELING.

QUIA ABSURDUM

DOOR

NICO VAN SUCHTELEN.

(Vervolg van het vorig Nummer).

---

20 November. Had ik niets te schrijven in deze dagen? Ik wil eerlijk zijn voor mij zelf in dit dagboek. Er heeft iets mijn blijheid, mijn groote levensvreugde verbroken. Wat is het? Vanwaar kwam die vreemde zwaarmoed weer over mij? Niets, er is geen reden voor. En weer heb ik angst gevoeld, dienzelfden onbegrijpelijken angst die mij soms plotseling overviel in de werkplaats, of 's nachts wanneer ik luisterde naar 't rumoer in de steeg en het dansen in de kroeg achter mij. Vage angst, vage weemoed ook, zonder eenige reden. Ja, vroeger, als kind had ik het al. Wanneer ik lang in 't bosch had gedwaald, alleen of met Amalthea, 1) en ik zat stil naar iets te kijken of te denken, voelde ik 't soms opeens dat ik omringd was van een onnoemelijk iets, een geheimvolle en ontzettende macht. Ik was niet bang voor 't donker, niet voor beesten, voor spoken; maar alleen angstig om de zwijgende geheimzinnigheid van alles, de boomen, de bosschen, de heele verre wereld.

Het hevigst heb ik dien angst gevoeld op dien avond waarop ik met Arthur naar 't Casino reed. Het is nu twee jaar geleden. Wij stonden achter op het platform van de tram; het schemerde, het regende; het licht was zoo triest en de huizen stonden zoo stil en somber. Ik zag voor mij uit in de donkere, ledige straat; de twee glimmende strepen van de rails werden langer en langer, de straat was eindeloos, de vale, stille somberheid was eindeloos. — Op het plein stopte de tram, kon niet verder. Een grauwe drom werkelloozen passeerde. Lang-

---

1) Zijn geit.

zaam, slofferig sjokten zij voorbij, in den spikkelenden regen, gebogen, handen in de zakken; bruut, onverschillig? wanhopend? Ik had dit meer doorleefd, dacht ik, tallooze malen. Alsof er nooit iets anders in mij geweest was dan een eindelooze visie van triestige ellende, doellooze ellende in een doelloos bestaan. Toen greep mij 't hevigst die ontzetting. Het duurde kort, omdat Arthur bij mij was, en toen wij in 't Casino zaten dacht ik met minachtende verwondering terug aan mijn redeloozen angst.

En nu, na twee jaren, dezelfde zwakheid. Om een bagatel. Ik was in de dorpsherberg. Twee kerels zaten te kaarten, kregen ruzie, ik weet niet waarover. 't Was ook geen hevige twist, maar een lang, leuterend dronkemansgezeur. Eerst lette ik er niet eens op. Tot 't mij plotseling besprong: „Zoo zijn we” en „machteloos, niets kunnen wij doen; beesten, dwazen, onzinnige wezens.”

Nu weet ik wat mijn angst beduidt; 't bewust- worden van eigen, machteloze zotheid; de wanhoop aan het leven. En dat zij redeloos komt, naar aanleiding van een onbelangrijke nietigheid is een bewijs harer waarheid. Zij is 't besef van de zinloosheid, van het absurde.

Ik ben een mensch, ik huiver voor mijn eigen geheimzinnigheid. Geheim-zinnigheid? On-zinnigheid!

21 *November*. Had ik mij opgewonden tot een valsch enthousiasme, en is mijn zwaarmoed reactie? Ik ben rustiger; neen, ik weet dat mijn blijheid echt was. En ik voel nu ook dat zij gebleven is, ongebroken. Wat mij verlamde was onbevredigdheid, ergernis over de disharmonie onzer nieuwe samenleving. Een sommeering van kleinigheden; onze verhouding tegenover elkaar, naijver, kortzichtigheid, kwaadspreken; o deze kleinheid, deze groot-menschelijke kleinheid! Dan onze onmacht, onze onbeholpenheid bij den arbeid, onze kieskeurigheid, luiheid ook. Het zijn bagatellen, maar zij hinderen mij voortdurend. Als ik 't werk van mij of Max met dat van Klaas vergelijk voel ik ons onbekwaam, kinderachtige prutsers. Onze heele kolonie lijkt mij dan een belachelijke onderneming. Maar wanneer ik 's avonds op Lora's kamer met Max en haar ons quasi-kommunisme over den hekel haal

voel ik mij even onbevredigd en geërgerd; ik schaam mij over mijn kleinmoedigheid.

27 November. Sinds een week nu zijn wij bezig met de ontginning van 't kleine sparrenbosch. Elken morgen al voor 't ontbijt gaan we met alle man aan den gang. Hoe kon ooit arbeid tot een vloek worden! O die vreugde, dat trotsche krachtbesef, die warme wellust van inspanning en zegevierende voltooiing!

Eerst begin ik den wijdsten loopgraaf rondom den stam af te cirkelen en rustig te spitten. Rustig; ik leer het werk met iederen dag beter, ik zie het Klaas en Tobler meer en meer af, dit uiterst kalme, haast trage, maar gestadige werken, en nog maar zelden betrap ik mij op krachtverspillende gejaagdheid. Ik werk rustig en in een zoet welbehagen; ik sta voor een groot werk en dat wil ik bedaard en systematisch ten einde brengen. De kring wordt nauwer, de kuil dieper en voor ik de zware wortels bloot heb en ondermijnd, sta ik tot over den buik in den modder-vetten grond. Wanneer ik zoover ben zit ik een oogenblik op den diksten wortel en veeg me 't zweet van 't voorhoofd als 't in mijn oogen druipt. En terwijl ik uitrust rook ik het pijpje dat Martha voor me meebracht uit Venetië. Dan hakken! Eerst met kleine, luchtig gezwaaide slaagjes aan 't benedeneind der wortels, tot ik spaander na spaander afsplijtend van de al dikker wordende knoesten den stam benader. Dan moet ik mijn slagen wijd uithalen. Langzaam en regelmatig dalen en heffen mijn armen en de heldere klank van mijn bijl schalt en echo't door het bosch. Soms hakken wij allen gelijktijdig; en dreunt een daverende rythmiek van snelle slagen om mij heen, opwindend, begeesterend haast. Zoodra de boom wankelt rust ik opnieuw. Ik leun op mijn smak en kijk rond; mijn handen trillen, mijn armen trillen, al mijn spieren voel ik trekken en schudden en gloeien; warme vloedgolven van kracht komen bij scheuten door mijn lichaam schokken; o vreugde, o wellust van den arbeid! Ik zie rond, en allen zijn ze bezig, nu waarlijk mijn kameraden, gebukt in hun kuilen, werkend, zwoegend, een damp van zweet en snuivenden adem rondom hun warme koppen. Als dan de wind mijn gezicht heeft gedroogd en

mijn wangen verkoeld roep ik de anderen om mij te helpen, en wij duwen en trekken en sjoeren tot de waggelende boom traag overslaat, zich krakend losscheurt uit den grond of zijn penwortel breekt, en dan snel en suizend neerzweept.

Maar vandaag was het heerlijker dan ooit. De eerste sneeuw is gevallen. Toen wij uittrokken lag zij nog dun, maar den heelen dag, onafgebroken haast, bleef het doorsneeuwen. Wij begonnen met binden en opstapelen der takkenbossen, daarna zetten wij het rooien voort. Het zal lang duren voor het bosch leeg is, we hebben er den heelen winter werk aan, zegt Klaas; en dan komt in 't voorjaar nog het spitten.

Zoodra Lora na 't ontbijt den boel aan kant had kwam ze buiten: ze had beloofd mij te helpen. Met een smak van Tobler stond ze naast mij in mijn kuil te graven. En zij wist van geen ophouden, ze is potiger dan ik verwacht had. Zooals zij daar werkte in haar grijze trui, een bont ijsmutsje over de ooren en een neuswarmertje van Max tusschen de tanden, was zij mooier, edeler ook, dan ik haar ooit gezien heb. Zij floot en zij zong nu en dan; haar gezicht gloeide en glansde, en telkens veegde zij wanneer zij het zweet wilde afwisschen zich den modder langs voorhoofd en wangen. Toen zij haar muts wegwierp woelde zij het haar los en omdat 't haar hinderde bij 't bukken moest ik er twee vlechtjes van maken en die met een eindje touw dichtbinden. Zoo heeft zij den verderen dag met mij gewerkt en haar nabijheid was mij een voortdurende vreugde. Ze was zoo blij, zoo oprecht levens-blij.

Toen vrouw Tobler ons binnenriep voor koffie kwamen wij allen in haar benauwde hokje. Op onze kousen natuurlijk. We zaten dicht oopen rondom de kachel. Klonten in de koffie zooveel we maar wilden en bovendien ieder een stroopballetje. En zoo gul-blij en opgewekt was de stemming dat zelfs Albertus er door werd verlevendigd; hij lachte met ons mee over alle grappen en plagerijen en hij slurpte zonder aanstellerij zijn leut. Ik heb hem niet aan zijn thee-beproeving van laatst herinnerd. Later in den middag toen Lora en ik vergeefs worstelden om een stomp uit onze kuil te wentelen heeft zij Albertus er bij gehaald; zij kwam gearmd met hem aanloopen en er was een glans van opwinding in zijn oogen. Hij is tòch een mensch, dacht ik toen. Met ons drieën hebben

we onder veel hijgen en lachen den stomp er uit gelicht. —

Van avond was het feest op Harmonie. We hadden onze door-natte kleeren rondom den grooten kachel in de gemeenschapszaal gehangen en bleven er zelf bij zitten. Lora gaf cacao en Frieda had 's middags in een van de brooden een paar ons rozijnen gebakken. Toen Voss voorbij kwam en van de partij merkte liep hij gauw naar huis en kwam terug met tabak, zijn clarinet en zijn vrouw. Hij heeft gespeeld al wat we maar vroegen en wij hebben gedanst tot we met onze uitgeputte lichamen niet meer konden. Klaas en Remi met Lora, Max en ik met Frieda en juffrouw Voss. Vrouw Tobler mocht niet wegens haar positie. Albertus deed niet mede aan deze dartelheid, maar hij heeft geen enkele schampere of misprijzende opmerking gemaakt. Met een genoegelijke tevredenheid zat hij toe te kijken en dronk argeloos cacao . . . met melk en zonder te zondigen. Zoo hebben we tot elf uur feest gevierd.

Waarom zou er geen verstandhouding, geen schoone harmonie tusschen menschen mogelijk zijn? Wat verlangen wij meer van elkaar dan eendrachtig, welwillend samenwerken; een kameraadschappelijken omgang waarin wij elkaar zonder erg of kritiek nemen voor wat we zijn? Wij zijn allen menschen die willen leven; die wilien werken, spelen, blij zijn.

29 November. Pip en Tom hebben mij den geheelen middag geholpen met takken binden. Pip's handjes raakten verkleumd en ik moest ze met sneeuw wrijven en lang vasthouden; maar hij hield zich flink en huilde niet. Daarna heb ik hem met mijn kapmes op een knoest laten hakken tot zijn vingers tintelden. Alle splinters en spaanders zocht hij zorgvuldig bijeen en borg ze in zijn bloese om zijn moeder te verrassen. Ze hield zooveel van houtvuur, zei hij, in 't haardje van de eetkamer. Zoo is Pip. Bracht hij me toch waarachtig den grooten ijsbeer uit zijn plakboek mee; de heele bladzijde er uit gescheurd, alleen omdat ik gezegd had hem zoo mooi te vinden. Heeft hem zelf op mijn deur gehangen. Zeg ik: Pip, waarom wil je me zoo iets moois geven?" en hij kijkt eerst wat verlegen, slaat dan op eens zijn armpjes om mijn hals, kust me en zegt: „dáárom, omdat ik

van je houdt." Er houdt iemand van mij, er zegt iemand: „ik houd van je"; een jongetje van zeven jaar houdt van me en dáárom komen mij de tranen in de oogen.

Toen Martha de jongens kwam halen vroeg ze mij voor den avond. En terwijl ik mij verkleetde om mee te gaan bezocht zij met Max de stallen en daarna met Lora de broedmachine. Er waren juist een paar kuikentjes uitgekomen. Martha was even enthousiast als haar jongens. Onderweg zeide ze: Je hebt een mooi leven Odo." Ik moest lachen over haar naïef idialisme dat baseert op eene idylische schijnschoonheid van biggen, kuikens en melk-zoo-van-de-koe. Maar ik wist toch niets anders te antwoorden dan: ja, ik leef mooi."

Is het niet waar? Ja, ik leef mooi. En ik dacht aan Minka. Door haar is mijn leven nu zoo mooi. Ik voel het telkens duidelijker, zonder mijn liefde zou ook Harmonie worden tot een . . . idylle, een waan. Alleen mijn liefde maakt mijn blijheid, mijn hoop, mijn levensmacht tot een standvastige werkelijkheid. In Minka vind ik rust: ik kom tot mij zelf, door hãàr ontdek ik mijn eigen diepste, heimelijkste verlangens. En door haar heb ik mijn groote, geweldige werkkracht herwonnen. —

Het was een vredige avond, als vroeger wel in 't blauwe zaaltje, vertrouwd en huiselijk. Ik heb weer veel moeten vertellen, de jongens vragen mij uit, en ik moest hen beloven dat ze in 't voorjaar mee mochten spitten, en hooien in den zomer. Met Rudolf heb ik op ouden trant, gemoedelijk maar toch scherp, getwist over 't kommunisme. En Martha heeft fuga's gespeeld en de Waldstein-sonate. Ik was week en gelukkig, overgelukkig om de groote hartelijkheid, de liefde dezer menschen. En almaar dacht ik aan Minka.

30 *November*. Een eindeloos golvende, bruisende geluid-
zee, Beethoven. Hoog opstuwende vloed en duistere,
geweldige kracht, schitterende spring-fonteinen van jubelende
blijheid. Aldoor is het bij me, is het in me; niets dan de
gedachte aan Minka.

3 *December*. Voss en Remi hadden de sleedjes getimmerd,
Albertus en ik hadden de baan glad gemaakt en verlicht;

zes lampions hingen tusschen de boomen. Een genoegelijk, een opgewekt winterfeest van tevreden, harmonieuse menschen.

8 December. There was a child went forth. . .

Overdag het rustige buitenwerk, in den vlokkenden sneeuw, in de bleeke zon, onder de witte pluimen der sparren. En 's avonds de rustige uren, volkomen vervuld van arbeid en studie. Ik heb niets te schrijven, mijn dagen gaan effen, gelijkmatig, als de nevel die over het meer heen trekt. Ik voel niets dan die eene vreugde dat ik leef en lief heb.

Uit een brief van 16 December. Met welk recht zou ik verlangen dat kommunisten niet liegen, niet kwaadspreken, niet twisten? Laat ik blij zijn dat we 't hier over 't algemeen minder doen dan in „de wereld”. En als we niet zoo bij elkaar hokten, niet nog maar zoo'n klein, gesloten groepje waren, zouden wij hier zeer zeker edeler leven.

Overigens zijn tooneelen zooals ik gisteren op de vergadering bijwoonde wel voor een oogenblikje ontmoedigend. Een van de jongens van Tobler had eieren gestolen uit de leghokken, niet eens, maar herhaaldelijk. Lora, die hem al een paar malen betrapt had sprak er eerst over met Tobler zelf. Die speelde hevig op, vloekte er niets van te weten en riep zijn vrouw er bij. Vrouw Tobler tierde en vloekte nog erger en schold haar zoon, die volgens haar beweerde de eieren te hebben gekregen, de huid vol. Maar zij ranselde hem slechts matig. En uit haar giftige uitvallen over de onrechtvaardige verdeeling in de kolonie, haar smalende verwijten dat ze naar verhouding van haar groot gezin altijd te weinig kreeg, kon Lora duidelijk merken dat zij zelf den jongen op den diefstal uitzond. Toen Lora gisteren weer eieren vermiste bracht zij 't geval 's avonds op de vergadering ter sprake. Er ontstond een verward geding waarbij de diefstal zelf al gauw op den achtergrond geraakte. Klaas trok onmiddellijk partij voor zijn vroegere boerin. Hij verdedigde haar door Lora, en meteen ook Max, eens ongemakkelijk de waarheid te zeggen over hun luiheid, ongeschiktheid voor 't werk en zucht tot afzondering. De opmerkingen omtrent de laatste twee punten kon ook ik in mijn zak steken. En Remi

kreeg in 't voorbijgaan een toespeling te slikken op sommige menschen die perziken zoo snoeien dat ze in geen vier jaar meer dragen.

Tobler zat wat achteraf, somber, beschaamd. Hij zeide niets, en niemand vroeg hem iets. Alleen toen Voss zei dat hij toch van den diefstal had moeten merken stond hij op, kwam wat nader en zwoer met bevende stem dat hij bij den almachtigen, levenden God geen dief was en van niets wist.

Daarna vrouw Tobler's verdediging: Voss, met zijn vroomme smoelwerk en zijn braverigheid — allemaal likkerij van meneer Olthoff hoor — moest liever op zijn eigen kind letten, die bleekscheet met der valsche oogen, voordat hij eerlijke menschen verdacht maakte. En Frieda? Die moest noodig van stelen spreken! Was ooit 's zaterdagavonds haar huishoudboekje behoorlijk uitgekomen? Te veel hé, jawel, te veel, en de volgende week 't dubbele te weinig! En of ze soms niet een erkende slons was? Als zij, vrouw Tobler niet zoo nu en dan eens op 't huis kwam kijken en met haar vinger 't duim dikke stof van de vensterbank streek zoodat Frieda zich schaamde, dan kon je er donder op zeggen dat er nooit niks geveegd of geboend wier...

„Hou jij je eigen vensterbanken schoon, als je de kippenstrond er ten minste nog af kunt krijgen” schreeuwde Frieda.

Over mij zou zij maar niets zeggen, maar wat moest je denken van een kommunist die alle zondagen ging eten bij de rijkste lui uit den omtrek. Die menschen, van 't kasteel, zou ze maar zeggen, hadden toch ook hun geld niet met eerlijken arbeid verdiend. En dat Lora zelf zoo'n rijke kakmadam was die hier armoedje kwam spelen en de werkvrouw uithangen, die in de week met een flodderrok en een vuil gezicht bij de jongens stond boomen te rooien — boomen rooien zeg ik, bij de jongens, nou — en Zondags rondliep als een gravin, met kanten kragen en gouden kettings om haar hals; dat zou ze haar niet verwijten omdat de Heeregod haar geschapen had en 't beste wist wat-ie deed; maar ze wou 't alleen maar eens even zeggen; 't kwam je soms te hoog en dan moest 't er uit. Daarna begon ze te razen en toen te huilen, jammerde over haar eerlijken naam en vroeg ten laatste of wij dan soms zulke heilige boontjes waren en wat of we dachten dat een

arm mensch dan doen moest als-ie niet genoeg kreeg. Maar ze wist van niets, de jongen had 't zelf gedaan...

„Laten ze toch zooveel eieren eten als ze willen,” zei Remi „dan hebben wij wat minder van dat giftige tuig. Ik zeg jelui; eieren en vleesch, gecondenseerde urine, vruchten, gecondenseerde zonneshijn, zuivere energie.”

En na dezen kwinkslag huppelde hij heen om zijn opkomende ontstemming te verbergen. (Remi huppelt altijd eenigszins uit een overmaat van gezondheid en levenslust).

„Nu nu,” vond Albertus „dat was de zaak hier niet.” Hij was ook tegen eieren eten, maar hier gold 't de rechtvaardigheid.

De discussie begon opnieuw, Albertus en Olthoff wilden niet aan vrouw Tobler's schuld gelooven en zij vonden Lora die volhield liefdeloos.

„Stik jelui allemaal,” zei toen Lora en liep weg. Max haar achterna. Even later hoorden we hen buiten sleeën.

„Nou zie je 't es” zei vrouw Tobler.

Het eind was dat Olthoff een preekje hield over de naastenliefde die door dit voorval niet mocht worden geschokt, en dat vrouw Tobler in 't vervolg wekelijks twaalf eieren meer zal krijgen ....

Ik denk dikwijls aan dezen zomer, Arthur. Jammer dat je in de kerstvacantie niet komt, ik zou veel met je willen praten over mijn werk. Ik heb behoefte aan een scherpe en zakkundige kritiek. En eerlijk gezegd, nog meer aan wat waardeering. Bijna iederen avond werk ik een uur of wat en ben dan produktiever dan vroeger in een heelen dag. Het vertoog schiet goed op; het is een wonderlijk genot zoo te werken, systematiesch elk geval beschrijvend, analyseerend en dan aan 't eind weer alle bijzonderheden samen vattend, begrijpend in eene spekulatie, eene theorie. Maar hoe meer ik er mij in verdiep, hoe ingewikkelder de kwestie wordt; ik heb nog veel meer noodig dan je me zondt. (Volgt een opgaaf van verlangde werken over stereochemie en kristallografie).

Kun je je Eckhart een tijdje missen? Ik ben in een stemming hem te begrijpen, een stille zwijgende stemming, waarin ik „Gott lasse walten.” Vale, ik ben gelukkig, in Harmonie.”

21 December. De heele familie, kleine Bente in de sportkar inkluis, kwam van middag op de kolonie. Om een kerstboom te koopen. De jongens hebben hem zelf met mijn spanzaag „geplukt” zei Bente. En daarna gingen zij naar Voss om een kruishout te bestellen waarin hij staan kon. Ondertusschen leidde ik Rudolf en Martha rond. Rudolf was aller-beminnelijkst, vol waardeerende welwillendheid, een belangstellende Zijne Hoogheid. Met Remi sprak hij over drainage systemen, luisterde met vriendelijken aandacht naar diens opsnijerijen over de bewatering in weet ik waar, om hem dan met een luk-rake phantasie te overtroeven zonder zijn ironie te laten merken. Een kundig man toch wel, zei Remi later. Met Tobler sprak hij over kaas en honing en vrouw Tobler maakte hij hoogst zenuwachtig door haar krot binnen te treden. Hij had gehoord dat zij zoo'n mooien kachel had. Nou, die mocht hij zien, 't was maar een gewone ouderwetsche kachel, meneer de baron moest er zich niets van voorstellen maar als hij dan wou en niet op den rommel lette ... juist toevallig ...

„O niets, niets, ik heb zelf kinderen” zei Rudolf.

Ze durfde meneer de baron heusch geen kommetje te presenteeren al stond de koffie net op tafel. Maar Rudolf vond dat niets zoo goed deed als een bakje leut in den namiddag, en hij dronk den feest-kop dien vrouw Tobler hem daarop boordevol schonk, gelaten uit, met de drijvende korrels en 't dikke bezinksel er bij.

Bij den exodus stonden Tobler, Klaas en Voss met hun hoeden in de hand te buigen en ook Remi groette met meer respect dan gewoonlijk. Rudolf, met de hand in 't vest, en door dit gebaar den toeschouwer haast dwingend op zijn ridderlintje te letten, creeërde een type dat het midden hield tusschen een philanthropieschen industrieel en een serenissimus in politiek. Hij heeft grooten indruk gemaakt. Van avond was hij onuitputtelijk in schimpscheuten op de vrije, onafhankelijke geesten te Harmonie, die zich door den eerst-besten poen lieten imponeeren, alsof ze in 't geheel niet de pionieren van 't nieuw geslacht waren.

Toen ik met Albertus den kerstboom naar Casa Bianca gesleed had en wij het hek alweer uit waren zag Martha ons.

Wij moesten binnen komen en punsch-bowl drinken. Ik had 't koud en dronk voor Albertus tegelijk. Albertus was eerst verlegen, maar met welk een takt, met welk een fijne, gracieuze innemendheid wist zij hem op zijn gemak te zetten! Zij kreeg hem zelfs aan den praat. Ik was even bij Rudolf geweest en toen ik weer in de huiskamer terugkwam vond ik Albertus en Martha in vertrouwelijk gesprek. Zijn gezicht had een geheel andere uitdrukking als gewoonlijk, zooveel zachter, kinderlijker. Welk een heerlijke vrouw; alles maakt zij beter en milder door haar eigen warme lieflijkheid. Albertus sprak over zijn vroeger leven; hoe hij zich altijd alleen had gevoeld midden in een wereld van slechtheid en zonde; eèn verdriet kende hij maar: de zonde der wereld, en eèn troost; het geloof. Alles was ijdel en zondig, ook zijn eigen bestaan als klerk...

Eenvoudig, zonder aanstellerij sprak hij en voor 't eerst was hij mij sympathiek. Maar mijn terugkomst scheen hem te verwarren, 't was of hij schuwer werd, voorzichtiger, onoprecht. Hij was bang voor mij, bang voor mijn spot, voor mijn onbegrip en minachting. Dat voelde ik en 't deed mij pijn. En toen ook Rudolf binnentrad brak hij plotseling af, verschrikt en hulpeloos. „Houdt je van muziek?” vroeg Martha zonder eenige verwondering te toonen en toen hij verlegen knikte ging zij onmiddellijk aan den vleugel zitten en zong: „dies ist der Tag des Herrn.”

Onder het naar huis gaan was Albertus nadenkend. Dicht bij het koloniegebouw zei hij: Odo, ik heb verkeerd over hen gedacht, omdat ze zoo rijk zijn... en over jou heb ik ook verkeerd gedacht... wil je 't me vergeven?

Wat moet je zoo'n kwezel doen! Ik heb altijd een wijze dronk gehad en 't viel mij op eens in: goedig, hartelijk, joviaal zijn. En ik zei: Hoor eens Albertus, word niet sentimenteel om zoo'n kleinigheidje. Ze zijn rijk en wereldsch, ze aanbidden den Mammon en 't is alles ijdelheid der ijdelheden; maar 't zijn bèste menschen, en jij ook, jij bent ook een beste kerel, en ik ook, en dat zeg ik nou niet alleen omdat ik punsch heb moeten drinken voor twee, ik meen 't waarachtig...

We stonden in 't portaal, hij keek mij weifelend aan...

„Albertus, 't is moeilijk elkaar een beetje te begrijpen...”

Ik weet niet wat ik verder had willen zeggen. Hij zuchtte diep en zwaar, overdreven bedroefd, en ging zwijgend zijn trap op.

Kerstavond. O dit blijde, stralende feest van klare kinderstemmetjes en honderd heldere lichtjes! En Minka was bij me, naast me. Zij heeft gelachen als ik sprak en haar oogen hebben geglansd in de mijne; haar argelooze alwetende oogen; haar onschuldige, zegevierende oogen! Hoe klein leek mij alle twijfel, hoe kortzichtig alle wijsheid. De schoonheid leeft; het heele leven is in wezen zoo wonderbaar schoon als het schijnt uit Minka's kinderoogen. De verschijning der schoonheid is het wezen der wereld.

28 December. Op weg naar Casa Bianca kwam ik haar al tegen. Zij stak mij haar hand toe als altijd. Ik bukte mij plotseling, willoos, en kuste haar vingertoppen. Zij keek mij verwonderd aan, alsof zij deze banale beleefdheidsvorm niet van mij verwacht had, maar zeide niets. En toen liet zij mij zien, — zij had 't uitgeknipt — een recensie over mijn sonnetten. Zij kwam expres om haar mij te brengen. Ik moest lachen om haar naieve vreugde.

„Ben jij dan niet blij met zulk een kritiek?” vroeg ze en zag mij aan net als Martha soms, met diezelfde ontroerende bevreemding.

„Minka, Minka... je bent zoo lief voor me.”

Ik was geheel verward, ik heb een paar minuten als bedwelmd naast haar geloopt, daarna zei ik iets over recensenten. Over de waardeloosheid van hun oordeel. Wat ik eigenlijk niet geheel en al meende want ik was zelf blij met die recensie, voel ik nu achteraf.

Ik houd het zoo niet meer uit, er moet een eind komen aan mijn onzekerheid.

Nieuwjaarsmorgen. Ik ben onrustig, gejaagd van twijfel en wonderlijke verwachtingen. Het is onhoudbaar. Waarom zeg ik 't haar niet, wat zij al weten moet. Gisteren, toen zij tegen mij aanleunde en over mijn schouder heen in 't nieuwe plakboek keek dat ik voor Pip gemaakt heb; toen haar warme adem langs mijn wang streek en haar geurende haren over

mijn hand stroomden, toen had ik het moeten zeggen. Wat weerhoudt mij? O die angst dat ik iets zal verbreken. Maar ik heb geen rust meer. Ik kan niet werken; ik wil bij haar zijn. En wanneer ik bij haar ben, midden in de verrukking haar te zien en te hooren, overvalt mij op eens een beklemming, een angst: het zal niet blijven, het zal niet blijven. En ik moet weg om mijn verwarring niet te laten merken.

10 Januari. Ditzelfde blauw-doorwaasde woud; en weer weenen de boomen, millioenen tranen vallen en vallen, onophoudelijk. Hetzelfde bedwelmende geruisel, een stil, weemoedig weenen. Maar om wat? niet om vreugd, niet om leed. En de vogels zingen weer even zonderling. Is het een week geleden? We stonden te luisteren onder de groote beuk en Minka zei: „ze verwachten de lente, nu al.” De boomen zijn nog kaal, de knoppen zwellen nog niet, en waar de zon niet komt ligt de sneeuw nog dik en hard. En toch, als ik nu weenen kon zou het zijn van verwachting... van vreugde.

Ik was deze dagen versuft, leeg; ik heb niet geleefd en eerst nu werd ik wakker uit dezen droom van weemoed. Ik heb het al dien tijd geweten, ieder oogenblik gonsde het in mij: „zij heeft me niet lief” en toch is 't mij alsof die gedachte mij eerst nu, terwijl ik het neerschrijf, klaar bewust wordt. Zij heeft me niet lief. En ik schreeuw niet van pijn. Zij heeft mij niet lief; en ik voel de verre verwachting eener nieuwe lente.

Hoe is 't gebeurd? Kort nadat we onder den boom stonden heb ik het haar gevraagd: Minka, houdt je van me? Ze heeft niet geantwoord; ze weende en ik heb haar zwijgend tot aan Casa Bianca gebracht, en daar eerst zei ze: „ik kan 't niet helpen.” Ook toen heb ik niet geschreeuwd. Ik weet niet meer wat ik gevoeld heb; ik geloof niets, niets dan absolute leegheid. Ik heb nog gezegd: „Huil toch niet Minka,” een paar malen, en toen zij de poort binnenging heb ik nog meer willen zeggen, want ik trad haar in den weg. Zij hield mijn hand vast en zoo stonden we even tegenover elkaar. Toen herhaalde zij: „ik kan 't niet helpen Odo.” Iets anders heeft ze niet gezegd; toen ik vroeg of nu toch alles blijven mocht als 't vroeger was knikte zij.

Zoo is het gebeurd. Dat ik dit herdenken kan en neerschrijven alsof het een episode uit een roman is en mij niets aangaat! Maar al de dagen die volgden waren zoo vreemd. Dien avond, toen ik thuis kwam ging ik direkt naar Lora; tot half een heb ik bij haar gezeten; het was gewoon, als altijd, noch zij noch Max hebben iets, aan mij kunnen merken. En den dag daarop, de heele volgende week heb ik mijn werk gedaan, en niemand, niemand heeft iets kunnen merken. Alleen weet ik niet hoe de tijd voorbijging, het is of ik geslapen heb en gedroomd van een vage, onbegrijpelijke wanhoop. Nu ben ik wakker, ik zie dat de wereld er nog is, dat ik zelf er nog ben en er scheurt een felle pijn door mij heen, het besef dat zij mij niet lief heeft. Leeg, leeg.... De vogels fluiten zoo vreemd, korte, verwonderde geluiden, en dan weer onheimelijk angstig, verlangend. Ik verwonder mij ook, om die leegheid, mijn angst en mijn verre verwachting.

12 Januari. Zij is bij mij geweest, van morgen. Uit eigen beweging gekomen, quasi met een boodschap van Martha. Zij wilde mij iets zeggen maar heeft het niet gekund. Als gewoonlijk hebben wij gewandeld en gesproken. Ook over Whalt Whitman dien ik haar op kerstavond gaf. Wat ik er in had aangeschrapt vond zij het mooiste: „There was a child....” Waarom sprak zij over dit vers? Omdat ze zoo alleen kon uiten wat ze niet direkt durfde zeggen? dat er tusschen ons niets is gebroken, dat onze verhouding een vaste vriendschap is gebleven? Ik zal haar kunnen zien, haar bij mij hebben als vroeger; zij vertrouwt me en is niet bang dat ik zwak zal zijn. Ja, dit had ze willen zeggen; ik kan weer als een blij kind leven iederen dag op nieuw in het geluk dezer liefde, en zij lijdt niet om mijnentwil.

„Is het zoo goed Odo?” vroeg ze toen ze mijn hand drukte bij 't heengaan. Ze weifelde nog en er beefde droefheid en twijfel en medelijden in haar stem. O Minka, die zoete blijheid die over je gezicht lachte toen ik kon zeggen: 't is alles goed, alles alles, ik dank je zoo, ik beloof je dat ik sterk zal zijn. Dat heb ik gezegd. En gevoeld: een ongekende ontroering, een diepe dankbare vreugde, een onzeggelijk geluk dat ik haar lief heb.

13 Januari. Zij kwam met Pip: „Martha vraagt of je komt eten.” En mijn kereltje zei: Wat ben je lang weggebleven, en nu juist dat Minka er is.

En zij zelf vroeg mij of ik nu weer geregeld komen wou op Casa Bianca de dagen dat ze er nog was. Zij heeft gelijk, Martha moet niets merken.

Maar waarom wil zij dat Martha niets merken zal?

Ik wil niet denken, niet twijfelen. Stil zijn en gelukkig in mijn liefde.

16 Januari. Ik kwam in de bakkerij. Albertus was er alleen, stond voor den oven naar het brood te kijken. Ik maakte een praatje met hem: vroeg hoeveel zout en hoeveel gist hij gebruikte en of er tegenwoordig geen eieren meer in gingen. Nee, dat werd te duur, er waren te weinig eieren en bovendien zei de Boschmensch dat 't toch maar ongezond was. De „Boschmensch”! De eerste keer dat ik Albertus hoorde schertsen. Ik maakte een grapje over Remi's gezondheidsleer en Albertus lachte. Ik zag weer een glans in zijn oogen; een verwachting, een aarzelend hunkeren naar iets dat hij nooit heeft gekend. Zoo is hij geen stuursche fanaticus meer; alleen maar een droevig dreamer, die in eenzaamheid verlangt en hongert ... zooals wij allen.

Ik bleef hem helpen de heete brooden uit den oven te schuiven en uit hun vormen te schudden. Onderwijl praatten wij zoo opgewekt als we nooit samen gedaan hadden. Toen wij klaar waren en de dampende rijen op de schragen stonden wilde ik heengaan, maar op eens hield Albertus mij tegen. Groote tranen glinsterden in zijn oogen en zijn lippen beefden, hij keek als een hulpeloos dier.

„Odo, veracht je me?” vroeg hij.

Ik voelde een week medelijden en had hem iets vriendelijks willen zeggen, hem willen toonen dat ik zijn verdriet begreep. Toen nam hij mijn hand en smeekte: „Wil je dan mijn vriend zijn?”

Minachting, walging om zijn slappe sentimentaliteit verhinderde mij nog iets te antwoorden. Hij moet worden vernederd, geslagen, getrapt, dacht ik en schudde hem van mij af. Tegen den oven bleef hij staan snikken. Wie zal een ziel kracht geven die geen kracht heeft? Wij zijn allen eenzaam en kunnen elkaar

niet helpen. Althans dit had ik hem kunnen zeggen, maar ik bleef zwijgen totdat de deur opensprong en Frieda's jongens en Liesje van Voss naar binnen buitelden. Zij kwamen op het versche brood af. Albertus keerde zich om en liep weg. „Hij heeft zich gebrand,” zei ik tegen de kinderen en gaf hun een gloeienden korst om samen te delen. Toen ik weer alleen was heb ik op den aanrecht zitten snikken, als Albertus, om mijn verlatenheid, mijn diepe, wanhopige ellende en verlangen.

19 Januari. Ik heb geen kracht het geluk en de gruwelijke ellende dezer dagen neer te schrijven. Nu is zij weg. Zij is gegaan in vertrouwen op mijn sterkte. Zij zal terugkomen, zonder vrees dat ik zwak zal zijn. „Kan ik mij heelemaal veilig bij je voelen Odo; zooals deze laatste dagen?” vroeg ze en toen ik niet antwoordde van ontroering; „je moogt immers van mij houden; 't maakt me zoo blij dat ik je helpen kan; maar laat 't nu zoo rustig en mooi blijven.”

Ik heb haar beloofd sterk te zullen zijn, maar ik weet dat ik niet kan.

20 Januari. Een weë leegte, en o die onophoudelijke, langzaam scheurende pijn! Ik wil vergeten en werken, werken, werken. Waar moet dit heen! Ik versuf, ik verstomp, ik leef in een traag, afmartelend getob; ik weet nauwlijks wat ik doe. En mijn avonden! Ondragelijke machteloosheid; niets, niets te kunnen doen; al maar stil zitten, verslagen, versuft, idioot. Maar ik wil mij niet laten breken; ik zal werken; er is meêr dan geluk, mijn werk is meer dan Minka.

22 Januari. Er is iets hooger, iets oneindig veel grooter dan geluk! Hoe arm en armzalig is onze ziel in het geluk! Wij zijn gelukkig in onze kinderlijke kleinheid, onze bevangenheid in zelf-genoegzame onbeduidendheid. Hoeveel rijker, hoeveel schooner en waardiger is de smart wanneer wij haar dragen in trotsche gelatenheid.

Ik ben dankbaar om dit verdriet. Ik kan er nu om glimlachen dat ik ongelukkig ben. Een vrouw, een kind nog haast, brengt mij de groote smart die mij mijzelf openbaart. Ja, ik ben een schepper. En wat is een menschenleven van

pijn en onstilbaar verlangen tegenover die enkele uren waarin de nacht van mijn waan scheurt en ik mijzelf erken als een lichtende, goddelijke, zegevierende zon!

26 Januari. O die zoete verwondering, die wilde verrukking, die overweldigende trots! Drie dagen heb ik geleefd als een dronken god. Ik liep door de bergen; waar? hoever? hoelang? Ik zat op de natte rotsen en schreef mijn aantekeningen tot mijn vingers verkleumden en mijn voeten verstijfden. Ik klom langs de voetpaden omhoog, omhoog, zonder te weten wat ik deed; tot ik op eens ontwaakte en zag dat ik liep over de toppen van ingesneeuwde heesters en dennen en mijn stok bij 't peilen in de sneeuw geen grond meer haalde. Of ik vond mijzelf in een leege hut — een nacht heb ik er geslapen onder wat stroo en aarde — in een herberg in het dal, in een grot boven de helling van een afgrond.

Overal waren mijn gedachten rondom mij. Ik zág ze, van verre of dicht bij, in de lucht, de wolken, op de bergen, diep in de kloven. Mijn helden, mijn goden, mijn groote droomgestalten; als geweldige fata morgana's. Ik zag hun burchten rijzen boven de bewolkte bergkammen; ik hoorde hun lachen weergalmen door het windgebruis der valleien. Ik heb den witten zwerm der Walküren gezien in de stormende vlagen die over de boomen zwiëpten; ik heb het huilen der nevelreuzen gehoord die onder mij worstelden in den mist. Over de verre, bruin violette vlakten tuurde ik toen de zon boven de bergen rees en uit duizend schemerhoeken sprongen de lichtgestalten te voorschijn en dwaalden om in wemel-dansende rijen. En ik zag Balder; zijn licht-omgloorde hoofd was als een voorgebergte dat damp't in de morgenzon. Hij lag achter-over, lang uit, met de handen onder 't hoofd te mijmeren en uit zijn mond blies hij slierten dauwigen nevel. Toen wiekte er langzaam een blauwe schaduw door de lucht, overtoog alle bergen en verzwoeg allen glans; het dal werd kil en vaal en duister. Een zware wolkendrom kwam aanhollen, een warreling van schimmige reuzen die voortvluchtten... boven den kam verscheen fel-blinkend Thor's geweldige hamer. Er huiverde een kille schrik heinde en ver over de stille wouden. Maar Balder lachte, en lachende keek hij de

vluchtende reuzen na en waar zijn oogen bleven rusten gloor- den de grauwe rotsen; scharen licht-gedaanten rijden zich in de warme gouden stralen en zij riepen: Balder lachte, de lente komt.

Ik stond op, ik zag de dampende, zon-begoten vlakke diep beneden mij, en rond de verre toppen joegen paarsch-blauwe wolken. Een vuurvliinder fladderde voor mij uit over de blinkende, ijzige sneeuw.

27 Januari. Een wonderbaar spel van gedachten, een chaos van vizioenen. En toch ben ik geheel passief. Stil, onbewe- gelijk zelf, omvat ik een woelende oneindigheid in mij, een wereld die wordt en vergaat.

Wij denken nog niet; wij zijn droomende kinderen. Droomen van ons verleden bezielen ons, leven in ons als onze gedachten. Onze diepste waarheden, onze hoogste wijsheid, zij zijn het na-leven van een vergeten of vergeten-gewaanden kinderdroom in onzen slapenden geest. Wij zijn bezielde en bezeten door duizend goden en demonen waaraan de verloren geslachten geloofden; en wat zij ons influisteren noemen wij onze eigen gedachten. Maar wie kan in waarheid zeggen: ik denk wat ik denk? Wie is een ik, een zich-zelf-scheppende, een overwinnaar van zijn verleden? Wij zijn nog kinderen, wij denken niet, wij worden gedacht; een wereld die wij nog niet beheerschen denkt zich in onzen nog passieven geest.

Maar wanneer ik ontwaak, één moment, weet ik diezelfde wereld als mijn schepping; dan dénk ik, dan denk ik.

28 Januari. Zes maanden bijna heb ik er niet aan gewerkt, is het niet in mijn gedachte geweest. Een toeval, mijn verblijf te Casa Bianca, brak den voortgang. En nu, nu voel ik duidelijk, onloochebaar, dat die voortgang toen onmogelijk zou zijn geweest. Hoe krachteloos, hoe zonder eenige glorie van goddelijkheid zouden mijn gestalten geworden zijn wanneer ik deze heerlijke smart niet gekend had. Wat wist ik toen van smart, van verlangen! Heb ik voòr dien ooit pijn, ooit hartstocht gevoeld? Leeg en erbarmelijk arm was mijn ziel; en hoe kinderlijk waren mijn gedachten, hoe zwak en onbeholpen mijn werk.

Heilige nacht der smart, ik roep al uw gruwelijke geheimen over mij; om uw zwarte poelen van vertwijfeling wil ik dwalen, als een verbannen engel, een grimmige, wrokkende satan. Heilige smart, ik wil gaan onder uw klare, louterende lichten, stil en geduldig, een rustig zoeker, een blijde ziener van komende schoonheid.

Welk een begrip, welk een matelooze diepte van begrip: De smart de oorsprong der schepping!

20 Januari. Het is voorbij. Ik wist dat de reactie komen zou, als altijd. En toch valt 't mij altijd even zwaar te dragen. Mijn hoofd is leeg, mijn gedachten dwalen, verward... Ik werd weer mensch en ik draag het niet. Werken wil ik, scheppen, rusteloos. Ik wil werken, en vergeten dat ik menschen en lijd en aan mijn verlangen te gronde ga.

Ik heb de verzen herlezen die ik dezer dagen schreef; de geheele akte. Zij zijn mij vreemd. Is dit mijn werk? heb ik dit geschreven? in een dronkenheid? Is het goed? is het slecht? Verwonderd zit ik er in te turen, ik kan niet denken, mijn hoofd is leeg...

Ik heb herlezen wat ik voorgisteren nog zette in dit dagboek. Woorden, woorden die mij vreemd zijn. Was ik verlicht? god-begenadigd? Ik weet niets meer; ik kan niet denken.

Ik heb getracht mijn vertoog te hervatten. Ik zat er voor te suffen, een paar uur lang; ik weet ternauwernood wat atoomverschuiving is, ... wat ik bedoel begrijp ik niet, mijn eigen teekeningen kan ik niet ontwarren. . Zoo zat ik, idioot. O die knagende, woelende, wroetende pijn om Minka.

Toen kwam Max mij halen voor een soupéetje. Ze hadden Frankforter worstjes en Edammer kaas. Ik herinner mij dat ik bij hen gewoon was en hartelijk heb gelachen om allerlei. Ik sprak gewoon, als een normaal mensch, ik kon wél denken. En nu ook, wat ik nu schreef is toch systematisch, ordelijk, doordacht...

1 Februari. Arthur moet komen, ik heb hem geschreven. Ik voel mij laf en zwak; ik schaam mij dat ik hem dwing te komen.

2 Februari. Het blijft zoo. Alles benauwt me, alles hin-

dert me onzeggelijk. Ik walg van mijn leven; ik huiver en griezelen voor een oneindige leegheid, een absurde doelloosheid. Ik zal krankzinnig worden als dit aanhoudt, als Arthur mij niet helpt. Ik wil werken, werken; met hem, alleen durf ik niet.

3 *Februari*. Voor 't eerst sedert Minka is heengegaan ben ik weer te Casa Bianca geweest. Hoe heb ik mij kunnen beheerschen? Ik moest Martha's oogen ontwijken, ik voelde dat ik haar medelijden niet zou kunnen dragen. Ik ben week en zwak en vol wrok en woede om mijn eigen lafheid.

6 *Februari*. Drie dagen zijn wij bezig te dorschen. Het was hoog tijd, maar 't weer was altijd zoo gunstig voor 't rooien en 't andere werk buiten. Nu regent het, en met alle man dorschen wij den geheelen dag. Rijk is de oogst niet geweest, wij zullen gauw genoeg klaar zijn. Over de erwten hebben wij ternauwernood een middag gedaan. En de tarwe! We hebben ten minste stroo voor 't vee en misschien brood voor de menschen. Maar als boekhouder en administrator is Albertus nog altijd even overbodig. Klaas insinueert dat de aren zoo dun zijn door Remi's kunstmest, Remi zegt dat er te laat gezaaid is; Olthoff meent dat de Heer onuitsprekelijk groot is en 't volgend jaar wonderen zal verrichten voor de Harmonisten.

Max en ik moesten het dorschen eerst leeren en wij kregen les van Klaas op wat stroo en uitgeslagen doppen. En ook Remi, ofschoon van te voren al door ons „de groote dorscher van Canada” gedoopt, werd nadat hij een paar slagen gedaan had door Tobler opnieuw ter school gezonden. Er wordt in Canada ook zoo geheel anders gedorscht. En hij moest met ons meedoen. Onder hevig verzet; want wij sloegen op ons proef-vloertje meer pasgeboren muizen stuk dan erwten. Maar nu kunnen wij het behoorlijk en ook Remi heeft zich aan den dwazen europeeschen takt gewend, dunkt me. In twee groepen van drie werken wij, soms gelijk op, maar meestal afwisselend. Telkens wanneer een aantal schoven is uitgeklopt wordt er gewand door de eene ploeg terwijl de andere het kaf aanveegt, de korrels in de zakken schept en middelerwijl onder dit lichter werk uitrust.

Er is een wondere beking in 't luisteren naar de forsche

rythmiek onzer slagen. Rusteloos, rusteloos, omhoog, omlaag; en geen sekonde hapert het, met ons drieën zijn wij als tandraderen van een enkele machine die nauwkeurig in elkaar grijpen. Zoo wordt de arbeid licht, en alleen bij 't uitscheiden en de avond-uren daarna voel ik mij gebroken, geradbraakt.

Kon ik toch altijd zooals nu, terwijl ik met gloeiende, trillende vingers en kloppende polsen zit te schrijven, de heerlijkheid van den arbeid gevoelen! O, het is een illusie, ik weet het, dat ik nu beter, edeler en menschwaardiger leef dan de geleerde bourgeois in de steden; het is een waan dat het wijzer ware hier in 't zweet mijns aanschijns te werken als „nedrig landman” dan ginds als „verwaten filosoof”. Wat wij hier doen is onbeduidend, zinloos, als 't werk van welken kultuurmensch ook. Maar in ons leeft iets, iets althans van een dieper begrip. Ik voorvoel het, neen, het is voor mij een klare niet-te-ontkennen waarheid, dat wij alleen levend in eenvoud en argeloosheid, door zwaren arbeid op den grond dien wij liefhebben ons brood met eigen hand scheppend, een echte, waarlijk groote kultuur kunnen bereiken. Welk een banale leugen is het dat groothandel en industrie „hefboomen” zijn der kultuur. In dézen tijd. En ook in toekomst zullen zij het niet zijn. Ik misken het verleden niet, ik verwerp en veroordeel niets dat geweest is. Het verleden was groot, en ook het heden is groot in zijn walgelijkheid. Maar alleen de toekomst zal groot zijn in schoonheid, alleen de toekomst zal een kultuur voortbrengen. Een kultuur die de negatie is van 't bestaande; onze steden verwoest en verlaten, verloochend onze moderne beschaving die berust op den handel in overtolligheden, op mode-industrie, productie van 't leelijke en provocatie van smakeloosheid. Onze duizend-en-een zinlooze ambten en beroepen vergeten; onze waan-wetenschappen, burgerlijke en proletarische, vergeten; onze kunsten, onze tingel-tangel-kunsten, vergeten. Maar een kultuur die tevens is affirmatie van den vrijen, menschelijken geest. Wij zullen leven in blijden eenvoud te midden van de dan rijke en overvloedig schenkende natuur. Wij zullen kameraden zijn, samen werken en leven, en toch ieder individu eèn mensch, een geheel mensch.

Maar zijn wij hier te Harmonie pionieren van die toekomst? de wegbereiders van het schoone, harmonieuse leven? Neen,

wij allen die hier wonen, nog zijn wij wat wij vroeger waren: stomme boeren, bigotte kristenen, dwaze dweepers, dekadente tijdgeestjes. Heeft eèn van ons zijn beschaving overwonnen? En wij, met ons ridikueel en hopeloos geploeter op een landgoed dat ternauwernood voor een boer met twee zoons en een knecht voldoende zou kunnen opbrengen, wij zullen ook niet het voorbeeld geven aan sterkere geesten na ons.

Ik zie den tijd komen dat wij om ons er nog boven op te houden een pension oprichten voor moderne, in hun zenuwen geschokte Über-en Unter-menschen, of een sandalen-fabriekje, of een stokerij van een delicioes likeurtje uit berkensap, amandelolie, gebrande geitenmest en aniline. Of misschien vindt Olthoff eens betere elementen dan wij zijn en brengt hij het tot profeet-regent over een klein, afgesloten theokratisch staatje, een miniatuur Koninkrijk-Gods-op-aarde.

Wat dan, wat dan! Ik zie te ver, wat ik droom is verder dan 't kollektivisme der sociaal-demokratie, verder dan 't anarchisme; mijn droom zoekt ver heen over alle idealen die thans worden gedacht. Maar hier, in en door dit op zich zelf belachelijke gedoe, heb ik voor het eerst den grooten, majestueusen adel van den arbeid begrepen. Ik weet nu dat de arbeid, de eenig produktieve, de zweetende, hijgende arbeid om het brood, onze eenigste zegen is en onze eenigste behoefte.

Zoo is het, zoo zal het zijn wanneer onze ondergang voltooid is, wanneer wij onze beschaving hebben overwonnen.

Wat schrijf ik! Woorden, woorden waardoor ik mij zelf een troost wil opdringen! Alles breekt; ik heb geen hoop; ik weet niets, ik zie niets, ik begrijp niets, ik doe niets. Een gebroken, verscheurde ziel ben ik die te gronde gaat in haar blinde machteloosheid.

8 Februari. Rudolf schold mij een physiokraat, een fin-de-siècle physiokraat. Maar ik heb mij verdedigd; al wat ik voor twee dagen hier schreef en verwierp, heb ik verdedigd als het hoogste wat ik bij machte ben te denken. Toekomst-droomen van een poeët" zegt Rudolf. Wanneer hij mij poeët noemt meent hij „zot, kinderlijke phantast, enz." Maar er is meer waarheid in de toekomst-droomen van een armen phantast

dan in de leugenachtig arrogante wetenschappen van een kultuurmensch. Martha begrijpt mij; ik zag het in haar oogen; in haar oogen zie ik alles wat zij denkt en niet waagt te zeggen. Zij is schuw, lijkt het mij soms, zich uittespreken. Doet Rudolf's sarkasme haar pijn? Hoe wonderlijk, en ik heb hem juist des te liever hoemeer hij ontkent en vernietigt. Een scherp en geestig vernuft; hij weet meer dan hij zegt, hij denkt dieper dan hij zelf wil erkennen; en hij is ongelukkiger dan één mensch, en zelfs Martha, vermoedt.

9 *Februari*, Morgen komt Arthur; zal hij mij helpen? Alleen reeds door zijn nabijheid. Ik wil iemand bij me hebben van wien ik houd; het zal mij rustiger maken. En wij zullen samen werken; hij zal met mij spreken, veel vragen, en mij dwingen te werken. Maar hoe zou iemand iets van mijn ellende van mij nemen?

Ik heb Minka willen schrijven; na een paar zinnen heb ik den brief verscheurd. Toen heb ik willen lezen; ik kon niet. Ik heb willen schrijven, gewoon maar kopieeren, en mijn handen beefden zóo dat ik niet kon. Gehuild heb ik van ellende, van weeë leegheid, van schrijnende pijn en wanhoop. Mijn god, wie ben ik dat ik mij verneder tot zulk een liefde, tot een romanliefde uit-de-verte; als een zuster, als broer en zuster. Maar dát heeft zij niet gezegd. Minka, Minka, ik ben zoo klein en menschelijk; hoe zal ik je ooit groot en goddelijk lief hebben!

Lora kwam mij de Commedia terugbrengen en toen zij weer weg was heb ik gelezen. Ik ben rustiger geworden. Lang nog heb ik stilgezeten en gedacht over Minka.

„O splendor di viva luce eterna . . .”

III

In twee brieven had Odo op mijn komst aangedrongen; ik bezit ze niet meer. Zij waren, als al zijn brieven, breed-verhalend, soms fijn-gedetailleerd, kleine novellen haast. Hij wist dat ik belang stelde in 't leven der kolonie en schreef mij daarom tal van bijzonderheden. En altijd in den zelfden luchtig ironischen trant. Maar in deze beide laatsten voelde ik

meer dan ooit vroeger een grondstemming van weemoed en verdriet; ik voelde dat hij mij noodig had. Hij klaagde er in over het gemis aan gezelligheid, aan huiselijkheid, dat hij hoe langer hoe meer begon te gevoelen. Het ontstemde hem wanneer hij doodmoe en dikwijls verkleumd van 't werk komend zijn kamer koud en slordig vond, zijn kachel dan zelf moest uithalen en aanleggen, zijn bed zelf opmaken, zijn vloer zelf aanvegen. Niemand zorgde voor hem, bij gratie stopte Lora zijn sokken. Het huis was slecht onderhouden; vuil en altijd rommelig, de vertrekken waren kaal en uiterst armoedig; nergens iets moois, nergens iets gezelligs maar. Dan was er altijd rumoer, vooral van Frieda's kinderen, de vieze rakkers, die ravotten op de portalen en schreeuwend langs de trapleuningen gleden juist wanneer hij rust verlangde. Kon hij iets tegen Frieda zeggen? de sloof; hoe kon zij, alleen, dit veel te groote en bewerkelijke huis schoon houden waar den heelen dag een ieder met zijn bemodderde voeten en druipende kleeren in liep? En dan de onsmakelijke wijze waarop het eten werd toeberaid, en erger nog, de smakeloosheid waarmee het werd opgediend! Ja, daarvoor behoorde Lora te zorgen. Hij vloekte haar wel eens uit, zei dat ze zich bij dit en dat moest schamen. Maar als 't op vloeken aankwam kon Lora 't desnoods beter dan Odo zelf en van zijn standjes trok ze zich niets aan.

De mannen moesten zelf maar eens koken en vaatwasschen! En gaf Odo soms het noodige zilver, en het fijne porcelein, en bloemen? Dan zou ze eens behoorlijk tafeldekken en serveeren. En als ze asperges kregen inplaats van die eeuwige erwten en boonen dan zou ze lekker koken ook...

Toen ik een paar dagen te Harmonie vertoefd had en het kolonie-leven niet meer nieuw voor mij was werd ik zoo zeer door de lugubere, haast stuitende leelijkheid, de dorre smakeloosheid, de wanordelijke ongezelligheid van het gedwongen samenwonen in de „villa” gehinderd, dat ik meende Odo's zwaarmoedigheid geheel en al aan den invloed dezer omgeving te moeten toeschrijven. Herhaaldelijk heb ik met hem er over gesproken en getracht hem over te halen weer met mij terug te gaan. Maar neen, hij zou blijven, hij kón nu eenmaal

niet leven in een stad en waarom zou hij te Harmonie niet even goed kunnen afstudeeren? Iederen avond haast werkte hij een uurtje en dikwijls, als hij moe was, hield hij overdag wat vroeger op met rooien of wat hij ook deed en ging zitten, studeeren; hij zou nog best op den gewonen tijd klaar komen ook. En dan was 't hier toch in ieder geval dragelijker dan ergens anders. 't Was alleen maar dat rommelige, herrieachtige samenhoeken van al die heterogene menschen dat hem hinderde en onrustig maakte. Maar dat zou wel weer wennen, hij had 't de eerste maanden bijna niet gemerkt en als nu de winter maar eerst voorbij was, zou 't ook weer veel minder lastig worden. Dan hoefde hij niet te stoken of als hij tegen de moeite opzag uren lang in de kou te zitten of te vluchten naar Lora's behagelijke kamer met zijn grooten vulkachel.

Soms sprak hij met scherpe bitterheid over het leven der Kommunisten; scherper dan hij zich in zijn dagboek er over uitte. En in 't bijzonder hekelde hij de aristo's, Lora, Max en zichzelf. Wat deden zij hier, wat godsterwereld was hun belang voor Harmonie? Daargelaten dat zij geen van drieën overtuigde, oprechte kommunisten waren — wie waren dat wél behalve de profeet en Albertus? — wat deden zij voor de zaak? Had hun prutswerk eenige praktiesche beteekenis? God zegen me, pieknieken konden ze in 't bosch waar ze een paar uur per dag houthakkertje speelden . . . met een winkelhaak in hun broek en zoo nu en dan een splinter in hun vereelde werkmanshanden. Pip en Tom namen het ernstiger op wanneer ze eens een middagje mochten meewerkten.

En Tobler, en Klaas, waren die beter dan zij? Geen haar. Ze hadden beestenkrachten, ploegstieren waren ze die ieder konden werken voor tien heeren en dames; maar deden ze 't? Als ze maar even konden, lieten ze 't werk stikken en zaten bij vrouw Tobler' koffie te leuten en te vunzen bij den kachel. Trouwens dat deden ze allemaal eigenlijk 't liefst, bij den kachel zitten luieren en zwetsen. Kinderspel was 't werk; Harmonie werd een vakantie-kolonie. Er waren weer vier aanvragen van aspirant-leden; nota bene, ze wilden hun „pension” betalen. Een overwerkte student, een levensmoede juffrouw van gezelschap, een zenuwzieke predikant en een succesloos auteur.

Ze hadden toch zoo'n sympathie voor eenvoud, waarheid en kommunisme! Waar moest 't heen als dergelijke schipbreukelingen der maatschappij werden aangenomen! Bracht Remi met zijn latifundiaal-systemen, toegepast op vijftien bunder bosch- en rotsgrond, de kolonie al niet genoeg in gevaar?...

In vele opzichten was Odo's kritiek juist. Inderdaad was het werk der kolonisten naar quantiteit en qualiteit onvoldoende; beneden dat van arbeiders „in de maatschappij”. Harmonie was te klein voor 't aantal bewoners en werd bovendien te on-ekonomisch geëxploiteerd. Van daadwerkelijk kommunisme en broederschap geen sprake, de karige produktie werd „naar behoefte” verdeeld, overigens bezat ieder onveranderd wat hij vroeger had gehad. De grond was juridisch nog in 't bezit van Olthoff alleen, en ofschoon hij van deze grootere machtspositie geen misbruik maakte, spreekt 't van zelf dat hij in alle belangrijker kwesties de feitelijke beschikking in handen had; voor de „proletariërs” bleef hij dan ook altijd „meneer”, zelfs nadat hij eens geopenbaard had dat deze slaafsche betiteling was afgeschaft.

En toch overdreef Odo; in werkelijkheid was de geest onder de kolonisten beter dan hij of Lora het in hun smalende bitterheid voorstelden. Er was een soort verstandhouding, een wederkerige welwillendheid, een vaag besef van toch-bij-elkaar-tehooren, niettegenstaande alle geharrewar, vitterij en kleinzieligheid. Men werkte dikwijls slordig en vooral ongeregeld, maar meer omdat een sterke, centrale leiding ontbrak dan uit luiheid. Meestal was elk met zijn taak tevreden. Maar, de arbeid was „vrij” en dientengevolge was ieders arbeidstijd in hoofdzaak door zijn „lust” bepaald. Een nog al variabele faktor! — Odo zelf voelde trouwens heel goed dat zijn pessimisme overdreven was en in praktijk was hij dan ook het tegendeel van wat zijn vertwijfelend oordeel zou doen verwachten. Hij was energiek, ijverig en nauwgezet, en werd hij ook al door Olthof en den geheel onberispelijken Voss in ijver, of liever in volharding, overtroffen, zeker deed hij meer dan deze beiden om de anderen aan te wakkeren tot beter of vlugger werk. Ik heb dikwijls opgemerkt hoe

een enkele uitroep van hem, een grapje, den een of ander aan een vergeten plicht herinnerde of belette er stilletjes van door te gaan. Zoo kwamen wij, Odo en ik, op een morgen toen wij naar 't sparrenbosch gingen langs het kippenhok. De beesten liepen er in groote agitatie met lange kakelende halzen rond en vlogen tegen 't rasterwerk op van honger. Even later, terwijl wij al aan onzen boom bezig zijn, komen Lora en Max samen 't bosch uitslenteren. Lora springt in den kuil naast ons en begint te graven. „Goeien morgen,” roept ze ons toe. Maar Odo, in plaats van te antwoorden, kakelt. „Tok-tok-tok, tok-tok-tok.” Lora steekt haar spa in den grond, „Jesis nog toe, de kippen!” wipt den kuil uit en holt weg. „Jesis nog toe, de paarden!” schreeuwt Max, en hij haar achterna.

Een ander maal schold hij en viel heftig uit wanneer iemand iets verzuimde. Maar nooit werd 't hem kwalijk genomen; zijn optreden was zoo weinig aanmatigend dat niemand zich er aan ergerde. En terwijl Olthoff met zijn zoetelijke moralisatie's nooit iets anders bereikte dan dat er onder zijn oogen wat flinker werd aangepakt en achter zijn rug des te meer tijd verbeuzeld, had Odo in den regel het succes dat hij wenschte.

Tobler en Klaas schold hij òf op quasi komieke wijze de huid vol of hij werkte op hun eergevoel: „Zeker Klaas, ik zou mijn krachten sparen voor van avond, anders kan de vent niet meer kegelen...”

„Als ik toch niet meer fut in me lijf had dan jullie met zijn drieën...” kwam Klaas dan, en Odo:

„Wedden dat je er geen zes meer tegen de grond leit vòr donker?”

„Pak an, verdomme,” schreeuwde Klaas, „zal 'k je laten zien,” werkte als een titan en zorgde dat hij zijn weddenschap won.

Odo had den takt met ieder op de voor hem geschikste wijze om te gaan, hij was ook de eenige van wien ieder hield en van wien niemand kwaad sprak.

Ik wil even, omdat 't mij juist te binnen schiet, vertellen hoe hij Klaas zijn onbehoorlijk schransen heeft afgeleerd. Klaas kon geweldig schrokken; wij plachten te zeggen: de helft voor Klaas en de rest voor ons allen. En we kregen

toch al niet veel, tenzij aardappelen. Op een middag toen Klaas bijkans al het spek op zijn bord streek en wij meesmuilend en grinnikend toe zagen hoe hij zijn kool met volle lepels vet overgoot, trad Albertus op hem toe, legde den arm om zijn schouder en zei: „Klaas, Klaas, voél je niet hoe slecht je doet?”

Wij barsten in een homerisch gelach uit, Klaas zat een oogeblik verwezen te kijken; maar toen hij merkte dat Odo middelerwijl het spek van zijn bord wegpikte, herstelde hij zich:

„Dief, godverdommesche dief!”

Hij schudde Albertus van zich af en begon met beide armen om het bord heen geslagen te schransen. „Nou jongens” zei Odo; en wij sprongen op; Max en ik hielden Klaas vast, Lora, Remi, Odo en Frieda pikten, ieder om de beurt de stukjes spek weg. Klaas vloekte, brulde, lachte, 't hielp hem niets; toen wij hem weer loslieten waren er nog slechts een paar zwoertjes voor hem over. Albertus had pruilerig toegekeken; toen wij weer rustig zaten zeide hij met zijn zachtverwijtenden martelaars-blik: „dat was oók niet goed.” Wij lachten hem uit; hij stond op en ging heen. Maar Klaas is sinds-dien werkelijk bescheidener geworden.

Overdag werkte ik met de kolonisten mee; al wat er zoo te doen viel. Maar meestal moesten wij rooien. De eerste dagen vermoeide het mij bovenmate, daarna vond het een heerlijk werk en ik begreep volkomen dat het Odo telkens en telkens, ook in zijn neerslachtigste buien sterkte en weer moed gaf. Voor Odo was het rooien haast een hartstocht geworden. Hij leefde op onder het werk; zijn houding, in deze dagen dikwijls lusteloos en vermoeid, werd weer krachtig; zijn oogen blonken. Hij vergat soms alles om zich heen en werkte uren lang door zonder zich om iets of iemand te bekommeren. Met een trotsch en gelukkig gezicht staarde hij over het gerooide veld, over de lange stammen, nog half onder de sneeuw bedolven, over den chaos van onregelmatige kuilen en gaten, van stompen, takkenbossen en blokkenstapels.

„Is 't niet prachtig, is 't niet prachtig?” zei hij dan zoo voor zich heen en ging weer door met hakken.

Maar in den middag begon zijn werk-extase te verflauwen. Hij werd moe, zichtbaar afgemat; dan kwam ook die stille somberheid over hem. En dikwijls — wanneer wij niet tijdig ophielden, dat wil zeggen lang voor de donkerte inviel, om op zijn kamer of bij Lora te gaan theedrinken — was hij aan 't eind van den dag totaal uitgeput en ongeschikt voor elke ernstige geestelijke inspanning.

„Ik kon 't vroeger veel beter uithouden, ik weet niet wat het is, ik ben moe en krachteloos” klaagde hij herhaaldelijk. In zulke oogenblikken was hij diep ontmoedigd. Eens liep hij plotseling van 't werk weg. Toen hij niet terugkwam ging ik hem achterna. In zijn kamer zat hij aan zijn tafel, groote tranen in de oogen. Radeloos keek hij mij aan.

„Ik heb geen kracht meer, ik kan 't niet meer dragen,” mompelde hij.

„Wát niet Odo?”

Hij gaf geen antwoord; ik nam hem mee naar buiten en wij wandelden zwijgend. Hij werd rustiger en eindelijk zei hij met een droevig glimlachje: „'t is niets hoor... ik ben maar wat moe, het zal wel wennen... maar ik ben blij dat jij er bent Arthur.”

Eens heb ik Odo gelukkig gezien, den dag voor Albertus' dood. Het was zacht weer, stil en zonnig. Boven den weeken grond zweefden ijle dampen, de atmosfeer was als een ragfijne, vochte sluier, doortrokken van een zeldzaam aroom waarin de geuren van hars en houtazijn overwogen. Het was warm op onze helling, een lentedag, en voor het eerst werkten wij zonder trui.

Dien morgen was er iets buitengewoons te doen; een paar zware boomtronken die in de rots waren vastgegroeid moesten wij laten springen en ook dit vooruitzicht stemde ons vreugdig, verwachtingvol. Remi had de mijnen gelegd en hij zou ook de lonten aansteken; wij waagden te veronderstellen dat zoo iets op de Amerikaansche Bonanza-farm een dagelijksche karwei voor hem geweest was en hij ontkende dit niet. Toch ging hij zoo onhandig te werk dat hij zich voor de ontploffing niet tijdig genoeg bergen kon. Hij wierp zich voorover op den grond, trok zijn wambuis over het hoofd en bleef zoo in een

belachelijke houding liggen totdat alle wortelspaanders, steenen en aardkluiten waren neergeplofd. Wij lachten allen hartelijk, behalve Albertus. Het viel mij op hoe bleek hij was; gedurende de explosie was hij ook niet achter een boom getreden maar had, recht-op-staand, onbewegelijk toegezien.

„Hei Sokrates, blijf je tot morgen staan?” riep Lora „waar denk je over?”

Een tweede stomp spatte uiteen, Albertus verroerde zich niet.

„’t Is God verzoeken” zei Max, „wil je je verdoen?”

„Och wat, luis der toch niet in” riep Lora boos, „hij weet wel donders goed dat hij veilig staat.”

Albertus zag ons even aan met een zonderlingen blik, weifelend, wanhopig, ontzet, toen ging hij langzaam heen. „Zoo’n aanstellerij, ik kan ’t niet zetten,” gromde Lora nog. Wij zagen hem verder den geheelen dag niet meer.

Mij hinderde dit onbeduidende voorval. Een vaag bewustzijn van schuld bekleemde mij bij de gedachte aan Albertus’ eenzame stugheid. Was zijn affektatie werkelijk affektatie, niéts anders? Waarom kwamen wij hem nooit tegemoet met wat vriendelijkheid? Konden wij hem niet leeren te leven en te laten leven?

Maar ik vergat hem spoedig. Het werk was animeerend en eischte overleg en aandacht; Wij verdeelden de gevelde boomen in perceelen voor de aanstaande verkooping. Ieder moest helpen, zelfs de vrouwen, Frieda, vrouw Tobler en juffrouw Voss sjuowden mee wat ze konden, stapelden houtmijten op, schikten de takkenbossen ordelijker en effenden het terrein. Onder-tusschen legden wij mannen de stammen te hoop, de lichte droegen wij zelf, de zwaardere sleepten de koeien. Een paar geweldige eiken die uit de hand verkocht waren werden met behulp van een vindas op twee aaneengekoppelde wagens geladen. De geheele veestapel, twee paarden en drie koeien, werd er voor gespannen en onder schallend zweepgeklap van Klaas vertrok het transport naar de zaagmolen beneden in ’t dorp.

Wij waren opgewonden als kinderen en deden het uitgeleide tot aan de grens der kolonie. Wat een zaak, drie zulke boomen, voor goed geld verkocht al voór de veiling! Nou stond de kolonie dan toch op pooten! Allen waren trotsch en welgemoed, allen vertrouwden vast op de toekomst van Harmonie. Ook Odo. —

In den namiddag wandelden wij naar Casa Bianca. Wij namen den omweg, langs het meer. Wij gingen langzaam, loom van moeheid en van lentelijke zwoelte, en spraken niet. Een oogenblik stonden wij te luisteren naar een merel die op het hoogste twijgje van een struik-eik zat te kwinkeleeren, het kopje recht op de lucht in. Toen zei Odo heel verheugd, alsof hij opeens iets ontdekte: „'t wordt lente.” Daarna liepen wij weer zwijgend verder, hij — naar zijn gewoonte wanneer hij in gedachten verzonken was — rusteloos om zich heen ziende, alles observeerend, beloerend haast, zonder het bewust te herkennen. Toen Casa Bianca in 't gezicht kwam stond de zon nog juist boven den bergkam en er glom een tooverachtige roode gloed over de witte muren. Achter het huis schitterde het meer en een weg van gouden rimpelingen liep lijnrecht naar den duisteren overkant. Daar schemerde het nog winterlijke gebergte, dof-bruin de bladerlooze wouden en dof-wit de vuile sneeuw in de donker-koude kloven.

Voor de tweede maal zeide Odo: „'t wordt lente” en toen: „Arthur, is het niet heerlijk? Hier hoor ik thuis, ik ga niet weer heen; je had me aan 't wankelen gebracht; maar hier alleen kan ik nog iets moois van mijn leven maken, nergens anders...”

Ik weersprak hem niet, ik voelde dat hij dit oogenblik gelukkig was. —

Er waren gasten. Een professor in de Botanie, een jonge doctor philosophiae, kleine Elsi van het Kurhaus en een paar jonge dames uit de stad. Odo kende alleen den professor, maar toch was hij niet verlegen. Integendeel sprak hij veel en ongedwongen. Op Elsi maakte hij grooten indruk; toen hij even weg was om de kinderen naar bed te helpen brengen kwam zij gauw bij me vragen of Odo „de dichter” was en zij werd boos toen de doctor beweerde dat hij niet den minsten eerbied voor dichters had, tenzij misschien wanneer ze Homerus, Dante of Goethe heetten.

„En voor welke filosofen hebt u dan wel eerbied?” vroeg Elsi. Zij meende den doctor in verlegenheid te brengen, maar toen deze medelijdend 't hoofd schudde en zich niet haastte te antwoorden werd zij zelve onthutst van haar brutaliteit en stamelde bedeesd: „ik alleén voor... Kant...”

Een andere naam schoot haar zoo gauw niet te binnen.

De doctor hief de handen afwerend omhoog, liet ze berustend weer zinken en lachte.

„Neen maar... Kant, het burgerlijkste deugd-orakel!... God zegen me juffrouw, de afgod, ik zeg de fetisch van 't geleerde vulgus... de duivel haal alle filosofhen... wij zijn zwendelaars, stuk voor stuk; waarachtig ik meen 't; zwendelaars in onsoliede gedachten en nog onreëeler gevoelentjes, infame spekulanten... pardon, ik ben in 't huis van een bankier... en de dichters zijn net zoo.”

Ik stond met Rudolf en den professor te praten over diens groote Alpenflora die juist was uitgekomen. Elsi, om den doctor te ontvluchten, voegde zich bij ons.

„Zoo'n pedant” pruttelde zij „hebt u 't gehoord?”

„Der Geist der stets verneint, ja, ja... dien speelt hij altijd, mijn collega” zeide de professor goedmoedig, „wist u juffrouw, op den grooten Hamer, geen uur boven het Kurhaus, groeit al...” en hij noemde een of ander kruid „Sporadisch, maar 't groeit er toch, allerzeldzaamst, onder de sneeuwgrens; nooit opgelet? hoe is 't mogelijk...”

Odo kwam terug en begon een gesprek met den doctor. Het duurde niet lang of zij hadden het over de kolonie en daar de professor zich bij 't verhaal van zijn laatste hollenonderzoek uitsluitend tot Rudolf richtte kon ik volgen wat Odo zeide. Hij sprak met kracht en warmte, nooit had ik hem in gezelschap zoo hooren spreken; een stemming van geluk ging van zijn geestdrift uit. Hij vertelde hoe hij rooide; den ganschen dag midden tusschen de naakte, witgeknotte stammen en de grijs-violette takken-stapels; in den regen, in de sneeuw, in mist en in zonneschijn. Hoe het hem leek alsof er niets edeler was dan 't harde werken met eigen handen; hoe het leven eenvoudig en begrijpelijk werd in zulke arbeidsvreugde. De twee meisjes en Martha waren naderbij gekomen en luisterden, stil, geen stoorde hem, allen waren onder den ban van zijn stemming. Martha's oogen blonken en Elsi zat Odo met haast verschrikte bewondering aan te staren. Ook de dokter scheen getroffen.

„Ja, het is waar” zeide hij toen Odo zweeg, „jelui doèn

iets, je leeft tenminste in plaats van te meenen en te kletsen over je meening."

Hij zeide dit in vollen ernst, maar de onbedoelde ironie van zijn woorden deed Odo voelen dat hij zich had opgewonden, en toen nu ook een der jonge dames een onbenulligheid opmerkte over een „zuiverder" leven, sloeg Odo geheel om. Wel bleef hij op denzelfden geestdriftigen toon spreken, maar niet langer oprecht. Hij poseerde nu voor den fijngevoeligen idealist, haalde Ruskin, Carpenter, Morris en Tolstoi aan, zeide eenige phrasen over het „platte materialisme," den „innerlijken mensch" enz.

De meisjes liepen er in, de doctor keek een oogenblikje verbaasd en bleef daarna met zoo nu en dan een fijn knip-oogje toe hooren en vermaakte zich. Odo begon door te slaan, droeg de meest dwaze en brutale banaliteiten voor, voorspelde een nieuwen godsdienst, van het „Ware, Schoone en Goede," een nieuwe samenleving berustend op „ware" vrijheid en „ware" naastenliefde, een samenleving zonder kanonnen, zonder alcohol en abattoirs, zonder advokaten en gevangeniszen; waar goud en zilver onbekend zouden zijn, urinoirs en phonographen verboden...

Hier barste de dokter in een schaterlach uit; wat de beide idealistische dametjes bijzonder prikkelde. Als iemand dan bekrompen genoeg was niet te gelooven aan vooruitgang en veredeling behoefde hij daarom de heiligste idealen van anderen nog niet plompweg uit te lachen, meende de eene; de dokter moest haar niet kwalijk nemen, zij vond dat grof, plat, daar kwam ze open voor uit.

De dokter nam niets kwalijk, zeide hij, nooit en aan niemand. En hij bleef lachen.

En dát was zoo heerlijk, meende de andere, dat je zelfs nu al zuiver kon leven, al was 't soms wat lastig niet waar. Je kon zooveel vereenvoudigen, juist in het gewone alledaagsche leven; in bediening, in kleeding, in voeding...

Odo beaamde het volkomen. Hij had zelf bijvoorbeeld, lang reeds voor hij Harmonist werd, de voering uit zijn jassen weggelaten, onder invloed van Carpenter; zoo kon men ook per rijtuig naar de opera gaan in plaats van per auto en — er werd juist rondgediend — toast met ansjovis eten inplaats van met

kaviaar, kortom men kon altijd iets doen in de richting van het ideale, men kon altijd het mensch-zijn beoefenen, in den volsten en waarsten zin des woords. Ja, de doktor mocht hem gerust uilachen... „heb ik soms geen gelijk?”

„En òf u gelijk hebt... natuurlijk... neen heusch dames, hij héeft gelijk, maar mijn god, ik moet nu eenmaal zoo lachen wanneer iemand gelijk heeft... 't is zoo uiterst komiek gelijk hebben... is de sociaal-democratie soms niet belachelijk? Of de vrouwen-emancipatie?...”

De jonge dames haalden de schouders op en antwoordden niet. De doktor had afgedaan begreep hij en begon een ander gesprek met Martha en Elsi. Hij scheen zeer geestig te zijn want beiden lachten herhaaldelijk en uitbundig.

Een poosje later komt Elsi tusschen mij en Odo staan, een beetje opgewonden en een beetje verlegen:

„U meent er niets van..., allemaal praatjes... u hebt wél een voering in uw jas, ik ben zelf met den doktor gaan kijken...”

„Juffrouw Elsi... die jas... is een afgedragen jas van...”

Elsi keek weifelend naar Rudolf, Odo knikte van ja. Beiden stonden beschaamd en verward tegenover elkaar.

O, 't spijt me... dat kon ik niet weten...”

„Ja maar... dat doet er ook eigenlijk niets toe, ik zou er toch de voering niet hebben uitgehaald, gaat u niet zitten?...”

Martha begon te spelen en Elsi zette zich tusschen ons, vlak naast Odo.”

„Bent u nog boos? ik wist heusch niet...”

„O nee volstrekt niet...”

Pauze.

„Hebt u al merels gehoord?”

„Van middag toen ik hierheen ging voor 't eerst.”

Dat vond Odo heel curieus. Pauze.

„Mag ik u straks naar 't treintje brengen?”

„Graag...”

„'t Zal wel vroeg lente zijn...”

„Dat geloof ik ook wel...” Pauze.

„Werkelijk... ik weet niet... maar àls u boos was...”

„Neen neen... ik begrijp 't nu ook wel... zoo'n beetje, van den doktor ook... we waren dom...”

Odo boog zich plotseling naar haar toe.

„Elsi . . . de doktor is een ezel, een kwast, een pedant . . . en dat ben ik ook . . .”

Elsi bloosde.

„Een raar mensch bent u, net als die doktor” zeide ze, stond op en ging bij de piano zitten. Vandaar kon zij hem veilig zonder dat hij het merkte bespieden.

Zoo was Odo's eerste ontmoeting met Elsi. —

Den volgenden avond waren wij bij Lora te soupeeren. Zij had een bezending van huis gekregen: blikjes vleesch en groenten, koek, vruchten, chocolade . . . Max vond onder Lora's bed nog een flesch Liebfraumilch en ik droeg een doos karavoupoulo's bij.

Ik herinner mij dien avond nauwkeurig; wat wij spraken, hoe wij zaten en deden; de katastrofhe die hem besloot maakt ook het beteekenislooze voorafgaande onvergetelijk.

Toen wij kwamen was Lora bezig met aardappelen bakken; Odo ging op den rand van haar bed zitten en keek toe, Max liet mij een boek zien over Botticelli dat hij juist ontvangen had. Odo luisterde zoo'n beetje naar wat wij spraken en maakte tusschen door grapjes met Lora, zei ook dat ze leverworst onder de eieren moest bakken, peuterde een blikje sardines open en bleef daarna werkeloos en zwijgend zitten, een sigaret lang.

„Je fixeert me” zei Lora eindelijk, „kluts liever de eieren.”

„Ja” lachte Odo, „weet je op wie je lijkt? . . . op de Fortezza boven Max' bed.”

Lora wierp hem met een aardappelschil.

„Daarom hangt 't ding er ook trouwens” merkte Max op. Ook Max kreeg een schil naar 't hoofd. „Lamme jongen.”

Onder het eten spraken wij natuurlijk over de kolonie en ik las een artikel voor uit een krant die Rudolf mij den vorigen avond had gegeven. Een journalist die Harmonie bezocht had schreef hierin over „het edel pogen der kolonisten, hun rein ideaal van broederliefde” etc.

. . . „Wij leven voor en met elkander”, zeide de blonde jonge man met zijn trouwhartige oogen die mij rondleidde door de welvarende nederzetting met een stem welks eenvoudige, ongekunstelde welwillendheid mij diep ontroerde”. . . . Deze journalist

had, beweerde hij, na dit bezoek weer vertrouwen in de „hoogere doeleinden der menschheid” gekregen. Verder orakelde hij een en ander over de verwezenlijkte leer van den Nazarener en nog eenige dingen die hem te Harmonie (verlokkende naam) het hart hooger hadden doen kloppen.

Het artikel had een groot lach-succes, vooral nadat bleek dat Max de genoemde jonge man met de trouwhartige oogen was geweest.

Wij waren vroolijk en spotten meer dan ooit met Harmonie en zijn pioniers. Alleen over Albertus sprak niemand. En toch dacht ieder aan hem. Ik noemde een keer zijn naam en toen ontstond een licht-gespannen stilte.

„Waar is Albertus?” vroeg Max eindelijk.

Lora haalde de schouders op en wees naar boven zonder iets te zeggen.

„Zou ik hem gaan halen, of hij wat hier wil komen?”

„’t Is niets gedaan, hij komt toch niet.”

Onze innerlijke stemming was veranderd. Wij dachten alleen aan Albertus, voelden ons onzeker, onrustig. Na het souper gingen wij rondom den kachel zitten, Lora languit in haar armstoel, de voeten op de warme tegelplaat; Max naast haar op den grond, zijn hoofd half in haar rokken verborgen. Nu en dan trok zij hem bij de haren: „Broeder, christen, een sigaret!” of „krijg ik nog een handje haver, kommunistisch doodeter!” Dan stond hij loom op en haalde gehoorzaam wat zij vroeg en zij rookte en at amandelen en rozijnen en strooide doppen en steeltjes over zijn hoofd.

Wij spraken nu heel weinig, ’t was of wij zaten te wachten. Odo had een prachuitgave van Rosetti’s gedichten op den schoot, maar hij las niet. Plotseling vroeg Lora, traag en soezig, alsof ze allang aan niets anders gedacht had:

„Heb jelui hem geen van allen gezien vandaag?”

Max keek schichtig op, schudde het hoofd en bleef weer in elkaar gedoken zitten suffen. Odo was opgestaan en liep rookende op en neer. Na een geruimen poos zei hij:

„Albertus? . . . ja . . . van morgen even . . . bij den moestuin . . . hij ging het bosch in . . .”

Weer stilte. Ik zag Albertus voor mij zooals ik hem had zien staren naar het springen der boomstronken.

„Albertus is dood” dacht ik.

Er werd zachtjes geklopt; ik opende de deur. Frieda stond op 't portaal en keek verschrikt naar binnen.

„Waar is Albertus?... is Albertus niet bij jelui?... hij is niet komen eten.”

„Wat heeft hij vandaag gedaan?” vroeg Lora.

Frieda wist het niet, zij geloofde dat hij heelemaal niets had uitgevoerd. Zij zelf had takken gesleept in den middag maar hem niet gezien. Van ochtend wel, toen zag hij er zoo zieketierig uit en ging naar zijn kamer... dat deed hij wel meer de laatste dagen, zoo stilletjes afdruipe en dan boven blijven druil en... Moest je daar nou notitie van nemen of maar laten begaan tot-ie vanzelf weer bijtrok?

Klaas kwam er bij. Hij moest er 't zijne van hebben, zoo'n aap, de menschen aan 't schrikken te maken, zijn kamer was waarachtig op slot...

Lora was nu doodsbleek en rilde.

„Ik krijg 'm er wel uit” gromde Klaas, „die bliksemsche aanstellerij...” Hij klom weer de zoldertrap op, wij hoorden hem een poosje aan het slot morrelen, toen een bons op de deur, nog een...

„Hei Bertis! mot-je niet eten? Kom der is uit; ben je bang dat je je kost weer niet verdiend hebt vandaag? zeg-es. Kan je geen antwoord geven... doe je godverdomme open!”

„Zoo was ie nou altijd” begon Frieda te snikken. „Altijd moest hij zich ook aanstellen, was 't niet zoo dan zoo. Was dat nou iemand een angst op 't lijf jagen! Maar hij was toch ook wel een goeie jongen geweest en hij hield van de kinderen; had hij nog pas verleden week een eigen tuintje voor ze gespit dat ze zelf wat konden ploeteren in 't voorjaar met bloemetjes en zoo, de schapen...”

En zij ratelde door over Albertus, op klagerigen toon en in den verleden tijd alsof zij sprak over een doode; totdat Lora zenuwachtig uitviel:

„Verdomde meid... hou je gezicht... jazes is dat 'n manier...”

Boven bonsde Klaas nog voortdurend tegen de deur.

„Kom je der haast uit?... Er staat een kalfstongetje voor je beneden... met mayoneese en sjampignons... haha! lieb

je geen trek? Ben je bedonderd lamlul... mot je mijn verneuke?..."

Klaas stommelde de trap weer af, brommend en zacht vloekend. Toen hij binnen kwam was zijn geforceerde woede voorbij.

„Hij verdomt het... de sleutel steekt er van binnen in, hij moet er in zijn...”

Lora zag hem ontzet aan... „wat denk je?” prevelde zij.

Klaas greep het broodmes van tafel en met den rug zwaaide hij haastig langs zijn strot. „Dát denk ik” en hij smeed het mes neer.

Odo stond op. „Trap de deur dan in” zei hij tegen Klaas, „ik ga mee,” en tegen Frieda, „ga jij gauw Olthof roepen.”

Maar Frieda durfde niet, zij stond tegen de deurpost te snikken en wou niet weg. Toen ging Max met haar mee.

„Blijf jij hier, blijf jij hier... ik ben zoo bang” riep Lora toen ik met Odo en Klaas naar boven wilde gaan. En ik bleef. Vlak tegenover haar zat ik en wij loerden elkaar voortdurend aan. Boven hoorden wij nog niets, misschien wachten zij op den profeet, misschien durfden zij niet. Alleen nu en dan een griezelig luid geknars en gerammel aan het slot; dan een paar keeren kloppen, driemaal met lange pauze er tusschen, nog even bonzen... eindelijk niets meer, zij durfden nog niet... zij wachtten.

Lora kon de stilte, het zwijgen niet meer uithouden. In een nerveuze haast begon ze te spreken, vertelde onsamenhangend van haar leven en hoe zij te Harmonie gekomen was.

Drie jaar geleden was zij onder behandeling geweest van een psychiater, voor haar melancolie. Bijna dagelijks kwam zij bij hem, en zij gingen van elkaar houden. In 't begin was alles mooi geweest, zij hadden verder niets verlangd dan elkaar te zien. Maar dat duurde niet lang, zij werd onrustig en gejaagd... toen weigerde hij opeens haar verder te hypnotiseeren. zocht een medisch uitvluchtje, maar zij begreep dat hij bang was dat hij zijn macht over haar misbruiken zou, hij wilde haar geen liefde suggereeren... alsof dat nog noodig was... Beiden waren zij ongelukkig; zij zagen elkaar geregeld, maar over hun verlangen en hun ellende spraken ze niet. En in haar onrust zocht zij contact met zijn vrouw.

drong zich bij haar in, alleen om maar altijd in zijn huis te kunnen komen, zij moest bij hem zijn. Natuurlijk had zijn vrouw het gemerkt. Zij was ruim geweest en begripend, zij had gewild dat Lora bij hen zou blijven; mocht hij geen twee vrouwen liefhebben? Maar Lora durfde niet. Zij hield niet oprecht van die vrouw en zij geloofde niet aan de mogelijkheid van zulk een liefde. Een tijd lang bleef alles zoo als 't was, zij werd ziek van overspanning; zij was ook jaloersch en dat was haar grootste marteling. Eindelijk was zij gevlucht. Thuis had ze voorgewend te willen studeeren; ze hadden haar laten gaan. En ze had ook gestudeerd, moderne litteratuur, botanie; ze had ook verpleegster willen worden, ze had armen bezocht, woningen geïnspekteerd...

...„Wat heb ik al niet gedaan... om maar te werken... maar ik werd hoe langer hoe ellendiger. Toen kreeg ik Olthoff's brochure in handen en ik ging direkt naar Harmonie. Een levenstaak, ... ik had weer zooveel hoop toen ik kwam... flauwe kul. En nu... nu is hij dood, opeens, ze zeggen niet hoe, maar ik weet 't wel, een half jaar geleden; dat laat me nu geen rust meer, alleen als Max bij me is kan ik 't vergeten. 't Is ook mijn schuld niet, niemand z'n schuld... had ik 't moeten doen bij hem komen wonen? hij hield van mij alleén, niet meer van haar, dat had ze toch eens moeten voelen... Zie je ik word soms gek van angst dat 't mijn schuld is, dan denk ik dat ik ook maar dood moet. Dan haal ik Max... maar soms kan ik niet eens hebben dat hij er over spreekt en dan roep ik Odo er bij. En soms ben ik zoo radeloos-bang dat ik niet alleen kan zijn en dan blijft Max maar 's nachts bij me..."

Toen zij zweeg bleef zij mij stil zitten aankijken, bleek en met nog bevende lippen, haar oogen angstig en verwonderd. Misschien om haar eigen vertrouwelikheden tegenover mij dien zij nog nauwelijks kende...

De profeet kwam, wij hoorden hem beneden, en tegelijk begon weer het kloppen en bonzen op Albertus' deur. Kort daarop een hard gekraak, toen lange stilte.

Het eerst kwam Max beneden, hij ging dicht tegen Lora aanzitten, haar beide handen hield hij vast. Een oogenblik later trad ook Odo binnen. Met een linksch gebaar wees hij op zijn zijde.

„Hier heeft hij geschoten . . . naar boven, door het hart.”

Daarna kwamen Remi en Klaas, en eindelijk, na een geruimen tijd ook Olthoff. Zwijgend zaten wij allen bij elkaar. Eerst, toen de profeet er nog niet bij was had Klaas een paar keeren iets gezegd. „Hij is mors hoor, goed geraakt” en „hij was al haast koud.” Maar niemand antwoordde of vroeg verder iets, toen bleef ook hij zwijgen. Zoo zaten we; een kwartier? een halfuur? vijf minuten? De profeet was geheel ontdaan, zijn gelaat was vertrokken, zijn blik star en verwilderd. Hij had de handen gevouwen en prevelde, nu en dan doorschokten hem huiveringen.

Hij begon te beven, sterker en sterker, tot zijn geheele lichaam trilde en schudde. Hij sprak luider, ten laatste brulde hij als een schor loeiend beest.

„Heere mijn God, vergeef ons onze zonden! Heere mijn God; de zonde, de zonde!”

„Vergeef ons . . . Heere mijn God! . . .”

Toen viel hij stuiptrekkend neer. En terwijl hij op den grond zich kromde en wentelde klonk 't nog hikkend en sissend tusschen het afgebroken gehijg heen: Heere mijn God . . . vergeef . . .”

Klaas en Remi droegen hem weg, in Max kamer legden zij hem te bed, Remi bleef bij hem.

„Moeten de anderen 't niet weten?” vroeg op eens Frieda schuchter.

Ik stond op. „Ik zal even naar Tobler en naar Voss gaan” zei ik; ik wilde niet dat zij het van Klaas hooren zouden. —

Tobler was zeer ontroerd. Zijn vrouw daarentegen nam 't heel kalm op. Ze had 't wel zien aankomen, hij had soms zoo iets in zijn oogen, nietwaar, 't zat niet zuiver bij hem. En nu begreep ze wat de schimmel gezien had om acht uur toen ze met de boodschappen uit 't dorp terug kwamen. Op de bocht bij het eikenbosch stond 't beest te trillen op zijn pooten en sloeg daarna bijna op hol. Zij zelf had ook wel iets gezien, iets wits en langs, midden op den weg, dat een heelen tijd voor den wagen uitliep. Nou, dat was dan maar rustig om te weten dat 't Albertus geweest was en niets ergers. Tobler had al gezegd 't kon best 't spook van de ruïne boven

zijn, dat wilde wel eens rond gaan zoo bij 't smelten van de sneeuw, is 't niet?"

Tobler schudde het hoofd, zei niets als: „arme kerel, arme kerel.” —

Bij Voss waren ze reeds te bed. Ik liet hen slapen en ging naar het gemeenschapshuis terug. Allen zaten er nog net zoo bijeen als toen ik ging. Na een poosje ging Klaas naar zijn eigen kamer. Maar Frieda durfde niet heengaan. Toen Lora, die van overspanning en moeheid in slaap scheen te zullen vallen, door Max op haar bed gelegd was, ging Frieda in haar armstoel zitten en daar dutte zij eindelijk in. Een uur later kroop Max bij Lora en ging slapen, Odo en ik bleven wakker; zwijgend zaten wij sigaretten te rooken, totdat Olthoff en Remi weer binnentraden; het was toen diep in den nacht. Wij brachten Olthoff naar zijn hut en gingen daarna zelf te bed.

Toen wij den volgenden morgen vroeg op Albertus' kamer kwamen vonden wij er alles nog onveranderd. Albertus lag met de beenen buiten het bed zijdelings op zijn kussen. Niemand was er bij hem geweest of had hem durven aanraken. Zijn linkerzijde was ontbloot, uit een kleine wonde liep een sliertje gestremd bloed. In de linkerhand klemde hij nog den revolver. Wij namen hem er uit, er was slechts één schot gelost. Wij strekten Albertus rechtuit in het bed, wieschen de wond en dekten hem toe. Daarna begonnen wij de kamer wat op te ruimen, zij was zeer wanordelijk.

De tafel lag vol papieren; bovenop een dichtgelakten brief aan zijn vader en een gesloten kistje; wij voelden dat de sleutel in den brief zat. Wij zagen de losse papieren even in, het waren aantekeningen, opstellen, versjes ook. Kinderachtige, geëxalteerde en bizarre phraseologie over God, Mensch en Leven. Waarom lag dat alles zoo uitgestald op tafel?

Odo glimlachte. „Komediant,” zei hij zacht en wees op het muurvlak boven Albertus' bed. Er hing een wit karton. Ik trad er op toe, keerde het ding om, het was een text: „De Heer ziet al uw wegen.”

Het rook branderig in het vertrek. Odo opende den kachel. Hij was vol verkoold papier.

„Hij heeft ze waarachtig nog gezift ook” mompelde Odo meewarig. Toen wij heen gingen stak Odo het bundeltje geschriften in zijn zak; ook den revolver nam hij mee. „Hij is van mij” zeide hij 's avonds op de vergadering „van mij heeft hij 't geld er voor geleend.” Ik geloofde het natuurlijk, maar nu twijfel ik er aan.

Niettegenstaande Albertus' ontboezemingen onbeduidend, meestal zelfs onnoozel waren, ontroerden zij ons meer dan wij eerst voor mogelijk hielden. De ongelukkige had zich verbeeld een kunstenaar te zijn, althans te zullen worden. Hij sprak van zijn „kunst”, zijn Muze; de eenige die hem troostte. In een volgend rijmelarijtte uitte hij diep berouw over zulk een verwatenheid waardoor hij God had te kort gedaan. Hij bezong „Rechtvaardigheid” en „Deugd”, klaagde over de wereld en niet het minst over zijn eigen slechtheid. De ongelukkige, hij heeft nooit iets slechts gedaan. Dan waren er langdradige bespiegelingen voor vriendschap en liefde. De ongelukkige, van geen van beiden heeft hij ooit ook maar een weerschijn gekend. Al dit machteloze werk, geschreven in een geaffecteerde, jammerlijk-mislukt-nagebootsten artistieke stijl, was door en door onecht. Alleen de smart, de verbijs-tering waaruit het geboren werd was het reële, het doorleefde er in. En daarom ontroerden zij ons toch, deze bekenenissen van een absoluut machtelozen.

Wij vonden ook een lange beschrijving in bijbeltaal, een vizioen waarin de komst van een profeet voorspeld werd. Aan de geheele bewerking hiervan, de overdreven en onbeholpen beeldenrijkdom, de overmaat van toepasselijke teksten was duidelijk te merken dat Albertus het gezicht nooit had beleefd; het was een prullige, zelfverzonnen constructie op motieven uit de Openbaring van Johannes. Odo kon het niet uitlezen; vloekend smet hij het neer. „Zoo iemand hóeft ook niet te leven,” zei hij ruw; en direkt daarop, woest en somber: „Lari, lari . . . we zijn allemaal zoo, in den grond zijn we allemaal net zoo . . . even beroerd, even onbenullig en incapabel om te leven . . .”

„Nadat wij alles hadden doorgezien besloten wij de papieren aan Olthoff ter bewaring te geven. 's Middags ging ik ze hem brengen.

Olthoff trof ik in een zonderlingen toestand. Hij lag te bed, nog ongekleed, den geheelen morgen had hij dus zoo gelegen. Zijn gelaat was bleek en hij scheen zeer vermoeid. Toen ik binnentrad schrok hij even op, zijn oogen schitterden fel. Ik vroeg hoe 't met hem ging, of hij nog duizelig was. Hij keek mij toen rustiger aan, glimlachte, maar antwoordde niet.

„Is er nog niemand bij je geweest sedert gisteren?”

Olthoff knikte bevestigend.

„Wie?”

Weer glimlachte hij; en eindelijk zeide hij langzaam:

„Jezus Christus is bij mij geweest, dezen nacht nog.”

Ik had moeite mijn ontsteltenis te bedwingen, ik hield hem op dit oogenblik voor krankzinnig. Toen, zonder mij aan te zien, alsof hij in zichzelf sprak verhaalde hij van zijn verschijning. Kalm, zonder eenige verwondering ook; het scheen niets buitengewoons voor hem te zijn.

Jezus had voor hem gestaan, langen tijd, met den vinger op de gesloten lippen. Toen was hij aan zijn bed getreden, had de speerwonde in zijn zijde getoond en Olthoff had zijn hand er op gelegd. Daarna was hij verdwenen.

„Heeft hij niets gezegd.”

Olthoff staarde, hij peinsde diep over de beteekenis van zijn visioen. Op eens ontspanden zich zijn vermoeid-denkende trekken; hij hief zich overeind en rechtop zittend, de handen saamgevouwen in den schoot, zeide hij zacht: „Ja, ja, de Heer heeft gesproken.”

Zijn gezicht was nu als van een extatischen heilige, week van een smachtende verrukking... en luide, in den doordringenden dweep-toon eener profetie, riep hij:

„Mijn engel komt, zijn wegen zijn bereid.”

Het was, woordelijk, de slotzin van Albertus' Apokalips. Maar nog voor hij had uitgesproken herinnerde ik mij dat het handschrift omgekeerd, de laatste pagina naar boven, op tafel had gelegen. Ik dacht niet aan bedrog, ik begreep 't dadelijk volkomen: Olthoff had die pagina kunnen lezen toen hij alleen bij Albertus achterbleef, misschien had hij slechts dien eenen regel vluchtig gezien; na een toeval kon hij zwak van geheugen zijn...

Ik wilde heengaan en de papieren weer meenemen. Maar bij mijn binnenkomen had ik ze op Olthoffs waschtafeltje neergelegd en hij had het gezien. Toen ik opstond en groette vroeg hij met een blik op het pakje.

„Kwam je me iets brengen?”

„Och... ja... papieren van Albertus die op zijn tafel lagen... je hebt ze misschien gisteravond al ingekeken?”

Bij het noemen van Albertus' naam was hij weer neergezonken, zijn extase was voorbij. Een klein mager mannetje, een arme, afgetobde schoolmeester in een groezelig nachthemd zag mij verschrikt aan.

„Albertus? neen, ik heb niets gezien...”

Ik groette en liet het pakje liggen.

Welken geweldigen indruk het geschrijf van Albertus op den profeet gemaakt had merkten wij een paar dagen later. Op den avond van den dag der begrafenis had Olthoff een extra-vergadering beroepen. In deze vergadering begon hij met Albertus' Apokalips voor te lezen. Daarna vertelde hij zijn eigen vizioen en verklaarde zijn beteekenis. Hij, Olthoff was de engel, de verkorene wiens wegen bereid waren; door Albertus' dood had God hem tot 't volle besef van zijn plicht willen brengen. Het was geen gewone zelfmoord geweest, wij mochten niet oordeelen. Maar voor hem stond vast dat Albertus vrijwillig was heengegaan, gehoorzaam aan een hooger bevel om plaats te maken voor een machtiger werktuig. Albertus had in stilte en eenzaamheid geleden en gedacht, nu zou hij het werk voortzetten en voltooien. Een jaar nog moest hij zwijgen; daarom had Jezus den vinger op de lippen gehouden — dan zou hij openlijk en overal het Koninkrijk gaan verkondigen.

Voor de begrafenis waren Albertus' vader en broer overgekomen. Eerst nu begrepen wij volkomen hoe verlaten zijn jeugd geweest moet zijn. Geen enkele uiting van verdriet heb ik van deze menschen gehoord. Het lijk wilden zij niet zien, de vader niet omdat hij in zijn gewetenlozen godsdienstwaan den zelfmoordenaar verdoemde, de broer niet omdat „'t hem niet schelen kon.” Toen ik met hem sprak over Albertus, smaalde hij hard en bitter op dien idioot die nog

schijnheiliger was dan zijn vader en 't toch tot niets gebracht had. Want de ouwe, die zorgde tenminste nog dat hij bij al zijn vromigheid niet te kort kwam, laat 'm maar loopen; maar Albertus, zoo'n grasvreter, zoo'n socialist . . .

's Middags inspekterde hij de nalatenschap. Een mooi boeltje, aan zoo'n broer heb je nog eens wat. Een bed, twee stoelen, en wát voor stoelen, ouwe dekens; nou we moesten 't toch maar opsturen. Albertus' zondagsche pak dat nog vrij nieuw was nam hij over den arm mee uit vrees dat wij het zouden achterhouden. Ook den revolver reclameerde hij. Niet dat hij hem noodig had; eer hij zich toch ooit voor z'n raap zou schieten, dan moest je toch stommer zijn . . . maar 't ding kwam hem nu eenmaal toe . . .

Ik zei hem dat de revolver Odo's eigendom was.

„Zoo, als dat zoo was, dan wás 't zoo, hij moest 't dan wel gelooven, Odo moest 'm dan zelf maar bij den uitdrager brengen. —

De vader weigerde de begrafenis te bekostigen. Eerst nadat Olthoff hem herhaaldelijk met een proces bedreigd had, voldeed hij. —

Nog een paar dagen bleef ik bij Odo. Ik zag dat hij somberder was dan ooit, het voorval met Albertus had hem hevig beroerd. En ik wist dat mijn gezelschap hem opbeurde, daarom bleef ik. Maar bovendien, ik had een plan en dat wilde ik nog voor mijn vertrek uitvoeren. Odo mocht niet langer in het triestige, ongezellige gemeenschapshuis blijven. Hij moest een eigen woning hebben. Ik bood hem daarom aan een blokhut, in den trant als die van Olthoff, voor hem te laten bouwen; Martha zou dan zorgen voor de noodige meubels, gordijntjes, een kachel, keukengereedschap enz.; dat had ze mij al beloofd. Het heeft mij groote moeite gekost Odo te overreden mijn voorstel aan te nemen, maar ten slotte wond ik hem zoo op door allerlei plattegronden te ontwerpen en mooie plekjes aan te wijzen waar de hut zou kunnen staan, dat hij toestemde.

Toen wij met den profeet gingen spreken over de grond bleek mijn plan overbodig. Olthoff sloeg voor zijn eigen hut aan Odo afstaan. Hij zelf, zeide hij, was al lang voornemens

geweest in het gemeenschapshuis te trekken om beter voeling te hebben met de kolonisten en toezicht te kunnen houden; de hut was wat afgelegen. En nu, na het geval met Albertus wilde hij dit voornemen ten uitvoer brengen. Ik geloof dat hij in Odo's wensch alleen te wonen alweer een duidelijke beschikking der voorzienigheid zag. Hij zou Albertus' kamer nemen, Odo kon dan in zijn hut wonen tegen betaling van een geringe huur aan de gemeenschap. De hut en ook het tuintje er bij moest hij behoorlijk onderhouden op eigen kosten.

Twee dagen later hielp ik Odo verhuizen.

(Wordt vervolgd).

LENTEGANG

VAN

TH. VAN AMEIDE.

Terwijl ik trad langs helbezonde wegen,
bedroomde ik met een blijden glans, tevreê,
de blijde wereld, die terzij vergleê
voorbij mijn ziel, haar wonderlijk genegen.

Was het wel eens een wereld, o mijn ziel,
of was die schoone schijn van blauw en goud,
van bloemen, gras en jongbelooverd hout,
uw eigen schoonheid die daar openviel?

Een volle waterkant was rijk in 't geel
van dotterbloemen, die grootoogig staarden
van uit hun krachtig grove groen, dat de aarde
zoo breed beslaat als was zij àl hun deel.

Een wei vol lief gewiegel: paars in groen
op slanke steeltjes stonden daar de lichte
de lichtbewogen liefelijke wichten,
de pinksterbloemen, die als meisjes doen.

Een oude boerderij lag veilig laag
onder haar dek van bruin en groen, met schijn
van goudglans over 't mos, de lange lijn
van 't dak was groot van zware golving, traag.

Stonden om 't huis daar hooge populieren,
blinkend van licht als in een net van stralen,
verheerlijkt met hun bevend loof te pralen
en zachtjes op den zoeten wind te zwieren.

Een huisje met veel helgekleurde blinden
stond blank verscholen achter appelbloesem:
zou daar de bitterheid van 's levens droesem
niet in een nieuwe hoop genezing vinden?

Daar was een man in 't blauw en dan een paard,
een schimmel met zoo fijne prinslijkheid
van kleur en licht om 't oude lijf, dat mij 't
gezicht te zwaar werd en ik diep vervaard,

als deed een teere heimlijkheid zich open,
mij wendde en peinzend hoe een lijn, een kleur
ons plots kan zijn zóó wereldgroot gebeur,
mijn stillen weg verstild weer ging beloopden.

„En als ik dan,” zoo dacht ik heel aandachtig,
„een man ben wien een lichtval en een lijn,
een kleur, een klank zoo diepe vreugd kan zijn
van openbaring en ontroering machtig,

zoodat het is of diep in mij een poort
zich opent en een uitzicht nooit vermoed,

een voedsel voor mijn hongerig gemoed
als niets daarneven, hoe het glanst en gloort,

moet ik dan niet die dieper ziel getrouw,
wier leven en wier kennis al mijn lust is,
den schat bewaken die mijn schoone rust is
en 't andre laten zonder naberouw?

Wat is de wereld schoon, sinds ik alleen
de wereld ben en elken strijd beslecht,
het al doe buigen voor mijn heilig recht,
het al zijn plaats wijs in mijn eeuwig één;

sinds ik begrepen heb: het heilig doel,
waaraan men in zijn jeugddrang zich wil geven
en dat men driftig zoekt in koorts van leven,
overal, overal, met schuldgevoel,

is voor een enklen, wien zijn eigen ziel
een wereld is vol heerlijkheid en wonder,
niet anders dan zijn eigen levenswonder,
geen mensch, geen zaak, niets wat daarbuiten viel.

Daar in dien tuin, daar in die lichte voren,
daar in die mijn die gaat tot 's levens gronden,
daar is zijn allereigenst werk gevonden,
daar toeft zijn schat, daar wordt zijn heil geboren."

Zoo kwam 'k in 't jonge woud, waar alles stond
in blad en bloem; in duizend vogelkelen
zong daar de lente, haar licht-groene en gele
luchtige bruidstooi wolkte om alles rond.

Een laantje slingerde met schalkschen zwier
daar tusschen hooge heesters, witgetooid,
roodbruine grond met zonnegoud bestrooid;
een enkle lijstster had daar zijn vertier.

Ik rustte toen waar zich de wegen kruisen,
daar is een kleíne zachtgolvende heuvel,
ik hoorde er wel het boom- en windgekeuvel,
en bleef er lang en innig met hen huizen.

Twee lichtgekleede meisjes op hun wiel
gleden voorbij met druk en blij geschater,
ik hoorde al ver hun helder stemgeklater:
vogeltjes in de wouden mijner ziel.

Een officier kwam op een groot bruin paard,
statig van stap op witte onderpooten:
hij heeft zóó niet van heel zijn rit genoten,
als ik van zijn tocht door mijn droomengaard

Ik droomde daar den lichten lentedag,
uren aanéén, en wist van uur noch tijd,
mij zelven niet en niet mijn zaligheid;
waarom niet droomen zonder veel gewag?

Er zijn toch zooveel sterken, zooveel goeden
rondom mij, dat één enkel fijn zwak man
hùn wel mag laten wat hij zelf niet kan
zonder uit honderd wonden te verbloeden.

Maar toen begon daar van den horizon,
die wit en blinkend lag in warm gewemel,

een blauwe wolk te stijgen in den hemel,
die eindelijk de groote zon verwon.

Dat was maar voor een tijd: een zwak gerommel,
een snel verbleeken van de donkre kleuren,
en 't was voorbij, de zon ging 't hoofd weer beuren
van uit den donkren gloed als uit een dommel.

Toen ging 'k en kwam waar 't uitzicht over weiden
in eens gestuit wordt door een gelen wand,
hel tusschen 't groen en blauw, van zonnig zand,
't recht afgegraven duin, waar 't van ter zijde

langsglijdend hooge zonlicht maakte een klein
schaduwenspel om zachte oneffenheden,
dat koele blauwig-grijze tonen deden
het hevig zonnig geel nog sterker zijn.

Wat verder was een wei, waar 't zware gras
al hooger opschoot en het veld deed zwellen
die ronde volheid in, die komt vertellen
dat jonge zomer is wie lente was.

Een bosch in schaduw op den achtergrond,
zoo peilloos diep daar bij die lichte wei,
dat bijna weer verzonk in mijmerij
wie nu in fijn genieten vreugde vond.

Zoo liep ik in een lichte wisseling
van ernst en openheid, maar altijd blij,
tot eindelijk alles oversloeg en mij
een heerlijke uitgelatenheid beving.

Wat heb ik toen een vreemden boom gezien,
zoo krom vergroeid met knoesten en met knoopen,
dat ik een reuzenbultenaar zag loopen,
die ook nog hevig hinkte bovendien.

„De goeie God heëft van die geestigheden,
dat zij hem grif vergeven,” dacht ik dol,
„zoo wordt de wereld bont en vroolijk vol,
ik vind dat hem die grappen heel goed kleeden.”

Mijn gang werd toen zoo dansend en gezwind,
mijn hoofd zoo gek van geur en licht en schal,
ik liep te spelen in een lichte hal
als een gelukkig, overmoedig kind.

Zoo kwam ik weer terug en in de stad,
maar rustig eenzaam in het scherp gedruisch
wist ik mijn ziel en bracht haar veilig thuis,
in 't vol bezit van dezen heldren schat.

Deez' man dan was ik op dien lichten dag,
zóó was het dat ik toen mijn wereld zag.

ZIJN ARBEIDERS ONVERMOGEND?

Opmerkingen naar aanleiding van F. VAN DER GOES: *Over het Sparen der Arbeiders*

DOOR

TACO EDELMAN

Als bij een bepaalde groep arbeiders, tengevolge hunner vakactie of door buitengewonen bloei van 't bedrijf, de loonen geregeld stijgen, kan men bijna altijd een verhooging van spaargelden constateeren. Dit behoeven niet altijd inlagen te zijn in bepaalde spaarbanken, ook stortingen in vakvereenigingskassen, gelden belegd in aandelen van coöperatieve bouwvereenigingen enz. komen hierbij in aanmerking.

Men denke slechts aan de diamantbewerkerswereld van heden.

De bespaarde sommen wijzen op een zekeren welvaart bij deze groep van werklieden.

Wanneer verschillende arbeiders, zich aaneensluiten tot coöperatieve verbruiksvereenigingen en uit den omzet van hun verbruik winsten opstapelen tot een gezamenlijk kapitaal, wanneer zoo'n beweging in een bepaald land vrij algemeen aanhang vindt bij de arbeiders — zooals dat bijv. in Engeland en Denemarken het geval is — dan wijst dit op een vrij algemeen welvaart onder de arbeiders van dat land.

Indien men in 't algemeen zeggen kan, dat het aantal arbeiders, dat een deel van zijn loon belegt in spaarbanken, coöperatieve spaarkassen enz. geregeld toeneemt, dan mag daaruit dus geconcludeerd worden, dat de welvaart eer toe, dan afneemt.

Voor ons land was er in de jaren 1900 — 1902 een zoodanige vermeerdering te constateeren: Bedroeg toch voor het jaar 1900 het totaal aantal werklieden-inleggers in verschillende

banken 57459, voor 1901 en 1902 waren deze bedragen respectievelijk 59256 en 63448.

Omgekeerd toonen de cijfers natuurlijk ook aan, wanneer de arbeiders te kampen hebben met vermindering van inkomsten, met mindere vastheid van positie, in 't kort, wanneer de welvaart afneemt :

Het verslag der Rijkspostspaarbank over 1903 zegt, dat in normale omstandigheden de bank over de periode 1 Februari tot 30 April zich over een voordeelig saldo zou hebben te verheugen gehad, maar dat nu die periode op een nadeelig saldo wijst van pl.m. f 1.200.000. In den tijd van de groote staking werd natuurlijk door de arbeiders veel geld opgevraagd en minder ingelegd.

Verhooging van het bedrag der inleggelden van een bepaalde groep van werklieden gaat gepaard met vermeerdering van hun inkomsten. Stijging van het aantal werklieden-inleggers en van het bedrag der ingelegde gelden gaat gepaard met verbetering van levensomstandigheden in 't algemeen, met stijging van den welvaart.

Een niet ongewone bewering is: „indien de arbeider spaart, doet hij dit van zijn armoede.”

Ik geef toe, dat er menschen zijn, die zich op hun levensbehoefden bekrimpen, om toch maar iets te kunnen besparen. Maar is dit regel? Zijn zulke gevallen niet veeleer uitzondering? Is het niet juist een algemeen voorkomende kwaal, dat de huismoeders in werkliedengezinnen zeer onzaakkundig, zeer onhuishoudelijk met het geld omspringen? En heeft de coöperatieve beweging in deze reeds niet heel wat moeten opknappen? Men denke maar eens aan 't koopen in kleine winkeltjes op crediet, waar natuurlijk de waar èn te duur, èn gewoonlijk niet van de beste kwaliteit is, en de moeite, die het veelal kost om de arbeidersvrouwen te overtuigen van 't verkeerde van die wijze van doen.

In 't algemeen leeft de arbeider duurder, dan noodig is. En indien zijn loon met meer overleg besteed werd, zou hij het er niet minder om hebben.

Als regel kan en mag niet gesteld worden, dat, als de arbeider spaart, hij dit van zijn armoede doet.

Als regel kan veeleer gesteld worden, dat de arbeider nog veel meer zou kunnen sparen, dan hij tot heden doet.

De arbeiders beginnen dit zelf ook hoe langer hoe meer in te zien — al profiteeren gewoonlijk anderen van hun bespaarde centen, door de verkeerde manier, waarop de arbeiders hun geld beleggen, — maar dat is een tweede kwestie. — De voortdurende stijging van inleggelden bewijst, dat de arbeiders zich meer en meer genoodzaakt zien, en zich ook in staat voelen, een deel van hun verdiensten te besparen.

Zeer terecht zegt de heer van der Goes (Beweging. p. 366).

„De groote massa is in haar eigen aard zoo weinig huishoudelijk aangelegd.”

De arbeider gaat over 't algemeen niet zaakkundig met zijn geld om. Hij zou veel zuiniger kunnen leven. Dat wil niet zeggen, dat hij zich meer zou kunnen bekrimpen, maar dat hij hetzelfde als thans, wellicht meer en beter zou kunnen bekomen, tegen minder geld, indien hij wat verstandiger zijn geld besteedde. De goeden natuurlijk daargelaten.

De arbeider zou meer en gemakkelijker kunnen sparen, dan hij tot heden doet, indien hij de beteekenis van 't woord „besparen” beter begreep. Aan alle kanten laat hij nu in de zakken van anderen glijden, wat hij zelf zou kunnen behouden.

Door de wijze, waarop hij thans zijn benooidigheden inkoop, onderhoudt hij een talrijk leger van nuttelooze tusschenpersonen, betaalt hij zelf de dwaze reclame, die zijn leveranciers maken. En eenigen invloed op de prijzen, die hij besteden moet, kan hij onmogelijk uitoefenen. Hij staat alleen, en zoekt niet de minste aansluiting bij zijn medearbeiders.

En precies hetzelfde geschiedt bij de loon- en prijsbepaling zijner productie. Ook daar ontglipt hem een groot deel van datgene, wat hem rechtens toekomt, terwijl hij tevens verplicht wordt ook hier weer een leger van dure chefs etc. te onderhouden.

In verschillende opzichten lijdt de arbeider nog een veel te duur leven — en daaraan is voor een groot deel toe te schrijven, dat hij met zijn loon moeilijk rond kan komen.

Als de arbeider zijn inkomen doelmatiger besteedde, zijn

consumptie en productie organiseerde, hij zou er èn geestelijk, èn stoffelijk wèl bij varen.

Ik zal niet zeggen, dat de arbeiders over het algemeen meer verdienen, dan ze voor hun levensonderhoud noodig hebben. Ik wil in geen geval als mijn meening uitspreken, dat de arbeider het hem rechtmatig toekomende deel van zijn arbeidsproductie ontvangt.

Maar ik vraag me af: Is het wenschelijk en verstandig op theoretische gronden den arbeider zijn onvermogen vóór te houden? Hem te zeggen dat hij in ruil voor zijn arbeidskracht een zekere waarde in goed terug ontvangt die bijna nooit zijn onderhoudskosten te boven gaat? Loopen we met al dergelijke louter theoretische beschouwingen niet groote kans om geheel naast den werkelijken stand van zaken uit te komen?

Petroleumspeculanten kunnen u staaltjes vertellen van soortgelijke theoretische conclusies, die in lijnrechten strijd bleken te zijn met de werkelijkheid:

De prijs der waren bijv. werd natuurlijk! bepaald door vraag en aanbod. Maar in de jaren 1882—'85 liep de petroleumproductie terug van 30 op 10 millioen barrels — er was dus weinig aanbod — terwijl de consumptie steeg — er was dus veel vraag — en toch noteerden de Amerikaansche trustheeren steeds lager prijzen. Ze keerden de heele waardetheorie onderstboven.

Van 1891 tot '94 liep de produktie terug van 54 op 47 millioen barrels — en de prijzen *daalden* gedurende dien tijd vrij aanzienlijk. —

De waarde der aandeelen eener onderneming bepaalt men gewoonlijk naar het dividend, dat op die aandeelen wordt uitgekeerd. Gaan de zaken goed, werpt de onderneming een flinke winst af, dan is de uitgekeerde rente aanzienlijk en dus stijgen de aandeelen in waarde.

Maar men bepaalt ook wel eens het dividend, geheel ontheoretisch naar den koers, waarop de aandeelen staan genoteerd. 't Is niet meer de stand van de onderneming, maar het beurspel dat dien koers vaststelt; en naar dien koers bepaalt men de rente. —

Men kan binnenskamers soms een heel aardige theorie in

elkaar zetten, zonder dat de praktijk buitenshuis er zich aan stoort. Dat is wel belabberd — voor die theorie — maar 't is nu eenmaal niet anders.

Ook de theorie over de waarde-bepaling der arbeidskracht loopt geloof ik in dat opzicht gevaar.

Maar ik vroeg zoo pas: Welk nut heeft dit theoretiseeren? Vindt men het soms jammer, dat de arbeiders sparen? Zou men graag zien, dat het tegendeel waar was, teneinde te kunnen zeggen: Het loon is zoo slecht, dat de arbeiders niet eens kunnen sparen!

Men kan niet ontkennen, dat de arbeiders sparen, dat ze dus kunnen sparen, waarom zouden we hen toch nog voorpraten, dat ze het eigenlijk niet kunnen doen.

't Is goed dat zulke theoretische beschouwingen zoo goed als niet door eigenlijke arbeiders gelezen worden. 't Is waar, ze zouden toch heel moeilijk de redeneering herkennen omtrent de totstandkoming van hun 10 of 12 gulden, die ze wekelijks in 't kantoortje van meneer beuren. Maar 't is ook goed, dat de *gèst* van zulk schrijven de arbeiders niet beïnvloedt.

Hoe waar 't mogelijk, vraag ik me af, dat iemand, die voor arbeiders werkt, die met hen meevoelt en strijdt, zoo zou voorbijzien wat noodzakelijk is om hen sterk te maken. Hoe is 't mogelijk, dat men redeneeringen zou houden met de strekking om de arbeiders *niet* aan te sporen kapitaal te vormen.

Niets toch zal de arbeiders in hun strijd sterker maken, dan het bezit van geld. Geld om zich vrij te kunnen maken van het patronaat. Maar — geld op de juiste wijze aangewend. Geld, dat inderdaad ten bate van hen zelf strekken zal.

De arbeider bezit thans reeds kapitaal, veel kapitaal zelfs.

Maar — een ongeorganiseerd kapitaal. En in het gemis aan organisatie schuilt de oorzaak der machteloosheid van het bezit van dit geld.

Op de jaarvergadering in 1904 der Engelsche coöperatieve vereenigingen zei de president o.m. dat de rijkdom, in Engeland in de laatste 60 jaar enorm gestegen was. De statistiek wees uit, dat de arbeidende klasse daar meer van geprofiteerd

had dan de hoogere klassen; het bedrag der spaargelden toch bedroeg voor hen £ 2 per hoofd, tegen vroeger £ 1. Een vermeerdering dus met 100%.

Het aantal arbeiders neemt bovendien voortdurend toe. Hun collectieve kapitaalcracht vergroot zich aanhoudend.

De inleggelden der Duitsche spaarbanken beliepen in 1903 circa 7229 millioen mark. In 1893 was dit bedrag slechts 3750 millioen. En van deze 7 milliarden zijn circa 2 à 2½ milliard van arbeiders afkomstig.

Hoe komt het dan, dat er zoo weinig kracht uitgaat van dit kapitaalbezit?

Het geld van arbeiders wordt voor een groot deel beheerd door openbare spaarbanken of door andere groote bankinstellingen. Deze banken steken die gelden in private ondernemingen, bouwondernemingen heel vaak, en maken zich zoo de gelden der armen ten nutte. Zij hebben er belang bij den lust tot sparen bij het volk aan te wakkeren, wijl voor hen dat spaargeld geworden is tot een voorwerp van uitbuiting. En om dien lust tot sparen aan te wakkeren, keeren ze eenige rente uit, geven ze derhalve met de eene hand iets weg, om het met de andere weer tot zich te halen. Zeker een eigenaardige circulatie.

De gelden der spaarders worden vaak als hypotheken aan bouwspeculanten verleend. En eigenlijk heeft het volk dus een aandeel in het bezit van den grond. Maar recht om mee te spreken over de bestemming van hun gelden heeft het volk niet. Enkel en alleen behoudt de spaarder zijn recht op eenige rente. Maar om die rente te kunnen betalen en tevens een deel als eigen verdienste te kunnen bestemmen, moet de bankinstelling een vrij hooge rente heffen van de personen, aan wie ze die gelden heeft afgestaan. De waarde der produkten stijgt, en de arbeider verliest dus door de verhooging van grond en huurwaarden, wat hij aan rente zijner spaargelden pas gewonnen heeft.

Bijna al het bespaarde geld wordt ter behartiging van individuele belangen aangewend. Vandaar, dat de waarde welke het collectief kapitaal voor het volk hebben kan, zoo gering is.

Ieder, die mee wil werken aan de behartiging van de be-

langen der arbeiders, zal voelen, dat, indien er met het volk over sparen gesproken wordt, er in de eerste plaats geweest dient te worden op de noodzakelijke ommekeer in de wijze, waarop het geld thans beheerd wordt. *Niet* den arbeider zeggen: Als je sparen wilt, moet je dat doen van je armoede. M. a. w. laat het sparen maar na. Maar:

Spaar zooveel ge kunt, maar zorg, dat een ander niet alleen de voordeelen geniet uwer zuinigheid. Beleg uw gelden niet in gewone banken.

De idee der coöperatie vindt bij de arbeiders meer en meer ingang. Bij zaakkundig beheer en voldoende toewijding is de bloei van 't coöperatief verbruik en 't coöperatief bedrijf verzekerd; en een bloeiende coöperatie brengt algemeene welvaart.

Daarin moeten de arbeiders hun gelden beleggen. Dan zijn ze verzekerd, dat ook de voordeelen toevallen aan hen, wien ze inderdaad toekomen. Dan kunnen ze ook de kracht voelen, die er in hun kapitaal steekt. Dan zal hun lust om te sparen niet enkel opgewekt behoeven te worden door mooi voorgespiegelde rente-uitkeeringen (waarbij wijselijk verzwegen is hoe groot het deel is, dat in handen van derden komt). Dan zal de algemeene verheffing, de algemeene verbetering van den toestand voldoende zijn, om den lust tot sparen gaande te houden.

Maar eerst moeten er zijn — mannen, die den weg wijzen. Menschen, die, zich zelf opofferingen getroostend, voorgaan om het pad te banen. En dat zullen geen personen moeten zijn, die beginnen met: Och ja, sparen, zie je, dat kun je eigenlijk niet, tenminste nu nog niet, want nu zou je het van je armoede moeten doen.

Zou iemand precies kunnen zeggen, wanneer het loon het bestaansminimum nog precies dekken kan en wanneer het zoo hoog is gestegen, dat er iets van overgespaard kan worden?

Het moet ons allen toch bekend zijn, dat, wanneer we f 12 in de week verdienen, we er mee rond komen, en wanneer we 16 of f 20 verdienen, we na verloop van een korten tijd er ook mee rondkomen, d. w. z. er ook niets van overhouden.

Merkwaardig vlug scheppen we ons altijd nieuwe behoeften, indien er kans tot bevrediging van behoeften bestaat.

Het behoeft ons dus niet te verwonderen, als de loonen nimmer zoo gestegen zijn, dat ze het bestaansminimum meer dan dekken kunnen. Want niets is zoo aan stijging onderhevig als juist het bestaansminimum.

De arbeiders moeten leeren inzien welke macht ze kunnen uitoefenen indien ze werkelijk over hun collectief kapitaal beschikken kunnen.

Zij moeten tevens leeren zelf zuiniger te leven, om meer geld nog te kunnen aandragen bij hun kapitaal.

Zij moeten leeren begrijpen dat ze hun gelden moeten onttrekken aan de bestaande bankinstellingen om het in coöperatieve ondernemingen te beleggen.

Dat zal echter heel wat voeten in de aarde hebben, voor het zoover gekomen is. Het inzicht ontbreekt veelal nog. Maar dat inzicht zal niet aangebracht worden door redeneeringen over hun onvermogen. Integendeel, zulke reddenaties voeren eer van het juiste pad af.

Dan heb ik nog liever te doen met lui als die Duitscher, Eccarius, op het Congres der Internationale arbeidersvereeningen in 1868: Die stelde voor het „arbeiderskapitaal”, dat in banken en spaarkassen lag opgehoopt, terug te vorderen en in beheer der arbeiders zelf te geven.

Hij zei: „Het gaat hier niet om theoriën, maar om zoo en zooveel honderd millioen proletariërs geld en wat ik voorstel zijn geen abstracte principes maar het is iets dat zoo eenvoudig en gemakkelijk is uit te voeren, als een worst in stukken te snijden.”

Nu, het is wel gebleken, dat het zóo gemakkelijk niet ging. En 't zal ook wel nimmer gemakkelijk gaan. De arbeider moet in de idee van selfhelp nog heel wat vorderingen maken.

Maar gaan kan het en moet het.

Stel u voor: Er zijn menschen, die het nu niet zoo bijzonder ruim hebben, maar ze leven zuinig, ze trachten met hun geld nog zoo „doelmatig” mogelijk om te springen — en brengen wekelijks een kleinigheid naar een spaarbank, tot „kapitaalvorming” of tot „consumptie”; ik weet het niet, en de

arbeiders weten het eigenlijk ook niet. Maar in ieder geval: ze sparen.

Zal men nu zeggen: Och, jullie bent al zulke arme sukkels, waarom sparen jullie nu toch nog, je moet het van je armoedje doen — kom — schei er mee uit en maak de boel op. Eet, drinkt, weest vroolijk en denkt niet aan den dag van morgen: de beste spaarbank, die er voor jullie bestaat is je maag!

Dat is een heel laag-bij-de-grondsche conclusie. Maar ook een iet of wat domme redeneering. Want, als de arbeiders werkelijk vrij gemaakt moeten worden, dan moeten ze juist niet beginnen met te zeggen: „laten we, wat we verdienen, maar opmaken, want onze verdiensten dekken toch maar net ons bestaansminimum.”

Toch kan ik me wel verklaren, hoe menigeen aan zoo'n alledaagsche beschouwing komt. Hij streeft met zijn medearbeiders naar bevrijding uit loonslavernij, zooals het, mooi gezegd, heet.

Maar ik geloof niet, dat men zich altijd van dat leven en werken in vrijheid een zuiver en mooi denkbeeld vormt. Wat b.v. de heer van der Goes zegt over „vrijmaking uit loondienst”, klinkt niet bijzonder idealistisch.

Hij zegt: „Wie kans ziet van den loondienst zich vrij te maken, door op zijn loon over te houden — zooveel te beter is het voor hem”.

Maar wat dan die vrijheid is, blijkt uit den volgenden zin: „De kleine, niet kapitalistische warenproducent, die de arbeider wezenlijk is, werkende met vreemde produktiemiddelen voor eigen onderhoud (bedoeld is zeker „produktiemiddelen” die aan een ander, een vreemde toebehooren) en daarom in den regel, zoolang het eigendom van de produktiemiddelen aan de bezitters een overmacht op hem geeft, tot zijn onderhoud zonder meer beperkt, enz.

Dat is toch geen vrijheid van loondienst in den vollen zin van 't woord. Dat is toch ook zeker niet de „vrijheid” die de sociaal-democratië het proletariaat brengen wil.

Men zou uit het bovenstaande haast opmaken, dat er van eenige benadering van vrijheid van arbeid op heden nog geen sprake is. Want, wat men hier reeds als „vrijheid van loondienst” bestempelt, is inderdaad grove afhankelijkheid. En dit

zou de grootste economische vrijheid zijn, die de schr. voor den arbeider heeft?

En toch kan — ook reeds nu — een vrijheid van arbeiden benaderd worden, die met meer recht aanspraak maken kan op den naam „vrijmaking van loondienst”, „zelfstandigmaking”, dan de voorbeelden, die de heer v. d. Goes in zijn artikel aanhaalt.

Maar om dien toestand van vrijheid te bereiken is noodig, dat de arbeiders sparen, dat ze hun kapitaal tot stichting hunner bedrijven *zelf* bijeenbrengen.

Maar wie in bevrijding uit loonslavernij nog niet datgene ziet, wat thans reeds bereikt kan worden, en wat inderdaad ook voeren moet tot vrijheid in den rechten zin des woords, voelt ook niet het noodzakelijke van het middel om daartoe te geraken: het sparen.

Ik zou den arbeider willen toeroepen: Bezuinig zooveel ge kunt: èn op uw consumptie door uw inkoop te organiseren; èn op uw productie door waar 't mogelijk is nu reeds het bedrijf zelf ter hand te nemen, èn op uw gewone dagelijksche leven — *bespaar* dus zooveel ge kunt, weest zuinig. En verder:

Beleg dat geld oordeelkundig, d. i. sticht met uw collectief kapitaal inrichtingen voor uw eigen consumptie en productie, begin dus met uw eigen bespaard geld uw eigen zaken te doen. Begin met nu reeds in toepassing te brengen, wat ge met uw mond in vergaderingen etc. dagelijks belijdt: begint n.l. nu reeds den grondslag te leggen eener socialistische samenleving.

En of uw sparen dan door theoretici betiteld wordt als: „sparen voor kapitaalvorming”, of „sparen voor verbruik”, of „sparen voor zelfstandigmaking”, het is om 't even.

Wat ge tot stand brengt, zal het bewijs zijn van het recht, dat ge al of niet hebt, om met den huidige toestand, waarin ge verkeert, niet tevreden te zijn.

Waar de arbeiders reeds zoo ver gevorderd zijn, dat ze eigen werkplaatsen hebben ingericht, dat ze dus een begin hebben gemaakt eener socialistische gemeenschap, daar blijkt werkelijk, dat menig strijder voor socialisme dit gedaan heeft zonder

---

daartoe gerechtigd te zijn. De praktische uitleving zijner theorie is hem te machtig.

Ondanks zulke teleurstellingen moeten we toch dien kant uit. Theorie hebben de arbeiders reeds genoeg geslikt. Wat meer praktijk van hun socialisme zal hen geen kwaad doen. Zelfs zou het voor menig theoreticus wel aanbeveling verdienen, als hij zich wat meer bewoog in de arbeiderswereld. Wellicht zouden de ideeën omtrent het „sparen” door arbeiders dan wat frisscher worden. Nu is er vaak nog een sterke kamerlucht aan.

POTGIETER EN HET LIBERALISME

DOOR

C. G. N. DE VOOYS.

IV

Sedert 1865 stond Potgieter dus geïsoleerd. Zijn uittreding uit de Gids-redaktie betekende niet alleen, dat hij de leidende positie in de republiek der letteren opgaf, maar ook dat hij de geestelijke gemeenschap met de leidende liberalen verbroken achtte. Het doctrinair geworden liberalisme verloor voor hem alle bekoring. Maar had zijn ontstemming hem niet door een vergrootglas doen zien? Waren de liberale ideeën van 1848 zo ontaard?

Hetzelfde jaar bracht de bevestiging van Potgieter's mening omtrent Buys, wiens uitspraken steeds meer toongevend werden in het liberale kamp. In het opstel *Een gevaarlijk kiesstelsel*, van Oktober 1865, heet het: Moest de kieswet nog worden samengesteld, ik zou gaarne aandringen op een hogere census, maar nu is het moeilijk daarop terug te komen. 1) Waar bleef de liberale verwachting van rijpheid in steeds breder kringen? Verder noemt de schrijver het „rondborstig” een *fictie*, dat de afgevaardigden het gehele Nederlandse volk zouden vertegenwoordigen. De kiezers kiezen iemand die *hun* belangen behartigt, en daar verstand van heeft. Is daarmee niet toegegeven dat de „mindere” man niet vertegenwoordigd is, dat de liberale bourgeoisie regeert en alleen tot regeren in staat geacht wordt? Het meest typiese staaltje van doctrinarisme is de theorie over de Eerste Kamer.

---

1) *Studiën over Staatskunde en Staatsrecht* II, 545.

Dat lichaam is niet een *Sénat conservateur* of een *sourdine*, beweert Buys, maar vertegenwoordigt wel degelijk het volk. De Tweede Kamer geeft de wil van de numerieke meerderheid te kennen; daarnaast vertegenwoordigt de Eerste Kamer de sociale meerderheid. De burgers zijn immers geen gelijksoortige eenheden! — En dan volgt leuk-weg: Of inderdaad de Eerste Kamer de sociale meerderheid vertegenwoordigt, is iets anders; dat heb ik hier niet te onderzoeken. De leer, de alleen-zaligmakende leer, dus boven het leven!

Nog scherper komt in het opstel *Misverstand* van 1866 uit, hoe de traditie van 1848 verbleekt is. De verdediging van het census-kiesrecht wordt ingeleid door deze kenmerkende uitspraak: „Ik verwacht voor de ware vrijheid in deze oogenblikken van meer zuivere democratie hoegenaamd geen heil, doch veeleer het tegendeel.” In dit gedeelte, dat tegen Busken Huët gericht is, klinkt het vermanend: „Laten we ons bij het tegenwoordige bepalen en de politiek van de toekomst aan de toekomst overlaten, al ware het slechts om onze schimmen te vrijwaren voor de spotzucht van het nageslacht.” Is dat niet de dood van alle idealisme? Bovendien maakt het een zonderlinge indruk als de schrijver zelf, een paar bladzijden verder, de horoskoop trekt waarvoor hij Huët waarschuwde: „Al moge de tijd zich dan ook schijnbaar voortbewegen in de richting van de democratie, ik vermoed, dat de toekomst zich van absolute volksheerschappij zal afwenden.” — „Altijd zal dunkt mij het practisch gezond verstand terugwijzen op de constitutionele monarchie.” — „En ook al ontviel den vorsten elke andere steun, dan nog zouden zij hulp vinden in dat inderdaad bewonderenswaardig volksinstinct, dat bij voorkeur de lagere volksklassen, de onmondigen op politiek terrein, aan de monarchie vastklemt als aan de natuurlijke verdedigster van hare belangen tegen mogelijke dwingelandij van de meerderheid.” 1) Gaat de voorzichtige geleerde hier dan zelf geen gevaar lopen om zich bloot te stellen aan „de spotzucht van het nageslacht?”

Een andere Gidsredakteur, Zimmerman, maakte Potgieter's ergernis gaande door in Oktober 1865 te schrijven: „Fierheid

1) *Studiën over Staatkunde en Staatsrecht* I, 42—45.

op ons zelfstandig volksbestaan moet bij ons gepaard gaan met bescheidenheid en zuinigheid, zoowel in het materieele als in het intellektueele."

Het politieke leven van die dagen bood een weinig verkwikkelik schouwspel, wel geschikt om een idealisties gestemde geest afkeer van alle politiek in te boezemen. Van Welderen Rengers geeft aan het hoofdstuk over de jaren 1865 en '66 het opschrift „Beproevingen van de liberale partij." Dat kan men beschouwen als een eufemisme voor: inzinking van het liberalisme. Bij de onvermijdelijke koloniale kwestie kwamen maar al te vaak de oude liberale idealen in botsing met de liberale brandkasten. Bij gebrek aan een ernstige strijd van beginselen kwamen persoonlijke intrigues, coterie-geest en coterie-belangen op de voorgrond, waarbij de grenzen van liberaal en konservatief steeds meer vervloeiden. De ene crisis volgde op de andere. Thorbecke moest wijken voor Fransen van de Putte; binnen vier maanden had men het nieuwe ministerie Mijer-Van Zuylen, dat zijn zwakte moest verbergen door zich achter de koning te verschuilen, en bij de kamerontbinding te speculeren op dezelfde toverkracht van de oranje-kleur, waarvan we Buys hoorden gewagen. Het volgend jaar weer een kamerontbinding, zodat in 1868 Thorbecke, „immobilis in mobili," weer de toevlucht was. Maar Thorbecke zelf hield zich buiten het nieuwe ministerie. Zou buiten de persoonlijke motieven ook de ontmoedigende beginsel-zwakte van de liberale partij op dit besluit niet van invloed geweest zijn? In elk geval spreekt die onmacht uit het oordeel van de tijdgenoten, die het niet betreurden, maar goedkeurden, dat ze de stevige principiële leiding van de meester zouden missen. Buys schreef in *De Gids*, dat een ministerie-Thorbecke, hoe voortreffelijk ook samengesteld, de behoefte van het ogenblik niet bevredigde, omdat het „de ijdele personenstrijd van de laatste jaren" niet zou kunnen temperen.

Tempering, matiging, tevredenheid met het bereikte, afkeer van ijdele toekomstdromen waren aan de orde van de dag. Is het wonder dat de liberalen die zich in een dergelijke sfeer thuis voelden, in Potgieter's idealisme een soort antiquiteit gaan zien, eerbiedwaardig, maar prakties onbruikbaar? Er bestaat een merkwaardig dokument uit die jaren, waarin Pot-

gieter's portret, te midden van een groep tijdgenoten, door vriendenhand getekend is. Dat het tot nu toe onopgemerkt bleef, is daaruit te verklaren dat de schrijver „Wahrheit” en „Dichtung” mengde. Ik bedoel Vissering's *Tafelkout*, een schets van Desember 1866, waarin wij getuigen zijn van de tafelgesprekken in een vriendenkring. 1) Er is niet veel scherpzinnigheid voor nodig om in Piet Kole, Potgieter te herkennen: niet alleen de denkbeelden, ook de stijl wordt hier en daar Potgieteriaans. De belangrijkheid van deze schets wetigt een nauwkeurige, hoewel sterk verkorte weergave van het laatste gedeelte. Kole haalt de herinneringen op aan de dagen tussen '40 en '50. „Wij waren toen jong, vurig, opgewonden standjes. Een heerlijke tijd! Het leven lag voor ons open in blauw verschiet. Met welke idealen hebben wij het al niet gestoffeerd!” — „Zoudt gij ze willen terugroepen?” vraagt een van de vrienden. „Waartoe? De strijd is gestreden, de zege is behaald. Wat wilt gij meer!”

„Juist,” is Kole's antwoord, „wij gingen naar huis en trokken de pantoffels aan, en warmden ons bij 't vuur.” Waarom ik zo ondankbaar ben om onvoldaan te blijven? „Ik wenschte wel, dat er te midden van onze voldaanheid weêr eens een beetje ontevredenheid kwam, en in onze rust een beetje onrustigheid. Rust roest.”

— Maar voor welke hersenschim moeten wij dan de wapenen aangorden?

— „*Wij?*” Wij worden te oud; onze tijd gaat voorbij. Wij hebben onzen weg door het leven gebroken, wij hebben elk zijne plaats in de maatschappij ingenomen.”

Dan karakteriseert hij de carrière van zijn vrienden, en op de vraag: „En gij zelf, Piet?” gaat hij voort:

— „Ik doe niet meê. Ik ben niets. Ik ben een onnut burger, een onpraktisch mensch, een ijdele dreamer, een knorrepot; al wat ge wilt.”

— „Alzoo, wij vertegenwoordigen *les intérêts satisfaits*, meent gij? Dank u voor 't complement.”

— „Gij behoeft er u evenmin op te verhoovaardigen als

---

1) *Herinneringen* III, blz. 436—468. Ook in het volgende opstel *Een Oudejaarsavondpraatje* (1871) zitten Potgieteriaanse herinneringen.

over te schamen. Het ligt in de natuur en in den aard der zaak."

— „Maar wie moeten dan de onrustigen zijn, als wij het niet meer wezen kunnen?"

— „Ik blijf u liefst het antwoord schuldig. Alleen dit. Ik herinnerde u straks hoe, toen wij jong waren, de ouderen van dagen met onze jonkheid wedijverden. Wat dunkt u? Is het niet alsof thans de jeugd ons in tevredenheid en vreedzaamheid voorbijstreeft? En niet alleen in de politiek. Zeg mij, op welk ander gebied, in kunst, in literatuur, in wetenschap, is er een spoor van jong, nieuw leven? Waar schittert een sprank van genie, die een lichtstraal belooft te worden? Brave, knappe, geleerde jongens hebben wij genoeg; och, dat wij er wat ondeugende bij hadden!"

„Maar," vraagt er een, „gesteld, dat er morgen een *new generation* naar uw hart oprees, wat zou zij te doen vinden? Aan welk brandend vraagstuk zou zij hare kracht hebben te beproeven?"

— „Denkt gij dat zij er geene mede zou brengen?"

En dan ontlokt Kole zijn vrienden een lange lijst van gewichtige kwesties: belastinghervorming, de armoede, de zedelijke verheffing des volks, die hij telkens scherp belicht. Als eindelijk de verhouding tot het buitenland ter sprake gebracht wordt, valt Kole somber in:

„Geen scherts op dat punt, wat ik u bidden mag. Holland, lief Holland, wat is er van u geworden! Springt u dan het hart niet op van toorn, mijne vrienden, als gij elk jaar door de Nederlandsche volksvertegenwoordiging onze machteloosheid officieel hoort betoogen? Is Hollands naam bij den vreemdeling, ik zeg niet geducht, ontzien, maar gevierd, geëerd, geacht zelfs?"

— „En nu, Kole, welke is *uwe* groote kwestie?"

Voordat Kole antwoorden kan, vallen de vrienden plagend in, spottend met zijn idealisme.

— „Ik weet het al!" riep Slot, „de binnenlandsche politiek: eene nieuwe grondwetsherziening; de uitbreiding van het kiesrecht tot alle capaciteiten; de invoering van het stelsel van Hare; de triomf der democratie!"

— „Ik weet beter," viel een ander in; „eene nieuwe richting

in de wetenschap, die Nederland wederom aan de spits der beschaving brengt; een nieuwe geest in literatuur en kunst, machtig om ook het goddelijke in volmaakten vorm af te beelden; of wel, de verheffing van het tooneel tot de school des volks."

— „Mis!" klonk het uit den mond van een derde, „de herschepping der kerk; ééne broederlijke gemeente, één in hope, één in geloof, één in liefde."

— „Neen," zei een vierde, „een nieuw Nedersaksisch rijk. De samensmelting van alle volken „van dietscher tonge" tusschen de Elve en het Kanaal tot éénen machtigen staat, waarvan het oude Nederland het middenpunt en de kern is."

— „Ook niet," riep wederom een ander; „de sociale omwenteling; de opbouw der maatschappij op nieuwe grondslagen: de gouden eeuw, die de dichters in het verledene plaatsen, als het probleem van de maatschappij der toekomst."

— „Gij zijt allen onverbeterlijke spotters," meesmuilde onze vriend. „Och, misgun mij ten minste mijne idealen niet. Ongelukkig hij, die er geene heeft."

Op de vraag, tot Kole gericht, hoe hij van vrede spreken kan, terwijl hij tot strijd aanspoort, luidt het antwoord: „Moet ik u dan nog met zoo vele woorden zeggen, dat de strijd voor ideeën en beginselen alleen dien vrede schenkt die waardig is dat wij hem begeeren: vrede met u zelve!"

„Zoo sprak Piet Kole. En wij gevoelden, dat er diepe zin in zijne woorden lag. En ik oordeelde het nuttig, ze voor u en mijzelven zoo getrouw mogelijk op te teekenen, ter overpeinzing en ter behartiging." 1)

Dit slot is voor mij een bewijs dat Vissering in deze schets meer „Wahrheit" dan „Dichtung" geeft. Potgieter's idealisme en beginselvastheid imponeert de vrienden nog wel, maar heeft voor hen geen toekomstwaarde meer.

In andere zin geldt datzelfde voor de jongere vriend, in wie Potgieter zo gaarne zijn eigen jeugd had zien herleven: Busken Huet. Hoe meer Huet in Potgieter's intimiteit doordrong, des te meer werd zijn oordeel van 1864 bevestigd. Hij zag Potgieter zoals hij in 1867 het Vondel-standbeeld

1) *Tafelkout*, blz. 458—468.

beschreef: een monumentale verschijning op de onvaste veenbodem van de negentiende-eeuwse kultuur, „zijn ten hemel geslagen blik, met onveranderlijke vastheid gerigt op hetzelfde punt, uitziend naar eene nimmer aanbreekende toekomst, en bestuurd door de herinnering aan een belangwekkend verleden.” 1)

Scherp en op de man af heeft Huet dit gezegd in 1869, bij de beoordeling van Potgieters' *Poezij*: Men vindt in zijn *Tijdzangen* „wenschen en verzuchtingen welke het merk der onvruchtbaarheid aan het voorhoofd dragen,” in de grond niet minder onprakties dan „Da Costa's monomanie.” „Potgieters vaderland is een Nieuw Utopia.” 2) Dit was even oprecht als onkies gezegd. Huet kon weten dat hij het operatie-mes zette in een gevoelige, nauweliks genezen plek; dat hij pijn deed zonder nut te stichten.

Hoe zag Potgieter nu zijn tijd, gedurende dit isolement? Zijn werken zouden ons daarvan een onjuist, of ten minste onvolledig beeld geven. *Florence* is de vlucht naar de schoonheid:

„Onsterflijk is op aarde slechts het schoone
Vermaagschapt zijn alle eeuwen in gemoed!”

De nationale romanticus schijnt verdwenen; de geestelijke eenzaamheid heeft hem schijnbaar tot berusting gevoerd. Alleen een flauwe naklank van de *Tijdzangen* hoort men in *Op Sorghvliet* (1868):

„Dat we uit den roes des ouden roems ontwaakten,
In 'tgeestenrijk de middelmaat verzaakten,
En naar een twijg van hoog'ren lauwer haakten
Dan volkstrots kweekt in ziekelijke gunst!”

Overigens zoekt men vergeefs naar toekomstgedachten: de dichter leeft in herinneringen en mijmeringen; de transformatie in de *Landjonker* is daarvan het uiterlijk symbool.

De *Brieven aan Busken Huet* belichten verrassend een

1) *Lit. Fantas.* I, 41. 't Is of Huet, ook in het vervolg van deze bladzijde, inderdaad een parallel van Vondel en Potgieter op 't oog gehad heeft.

2) *Lit. Fantas.* III, 46—47.

andere zijde van Potgieter's beeld: de grijsaard blijft een even vurig patriot, een even scherpzinnig criticus, die met onverflauwde belangstelling zijn tijd meeleeft. Zonder deze brieven zou het nageslacht Potgieter's ouderdom niet gekend hebben. Zij dokumenteren Huet's oordeel, kort na Potgieter's dood uitgesproken: 1) Hij was „een ideale Nederlander, de polsslagen van wiens leed en lief vertraagde of sneller joeg, naarmate onze publieke zaak eene schrede voorwaarts deed of stilstond of achteruitging.” — „Vaderlandsliefde is de groote hartstogt van zijn leven geweest.” Terecht wordt hier gesproken van „een halve eeuw van wisselende hoop en teleurstelling.”

Dit voortdurend dobberen tussen hoop en teleurstelling, dat we ook in de voorafgaande periode opmerkten, geeft de sleutel tot het juist begrip van Potgieter's ouderdom. Hij, die zich een „mixtum compositum van hart en hoofd” noemt, heeft dit zelf erkend in de woorden: „Comme je connais ces deux hommes en moi!” 2) Wanneer dus Hondius van den Broek, op grond van de Brieven, Verwey's opvatting van Potgieter als de Teleurgestelde bestrijdt, 3) dan hebben zij beiden gelijk; alleen heeft de eerste m. i. niet genoeg opgemerkt dat de blijmoedigheid zich aan de oppervlakte vertoont; in de diepte van het gemoed schuilt de weemoed der teleurstelling.

Een splitsing is in deze tienjarige periode moeielik te maken: de wisseling van meer konservatieve en meer liberale ministeries was zonder ingrijpend belang. Het jaar 1868 bracht voor Potgieter een bittere teleurstelling: het heengaan van Huet; maar dit was geen keerpunt in de verhouding van de dichter tot zijn tijd. Het contact met de jongere vriend bleef bestaan.

Tot Potgieter's klimmende teleurstelling gaf de politieke ontwikkeling, gelijk ons bleek, alle aanleiding. Het liberalisme zonk ineen; de reaktie won. „Wat een ministerie! Wat een liberalisme! Overal halfheid,” horen we al kort na 1865 op allerlei toon herhalen. Het vertrouwen op de konstitutionele regeringsvorm is geschokt, terwijl hij die in 1863 nog prees als:

---

1) *Lit. Fantas.* XVI, 162.

2) *Brieven* II, 119; III, 259.

3) *De Kroniek* van 31 Oktober — 21 November 1903.

Een staatsvorm die, door vrije keuze,
 De vroedsten op het kussen brengt
 En 't algemeen zijn zegen plengt,
 's Lands wèl hun last, 's lands roem hun leuze!

Maar waar bleef dat vroede geslacht? „Soeur Anne! ne vois-tu rien venir?” Van de liberale leiders ging geen bezieling meer uit. Vandaar dat de dringend nodige morele politiek in Indië achterwege bleef.

De liberalen zijn konservatieven geworden. Potgieter, die er van houdt zijn eigen mening te zeggen met woorden van anderen, die hem bij zijn lektuur troffen, vertaalt in 1868 voor Huet uit een Zweedse krant de volgende passage: „Het is mogelijk, dat de mannen, die nu ten onzent aan het hoofd der zaken staan, alles ten onzent uitmuntend geregeld vinden. Het is evenzeer beide mogelijk en geloofelijk, dat velen onder hen, die vroeger krachtig ter staatkundige ontwikkeling bijdroegen, thans op het een of ander stadium willen blijven stilstaan, waar zij het goed vinden hunne tenten neer te slaan, sedert het ongerief en het ontbrekende dat hen en de hunnen onmiddellijk ergerde en zeer deed, uit den weg werd geholpen of aangevuld. Maar wanneer zij ophouden organen van den vooruitgang te zijn, indien zij voortaan slechts de bedwingende krachten vertegenwoordigen, zoo zullen zij die het groote doel niet uit het oog verliezen, zich andere pioniers aanschaffen.”

Later schrijft hij: „Terwijl ik beide Conservatieven en Liberalen vrij versleten vind, *où est le tiers parti qui nous sauvera?*” Toch voelde hij zich nog meer verwant aan de konservatief geworden liberalen dan aan de zuivere konservatieven, de van ouds gehate „stilstaanders”. Daaruit kwam zijn heftige verontwaardiging voort, toen Huet, die zich van liberale sympathieën had losgemaakt, uit eigenbelang met de konservatieven konnekties aanknoopte. Huet mocht niet „uit weerzin in flauwheid tot nog flauwer kamp overgaan.” „Als gij, ben ik onze liberalen, die doctrinair zijn geworden, hartelijk moede, maar, u ongelijk, zie ik noch met Katholieken, noch met orthodoxen een beteren toestand te scheppen.”

En twee jaar later: „Wie is met onze liberalen van den dag anders dan bij tegenstelling met nog ellendiger schepsels in-

genomen?" Om die „nog ellendiger schepsels," de doctrinair-konservatieven te karakteriseren, citeert Potgieter weer een uitvoerig stuk uit het *Norsk Folkeblad*, waarin o. a.: „De partij is tot razernij toe fanatisch, tot kindschzijn toe onbekend met het leven des volks en zijne ware meening, tot het uiterste toe persoonlijk. Zulk een partij vertrouwt nooit op ideeën, wanneer deze niet passen in het eens voor goed geconstrueerd systeem; zij hecht evenmin eenig gewicht aan ontwikkeling, aan tijdgeest of iets dergelijks. Voor haar bestaat aan de eene zijde slechts het systeem, terwijl zij aan de andere niets ziet dan gewetenlooze eierzuchtigen, die een blinden, dommen hoop leiden en misleiden."

Ook de grote liberale leider had Potgieter in zijn tweede ministerie teleurgesteld. In 1867 is Thorbecke's „aureole naar de maan." Twee jaar later schrijft hij: „Ik negeer mijn alleenzaligmakend liberalisme, als Ge mij dat verpersoonlijkt in het Ministerie van den dag, en den Thorbecke van 1868." En tijdens het derde ministerie spreekt hij van „Thorbecke die hoe langer hoe pedanter wordt, hoe onmisbarer hij zich gevoelt!" Ondanks deze wrevelige uitvallen blijft Potgieter in Thorbecke de geboren staatsman zien. Alleen Thorbecke en Groen beschouwt hij als mannen van betekenis, te midden van zoveel onbeduidendheden in de Kamer. Na Thorbecke's dood wordt het nog meer nacht. Wie kan na Thorbecke regeren? Het overzicht van de partijen is in 1872 zo mogelijk nog pessimistischer dan te voren: de liberalen zijn verbasterde nakomelingen van het voorgeslacht; van de conservatieven zegge ik slechts dit: „ik twijfel of zij wel Hollanders zijn." Er blijven orthodoxen en Ultramontanen over, „ten minste consequent in bekrompenheid." „Karakter is er niet meer."

En de geestelike leiders van de liberalen? Potgieter ergert zich aan de dorre geleerdheid die van de universiteiten uitgaat, zonder bezieling: „Pruiken in Utrecht, pruiken in Leiden!" — toen hij dit schreef verkeerde hij in herinnering met Bakhuizen en zijn tijdgenoten! Telkens klaagt hij dat Vissering en Buys doctrinair geworden zijn, van wie niets meer te verwachten is. Vooral Buys, „de herkaauwer," is zijn antipathie geworden. „Er zijn weinig mensen," schrijft hij in 1872, „die mij meer weezin inboezemen, dan die type van

Hollandsche bedachtzaamheid, Hollandsche opmerkingsgave, Hollandsche billijkheid, die niets uitvoert, die tot niets leidt, die niemand baat. Ben ik onbillijk, dan wijs mij terecht, maar hij heeft nu al zeven jaar lang zijn jongelui zijne constitutioneele theoriën ingestampt en, lieve Hemel! er is zoo min van zijne discipelen als van die van Vissering iets terecht gekomen." De antipathie geldt hier niet personen, maar een stelsel. Buys is voor Potgieter de vlees-geworden liberale Leer. Wat kon er van het opgroeiend geslacht, Potgieter's hoop, onder zulke leiding worden. En omgekeerd: aan de vruchten kent men de boom!

Wat was er geworden van de idealen van 1848? Met weemoed schreef Potgieter, onder de indruk van Thorbecke's overlijden: „Hoe vrees ik dat tot zijn eer, tot onze schande, weldra niemand het meer zal kunnen loochenen, dat de instellingen van 1848, verre van door ons versleten, ons nog vooruit zijn." En tegen het eind van zijn leven: „Politiek leven — doen wij niet; schort het aan mijne oogen of schittert nergens eenig vonkje van licht?"

Nationale feestviering acht Potgieter in zo'n slechte tijd misplaatst: voor het „opgewarmd enthousiasme van de Heiligerlee-feesten in 1868 voelt hij niets. Bij de April-feesten van 1872 ergert hij zich over de liberalen, die de moed missen om „de Verrassing van Den Briel te houden voor wat zij was: eene revolutionaire daad; van het Bevind gaat geenerlei qualificatie uit, die het graauw leert inzien, hoe men dergelijke historische herinneringen heeft te beschouwen, als men den moed mist, in de Negentiende Eeuw Geus te zijn, zooals die der zestiende zich in de onze zouden hebben getoond!" En om een bijdrage voor het album 1572—75 gevraagd — schrijft hij aan Huet — „ben ik er rond voor uitgekomen dat ik ons het regt ontzeg in onzen tegenwoordigen apathischen toestand het voorgeslacht te verheerlijken; we verdienen den tempel te worden uitgejaagd, wij schagcheraars en flauwerts op elk gebied."

Met zulk een liberalisme voor ogen, en in zulk een stemming, is het niet te verwonderen als Potgieter, „de werkelijke wereld moede, de vlugt neemt in die der poëzy."

Maar de weegschaal slaat telkens weer naar de andere zijde

over: naast de teleurstelling staat de hoop. Potgieter blijft idealist: van een scepticisme als dat van Huet heeft hij een onoverwinnelijke afkeer. In 1868 „preekt” hij: „Onderzoek, twijfel, breek af, maar zie toe, dat Gij niet wegwerpt wat moed en lust geeft voort te gaan en verder brengt: het geloof aan onze toekomst. Verijdelde verwachtingen, teleurstellingen, grieven van welken aard ook, het Christelijke geloof maakt er zich vleugelen van, — Goethes resignatie komt ze te boven, en ons kleinen en zwakken, ons is immers de zaligheid weggelegd in het bewustzijn dat wij streefden naar iets edelers dan ons omringde, waarvoor wij geschikt waren dewijl we er behoefte aan hadden.” Hij neemt het Huet enigszins kwalik dat hij alle vertrouwen mist in het nieuwe liberale ministerie van dit jaar, al moet hij weldra erkennen dat de troonrede hem teleurstelt. En als Huet scherp constateert wat eigenlijk ook Potgieter's overtuiging was: „De beweging van 1848 heeft haren tijd gehad, zij heeft uitgewerkt; zij voert in haar gevolg geen enkel nieuw denkbeeld meer. Vandaar de staat van malaise waarin wij geraakt zijn,” dan wordt Potgieter, terugdeinzende voor die bittere waarheid, een oogenblik lofredenaar van de vooruitgang. Wanneer hij in de buitenlandse politiek de liberale stroom ziet wassen, dan heet het: „Ik word oud, en toch wensch ik meer dan in de laatste jaren te blijven leven. We schijnen den moesson der reactie door; hij heeft lang genoeg geduurd!”

Ook het „conservatieve radicalisme” van Huet wordt door Potgieter telkens bestreden, op grond van de liberale beginselen waarin hij is blijven geloven. Als Huet hem, in de boven aangehaalde kritiek op zijn Poëzy van „monomanie” beschuldigt, dan komt hij daar met ernst tegen op. „Potgieter's vorst — had Huet gezegd — is de bekende kegeljongen en lededop; Potgieter's vaderland een Nieuw Utopia.” En te voren: „Van Haren's spreuk” (nl. Potgieter's oude lievelings-spreuk: „Oranje in 't hart, en niemands slaaf”) was poëzie in den mond Van Haren; in den onzen is zij proza geworden.”

Daarop antwoordt Potgieter: „Het verbaast mij niet, dat Gij op uw tegenwoordig standpunt geen vrede kunt hebben met den Koning-President, van wien ik — droom, — met een volk, dat aan het hoofd des vooruitgangs zou staan, — Utopie —

maar die distinctie van den „frieschen edelman” schut ik. Een Overijsselsch patriottenkind — het koningschap bij gebreke aan beter voor lief nemend, maar het tweede Oranjehuis prikkelend, zich zooveel mogelijk naar de groote mannen uit het eerste te vormen, — is dat proza?”

Mij dunkt dat Huet niet zonder leedvermaak geglimlacht zal hebben over de „droom” van de onverbeterlike idealist, als hij hiernaast legde Potgieter’s uitlatingen in de brieven van ditzelfde jaar, waaruit bleek dat ook de hoop op de Oranjes een bittere desillusie geweest was. 1)

Potgieter, die zich „democraat tot in mijne nieren” noemt, neemt ook in deze jaren met vuur de verdediging van de burgerlike democratie op zich. Huet had hem „al te plebschgezind” genoemd. — „Hoe heb ik het met U, „al te plebschgezind?” Lieve Hemel! sedert bijna twee eeuwen hebben onze patriciërs het jammerlijk afgelegd — en al liet „de burgerij” sedert veel te wenschen over, wie zou er onze patriciërs om terug wenschen? Hoe droevig het er op het oogenblik [29 Dec. 1871] te ’s Hage ook uitzie, hoe weinig de (*soidisant*, en slechts zoogenaamde) radicale partij in staat zij te regeren, liever sympathie vindt bij de talloze halfheden en vierde- en achtste-heden, een terugkeer tot patriciërs zou nog akeliger wezen.”

Het getuigt van onbevangingheid, dat Potgieter het opstel van Huet: *Thorbecke’s testament* wist te waarderen. De zwakke punten van het liberale regeringsbeleid, en vooral van de liberale theorie, werden daarin scherpzinnig, maar niet zonder journalistieke handigheid aangetast; de hoofdstelling: dat de Thorbeckiaanse leer voor een deel ineensstortte als men er Thorbecke zelf uit weg dacht, was geheel in Potgieter’s geest, die meer dan iemand van Thorbecke’s onmisbaarheid in de liberale partij overtuigd was. Hij schreef dan ook, dat hij het „dikwijls met instemming gelezen had” — „er is billijkheid in dat oordeel daar het bedaard werd geveld.” Maar het slot laat Potgieter onbevredigd: „Alle onze gebreken worden ons aangetoond, — en als wij uitgekleet zijn, laat Gij ons troosteloos

1) Brieven II, 188, 233 en vooral II, 292.

staan, — want de man die het middel vinden zal, om het beter te maken — waar is hij? waar?”

Filosofiese berusting was niet Potgieter's duurzame gemoeds-toestand. Al maakte hij gaarne „je m'y résigne” tot zijn leus, tot op hoge leeftijd komt soms de vroegere geestdrift boven. Tegen De Lamartine's ervaring: „l'âge enlève l'ivresse et le dégoût” tekent hij protest aan. „*Pour l'ivresse peut-être, mais pour le dégoût, mille fois non!*” — „Toe te geven dat velerlei middelmatigheid gerechtigd is de eereplaatsen te bekleeden, opdat het altijd zoo blijve, dat hoop ik nooit te doen.” Hierin zal hij altijd tegenover Huet blijven staan, die de triomf der middelmatigheid had leren beschouwen als „een van zelf sprekende aardsche slagschaduw.”

Waarschijnlijk heeft het optreden van de jongere radikalen Potgieter aanvankelijk ook hoop op hernieuwing van het liberalisme gegeven, maar in 1871 klaagt hij: „hoe weinig houdt Van Houten wat hij beloofde!” En in het volgend jaar profeties: „Ik houd hem voor een dier vele geavanceerden, welke, kwamen zij aan het bewind, zich op het verschil van standpunt zouden beroepen tusschen bestuurder en bestuurde.”

Toen dus de hoop op het levende geslacht hem begon te begeven, troostte hij zich met de gedachte dat de gedroomde vooruitgang eens komen zou, zij het dan ook in een verre toekomst. Bij een nabetrachting van de Frans-Duitse oorlog zegt hij: „Pessimist als ik ben, kan ik niet ontkennen, dat de hoogere belangen der menschheid zich allengs meer doen gelden. Waarom zou het daarbij blijven? Op stoffelijk gebied gaat de menigte vooruit, waarom zou dat ook, na ons, lang na ons, op geestelijk, op zedelijk gebied, op dat van kunsten en letteren niet het geval zijn?”

Op het gebied van kunsten en letteren. Vooral daar hebben we Potgieter's strijd van teleurstelling en hoop na te gaan. Want als Dichter had hij vooral oog voor het liberalisme als geestelijke beweging, waarin hij zelf een zo gewichtige faktor geweest was. Vooruitgang van kunst en letteren bleef dus voor hem de grote maatstaf. Wat had de Gids-beweging eigenlijk uitgericht? Als hij na vijftien jaar de vroeger aangehaalde vergelijking uit zijn *Hollandsche Dramatische Poëzy*

herlas, moet hij wel weemoedig gestemd geweest zijn: de kikkers kwaakten weer, de uilen waren teruggekeerd. Hoe trof hem een artikel van professor di Gubernatis in de *Revista Contemporanea* van 1869, waarin hij zijn eigen herinneringen aan de eerste Gids-dagen terugvond: elke nieuwe aflevering werd met ongeduld tegemoet gezien; er heerste tussen auteurs en publiek een sympathie wier stroom geen ogenblik vertraagde. „Het gaf toen nog geen pas om den wille der staatkunde behoedzaam of achterdochtig te zijn — de goede harmonie werd door geen partijschappen gestoord; wanneer men wist, dat een schrijver zijn land lief, en er alles voor over had, vroeg men hem noch uitvoeriger geloofsbelijdenis, noch doorslaander blijk van liberaliteit. Die dagen waren vol hoop voor het Vaderland.” En nu? Potgieter had niet veel verwachting van zijn mederedacteuren, maar dat De Gids na het heengaan van hem en Huet zò zou zinken, dat had hij niet kunnen denken. Bijna elke aflevering geeft hem nieuwe ergernis. De Brieven zijn vol klachten over de saaiheid en onbeduidendheid van het tijdschrift. „Welk een Gids-nummer! O public, o moutons!” — „Welk een vers in De Gids van Junij 1865!! En om dat te beleven heb ik vijf-en-twintig jaar aan *De Gids* gewerkt!” Met populariteit vleit hij zich niet. Wanneer de Hollandse tijdschriften zich niet om zijn werk bekommeren, waarvan de verschijning in een betere tijd een evenement geweest zou zijn, dan zegt hij volkomen oprecht: „Je m'y résigne.” Maar de gedachte dat hij met zijn *Jan Jannetje*, met zijn Tijdzangen vruchteloos werk gedaan zou hebben, blijft hem tot op hoge leeftijd met weemoed vervullen. In 1872 verschijnt er een volksuitgave van zijn *Proza*. Enigszins scepties schrijft hij: „Ik weet niet hoe ik het heb, op mijn ouden dag de vriend der jeugd te worden.” Drukproeven heeft hij niet willen zien. „Waartoe ook? zou het niet te gek zijn geweest er het motto voor te plaatsen, dat mij uit een mijner schoolprijzen heugt?

Childhood and youth engage my pen,
't Is labour lost to write for men.

Dat klinkt anders dan het motto dat hij, zelfs nog in 1868, voor zijn Poëzy schreef!

En hoe zeer had de litteratuur een Gids en een gesel nodig!

Niet minder dan in 1837. „Onze litteratuur,” schrijft hij in 1868, „is niets anders dan een stokvischwinkel. Gebeukt wordt er, gebeukt op rondvisch en leng. Gebeukt wat ben je me, de visch kan er tegen als het blok! Maar wat wij afleveren, op zijn best, leng, vezelig en taai!” De schrijvers in wie de Gidstraditie nawerkt: Heye, Schimmel, Bosboom-Toussaint, Hofdijk, lijden aan halfheid en slapheid.

De nieuw opgekomen reputaties zijn evenveel bewijzen voor de gebrekkig ontwikkelde smaak van het publiek: de rijme-
laar Van Zeggelen, en Ten Kate, die alle „persoonlijkheid” mist; Cremer, de sentimentele, en Gorter, die zijn „want of study” niet verbergen kan, en Lindo, banaal of geforceerd. Als een anticipatie van Van Eeden's *Predikantenlied* klinkt de klacht: de dominé's hebben aan de bijbel niet meer genoeg, maar gaan aan litteratuur doen. „Arme letterkunde, thans aan moderne dominé's prijsgegeven!”

De kring van *Los* en *Vast* onder leiding van Van Gorkom staat hem tegen om de halfheid van het modernisme. Kan ons land geen betere tijdschriften meer voortbrengen dan dat? Van de bestaande tijdschriften als *Nederland*, de *Tijdspiegel*, is ook niet veel goeds te wachten; almanakken als de *Castalia* vloeien weer over van prullen; het toneel is bedroevend laag gezonken. Inderdaad, Potgieter was al diep overtuigd dat een nieuwe Gids geen overbodige weelde zou zijn!

Ook in een ander opzicht schijnen de dagen van vóór 1830 weergekeerd. Er is bitterheid in de spot, wanneer Potgieter een feest-cantate van 1869 ontleedt om de zinloze retoriek en de „walgelijke wierook” te hekelen:

„Neerland is een Eden,
Rijk gezegend koningrijk!”

En daarna, zelfvoldaan:

„Dit worstelperk getuigt van leven,
Van bloei (!) vlijt, kennis (?) voorwaarts streven,
Veredeling van hart en geest.”

Was een moderne *Jan Jannetje* niet dringend nodig? Jan Salie was tieriger dan ooit. Op de internationale tentoonstelling van datzelfde jaar had „Holland schier geene plaats be-

sproken. Slechts zal er turf worden vertoond." Onze kunst-industrie bleek niet in staat een zilveren beeldje van de Amsterdamse stedemaagd te leveren. En in de bouwkunst, wat overvloedige stof voor een nieuwe tijdzang! In plaats van een nieuw Rijksmuseum, onze oude schilderschool waardig, in plaats van een paleis voor de Staten-Generaal — een hulde aan Thorbecke's Nieuwe Staat — niets dan het Haagse Monument, „die kolossale dwaasheid en ergernis." Het lelike gebouw van de Nederlandse Bank, waarvan Potgieter een grappige karikatuur maakt, was een waardige tegenhanger van de in 1845 bezongen Nieuwe Beurs.

Die vernieuwde Jan-Salie-geest was voor Potgieter belichaamd in Beets, de „welgedane", die „doen door laten" tot leus gekozen had. Vandaar de diep-gaande antipathie. Beets was als „haardrijmer" een Tollens redivivus, maar bovenal als prediker van nationale zelfgenoegzaamheid. „Wat wil men toch in Nederland?" zong Beets in 1867:

Het zwaard bleef in de scheede;
De welvaart deelt, naar elken kant,
Haar gaven rijklijk mede.

.....
Wat wil men toch in Nederland,
Met praats en staatsgeschillen?
De vorst, die hier de rijkskroon spant,
Wil juist hetgeen wij willen.

Ontevredenheid is „onverstand dat ons volstrekt wil doen zuchten", of „bedilzucht." Wanneer Beets zijn geveugeld woord spreekt: „Partijman wezen, wil ik niet," of de natie toeroept: „Blijf één, blijf één, mijn Vaderland," dan is dit slechts schijnbaar te vergelijken met Potgieter's verzen:

„Partijzucht offert driest der goê gemeente heil
Haar driften op, — wist ze ooit van aarz'len in 't verminken
Eens volks? 1)

Potgieter beschouwde de nationale eenheid van Beets als een parodie van de zijne: dat was eenheid in stilstand, geen eenheid van beweging. Hun beider verhouding tegenover de

1) *Gedroomd Paardrijden*, str. 174.

ationale feesten en het Oranje-huis is ook kenmerkend voor hun begrip van vaderlandsliefde. De vaderlandsliefde van het behoud kon als leuze kiezen:

Dankt allen God en weest verblijd,
Omdat gij Nederlanders zijt!

Potgieter, hoe vurig patriot ook, stelde daartegenover de vroeger verdedigde stelling: 1) een land dat geen gelegenheid geeft om zich als burger te ontwikkelen, is geen vaderland. Hij voelde waarschijnlijk wel dat de Oranje-liefde van de bourgeoisie steeds meer een dekmantel werd voor het behoud, of symbool van een geidealiseerde nationale eenheid, maar zo'n passief koningschap kon nooit de vervulling zijn van wat Potgieter zich gedroomd had.

Beets sloot zich opzettelijk af van grote tijdsvragen; Potgieter onderzocht ook wat hem onsympathiek was, b.v. het modernisme. Voor Beets, die aan de politieke beweging van 1848 „merkwaardig vreemd gebleven was” 2) bestond ook geen sociale kwestie. „Noch de toenmalige toestanden in Nederland, noch de omgeving in het deftig-stille Utrecht, noch eigen ontwikkeling dreven hem naar deze zijde.” 3)

1) In *Landverhuizen* (1855).

2) Chantepie de la Saussaye: *Nicolaas Beets*, blz. 108.

3) Chantepie de la Saussaye, *a. w.* blz. 228. De biografie bespreekt dit naar aanleiding van de vraag: hoe is Beets er toe gekomen de *Song of the shirt* van Thomas Hood te vertalen. Het is zeer merkwaardig deze vertaling van Beets (1868) eens te leggen naast die van Potgieter (1845). Terwijl Beets vooral de filantropiese kant belicht, laat Potgieter het revolutionaire element het sterkst uitkomen. Beets kon daartoe vrij woordelijk volgen, hier en daar een scherp trekje wegdoezelend. Want de hoofdbedoeling van Hood was filantropies. Ten onrechte noemt Ch. de la S. dit lied „de Marsellaise van het arbeiders-oproer.” In Oswald's monografie over *Thomas Hood und die Soziale Tendenzdichtung seiner Zeit* (1904) wordt Hood geroemd wegens zijn warme, tedere mensieliefde, die niet omsloeg in politieke agitatie en partijhaat. „Er will nicht aufreizen, er will die Gegensätze mildern.” Potgieter daarentegen behandelt de tekst vrijer, en voegt zelfs nieuwe trekjes toe. Een paar regels ter vergelijking. Bij Beets (strofe 2):

Een heiden en turk is er beter aan toe,
Die niet weet waarvoor hij leeft
Dan een Christenmensch, bij het werk dat ik doe,
Die een ziel te verliezen heeft.

Potgieter, die vroeger zoveel oog en hart toonde voor de sociale kwestie, was niet van mening dat de „toenmalige omstandigheden” de maatschappelijke vraagstukken hadden opgelost, of minder aktueel gemaakt. Hoewel in Potgieter's idealiserende kunst de tevreden, gelukkige arme een welbekende figuur is, kan hij moeielik vrede gehad hebben met een onnatuurlijke tevredenheidsprediking als we soms bij Beets vinden, b.v. deze zuivere Tollens-klanken in *Kerstavond*:

De middagkost was zeker schraal;
 Elk onzer nam hem zuchtend;
 Niets bleef er voor een avondmaal
 En niets voor morgenuchtend.
 Maar beter lijfs- dan zielenood!
 Zoo de aardsche broodstaf faalde;
 Kom, heffen we aan van 't Hemelsch Brood,
 Dat uit den hemel daalde!

Bij een zo groot verschil van kunstbegrip en van levens- en maatschappij-beschouwing, verwondert het ons niet, dat Potgieter zich in deze jaren met tegenzin van het type Beets afwendt, en voor zijn *Madelieven* niet anders over heeft dan

Bij Potgieter:

Wat heet de vrouw hier vrij?
 Wat kent de kerk een ziel haar toe?
 Veel ligter Turksche slavernij
 Dan Christ'lijke arremoe!

Bij Beets (strofe 5):

Het heeft te veel van mij;
 Van mij, die door vasten mijn krachten sloop —
 Och, dat ook het brood zoo duur moet zijn,
 En vleesch en bloed zoo goedkoop!

Bij Potgieter:

Wat vaste ik menig middaguur!
 Ons schrale loon daalde onder peil, —
 Ach, God! waarom is 't brood zoo duur,
 En menschenvleesch zoo veil!

Opmerkelijk is vooral, dat Beets in de voorlaatste regel van het gedicht Hood's beroep op de rijken, en daarmee de filantropiese bedoeling behield: „Och dat het de rijken bereiken moog!” terwijl Potgieter er van maakt: „Dat hooger loon haar dra verkwikk'!” Heeft hij die laatste regel, na zoveel bitterheid als dissonant beschouwd?

de schampere spot: „de schrijver heeft bij elke rubriek om het zeerst de inschikkelijkheid des lezers van doen.”

Maar ook op litterair gebied zocht Potgieter steeds ijverig de lichtzijden. Zijn ergernis over De Gids was slechts zelden met leedvermaak gemengd. De scheiding was voor hem meer een beginsel- dan een personenkwestie geweest. Hij verheugt er zich over, dat er in Januarië 1868 weer eens een goed nummer verschijnt; met ingenomenheid begroet hij het optreden van Quack als sekretaris van de redaktie. Maar een tijdschrift naar zijn hart kan het niet meer worden. Voor de kritiek is al zijn hoop op Busken Huet gevestigd: Huet moet een eigen tijdschrift hebben. Als dat mislukt, blijft hij hem steunen door raad en aansporing. Wat een teleurstelling, toen Huet naar Indië vertrok om zich te wijden aan journalistiek en politiek, die Potgieter in een tijd zonder krachtige beginselen, om strijd haatte. Toch blijft hij hem in zijn brieven aansporen om zijn roeping als criticus trouw te blijven: „Geet u toch niet aan de politiek over. Hercule, réveille-toi!” — „Waarom naar Indië gegaan, in plaats van hier de lamlendigheid ten toon te stellen?” De verschijning van de *Literarische Fantasiën* was voor Potgieter een heuglike gebeurtenis: uit de Brieven is gebleken, hoe sterk Huet ook in de volgende jaren onder invloed van Potgieter blijft. Omgekeerd spoort Huet blijkbaar Potgieter aan om zijn litteraire eenzaamheid te verbreken; maar tot een openlike strijd tegen de middelmatigheid is hij niet te bewegen: dat doet men na zoveel jaren niet meer over. Hij weerstaat dus de aandrang van Huet om het tijdschrift *Nederland* tot tribune te kiezen; Huet's veronderstelling dat Potgieter geneigd zou zijn om zich bij de Spectatorclub aan te sluiten, wordt beslist afgewezen met Groen's woorden, die hij tot zijn lijfspreuk gaat maken: „in mijn isolement ligt mijn kracht.” En toch zou men dwalen door daar louter een bewijs van ontmoediging in te zien. Het is even zeer de vrucht van een juist inzicht. Aan frisheid en werkkraft ontbrak het Potgieter niet; wel aan een kring van geestverwanten met wie hij vruchtbaar werkzaam zou kunnen zijn. „Er wordt een kern van jongelui vereischt, om duurzaamheid van nieuw leven te waarborgen. En waar die te vinden?” — „Als ik middel zag, de *Gids* beter te maken,” schrijft hij nog in 1870, „als ik jonge lieden

wist, in staat de pruiken te vervangen, ik zou nog hart voor het tijdschrift hebben."

Daarom staat hij op zijn eenzame post voortdurend op de uitkijk, speurende naar opkomend talent. Huët was de eerste ontdekking geweest; daarna volgde Quack. Lees de geestige beschrijving van zijn inaugurele oratie in de Brieven! Hogenoot Potgieter er van, dat de „Stichtsche Conservatieven" en de „Leydsche doctrinaren" de frisse wind van de nieuwe tijd eens voelden: „Ik dacht dat de uilen over mij zouden opvliegen." Als wij deze redevoering over *Staat en Maatschappij* opslaan, verwondert ons Potgieter's ingenomenheid niet: hij vindt er de goede traditie van de Gids-tijd in terug: de verdediging van de konstitutionele regeringsvorm, de opmerking dat de letterkunde studie verdient als echo van de volkstemming, maar bovenal de verheerliking van het zeventiende-eeuwse leven, aanschouwelijk gemaakt in de Schuttersmaaltijd, „in den oud-gidsiaanschen stijl." En dan aan het slot „de ideale Staat regt doende aan de ideale Maatschappij." „Men werd warm ondanks de koude van het kapelletje." Aan de zelfvoldanen werd hier voorgehouden, dat de omwenteling van 1848 niet de laatste geweest was. Zodra de staat geen oog had voor de maatschappelijke kwalen, dan dreigden nieuwe konflikten. En „een omwenteling is soms, even als de pijn, de weldadige openbaring van het verkeerde." Daarom moet het konflikt tussen staat en maatschappij worden weggenomen, eer het te laat is. Men wake er voor dat „het eenmaal opgevat dogmatisme de zienswijze niet verwringt." 1)

Ook Quack's latere redevoering *Traditie en ideaal in het volksleven* (1872) is vol Potgieteriaanse denkbelden. 2) Zulke verschijnselen bezorgden de grijsaard een gelukkig en hoopvol uur: niet overal waren dus de uitgestrooide zaden verstikt. Aan een man als Quack gunde hij zijn plaats in de Gids-redaktie. In 1873 ziet hij met belangstelling Quack's *Socialisten* tegemoet, al voegt hij er bij: „Misschien is het beter, dat het in de pen blijft steken — goede hemel! waarom zich te ver-

1) *Studiën op sociaal gebied*, blz. 23.

2) *Studiën op sociaal gebied*, blz. 190; zie o. a. blz. 200—203.

moeijen voor een publiek dat afleveringen als de jongste van *Los en Vast* voor lief neemt?"

Bij de kennismaking met Schaeppman koestert hij van hem grote verwachting — later volgt de teleurstelling dat hij toch geen Da Costa is. Honigh, Van Nievelt, Dr. Doorenbos, in wie hij talent ziet, worden met belangstellende blik gevolgd. Als het talent ten onzent schaars wordt, zoekt hij het ook in België. In Dr. Kuyper ziet hij „een der merkwaardigste onzer jongelui." De ideeën vonden natuurlijk bij hem geen instemming, maar hij waardeert die „zekereforschheid en frischheid," de fijne opmerkingen. Kuyper is hem vooral interessant, „wanneer hij Beets en Hasebroek hunne traagheid, hun doen door laten verwijt." De *Standaard* wordt bij zijn verschijnen van harte welkom geheten: „Voortaan telt de *Standaard* mee op staatkundig gebied, en bij de halfheid onzer liberalen, bij de aanmatiging der Roomschen is het mij lief."

Alle symptomen van nieuw leven worden dus met levendige belangstelling nagegaan. Ook waar hij met de personen niet sympathiseren kon. Van Vloten kan hij om zijn onhebbelijkheid en „onnatuurlijke smakeloosheden" niet uitstaan; hij waarschuwt Huet voor zulke „uitjouwerij;" maar toch betuigt hij zijn instemming bij het verschijnen van de *Levensbode*; hij waardeert b.v. de rake satyre op de „zelfbewondering" van Opzoomer, de strijd tegen de halfheid van de modernen.

Als er een schrijver was onder de tijdgenoten, die door zijn karakter en zijn werk voor Potgieter door en door onsympathiek was, dan zeker Multatuli. Niettegenstaande dat, doet Potgieter, misschien onder aandrang van Huet — alle moeite om zijn werk naar waarde te schatten. Multatuli prikkelt hem: „hoe hij te tuchtigen zou zijn, als hij niet „Multatuli" was!" Maar dan weer voeren medelijden en teleurstelling de boventoon: „Jammerlijk verval van een talent dat nooit begrepen heeft, dat studie ernst is!" Bij de toenemende Multatuli-verering roept hij uit: „O afgoderij met dat verdoolde genie!" Maar nog in 1873 wil hij zien of hij zich soms niet vergist heeft: „Multatuli is voor mij een waar struikelblok. Herhaalde malen beproefde ik zijne werken te lezen, telkens gaf ik het moedeeloos op." — „Ik ben er zeker van dat er in die natuur iets is, dat mij afstuit. Hij kan zich tegenover mij op eene schier

grenzenlooze populariteit beroepen. Ik benij hem die niet; slechts wenschte ik dat zij èn voor hem èn voor zijne bewonderaars beter vruchten droeg."

„Waar blijven de jongeren?" klinkt het verlangend, tot in Potgieter's laatste brief. De dood heeft hem een nieuwe teleurstelling bespaard. Als hij had mogen leven totdat de jongeren kwamen, zou hij ze beter begrepen hebben dan Busken Huet? Dan had hij moeten ervaren dat die jongeren in hun kritiek, hun kunstbegrip en maatschappij-beschouwing, zich meer verwant gevoelden aan Huet, Van Vloten en Multatuli, dan aan de liberale Gids-traditie.

Bij de lektuur van de *Brieven*, dringt zich telkens de gedachte op: wat zou een rijke geest als Potgieter, aan het hoofd van een krachtig tijdschrift, omringd door een staf van jongeren, voor onze letterkunde en onze kritiek hebben kunnen zijn. IJdele gedachte! Het romantiese idealisme van 1837, het democratische liberalisme van 1848 had zich overleefd. Van de enkeling die zich daaraan vastklampte, kon geen duurzame kracht meer uitgaan. Potgieter, die tot in zijn grijsheid een zo bekorende frisheid van geestkracht bewaarde, is met al zijn afkeer van de stilstaanders, ongemerkt stil blijven staan. De zeventiende eeuw bleef zijn onveranderlike maatstaf; haar herleving in het liberaal-konstitutionele Nederland zijn ideaal. Op de glans van dat verleden had hij zo lang gestaard, dat hij de nadering van een nieuwe tijd niet meer zien kon.

Er waren onmiskenbare tekenen des tijds dat zich een democratie uit eigen kracht, van onderop ging ontwikkelen, maar Potgieter was er blind voor. Het sociale element in Multatuli's geschriften trok weinig zijn aandacht. Het is merkwaardig wat hem in Quack's oratie nièt getroffen had: de aankondiging van de naderende klassenstrijd: „De arbeiders-vereeningen en quaestiën zijn aan de orde van den dag: quaestiën van juister verhouding van kapitaal en arbeid dwarrelen als door de lucht. De middelklasse, de eigenlijke burgerij, die boven alles den vrede bevordert en lief-heeft, wordt telkens als uit haar bedrijvige rust opgeschrikt door de woelingen van dien vierden stand. Neutraliteit wordt bijna niet toegelaten; men moet partij kiezen vóór of tegen, en ondertusschen ver-

vormen en plooiën zich de belangen tot nieuwe groepeeringsen, en komen deze met stouter eischen voor den dag." Al in 1865 wees Van Vloten in het eerste deel van zijn *Levensbode* er op, dat de Arbeiders-verenigingen, blijkens een Gids-artikel ook in burgerlike kringen de aandacht begonnen te trekken.

Potgieter houdt hardnekkig vast aan het denkbeeld dat verheffing van de massa slechts mogelijk is onder voogdij van de bourgeoisie. „Wat zou er van de massa te maken zijn,” zegt hij in 1868, „als de meerderen inderdaad hooger stonden! *Mais le mal commence d'en haut!*” En het volgend jaar, na een pessimisties gesprek met Jonckbloet: „Uit de hoogte gaat geen bezielende adem over het volk, en dat volk zelf mist de kracht zich op te heffen.” In dit licht wordt het ons ook duidelijk, waarom de oude demokraat zich zo scherp uitlaat over algemeen kiesrecht, door Busken Huet aanbevolen als het enige middel om wat leven in de Nederlandse politiek te brengen. Dat zou zijn: „domheid boven!”, de heerschappij van de „botte menigte.” Wanneer — zoals hij zich gedroomd had — onder leiding en invloed van een krachtige bourgeoisie het volk tot ontwikkeling was gekomen, dan zou hij integendeel kiesrechtuitbreiding toegejuicht hebben. In dit opzicht was hij het dus met Thorbecke eens, die in zijn *Narede* verklaarde: „Eenzelfde maatregel b.v. uitbreiding van het stemregt, kan in den eenen toestand liberaal, in den anderen doodend voor de vrijheid zijn.”

Potgieter blijft dus, als burgerlik demokraat, op het standpunt van 1848 staan. Daarom is even opmerkelijk als begrijpelijk zijn wassende sympathie voor de Amerikaanse democratie, toen het Nederlandse liberalisme hem zo bitter teleurgesteld had. De Verenigde Staten gaven, op een afstand gezien, de zuivere verwerkeliking van Potgieter's liberale denkbeelden:

Vrijgeboren! — elks gelijke,
 Wijl de wet
 Ieder perk voor arme en rijke
 Open zet,
 Onbelemmerd meê te dingen
 Naar den prijs,
 Waar ook de aanleg, dien we ontvingen,
 Ons hem wijz'. 1)

1) *Abraham Lincoln*, blz. 407—408.

Die liefde voor Amerika is niet nieuw: van 1855 dagtekent de studie *Landverhuizen*, van 1861 het gedicht *Mount Vernon*, de verheerliking van Washington. Maar op zijn oude dag wordt die liefde steeds levendiger. In 1868 schrijft hij dat het afgetreden ministerie maar eens een uitstapje in de Verenigde Staten moest maken — dat zou goed zijn „ter verversching hunner ideeën”. In het volgend jaar: „Hoe is het U, ziet Gij den dag niet aanlichten, waarop Europa, eindelijk zijn dwaze vorstenvereering moede, het voorbeeld der Vereenigde Staten volgen zal en een grooten Statenbond vormen?” Zò sterk wordt soms het verlangen, dat hij met eigen ogen Amerika zien wil, liever nog dan in Indië zijn dierbaarste vrienden op te zoeken. „Westward the course of Empire takes its way”, speelt hem telkens door het hoofd. In deze tijd verzamelt hij stof voor een groot gedicht: Abraham Lincoln.

En toch, die sympathie voor Amerika kon onmogelijk zijn hele leven meer vullen: het bleef een surrogaat. De liefde voor zijn Volk en voor het Verleden zat te diep. Zou dat niet de oorzaak geweest zijn dat *Abraham Lincoln* onvoltooid bleef, en dat hij zijn laatste en beste krachten wijdde aan *Gedroomd Paardrijden*? Herinneringen en mijmeringen blijven tot het einde het meest wezenlike bestanddeel van deze periode. In het *Leven van Bakhuizen* wilde hij nog eens zijn mooiste levensjaren doorleven; in *Gedroomd Paardrijden* herrijzen in een reeks visioenen al zijn oude sympathieën: de Oranjes en De Witt, Huygens en Vondel; al de lievelingsplaatsen uit zijn dichters komen bij hem op, om de verbeelding tot een laatste en uiterste inspanning te prikkelen; aan zijn techniek stelt hij de hoogste eisen. Hij leeft weer in de wereld van Jan Jannetje en het Rijksmuseum, maar staat niet meer op de bodem van nationale werkelijkheid. Zijn verbeelding zweeft, los van de aarde, in het rijk der dromen. De daar aanschouwde schoonheid is omschenen door een nieuwe, zeldzame glans. Maar al lijkt de weelde van najaars-tinten, in de gloed van een herfstzon, bedrieglijk veel op de lente, het is de schoonheid van de scheiding, van het ten ondergang neigende leven.

Toch blinkt tegen het einde nog even het nooit verloochende

staatkundige ideaal op: niet de Amerikaanse democratie, maar de konstitutionele monarchie, als de kroon op de ontwikkeling van onze volkshistorie. De dichter legt die woorden in de mond van De Witt:

„Ik droomde een vrijheid als voor 't menschdom zeker komt...
En 't was me als zag ik in den staatsvorm haar ontluiken
Die heerschezucht niet alleen in d'enkele betoomt,
Die, gordt hij zich ten strijd, bij magte is hem te fnuiken;

Een burgerlijk bewind den vroedsten toevertrouwd
Verheven uit wat nacht ook hun talenten blonken, —
't Geen d'oceaan voor borg van onze welvaart houdt, —
Dat kennis en dat kunst bij allen tracht te ontvonken, —
Wat ijdelheid!... ik stoffe op 't geen ik heb gebouwd
Al blijkt het, onvoltooid, in puin reeds zaamgezonden!”

Zou de dichter bij die laatste verzen ook niet met weemoed gedacht hebben aan het liberalisme van 1848?

Thorbecke, die Potgieter drie jaren in de dood was voorgedaan, zou die woorden stellig niet tot de zijne gemaakt hebben. Hij zag terug op een rijk leven, op een onbesproken staatkundig verleden. Ook hij leefde in zijn ouderdom nog in de gedachtensfeer van 1848. Dat blijkt vooral uit zijn *Narede*. Het kenmerk van een liberale staat bleef voor hem „dat zij de ontwikkeling van zelfstandige kracht bevordert.” Daarbij was een eerste wet: onthouding. Wel werd, evenals bij Potgieter, de republiek soms in het verschiet zichtbaar: „Ik waag ook niet, op hetgeen de moderne republiek voor de menscheijke en burgerlijke ontwikkeling worden kan, in gedachte vooruit te loopen.” Maar hij bleef aan de konstitutionele monarchie de voorkeur geven: „Wij nederlanders kunnen onder een constitutioneel Bewind, even min naar het autocratisch als naar het demagogisch kompas afgeleid, het vrijste volk der wereld wezen.”

Al behield hij in beginsel een afkeer van konservatieve politiek, die „een zinkend leven tracht te behouden of terug te roepen,” ook hij was ongemerkt blijven stilstaan. Tegen het einde van zijn leven zal de staatsman, evengoed als de dichter, die ogenblikken van teleurstelling en twijfel gekend

hebben. Teleurstelling, toen het energieke nieuwe geslacht dat zijn taak voltooien moest, uitbleef; toen hij bij zijn heengaan de veldheerstaf aan niemand kon overdragen. Twijfel, als er onder de jongeren stemmen opgingen, die op herziening van de liberale dogma's aandrongen; als de kritiek van een Busken Huet, Multatuli of Quack op nieuwe maatschappelijke factoren wees, die de alleenzaligmakende liberale leer aan het wankelen brachten.

In de Kamer werd de radikale afgevaardigde Van Houten, in zijn grote rede van 1871, de tolk van de „krachtige aspiratiën waaraan de oude levensvormen niet meer voldoen.” Hoe moet de oude staatsman te moede geweest zijn, toen hij de woorden hoorde: „Ik ben zeker menige snaar te hebben aangeroerd, die den minister aan vroegere jaren zal herinneren, dat er menige gedachte is geuit, welke bij hem weerklank vindt, en ik ben ook overtuigd, dat het eenig antwoord, dat de heer Thorbecke van den veertiger mij zou kunnen toevoegen, is: evenals ik in dien tijd hebt gij nu te vroeg gelijk.”

School onder de ontstemming waarin de redevoering van dit „jeugdig heethoofd” de liberale leider bracht, soms ook het voor gevoel, dat hier inderdaad de stem van de nieuwe tijd klonk?

In de ouderdom van deze beide grote mannen, Potgieter en Thorbecke, is voor mij iets tragies: zij hebben hun tijd overleefd en de nieuwe tijd niet begrepen. Thorbecke's beginsel van onthouding had uitgediend door de moderne verhouding van kapitaal en arbeid; voor Potgieter's nationale romantiek, voor zijn gedroomde volkseenheid bleek deze aarde te onvolmaakt. Zij zagen geen krachtig geslacht opstaan om hun taak over te nemen. Thorbecke volhardde tot het einde, en stelde zijn volle kracht in dienst van de gemeenschap; Potgieter gaf de moed op, en trok zich terug om zich te verdiepen in weemoedige of hoopvolle mijmering, maar ook om de schatten van zijn gemoed en geest aan zijn Volk te schenken in zijn kunst. Beiden ontleenden hun kracht aan hun onverflauwd idealisme.

Thorbecke schreef in zijn *Narede*: „Werpt men mij tegen, dat ik mij, in mijne geloofsbelijdenis, door een ideaal laat

vervoeren, ik zal antwoorden, dat de werkelijkheid steeds, zooveel mogelijk, naar haar ideaal moet worden gerigt. Niemand heeft het in de hand; doch waarheen stuurt hij, die het niet in het oog heeft?"

En Potgieter, weemoediger, in zijn *Gedroomd Paardrijden*:

Veel minder vlijmt de smart, die ons door 't lichaam vaart
Bij wond van pijl of dolk, dan 't leed van teed'rer aard
Waardoor, zoo 't woord gij duldt, 't gemoed schijnt weg te krimpen.
Als, wreed ontnuchterd, wij vergeefs het nog verglimpen
Dat om ons ideaal zich duisternis verzwaart,
Schoon 't zegevierend blind moest stralen wie 't beschimpen.

Thorbecke zocht nooit volksgunst, Potgieter geen populariteit. Het nageslacht zal nog met eerbied de namen van deze grote negentiende-eeuwers noemen, terwijl zoveel vluchtige roem vervlogen is.

Assen, Nov. 1905.

BOEKEN, MENSCHEN EN STROOMINGEN

T. VAN DER SCHAAF: *SANTOS EN LYBRA*.

Santos en Lybra verscheen in den eersten jaargang van *De Beweging*. Dat een ongewoon talent zich erin uitsprak is niet opgemerkt. Weinigen verstonden het en zoo drong wel niemand door tot de persoon die het geschreven had, niet een man zooals zelfs beoordeelaars meenden, maar een jonge vrouw.

Wij komen uit een tijd van werkelijkheid en waarschijnlijkheid. Dat iemand sprookjes schrijft, — goed, maar dan moeten het ook sprookjes zijn. Dat iemand een verhaal maakt, — het is misschien beter: wij houden ons dan aan de geloofwaardigheid. Doch dat iemand den schijn aanneemt te verhalen, en onderwijl blijkt geeft zich geen zier te bekommeren om de mogelijkheid van het geschrevene, — dat iemand een sprookje dicht en de voorvallen daarvan geen oogenblik onderscheidt van wat wij gewoon zijn waar te nemen als de meest alledaagsche werkelijkheid, — het een zoowel als het ander schijnt ons ontoelaatbaar; wij noemen dat onvolkomenheden, het eene dom, het andere onsmaakvol.

Dat sprookje en verhaal zouden opgenomen zijn in een hogere eenheid en dat in dezen nieuwen vorm van gedicht de sprookjesfiguur en de werkelijkheidsfiguur *gelijkelijk* zinnebeelden zijn van het onuitgesprokene dat de dichter ons wil meedeelen, — dat is een gedachte waarvoor wij, met onze veelgeprezene letterkundige opvoeding van heden ten dage, onvatbaar zijn.

* * *

Toen ik de eerste dertig bladzijden van het werk gelezen had, voelde ik me niet aangelokt. „Hoe barok!” dacht ik.

Er was een besluit toe noodig met de lezing voort te gaan. Ik las door, ik heb het in één adem uitgelezen, en toen ik aan het eind was had ik de schrijfster verstaan. Ik had haar zoozeer verstaan dat het me was alsof ze, bij wijze van brief, mij een duidelijke mededeeling over haar zelve gezonden had, en een mededeeling die ik niet uit de door haar geschreven beelden behoefde op te maken of in verstandelijke bewoordingen af te zonderen, maar die als het geheel van haar uiting, juist zooals ze me die gaf, in me overging en er leven bleef, die diep in me zonk en die ik behield voor altijd.

Als ik er nu over schrijf is het dan ook niet om iets uit te leggen of te verduidelijken, maar om zóó er over te spreken dat ieder inziet hoezeer ze in zichzelf eenvoudig en helder is. Nietwaar, ook een landschap kan men niet uitleggen; maar men kan, door te wijzen op lijnen en tinten, zijn medewandelaar doen zien van hoe schoonen bouw het is en van welke schakeeringen. Zoo is dit werk een geestelijk of verbeeldingslandschap, waarvoor ik u, mijn medereizigers door onze gedachtenwereld, alleen maar de oogen zou willen openen.

* * *

Lypra is de vrouw die het huis aan de zee bewoont, alleen om er het lied te schrijven dat haar schoonste schepping zal zijn.

„Lypra vond een heerlijk lied, een jubbellied zonder troebelen.

„En de zee hilde uit al haar gapingen, die leken reuzenmonden van levende wezens.

„In de verte glinsterden als dreigende tandenrijen de witte schuimvlokken.

„Lypra wandelde langs de rotsenkust en genoot. Onvermoeid krom ze de hellingen op, om de plek te bereiken waar de steilste dolste rotsen zich opstaken.

„Over de golventoppen lag een verblindend licht, een fonkelen van edelgesteente. De zee praalde, razend van jalousie.

„Lypra wenschte de rotsen nog steiler en doller, ze wenschte dat haar voet de kracht had een der gevaarten te doen neerstorten in de zee.

„En in verbeelding zag ze het water opspatten in gouden vonken.

„In verbeelding zag ze de stomme sterke rotsen leven en vechten met de levende, razende golven. En boven 't geweldige rumoer weerklonk háár lachen, een luid, onbedwingbaar gelukslachen.

„Hoonende blikken had ze voor den hemel, vanwaar een menigte kleine, weeke wolkjes doezelig op haar neerzagen.

„Te traag en te loom was haar de bewogen zee, te star waren de rotsen, ze weerstreefden haar verbeelding, die ze al doller wenschte.

„De wind poogde mee om verdoovende klanken te doen hooren en verblindend licht te doen zien. . . .

„Toen, eindelijk kwam terug de rustige gedachte; de gelukslach verstomde en Lypra zette zich neer op de rotsen, omklemde met de handen haar brandend hoofd en bedwong haar verbeelding.

„En de gouden vonken losten zich op in de werkelijke parelende druppels die langzaam afliepen van de lagere rotsen. Lypra liet zich willig terugvoeren tot de hooge stemming, de ónbewogen klaarheid van haar lied. Ze wenschte niets meer van de zee, niets meer van de rotsen; ze wenschte niet meer het juichend lachen van haar geluk te hooren, ze wenschte niets meer dan het lied alleen.

„Moe sleepte ze zich naar huis en sliep een langen, verkwikkenden slaap.

„En den volgenden morgen ontwaakte ze, frisch en krachtig, tot de ééne gedachte: het lied, het lied!

„Ze moest eraan werken en ze verlangde eraan te werken, lang, zonder storing. Uit het venster ziende, werd ze een wijde, onbewolkte hemel gewaar, en tusschen de stille boomen was blauwe nevel: het begin van een mooien dag zag ze aan en dat bracht over haar gezicht, nauw merkbaar, een schaduw.

„En, omdat geen ontstemming haar storen mocht, wendde ze zich af van het venster en ging naar de binnenste kamer van het groote huis, waar ze lampen aanstak, die met roodachtig schijnsel 't vertrek verlichtten. En weer, nauw merkbaar, tooverde dat roodige licht nu op haar gezicht een uitdrukking van goedkeuren.

„Toen Ora hier de lampen zag branden, sloot ze uit 't geheele huis het daglicht weg, om alles te hullen in hetzelfde roode schijnsel.

„En toen ze daarna voorzichtig en zwijgend binnentrad, ontdekte Lypra door de open deur haar listige zorg en dankte met een blik.

„Ora ging stil zitten werken aan vrouwenkleeren, in de nabijheid van Lypra, die dagen lang, zonder storing, werkte aan het lied.

„Zalig was het om zóó te leven.

„De lampen schonken aldoor eenzelfde licht. Moeheid was slapen en nacht, ontwaken was frischheid, werken, scheppen!

„Lypra kreeg in die dagen de lampen lief, en alles wat om haar heen, met haar woonde in 't zachte rood.

„En het lied wèrd. Ora luisterde, dan eens de handen stil gevouwen in haar schoot, en den blik gericht op Lypra en dan weer naaiende, met behoedzaam-zacht bewegen.

„Lypra speelde het lied na dagen van oefening, met de oogen achteloos-starend, de lang gespannen gedachte vrij. Haar vingers bewogen zich vrijwillig en los over de toetsen, haar gedachte volgde als vanzelf het leven van het lied.

„En als ze ophield met spelen, ging ze mijmeren en vertelde haar gemijmer aan Ora.

„Al de melodieën die ze vroeger gespeeld had, waren niets dan een gedachte, een hulde aan dit lied. Het zou misschien goed geweest zijn te sterven in deze volle bevrediging van haar eerste volkomen spel . . .

„„Ora, want nu alweer heb ik een wensch. Ik wensch dat Santos het lied hoort en verstaat en mooi vindt. Jouw sympathie is ook goed en ik hou van je, Ora, maar die van Santos zal liefde zijn. Want mijn lied is toch het lied van een vrouw en Santos is een man . . .”

Zien we wat ons is meegedeeld.

Lypra vond een lied.

Maar onmiddellijk daarop overheerscht haar *verbeelding* haar zoodanig dat de natuur haar toeschijnt bezielde te zijn en dat ze zich in wedijver voelt met die natuur.

Zij bedwong haar verbeelding . . . ze wenschte niets meer dan het lied alleen.

Ze sliep een langen, verkwikkenden slaap.

En den volgenden morgen ontwaakte ze frisch en krachtig, tot de ééne gedachte: het lied, het lied!

Het begin van een mooien dag aan te zien, *dat bracht over haar gezicht, nauw merkbaar, een schaduw.*

Het roodige kunstlicht *tooverde op haar gezicht een uitdrukking van goedkeuren.*

Als Ora, de vriendin van haar dagelijksch leven, het geheele huis gesloten heeft en naast haar neerzit, dan *werkte ze aan het lied.*

Moehed was slapen, ontwaken was scheppen.

En het lied werd.

Dit is de eerste helft.

Daarna speelde ze het lied, *de lang gespannen gedachte vrij. Haar gedachte volgde als vanzelf het leven van het lied.*

Dan zat ze te mijmeren en vertelde aan Ora: *Al de melodieën die zij vroeger gespeeld had waren niets dan een gedachte, een hulde aan dit lied.*

Verder: *Het zon misschien goed geweest zijn te sterven in deze volle bevreemding van haar eerste volkomen spel.*

Eindelijk: *Ik wensch dat Santos het lied hoort en verstaat en mooi vindt. De symphathie van Santos zal liefde zijn.*

Welnu: dit is het strikt-nauwkeurige verloop van de kunstdrift, van de scheppende kunstdrift, en in de laatste woorden is de overgang naar een andere scheppingsdrift aangeduid.

Aan het eind van het verhaal vinden wij Lypra terug met een kind. Een kind dat ze gekregen heeft, bij wien doet er niet toe, bij een tooneelspeler. „Men moet nooit teruggaan” zegt ze dan.

Scheppingsdrift — nu allereerst kunstdrift — dat is Lypra. En de strenge zekerheid waarmee het verschijnsel van de kunstschepping in al zijn wezenlijke trekken — en die trekken in hun onveranderlijke volgorde — is waargenomen, geeft aan deze bladzijden, die de kiem van het heele gedicht zijn, hun onmiskenbare beteekenis.

Eerst de conceptie, dan de onmiddelijk-volgende breidelooheid van verbeelding, geluksgevoel en zelfverheffing, en de bemeestering van zichzelf terwille van de voortbrenging.

Daarna, onloochenbaar karakteristiek, het noodzakelijke krachtsherstel, en het feit dat, bij het ontwaken, de geest op het ééne voornemen onafwendbaar is saamgetrokken. In verband daarmee de afkeer van de werkelijkheid, door het ontsteken

van kunstlicht ten overvloed verzinnelijkt. Dan tijdens den geheelen arbeid de volkomen uitsluiting van alle nagedachte. Enkel slapen en scheppen.

Dit zijn geen zegswijzen. Dit zijn, voor ieder die ze eens ondervonden heeft, de meest elementaire gebeurtenissen van de dichterlijke voortbrenging, in hun eenig-juiste volgorde.

Eenzoo zijn de woorden waarmee de aard van het denken na de voortbrenging wordt uitgedrukt, zoowel als het denken zelf, de zuivere waarheid. Het vrijheidsgevoel van de lang gespannen gedachte; het volgen van het leven van het lied, dat als vanzelf de gedachte doet: men kon deze twee toestanden, de eene na den anderen voorkomend, niet teederder weergeven. En dan twee overwegingen: de eerste, die als een overtuiging is, dat alle voorafgegane scheppingen niets waren dan een gedachte, een hulde aan deze, — de tweede, die een twijfel blijft, of nu sterven niet het beste was.

Dit is het verloop van de kunstdrift, maar die geworteld is in onze menscheijkheid. Langs den weg van het sympathieverlangen — sympathie ook, ja eerst, van onze dagelijksche omgeving, — voert die menscheijkheid ons de liefde, die andere scheppingsdrift, te gemoet.

* * *

Wie is Santos?

Hij is een bewoner van de machtige, groeiende Mirjastad en in harmonie met haar.

Maar een klein avontuur op zee, bij storm, ontroerde hem.

„Een droomgezicht vormde zich in zijn brein: hij stond op een rotpunt, en ver, ver beneden hem was een land, betooverend van kleuren, waaruit de geur in trillende luchtkolommen, als heel dunne rook, naar hem opsteeg. Hij aarzelde even om zich los te laten, zich aan die lucht toe te vertrouwen, — toen deed hij een sprong, — en zweefde!

„Santos schudde de vreemde voorstellingen van zich weg, om te gaan denken aan iets dat bestond: de Mirjastad en zijn reis daarheen. En de torens en daken der Mirjastad blonken voor zijn oogen in maanlicht, hij zag ze zoo duidelijk en toch leken ze zoo geheimzinnig . . .

„Santos voelde wel wat dat alles beduiden moest.

„In de diepe zee lag veilig zijn ernstig toekomstplan; zijn verleden stemde hem trotsch-tevreden, maar in den korten tijd tusschen het verleden en de toekomst moest hij genieten van het roekelooze, zooals hij daareven genoten had van den storm.”

Als we het boek nu lezen met het oog op Santos, dan zien we hoe dit het verhaal is van zijn ééne roekeloosheid en van de gevolgen daarvan.

Hij is de gelukkigste en beheerschende mensch van Mirjastad. Hij zal den spoorweg aanleggen die de stad met de geheele daarachter gelegen bergwereld verbinden zal. Hij is de door haar aanvaarde geliefde van Lypra. Hij leeft omgeven van bewonderende vrienden. Maar als hij, uit een gril, de vergaderde fabrieksarbeiders gevoerd heeft tot de van wijn en bloed druipende fuif in het hotel waar die vrienden hem wachten, — als hij de uitdaging van één dier arbeiders heeft aangenomen om met hen in de fabriek te werken, — als hij Lypra overreed heeft zich te vertoonen aan de op hem verliefde vrouw van dien arbeider, Donita, om dan eindelijk naar zijn vrienden terug te gaan, — dan is de bouw van den spoorweg vergeven aan den onnoozelsten van zijn mededingers, en in zijn verhouding tot Lypra kwam een verandering.

Dit enkele inzicht is voldoende om den schijn van verwardheid waarmee het boek aandoet, te doen wijken voor het besef van zijn wezenlijken eenvoud. Het is werkelijk Santos in zijn verhouding tot Lypra, — Santos en Lypra, zooals de titel zegt.

Lypra is een vrouw die geheel voor zichzelf leeft, in onaanstapbare fierheid. Een man van haar soort bemint zij in Santos. Noode geeft zij toe aan zijn wensch zich aan Donita te toonen en zij begrijpt niets van zijn gevoeligheid, van zijn wroeging, van zijn aarzeling. Terwijl hij zich op den grond uitstrekt in kinderlijk-ootmoedig schuldgevoel, ijlt zij terug naar haar huis aan de zeekust en schrijft er haar jubellied.

Als aanstonds Santos bij Lypra terugkomt, is hij niet meer de beheerscher van het leven. Hij neemt aan de toebereidselen tot den bergtocht deel als toeschouwer. Hij deelt er niet den ernst maar alleen de onrust van.

Lypra wil niet die onrust. Zij leeft nog met haar lied, hoewel ook met haar verlangen naar Santos, in het roode kunstlicht.

Santos, als hij komt, eet en drinkt, zijn eerste opwelling is te zeggen: ga mee naar buiten.

Maar zij leest hem haar lied. Hij vindt het schoon, leeft erin, doch slechts een oogenblik. Dan is het een voorwerp, dat hij zich herinnert, waaraan hij denkt, en hij zegt: geef het me mee, dan toon ik het aan de anderen.

Het leven van haar kunstdrift kon door Santos niet gedeeld worden.

Toen hij weg was schoof ze de gordijnen open en ging weer naar buiten.

En langzamerhand werd er een ander lied in haar, nu niet van jubel en klaarheid, maar van liefde-verlangen en smart.

Doch Ora die haar eerste schoonheid bewonderd had, voelde voor deze niets. Ook Ora leefde niet met haar scheppingsdrift.

's Avonds neerliggend op den moerassigen grond tusschen de plassen bekennt zij het zich: ze was alléén, en ze had *heimwee naar menschen*.

Wat is er gebeurd? vraagt men. Hier waren twee menschen. De eene heeft zich overgegeven aan haar scheppingsdrift; de ander aan zijn willekeur. En nu kunnen ze elkaar niet helpen.

Ook Santos voelt heimwee, heimwee naar werk en hij vraagt zijn mededinger, als opzichter mee te mogen gaan, de bergen in.

Lypra doet als hij: ze gaat sloop met het eerste het beste gezelschap dat bij haar huis aanleit.

Het is duidelijk dat in beide deze menschen een natuurkracht zich uitgeleefd en vernietigd heeft. Hun levens hebben elkaar gekruist, maar het is twijfelachtig of hun invloed op elkander iets meer gedaan heeft dan de beweging te versnellen waarmee ieder zijn loop voltoog. Twee elkaar kruisende lijnen met eigen vaart, eigen boog, en een einde alleen daarin gelijksoortig dat het voor elk een einde was.

Het komt mij voor dat in deze verhoudingen een gevoel van het leven geteekend is: een diep gevoel van zijn doel-looze heerlijkheid.

Laat ons zien of deze voorstelling door het verdere van het verhaal wordt waargemaakt.

* * *

De hoofdpersoon van het verhaal in de bergwereld is Ferie. Zij is het armoedige maar wilskrachtige en hartstochtelijke natuurkind, dat vorstin weet te worden in het bergrijkje en er heerscht en met giftige pijlen de indringers uit de Mirjastad tracht te doden, — maar dat sterft als ze het kostbare kleed veroverd heeft dat, uit naam van den gestorven zanger Beppo, Santos aan Lypra moest aanbieden.

Lypra was uit haar huis verdwenen en Santos liet het kleed over aan het felle natuurkind, maar toen dit terugkwam in haar rijk was haar troon ingenomen en zij kon zich in het bosch neerleggen waar ze, in haar buit gerold, stierf.

Een derde vrijmachtigheid die zich vernietigt, deze Ferie.

Zooals de hooge op de werkelijkheid gerichte intelligentie van Santos zich vernietigt zoodra ze vrij wil zijn, zooals de scheppende kracht van Lypra haar niets baat zoodra ze zich losmaakt van menschelijke gemeenschap, — zoo sterft het natuur-wezen Ferie als het den prijs verlangt die is toegekend aan de kunstenaars.

Een drievoudige tragiek en in elk van haar verschijningen niet gedacht als toevallig, maar als noodzakelijk. Geest, schepingsdrift en natuur zijn geen toevallige machten, en ieder van de gestalten in dit boek heeft zoozeer het kenmerk type te zijn dat wij het recht hebben de verpersoonlijking van die machten in hen te zien.

Een levensbeschouwing dus, zooals ik zeide, en die nu nog nader kan worden geprecizeerd.

Er is in het verhaal geen enkel woord waaruit blijken zou dat, naar de meening van de schrijfster, Santos, Lypra of Ferie anders konden handelen dan ze deden.

Integendeel: elk van hen, doet ze uitkomen, volgt den besten en edelsten drang waaraan ze kunnen gehoorzamen.

Maar de waarheid is dat iedere drang zijn einde heeft.

Als Santos in het kamp waar zijn vrienden sterven, een liefdezuster voor zich winnen wil, dan is deze, die hem weer-

staat, de eenige gestalte die de tragiek buitensluit. Zij is niets anders dan liefde voor een eenzame. Zij is de volmaakte Caritas. Zij begeert niet, zij wil niet begeeren, zij is de dranglooze die zichzelf blijft.

Het einde van het verhaal verdeelt zich in twee gevoelens: cynisme en mildheid.

Het cynisme in den kring van Ikeron den wijsgeer en Charlon den tooneelspeler.

Maar de mildheid in Lypra die zich terugtrekt om te leven voor het kind waarvan ze straks moeder wordt.

Het cynisme in Weringer, die de wijsheid van zijn soort samenvat in de overtuiging dat de een niet veel beter dan de ander, dat alles „een zaak van meer of minder” is.

Mildheid in Santos die, als hij Weringer beslist heeft buitengesloten, het heele voorbijgeane leven betreurende, zich getroffen heenbuigt naar den ernst in een vriendestem.

* * *

Wij zien de verbeelding van Nine van der Schaaf nu duidelijk vóór ons.

Een wereld waarin de kunstdrift haar einde heeft, waarin de geestes-vrijheid haar eigen graf graaft, waarin de onbewuste natuur sterft als ze zich hullen wil in het kleed van de bewuste schoonheid.

Maar ook een wereld waarin de liefde een stille figuur blijft, en het leven, altijd voortbrengende en altijd aandoend, altijd weer de levenden vult.

Dit is, dunkt me, een schepping die de moeite van een aandachtiger beschouwing loont.

Ik zei al dat het eerste gedeelte, onverhoeds gelezen, een verwarrenden indruk maakt.

Santos is op de boot, onder weg naar de Mirjastad. Het stormweer neemt toe in hevigheid, maar de haven ligt voor hem. Op dat oogenblik ontdekt de stuurman een drenkeling; de boot wendt en de schepelingen redden van zijn vlot den nietigen Gef-loek. Santos kende hem en onder de nawerking van het genot dat de storm hem gegeven had en bij het gezicht van Gef-loek vormt zich in zijn brein die droom van

het roekelooze dien hij tusschen zijn verleden en zijn toekomst vervullen wou.

Gef-loek is een volksleider die de arbeiders van de Mirjastad winnen wil voor zijn ideaal van een toekomst-rijk. Maar Santos stelt zich naast hem en spreekt van den wijn die dien avond zal gedronken worden in het hotel Den Desem. Dat hotel was zijn club-lokaal. Zijn vrienden wachtten er hem voor een feest. De bende volgt hem. Santos denkt dat hij dit zijn vrienden zal kunnen aandoen, als een voorbijgaande gril, die zij zullen vergeven, indien al niet goedvinden. De fuif wordt beestachtig: zijn vrienden verlieten de zaal „in bedwongen woede tegen Santos.”

„De mannen werden baldadig, dolzinnig. Ze wierpen wijn op den vloer, tegen de zoldering, en een groote, fijne, zware schotel van porselein werd omklemd door de bevende vingers van een hunner, die den inhoud, de bruine amandels, over zijn makers uitstrooide en daarna den schotel met een forsche beweging over hun hoofden deed heenscheren. Als een prachtige vogel met verlamde vleugels viel hij neer en lag gebroken.

„Men juichte, men joelde. Men liep zingend door den tuin en men vocht.

„Plotseling klonk het zacht-doordringend geluid eener viool in de nabijheid.

„„Beppo,” fluisterde Santos, verrast, verheugd.

„Beppo, die speelde, was een kunstenaar, een der vrienden, die heengegaan waren, doch hij alleen was teruggekomen en had zich verscholen in een klein nevenzaaltje, waar hij gewoon was te spelen.

„In hem was geen oogenblik verontwaardiging geweest, enkel trieste verwondering.

„Hij had niet ingestemd met de booze woorden der anderen, en wenschte Santos toetespreken in een lied van vragen, van teleurstelling, van vriendschap.

„Niemand behalve Santos verstond het lied, men schreeuwde spottend de weeke tonen na, men luisterde niet.

„Santos kwam bij den spreker en vroeg gekscherend: „Is dat nu een feestlied, Beppo?”

„En dringend smeeke hij toen: „Speel een feestlied, Beppo, hoor ze daar lachen en schreeuwen, geeft ze iets vroolijks, Beppo!”

„Met een beslist en ontstemd „Neen,” lei Beppo de viool neer.

„Daarna zagen ze elkaar aan; in Santos' oogen was eene gedachte, die hij tot den ander wou doen doordringen, maar Beppo begreep hem niet.

„Totdat hij opeens voelde hoe het woeste lawaai in de zaal hem onduldbaar werd; toen de kunstenaar in hem toorde en hem dwong!

„Hij nam een fluit uit de doos, die hij naast zich had liggen en speelde een feestlied, het feestlied, bestemd voor dezen avond: eene nog onbekende melodie, kort geleden als een reeks blij lachklanken in hem gevallen. . .

„En dit jubelen stilde de brute wanklanken, overstemde het gonzen, dat bleef. . .”

Het verwarrende — het barokke, zei ik — ligt nu hierin dat men van dergelijke tafreelen, als dit van Beppo, niet onmiddelijk den samenhang met het verhaal begrijpt. Zij — want dit van Beppo is niet het eenige — zij zijn zoo sterk van kleur, zij markeeren de tegenstelling tot hun omgeving zóó scherp, dat men voelt: zij moeten meer dan een episode zijn, zij moeten van betekenis zijn voor het verstand van het geheel. Lust in schelle schilderingen verwijt men de schrijfster, maar voor den ernst van haar toon houdt men zijn oordeel in.

Als liggende tusschen de zee en de Mirjastad beschrijft ze een landstreek waar Santos doorheen spoort. Zij vertelt er een sprookje bij van boeren die daar vroeger tegen demonen streden.

Ten vervolge op den zang van Beppo verhaalt zij hoe Beppo's vrouw die bij dat lied op Santos' feest als jeugd-godin had zullen verschijnen, door haar man gewaarschuid, in een afgelegen vertrek wachtte. Sambo, de zwakke en zwaarmoedige arbeider die al meermalen zich had willen doodden, zag haar daar op het oogenblik dat zij bij de tonen van het lied den arm ophief en den voet vooruitzette. Hij, die nooit moed tot den zelfmoord gevonden had, vond hem voor dit vizioen van schoonheid en doodde zich.

Beide deze episoden, evenzeer als de eerstgenoemde, schijnen onnoodig. Alleen de tweede kan aanstonds enigszins gewettigd lijken doordat in dien moord voor Santos een reden ligt zich te verbergen, maar die reden had met veel geringer

omhaal kunnen gevonden zijn, en om redenen van waarschijnlijkheid bekommert de schrijfster zich niet zoozeer. Tegelijk voelt men dat niet om zulk een voorwendsel dergelijke tafereelen zijn ingelascht.

Eerst later, in het Ferie-gedeelte, blijkt van alle drie de episoden de noodzakelijkheid.

Het demonen-sprookje schijnt dan de draad waaruit het sprookjesrijk van Ferie zal worden geweven.

Beppo is het dan, de stervende dichter, die in het kamp van de bergwerkers, het schoonste wat hij heeft aan de schoonste wil toekennen. Hij aarzelt tusschen zijn vrouw en Lypra, tusschen de schoonheid van de vrouw en de schoonheid van de kunstenaars. Eerst bij dat tafreel treden de zangers-macht van Beppo en de schoonheid van zijn vrouw weer levendig in onze gedachten en wij begrijpen den samenhang.

Santos' verblijf in de fabriek heeft twee trekken: zijn onvermogen om het tegen de arbeiders en vooral tegen Semgaard, den man die hem tot dat werk heeft uitgedaagd, optenemen, — en de liefde die de vrouw van Semgaard voor hem voelt. De teekening van de eerste is schetsmatig, is het minst wezenlijke deel van het boek geworden; uitmuntend daarentegen is Donita.

Dit listige hartstochtelijke vrouw-dier, dat de meester van haar ijzer-gespierden Semgaard is, dat door een enkel woord hem een schok toebrenge in zijn zelfvertrouwen, hem doet beven van ijverzucht, en hem toch weet te weerhouden van Santos kwaad te doen, — deze bang zoowel als dapper haar instinkt van liefde volgende op den donkeren weg, om er den vreemden man van hooger orde te vinden, slapende aan den wegrand, den man dien ze zal moeten opgeven na, onzichtbaar, uit haar schuilhoek een blik te hebben geworpen op de geheimzinnige schoonheid aan wie hij verloofd is, — dit wezen, deze Donita, is ook al weer een natuurkracht wier lot door haar verhouding tot Lypra wordt bepaald.

Maar hoe noodzakelijk dit is wordt eerst door ons ingezien als, in het tweede gedeelte, Lypra ons wordt voorgesteld. Haar wezen waarvan ik genoeg gezegd heb, boeit van het begin tot het eind, niet alleen ons, maar allen die met haar de verbeelding bevolken van hun schrijfster.

Zoo ook in het derde deel de haar niet kennende Ferie, Ferie de niets ontziende natuurlijke begeerte, die sterft zoodra zij grenzen kent. Zoodra zij het kleed geroofd heeft dat voor de scheppende kunstenaars bestemd was, voor Lypra, — ziet zij de zee, de levende golven die zij wenscht dat haar dragen. Maar dan durft ze niet. „En nu 't geloof aan haar macht en haar geluk niet meer zoo sterk was voelde ze zich eindelijk afgemat.”

Dat alles, tot in het vierde deel, de terugkomst van Santos in de Mirjastad, dat alles beweegt zich om Lypra.

De vrouw die de geboorte van haar kind te gemoet ziet, de man die ernst en mildheid behoudt te midden van zijn vrienden, beiden hebben een leven doorgemaakt, beiden blijven tot nieuw leven bereid.

* * *

Er knettert in de taal van dit boek een bijna barbaarsche maar met wijsheid bedwongen schoonheidsdrift.

Verschillende gedeelten, ik noem den avond dien Lypra tusschen de plassen doorbrengt, het heele verhaal van Ferie, de gesprekken van Santos met een aantal bijpersonen, toonen kunst van allerlei soort die altijd uitmuntend is.

En — éénige hoofdzaak — wij hebben hier niet te doen met een samenstel, maar met een onnaspeurbare verbeeldingsdracht.

Dit is het juist wat menigen lezer — ook die van goeden wille was — zoozeer verbijsterde. Het werk is een dracht van de eigenmachtige verbeelding.

„Kan dat niet, dat een schip in den storm zich zoo omwendt? Goed, toch wend ik het? — Gaat dat niet aan dat klaarblijkelijke sprookverhalen zich afspelen in wisselwerking met de werkelijkheid? Goed, toch zullen ze het? — Is alles onwaarschijnlijk, aanwijsbaar onmogelijk, naief, barok, wat wilt ge dat ik voor absurdateits-verklaringen eraan zal toevoegen? — het zij zoo, — mijn Verbeelding heeft het zoo gewild.”

Ik geef de schrijfster gelijk in wie de verbeelding dermate tiran wil zijn. Het is waarlijk wel noodig, want zij is in de oogen van onze werkelijkheid-herkauwende landgenooten weinig anders als slaaf geweest.

Goed is het dat een jonge vrouw het ons nu anders leert en ik deins niet ervoor terug háár te prijzen met een naam die tegenover minder-begaafden een blaam zou zijn, den naam van *een geëxalteerde natuur*.

De verhevenheidsschakeering waarin dit boek geschreven is, is die van een geëxalteerde natuur, die zich pijnlijk bewust is dat de spanning waarin zij leeft niet duren kan, maar die de kracht heeft haar uittespreken en zelfs om te berusten in haar kortstondigheid. Wat zij schrijft zijn de beelden van haar exaltatie, een volledige reeks van levensgestalten, waarin het volle levensbesef van haar jeugd is uitgeput.

Het werk is daardoor een van de centrale geschriften van de latere jaren.

Het zal invloed oefenen ten goede en ten kwade: het zal *furore* maken, niet misschien onder de nuchtere menigte, maar in een aantal harten, die hongeren naar schoonheid en wie de vaalheid van hun bestaan wanhopend maakt. —

ALBERT VERWEY.

BOEKBEOORDEELINGEN

H. W. Ph. E. v. d. Berch van Eysinga :
Gekleurde Wolken. Een boek in proza en
verzen. Amsterdam, W. Versluys, 1905.

De Kunst, zij is niet een ijdel spel,
zij is niet de verstrooiing van vlinder-
vluchtige uren, zij is niet voor hen die
onbeduidend zijn en zwak. (blz. 40).

Dit boek bevat proza-stukjes en gedichten die uitdrukking geven aan min of meer wijsgerige gedachten.

Wanneer een schrijver zijn meningen niet stelselmatig uiteenzet, en ze ons niet in redelijke abstracties maar in beelden meêtedelen wenst, zich dus tot onze verbeelding richt, is de waarde van zijn boek gesteld of opgeheven, naar de beelden wél of niet juist en krachtig zijn. Tussen gedachte en beeld mag de evenredigheid niet ontbreken en wanneer ik dus in dit opstel de letterkundige betekenis van dit boekje veroordeel, ben ik er vrij van de waarde der gedachten, waarvan dit werk uiting is, te kenmerken. Te-meer daar vrij van, omdat men niet gedachte en beeld beschouwen mag — gelijk ik hier even deed — als twee onderscheidene wezenseenheden, want zij vormen één wezenseenheid die in werkelijkheid ondeelbaar is. De gedachte ontsluit zich in ons bewustzijn als beeld. Het zuiverst delen wij haar dus mede in het beeld dat onze eigene bewustwording was. Zó deden in alle tijden de wijsgeren en de grote dichters — die héraan niet te onderscheiden zijn — en zwakkere dichters en wijzen zochten het geestesbeeld dat zij waarnamen — maar onhelder door hun vaag bewustzijn — zo goed zij konden in de verbeelding te benaderen. Hoe minder volkomen deze benadering was, hoe vager de beelden — en dus daarmee de gedachte en het bewustzijn. Daarom voel ik mijn taak als volledig wanneer ik

de door mij bemerkte ondeugdelijkheid in het reproductievermogen der gedachte door het beeld, heb aangetoond.

De onmacht deze reproductie enigzins zuiver te voltrekken is een kenmerk van dit boek. Een ander: de waan dit wel te vermogen. Deze evenredigheid tussen de waan van bereikte-hebben en de bereiktheid van het verwaande, maakt het soms zwaar de bespreking ernstig te houden. De evenredigheid van impotentie en pretentie is het enige, te waarderen, harmonieuse van dit boek.

De onmacht — het tweede kenmerk „waan” zal zonder nadere aanduiding uit de citaten duidelijk zijn — is tweeledig gegeven: én in een verwarde opeenstapeling van beelden die te zamen één gedachte (gedachte-beeld) hebben weergegeven; en in de veelheid der elkaar verdringende beelden die, ieder voor zich dan, dezelfde gedachte te zeggen hebben, maar het geen van allen vermogen.

Gelijk een bekwaam timmerman met één fors slag de spijker óp den kop, récht en vást in de plank slaat, zo zet de sterke kunstenaar in één scherp en helder beeld zijn idee neer. De zwakkeling zet een beeld dat niet „raak” is. Hij doet het daarom door een tweede volgen. Het tweede is eveneens niet raak zodat hij het eerste niet wegnemen kan. Maar het eigen gedachte-beeld is door twee onjuiste beelden niet gedekt: waarom hij de betrachte bevrediging zoekt door een benaderend derde aantechten. Voldoet dit hem nóg niet, dan maar een vierde, enz. enz. Verscheping van uitdrukking geeft dit evenwel geenszins, het is vermoeiend en verduisterend. Men leze, om hiervan een duidelijk voorbeeld te zien, het eerste opstel dat „De aarde wentelt” heet.

De schrijver tracht ons hier een voorstelling te geven van het ontzagwekkend grootse der wentelende aarde. Niet in enkele forse trekken zet hij het beeld van die duizelende wereldbeweging door de eeuwigheid neer zodat wij zijn gedachte zeker en helder gevoelen. Maar terwijl hij in dit stukje van 18 blz., elfmaal herhaalt: „De aarde wentelt, zij wentelt in scheemrend' eindloosheid” (resp. „náár” sch. eindl.) vult hij de ruimten tussen deze elf zinnen aan met een zeer gedetailleerde beschrijving van wat die wentelende aarde al zo bevat. Hij noemt, bij wijze van spreken, naast het geraamte van den

minotauros en de sjako van den verfoeiliken Napoleon, de goudse pijp van den bussumsen rentenier en meent, door benadering ener volledige inventarisatie een denk-beeld te geven van Ontzaggenkheid, terwijl hij inderdaad onze, reeds weinige, aandacht, door haar te vestigen op de veelheid van verschijnselen en gebeuringen die wij in 't leven aanhoudend waarnemen, geheel áftrekt van het Grote. De gebilde bijziende toch, ziet wél de kruimpjes vóór zich op de tafel, maar het straatgewoel voor zijn venster ziet hij níet.

Bijv. dit: op blz. 20—22: (cursiveringen van mij).

„De aarde wentelt, zij wentelt naar scheemrend' eindloosheid.

En de dagen komen en de nachten en seizoenen wislen en eeuwen, eeuwen vluchten *en ze keert weerom*, telkens, op haar weg om zonnecentrum, maar altijd schiet ze verder mèt die zon in onnaspeurlijk diep.

En het kind wordt man, de man wordt grijsaard, en daar rest niets meer van z'n droom die was als uchtendwolk, licht en rose, boven pas ontbloeden tuin. Maar altijd dorst hij weer, de mensch, en volkren dorsten en gelooven in de toekomst totdat hun rijken breken. Zij dorsten en gelooven, en hun tranen vallen, aldoor maar vallen ze, hun wonden branden en moeilijk is hun pad. En daar zijn er die bevinden dat het dorsten ijdel is, het leven blijft het leven en illusie wordt versplinterd als kristalijnen ballen. Maar geen die hoort naar hen, en de man omhelst de vrouw in vuurgen hartstocht, en geboren, altijd weer geboren worden nieuwe menschen, en het suist en hamert in telkens andre hoofden (Telkens ándre. Gelukkig maar! U.) en thans nog wacht de wereld naar 't zekere geluk. Neen, zij slooft er voor, zij zwoegt er om in niet vertraagde diening: Caesar, Alexander, Augustus, Cárolus, en dan de Kruisvaarders, en dan de zoekers naar onontdekte streken, en de Revolutie, die alle leugenen richtten zou. En fabrieken haamren en metalen klokken trillen en op de velden zwoegt de moesjik voor een handvol koper, en ruwe kerels, vergoord van ontucht en jenever, hun vloeken krijschen op stroom, in dorp, in koopmansstad.”

Zeker hier is fantasie. Maar het is de fantasie van den man

met de rarekiek. Hoe haalt hij het bij elkaar, niet waar? Uit dit citaat blijkt hoe volstrekt de kracht ontbreekt een voorstelling min of meer vast te houden; voor onze verwachtende ogen vervluchtigt alles. Wij zien hoe een voorstelling, half aangegeven, reeds door een andre, meest ongelijkwaardige verdrongen wordt. Gebrek aan kracht, gebrek aan gedachte-ritme waardoor de harmonie, tussen de voorstellingen ónderling, ontbreekt. Zeer blijkbaar is hier: het zich laten meedrijven op den stroom der invallende gedachten. Dat dit stuk nog een slot heeft verwondert, en het volgt ook volstrekt niet uit de redelijke bouw der onderlinge delen; slechts uit het feit dat de schrijver het hortende rad zijner fantasie stop zette en zijn stuk met een beschouwing die volstrekt geen innerlik verband ermeê heeft, sluiten laat.

Dit slot luidt aldus: blz. 22.

„Doch daar is een enkele wijze, die niet meer zoekt of wil, die heeft gevonden, in laaiing veler vuren, in stormloop veler driften, het onvergankelijke Eene, en dit komt niet, dit *is* er, en als de wereld duizelt naar onbepaalbare verten in niet afschouwbare tijden, zij is daar onbewogen, en dit alles wat daar bloeit op bergen en huivert in de diepten, wat daar lijdt en juicht in ongestadige harten, het is als een visioen van Kunst dat d'eeuwge Godheid ziet. Dit is het Ware: dat ik in de wereld ken den Logos — het Woord is vleesch geworden. De aarde wentelt, zij wentelt naar scheemrend'eindloosheid.”

Indien nu de schrijver ons in het voorafgaande iets had doen zien van de „laaiing veler vuren,” ons iets had doen meevóelen van die „vele stormende driften”; indien hij ons één openbarend gezicht had mogen openen — zó dat ons gemoed de aandoening gevoeld had — van „het onverganklike Eene”; indien er in ons hart iets geleefd had van de schoonheid die op de bergen bloeit, van de huivering, van het lijden en juichen der ongestadigen; indien ons gezicht maar een moment verwijld geworden ware door „Het Visioen” — ja, dán zou dit slot, dat evenwel dán ook schoolvosachtig zou zijn, een innerlik verband kunnen hebben.

Maar wij vóelden niets, wij zággen niets, wij lééfdén niets. Daarom sprak ik van het volstrekt ontbreken ervan.

Ik weidde zo lang uit over dit eerste stukje, omdat het voor het gehele boek kenmerkend is; omdat ik hier de gebreken die de schrijver als ware axioma's zijner estetika voortdurend bijbehoudt, voor het geheel aangeven kon.

Dat, waar gedachte en beeld in onzen geest ongescheiden onderscheiden zijn, een gebrekkig beeld een gebrekkige gedachte meê-zegt, behoeft hier geen verdere verheldering en ontslagen voel ik mij en gevrijwaard van de smettende last, het onzuivere denk-leven van den schrijver te verklaren. Ik vrees ook dat het boven mijn krachten zou gaan een zo lichtloze troebelheid van enige klaarheid te doordringen. Ware gebrekkige bewustheid maar immer bewuste gebrekkigheid.

(Men leze hierin geen klein-achting van de *bedoelingen* die v. d. B. v. E. te kennen geeft. Evenwel, mij gaat slechts hun verwerkeliking aan.)

Nog een enkel, zeer duidelijk voorbeeld dier gebrekkige bewustheid, dier onbereikbaarheid ener overigens goede bedoeling, wil ik aantonen in een stukje — „Het Kinderportret” heet het — dat weer van geheel andere aard dan het eerste is — in ópzet. (blz. 54.)

„Ik zag een kinderportret.

Ik zag de donkere haren, en de koele blanke armen, ik zag de oogen kijken, ruim en onbevangen, helder in den helderen dag.

Ik zag de haren, kort gesneden, recht opgerichte haren.

Ik voelde dat er nog blijdschap is in de wereld, en dat daar levens zijn die (als een schotel geur van wierook) behielden reuk van onschuld uit goddelijk Paradijs.

Want bewustzijn is zonde, en de wetenden, de goeden, dat zijn de kindertjes en de rozen en de winterkoning in de dorre hagen, en dat is een enkel denker die weer kind werd, en die nu woorden zingt van vreugde — hoor, ze ruischen als beek door dorre rotsen zóó in bedding van onvermurwbre logika.”

Wat hier in den schrijver geschiedde kan men zich denken. Hij zag een portret van een kind, en zijn voorstelling van dit kind gelijk het portret hem deze suggereerde, zijn gedachte-beeld van dit beeld der waarneembare werkelijkheid, wekte in hem een reeks voorstellingen, een redelijk verbondene reeks beelden

der gedachte die hij te uiten wenste. Daartoe zocht hij met de symbolen van beeld en klank (symbolen waardoor wij mensen ons in onse voorstellingen verenigen) benaderend weer-tegeven dat wat hem bewust was van die reeks innerlike voorstellingen, beelden der onmiddelijke gedachte.

Aan den aard van dat wat hij schreef kunnen wij dus de aard van zijn bewustheid kennen.

In de eerste zin kenmerkt de schrijver het gedachte-beeld dat het kinderportret hem suggereerde niet. Donkere haren, koele blanke armen, ruime, onbevangene, heldere ogen geven wel enige algemeenheden aan, eigenschappen die veel kinderen gemeen hebben, maar geven geen ken-merking. De tweede zin geeft deze evenmin; de haren die wij hoorden dat donker waren, worden hier nader bepaald als: kort gesneden, recht opgerichte haren. Veel kinderen hebben kort, steil haar. Meer over het kinder-gelaat, meer over het gedachtebeeld van het kind, gedachte die toch zo te zeggen de wórtel is waaruit de volgende gedachten zijn ontgroeid, volgt niet. Ziedaar wat over-bleef van het grondleggende, van de worteling dezer beschouwing in het bewustzijn van den schrijver: vage algemeenheid.

Nu volgt: „Ik voelde dat er nog blijdschap is in de wereld, enz.”

Dit is volstrekt onduidelik. Waarom voelt hij dat nog blijdschap is in de wereld? Omdat de haren, kort gesneden, recht opgericht waren? Ik weet wel beter; omdat de voorstelling van het kind die zijn gedachten droeg in hem tot gevolg had: blijdschap. Maar zoals deze voorstelling ons door hem werd meêgedeeld, had zij in óns niets tot gevolg. Omdat zij ons niets zei, ontbreekt het innerlik verband tussen dat wat onzen geest in de richting zijner beschouwende gedachten stellen moest — de, aandoenlike, voorstelling van het kind gelijk hij die had — en die beschouwing zelf die volgen gaat. Wij kunnen zijn redenering volgen, met enige tegemoetkoming, maar ook alleen door voor zijn vage beelden zo goed het gaat een abstractie te vinden die, vermoeden we, zijn bedoeling benadert. Hij laat het ons over, met onze eigene vindingrijkheid de duistere weg door zijne beschouwingen een weinig te verlichten. Wanneer hij meent helder te denken,

heldere beelden in zich bewust te zijn, beproeve hij eens zijn gedachten te leiden in die „bedding van onvermurwbare logika.” Misschien zal zijn werken met abstracties voor ons meer genietbaar zijn — en voor hem minder gevaarlijk zéker.

Het is overbodig nog verder in te gaan op de talrijke kleinere gebreken van dit boek. Het hoofdgebrek is zijn ganse veroordeling meteen. Het is ook overbodig over de gedichten nog enige in-gaande opmerking te maken. Zij zijn als het proza: niets. Zij zetten geen beeld helder voor onze verbeelding, zij geven geen ritme dat ontroert. Er is, hier en daar, even als in het proza, een lieve ‘bedoeling’ die wij verstandelijk begrijpen kunnen, die ons tot een zekere waardering van den schrijver als mens kan brengen, maar een gevoel zó juist uitgedrukt dat het onmiddelik, buiten elke abstractie om tot ons mede-gevoelen spreekt, is nergens. Een gedichtje als dit (blz. 228).

Ik wil niet weenen, kind,
Ik wil je kussen maar,
Ik strik nog ééns je lint
Door 't gouden meisjshaar.
Ik snoer nog ééns den band
Van 't rose jurkje dicht,
Ik strijk nog ééns je hand
En blozend aangezicht.

Wij hebben 't goed gehad
M'n kindje, ik en jij,
Je waart m'n blonde schat
En altijd nevens mij.
Ik had het nooit gekend
Dit sterk en rustig mooi,
Je hebt me heel verwend
Klein sijsje in 's vaders kooi.

En nu gaat kindje heen,
Nu wordt het al zoo droef,
Nu blijft mijn huis alleen
En treurt in arm behoef.
De lucht is guur en zwart,
De mist hangt grauw en zwaar,
Ik wil niet schreien, hart,
Ik wil je kussen maar.

is een der besten en als de schrijver nog beneden de 18 jaar was zou van hem iets te verwachten zijn — omdat gevoel aanwezig blijkt; maar De Genestet schreef van zulke verzen een boek vol. En de direkt volgende „Romance”:

De maan is ros op 't rozenbosch,
Al blinkt de dauw bij luchten blauw,
De maan voelt rouw om d'edelvrouw
Die bood haar schoot op mat van mos.

Hij was haar goed, zij was hem zoet,
Hij smachtte lang, zij trachtte bang,
Want och hun drang schent wet en rang,
En plicht is leed en heet is 't bloed.

Tot hij ze kust: die kust wekt lust,
Het bosch is zwart, veel geur verwart —
Sinds snikt een hart in heftige smart:
De drift gebluscht maar heen m'n rust.

smoort waarachtig in onbedwingbare lachlust alle goede wil tot waarden.

Het gevoel van verzet dat ik in deze bespreking uiten moet, en dat in mij niet zo sterk wezen zou als dit boek nóg slechter was, vindt zijn opwekking in de schijn-deugdelijkheid die het boek eigen is in een mate zó, dat het gevaarlijk wordt voor hen die nog in hun gevoelsontwikkeling zijn, die nu onder bedriegelijke schijn van goed, een kwade invloed ondergaan en worden neergetrokken waar zij menen — en zo hopen — zich op te heffen.

Een tijd als de onze, van sterk geestelijk leven, biedt de meest heterogene harten schoonheid en wijsheid overvloedig, en wie niet bevredigd worden door de heldere redelijkheid vinden bij de waarachtige dichters Ontroering die meest onmiddelijke schoonheid en wijsheid in enen is. Meest onmiddelijk. Want niets beweegt ons zozeer als het Leven — ook van gemoed en gedachte —; een bewogenheid, een ontroering die ons — als waarachtig lijden — blijvend is.

ONZE TAAL IN OOST-INDIË

Het is voor iedereen die warme belangstelling voor een bepaald vak van studie gevoelt uiterst moeilijk zich voldoende rekenschap te geven van het zeer kleine getal dergenen die zijn geestdrift delen. Maar de ervaring weet ons die waarheid ten slotte zó in te scherpen, dat we voorzichtig worden met onze verzekeringen omtrent het sukses dat een boek wacht waarvan het onderwerp en de behandeling ons boeide. Laat ik dus alleen maar de hoop uitspreken dat het pas verschenen werk van de heer F. P. H. Prick van Wely over *Nederlands Taal in 't verre Oosten* (C. C. T. van Dorp en Co., Semarang-Soerabaia, 1906) veel lezers in Indië en in Nederland zal vinden.

De schrijver vertelt ons welke konkurrenten onze taal in Indië heeft gehad, hoe 't Nederlands er verhaspeld werd en wordt, en ook welke invloed de inlandse talen ondervonden hebben van de taal der blanke bevolking. Zijn eerste hoofdstuk is voor een groot gedeelte gewijd aan de bestrijding van een door mij ter loops in *Het Afrikaansch* (Leiden, 1899) geuite hypothese, dat in de eerste helft der 17de eeuw in Oost-Indië een Hollands bestaan zal hebben dat veel trekken van overeenkomst met het latere Afrikaans vertoonde en op 't ontstaan van die taal invloed moet hebben gehad. Ik geloof dat hij zijn pleit voor 't grootste deel gewonnen heeft. Hij toont aan dat het Nederlands zó weinig te betekenen had in vergelijking met het verbasterd Portugees, dat er van het ontstaan ener eigenlike mengeltaal geen sprake kon zijn; het zal alles gebleven zijn bij individuele taalverbastering. Zo ging het ook op Ceylon, waar het Portugees het Nederlands geheel de baas bleef en het evenzeer overleefde als het later tegen de macht van het Engels bestand bleek; onjuist is echter de mening van de schrijver dat op dat eiland nog alleen 't woord *burger* in de volkstaal aan onze heerschappij herinnert: ik zou hem nog een drie dozijn andere woorden kunnen noemen. Maar al ontstond nu in Indië in de 17de eeuw geen Hollands-Kreools, veel Hollandse woorden werden toch in 't Maleis-Portugees en in andere inheemse talen opgenomen in

een vorm die sterk aan 't Afrikaans doet denken (*karmenatji*, *carbonade*, *reken*, *konkel*, *palsier*), en 't zou niet vreemd zijn dat de matrozen en lagere beampten van de Kompagnie die zich aan de Kaap vestigden, met het Maleis-Portugees ook die verbasterde Nederlandse woorden er algemeen maakten.

De eigenaardigheden van 't Indiese leven zoals die in de taal zich weerspiegelen, zijn stellig in hoofdzaak te verklaren uit Indiese toestanden en Indiese talen, maar men moet toch ook rekening houden met het feit dat zó ver van huis de Hollandse gebruiken en de Hollandse termen zich langzamer gewijzigd hebben dan in het moederland. Veel was in de 19de eeuw in Indië nog aanwezig dat bij ons door de revolutie verdwenen is. De dwaze uitvoerigheid in de doodsberichten b.v., waarvan de heer Prick van Wely op blz. 151 vlg. een paar aardige staaltjes geeft, is echt achttiende-eeuws; Wolf en Deken steken er de draak mee, zowel in Sara Burgerhart als in Willem Leevend. En ook de onzinnige overdaad in de bediening (blz. 146: zes naaisters, enige juweliers, een harpspelster enz., alles voor één gezin) is niet alleen uit de slavernij te verklaren; de wittebroodskindertjes die 't zeegat uitgestuurd werden, waren het thuis, natuurlijk op kleiner schaal, zo gewend. Men denke maar eens aan de stoet van bedienden die de „eenvoudige”, brave Chrisje de Vrij uit Willem Leevend voor haar persoon nodig had. Dat vond men heel natuurlijk; alleen wie arm is geworden weet dat hij in weelde is opgevoed.

Uit allerlei hier te lande weinig bekende boeken¹⁾ (in de katalogus der Maatschappij van Letterkunde zocht ik ze te minste te vergeefs) heeft de schrijver velerlei Indiese woorden en uitdrukkingen bijeengebracht, die voor de psychologische taalwetenschap van groot belang zijn. „Die verstand spannen” lezen we op blz. 111 voor „je voorhoofd strak houden”; met „de eeuwige rek” (*rek* is lucifer) wordt bedoeld „het brandglas”, „rijen” is „een goede beurt maken”, dus juist het omgekeerde van de Hollandse schoolterm. Dit alles deelt de heer

1) Het is zeer jammer dat de schr. bijna nooit jaartal en plaats van uitgave aantekent, ook zijn de titels dikwels onvolledig genoemd. Een ander bezwaar van uiterlijke aard is 't al te spaarzaam gebruik van aanhalingstekens, waardoor 't niet altijd duidelijk is of de heer Prick van Wely dan wel zijn zegsman aan 't woord is.

Prick van Wely ons mee op een losse manier, die naar mijn smaak wel eens te veel de angst om te vervelen verraadt en daardoor juist in dat kwaad vervalt. In plaats van „dorre” lijsten te geven, vlecht hij woorden van zeer heterogene betekenis in zijn verhalende zinnen, en deed mij daardoor soms denken aan de opstellen uit mijn jongensjaren, waarin een aantal door de meester opgegeven woorden moesten voorkomen; een schoolplagerij die mij nu nog kriebelig kan maken. Voor de gebruikers van het boek die 't werk niet alleen willen doorlezen, maar 't ook bij hun studie van tijd tot tijd zullen raadplegen, zouden, vooral daar registers ontbreken, lijsten met woorden veel praktieser geweest zijn.

Over de zoetvloeiendheid van 't Maleis zal ik met de schrijver niet twisten, daar ik tot een eigen oordeel niet bevoegd ben; maar ik wil wel bekennen dat „al voelt ieder die eenig muzikaal gehoor heeft dadelijk het overtreffende van het Oostersche woord (soré, avond) met dezelfde medeklinkers, maar met de van de *r* afglijdende demping van toon, als een teedere versmelting van licht naar bruin, een Rembrandtiek klankeffect van aandoenlijke schoonheid, tegenover het onstemmige opengaan, als naar den lichten dag, van de eindsyllabe in het Europeesche woord (sera)”, — dat zeg ik, voor mij die superioriteit verborgen blijft, even als die van *soerat* boven *brief* (blz. 84). Dergelijke klanksymboliek houd ik voor zeer subjektieve suggestie, te weeg gebracht door een klankverwant woord dat een bijzonder aangename betekenis heeft. En niet minder mistrouw ik de methode van de op blz. 85 aangehaalde J. de G. H. die „op het gehoor afgaande” aan bepaalde woorden een Portugese oorsprong toekent. Tien tegen een zou dat gehoor ook een Portugees of Spaans woord waarnemen in de term *ebro*, waarvan de schr. ons vertelt dat het is samengesteld uit de initialen van *Eerste Bataviasche Rijtuig Onderneming*. Eindelijk kan ik niet begrijpen dat er in 't Maleis geen zinksent zou zijn, terwijl toch op de volgende bladzijde van de Maleise deun wordt gesproken (blz. 30). Ik heb nog enige andere opmerkingen van dezelfde aard, maar ik houd ze achterwege en betuig liever mijn dank aan de schrijver voor 't geen ik van hem heb geleerd.

D. C. HESSELING.

MIDDELMATIGE DICHTERS

III

CAREL SCHARTEN

„mij zie de Zanger aller menschen-zielen!“
„Voorhal,” bldz. 144.

Frans Bastiaanse en Adama v. Scheltema hebben in hun allerbeste versjes iets eigens, iets dat vermoeden doet, dat zij met minder zelfingenomenheid en meer ernst dichters hadden kunnen worden, die in het kleine belangrijk zouden geweest zijn. In het groote niet, omdat hun rythme-gevoel te oppervlakkig is voor de uitdrukking van machtige stemmingen. Bij Carel Scharten vind ik overal dezen tweestrijd, dat hij door zijn alledaagsch karakter het kleine, en door zijn vrij sterke gevoel voor klank en rythme het groote zoekt. Doorlopend in zijn bundel „Voorhal” is zijn keus van onderwerpen onbelangrijk of zelfs onnoozel, en doorgaans doen zijn te zware of te fluweelige verzen daarbij aanstellerig en onecht. Hij tracht die vijandschap te verzoenen door aan alles een schijn van symboliek te geven, maar wie wel eens hooge symbolische kunst genoot, laat zich hierdoor niet voor den mal houden. Zijn gedachten zijn even onbelangrijk als zijn gevoelens, en het vers-geluid past er even slecht bij. Het ligt nu voor de hand, om te gelooven dat Scharten niet anders is dan een decadent, iemand die het vers-mooi van Kloos, Verwey, Gorter bewonderde en met die geluiden echoënd in zijn binnenste, getracht heeft verzen te schrijven waartoe de stof hem feitelijk ontbrak. Het kunstje is meer vertoond, ook onlangs door Julius de Boer, maar bij dezen is de valsheid duidelijker te zien, omdat hij zich niet verschuilt achter quasi-oorspronkelijke symboliek.

Het meerendeel van Schartens verzen is eigenlijk niets. Het is ongeveer hetzelfde, alsof iemand woorden zou hebben bedacht zonder eenigen zin, uit geen enkele taal, maar harmonieus of krachtig klinkend, met de noodige accenten om het niets-zeggend geluid op te schroeven, en alsof hij daaraan zijn zin voor lenige rythmen zou hebben botgevierd. Het is opmerkelijk, hoe doodgewoon alle onderwerpen zijn onder de voorname titels. Versjes over O. I. kers en kievitsbloemen noemt hij:

„Der bloemen ziel”, gedichtjes op een Lieder-avond en een studenten-tijdschrift: „Tot geestes-stroomingen.” En hier zijn wij aan het gevaar van zulk een verschijning (een passender naam dan persoonlijkheid). Want zoolang een naar het Dichterschap verlangend strevende nederig blijft door het inzicht, dat hij nog maar weinig bereikt heeft, zoolang hij wacht tot zijn ziel rijper en rijker wordt en hij er de aandoeningen in vinden kan, die zijn kunst nog mist; zoolang moet men hem achten; — maar wanneer hij in poëzie en kritiek gaat pozeeren als de Gids van het „echte jonge geslacht”, dan maakt hij zich belachelijk. Dat hij geen uitmuntende zelfkritiek bezit, is niet vreemd, want die eigenschap is onder de jongeren zeldzaam en bij ouderen zelfs al te schaarsch. Maar hoogmoed is verderfelijk, en van hoogmoed getuigt menige bladzijde van den „Voorhal.”

Aanstellerig vind ik aanwijzingen, als: „fluisterend”, „tweede zetting” — en wát voor een! — „mineur” bij een 52 regeltjes lange beschrijving van een saaien tuin, en, „majeur” als hij er een bloemetje vind, waarbij zijn „ziel” nu „onder ’t puif” „begraven ligt” ... geen wonder dat wij er zoo naar moeten zoeken! ...; maar verre gaand is de lijst „Toelichtingen” aan het slot. Wat kan het ons schelen, dat uw bundel verzen bevat van Nov. 1895 tot Nov. 1901? Mij dunkt het een schrale oogst. En het is de „Ziel” — van meneer Scharthen toch zeker — dat enge magere kereltje op het omslag, en dit boek is zijn „wel-bezonkene en tot rust gekomene voorwerk”, mijns inziens uitmuntend om hem er mee op zijn achter-werk te slaan, „voor-werk” „van breedere en volder gedichten”, en de laatste regel „doelt bijzonderlijk op een groot gedicht, dat eerlang afzonderlijk verschijnen moge”: „„Het koor der Eeuwigheid.””

Is het niet fraai? En ook die mededeeling dat „de ijdele afdrukking” „voor het publiek van geen waarde is” van opdrachten namelijk, waarvan er toch meer dan een in deze lijst wordt vermeld.

Misschien het beste vers uit den bundel is: „Jezus”:

Zoo was verschemerd Jezus' beeld, en 'k ging
door 't leven zonder Hem. Soms dacht ik wel
aan Hem, en 'k zag Hem staan van verre in hel
zonlicht op 'n berg in Palestina — ving

nog énk'le klanken op . . . herinnering
kwam dan van heel veel Liefde — of zilv're schelle-
le-klank op 't land met winde-wuiving hel-
der op-klonk, maar weer weg-waasde . . . en er hing
nog iets van droef-verlòrens in de lucht . . .
'k Zag even nog dat bleek gelaat op-zij —
het zacht profiel, wéénend op luchten blij . . .
Dan drong de wereld in de schemering
der ziel . . . het teêr-lichtend visioen verging —
Niets was er meer dan luid-roezend gerucht.

Ter vergelijking plaats ik er een van De Vooy's onder

Op 't donker Golgotha hangt eeuwig rouw
van 't zware en angstig zwarte luchtenkleed
om 't bleke lijf aan 't kruis — de rauwe kreet
der menigten verstòmden in 't kille grauw
door eeuwen bontgevuuld, en stil blijft leed
daar eenzaam somber staan; — het zomerblauw
wordt deemster, 't zonnestrallen flauw
geglans, als 't leven luchte lach vergeet
en staart daarheen. Ik wist het altijd achter
me, bevend vreesde ik 't hoofd terug te wenden,
en toch lag vaak ik snikkend zoo geknield.
Maar uitgeschreid werd leed mij onbeziel
en dood. Ik voelde dat ik Hem niet kende
door bij Zijn kruis te blijven droeve wachter.

Deze verzen hebben uiterlijk eenige overeenkomst. Beide zijn namelijk in een peinzenden toon geschreven, zij trachten niet door plastiek, doch door trekjes, afgewisseld met de telkens doorbrekende gedachte, een beeld voor ons op te roepen. De vers-vorm is dezelfde, en ook bij Schar ten is het rythme duidelijk voelbaar en vooral de laatste regel opmerkelijk om zijn klank. Men kan alleen iets tegen het woord „schelleklank” hebben, waarmee zeker ver klokgelui wordt bedoeld. Doch dit vers is goed, omdat het niet meer wil schijnen dan het is. Bij den eersten regel wordt echter het verschil al duidelijk. Bij De Vooy's een diepe, dreunende aanhef, in al zijn eenvoud van zegg ing onmiddellijk imponeerend, bij Schar ten niets dan een matte mededeeling. Het verschil is er een in geestes-diepte. Bij Schar ten niets anders dan een herinnering,

zoals hij zich soms nog wel eens Jezus voorstelde, niet ongelijk aan een eenigszins zoete bijbelsche gravure van de Bergrede; een beeld dat echter spoedig in het wereldsche onderging — meer niet, een overpeinzing dus zooals ieder mensch er honderd heeft; bij De Vooys de geweldige dreiging van het vizioen van Golgotha, ontdaan van „de rauwe kreet der menigten,” „eenzaam” en „somber;” de levensstrijd van hem die vreest er aan te denken en er toch aan denken moet; de overtuiging ten slotte, wel verre van alle daagsch, dat hem liefhebben andere plichten oplegt dan een „droeve wachter” te blijven bij zijn kruis. Geen wonder, dat zulk een aandoening de schijnlooze woorden innerlijk gloeien doet, en dat de oppervlakkige gedachte van Schar ten, zelfs al was zij nog beter uitgedrukt, maar weinig ontroeren zou.

Toch zien wij hier Schar ten op zijn best. Het eenige, waarin hij ons niet geheel koud blijft, is wanneer hij heel eenvoudige onderwerpen zoo eenvoudig behandelt als zijn zucht naar het voorname hem toelaat. Heelemaal goed is overigens maar een enkele regel, als:

totdat

ik je onder de armpjes opneem, kleine schat,

maar het vers, waaruit ik dezen regel aanhaal, zou nog veel aardiger zijn, als kleinigheden het niet ontsierden: „zacht aan maar kijk je me”, „als mijn hand strijken je donker lok-haar doet” zijn uitdrukkingen, te gewild en behaagziek, wanneer verteld moet worden, dat er een „kleine dikwang” op zijn knie wil paardje-rijden.

Die neiging tot het geëffecteerde, tot mooie, d.w.z. salonwoorden en onnatuurlijke zinswendingen maakt tal van zijn verzen ongenietbaar, zoo bijv. dat met den fraaien titel: „Baving”:

Lag niet een maagde
in sluimering bleeke
verborge' in de stins
die stond dood?

Waarom spreekt Schar ten van een „maagde”, van een „sluimering bleeke” — of bedoelt hij dat de „maagde bleeke” was? Waarom wordt de Schoone Slaapster als een Friezin voorgesteld? In het voorafgaande sonnet lezen wij, dat de

„stins” met „somb're torens” in een „dicht woud” verborgen was . . . een Friesch landschap? Waarom anders dan uit zucht naar fraaie of bijzondere woorden? Onnatuurlijken zinsbouw bevat het volgende:

Werd niet dat bleeke
toen rózē, en lachte
niet open die monde u
zacht-roode?

en wat is dit voor onzin?

Gloorde niet weeke
een lichtglans door vachte
van nevel, in zon nu
gevloden?

Als de nevel „gevloden” is, hoe kan de lichtglans er dan week doorheenschijnen? Woorden, en niets dan woorden, zie daar den geheelen inhoud van bijna al zijn sonnetten en zijn andere verzen zonder uitzondering. Een kras voorbeeld is „Volste Lente”, waarmee hij een indruk en bespiegeling bedoelt te geven van een schoonen dag tusschen lente en zomer, als de „weeke jeugd” is „volgroeid tot sterke jeugdkracht.” „Gansch de Dag is klare kracht” begint hij, hoewel hij 10 regels verder spreekt van een „vréemde weemoed, glóed-bevrucht”. Enfin, „Gloed niet”, maar „de éérste Gloed” is het:

die klaarlijk
't leven dóór-gloeit wonderbaarlijk
en 't tot hoogsten bloei vol-stijgt!

Een slecht zinnetje. Dóór-gloeien is heel wat anders dan doorgloéien, wat de Schrijver natuurlijk bedoelt. En „vol-stijgt” is nòch grammaticaal verdedigbaar nóch, in verband met de rest, artistiek wel-gekozen. Maar onverstaanbaar verward wordt hij, als de „rijpe jonkheid” die de natuur toch evenzeer doordringt als de „éérste Gloed”, ja, die niets anders kan zijn dan die gloed zelf, voor wordt gesteld als iets buiten om de natuur heen: een hoededoos of woonhuis . . . van zichzelf nota bene:

Rijpe jonkheid, die der Schoonheid
volte omspant, de klare woon zijt
dezes Gloeds, die stijgt nog neigt . . .

Laten we hopen dat „nog” een drukfout is . . . Waaruit is het schrijven van zulken onzin te verklaren, dan uit rijmelo-zucht? Maar wacht:

Dit is 't hoogste: gouden zwijgen

juist: spreken is zilver, zwijgen is goud. Paste u dat spreek-woord maar toe!

't eind des stijgens, en niet neigen
neer nog als een bloem, die hangt
over, —

dat is tweemaal: „neigen” en „overhangen”;

maar een kelk, die in den
zon-gloed ganschlijk te verzwinden —

ik heb een hekel aan die aanstellerige bijwoorden, imitatie van Kloos, maar niet uit diens mooien tijd. En „verzwinden” is ook weer zoo'n mode-woord.

voelt, niet meer wéet of verlángt . . .

Scharten houdt er veel van, aan bloemen menschelijke ge-voelens toe te schrijven. Zoo verbaast hij zich op een anderen keer, dat de bloempjes die hij geplukt heeft, zijn „snoode mensch-hand” niet vervloeken, en als hij vindt, dat ze mooi in hun vaasje staan, vertelt hij, dat zij dat doen om hem te zegenen en te vergeven. En die sentimentaliteit geeft hij den titel: „Der Bloemen Ziel”. Zoo ook hier. Hij praat over gevoel, weten en verlangen van bloemen als over zeer concrete zaken, geheel iets anders dan het gebruiken van natuur-dingen als beeld of symbool van eigen innerlijk, wat natuurlijk ieder dichter doet. Maar Scharten gaat verder, hij bejammert het, dat de waterdoppeltjes van een fontein er niet over filosofeeren dat ze weer naar omlaag moeten:

Gouden Rust, 's levens fonteinen
hoogst ombuige', één fonkel-schijnen
wichtloos wégend op de lucht!
Wee, dat 't òp-zich-sputend schaat'ren
weet niet: ná díen Gloed. . . der waat'ren
droevig neder-ruisch-gerucht —

Nogmaals „Wee”! ’t Doet bijna denken aan Da Costa: „En wee, en wee, en wee, en wee, en wee de Halve Maan,” dat ik eens in ernst als iets zeer moois heb hooren voordragen.

Wee! de Zomer zal doen zinken
zwaar-dof ’t hel groen blader-blinken
dor en waai-heet overstuifd,

Scharten is niet zonder profetische gaven, dat hij een daad van den *Zomer* voorspelt die de Herfst hem wel kwalijk zal nemen (om met ’s dichters personifieer-manie mee te gaan) omdat het steeds *zijn* privilege was, de bladeren te doen „zinken,” niet het „blader-blinken” zoozeer, want dat bestaat niet meer als ze „dor en waai-heet overstuifd” zijn. Het ziet er in dien voorzegden *Zomer* naargeestig uit:

en licht-groene schemer-zalen
zullen duistere portalen
zijn, van doode wande’ om-huifd —

„van wande’ omhuifd” is klinkklank, want een huif dekt noodzakelijk ook van boven, en er is bovendien een begrip van losheid aan verbonden, dat met de stijfheid van „doode wanden” niet harmonieert. Vreemd is het ook, een licht-groen bosch met zalen, en een dat ontbladerd is, met portalen te vergelijken, mij dunkt dat een kaal bosch juist veel wijder lijkt. Maar Schartens waarnemingen van de natuur zijn zeer eigenaardig:

’t Helle dakrood zal verbleeken,

door de voorbarige herfstmisten, denken we, maar neen:

wijl den hemel zal door-leken
geel, met ál te hett’gen walm,
’t zonne-laaïen, dat in ’t loover

hé, hé, wacht eens even, de boomen waren al kaal!

’t voog’len-zwier’len zal verdoove’er
in de ál-luid-dempenden galm!

Dit is nu toch al te gek. De roode daken worden bleek omdat de zon er op schijnt! Slecht materiaal zeker! Maar dat zonne-laaïen is ook niet alledaagsch: het laait en leekt

tegelijkertijd (dat het walmt en laait kan er mee door, dat is een gesymboliseerde petroleumlamp) maar bovendien „galmt” het, en dat maar niet bij wijze van spreken, maar zóó erg, dat „ál-luid” gedempt wordt en het „voog’len-zwier’len” verdoofd! De voorspellingen omtrent dien zomer lijken een griezelige Apocalyps.

De moeite waard is het, na te gaan, hoe overal in dit gedicht de zin-leege of zin-arme woorden rammelen van uiterlijke gewichtigheid:

Gloed niet, àl te loom vol-goten
van een hitte, die den dood en
    kilheid van den Herfst weer-brengt,
niet de Zómer nog, die wreed-heet
schroeiend ’t kwijnend leven leed deed
    scherp en ’t al in ’t zieden zengt, —

zoo luidt de 3e strofe. Wat is hier anders dan tweemaal hetzelfde gezegd? Wat beteekent een „van hitte volgoten gloed”? Zoo zou men ook kunnen spreken van een „van koude volgoten vorst.” Wat is in de omslachtige uitdrukking: „leed deed scherp” het laatste woord anders dan een stoplap (wreed-heet schroeiend was toch ruimschoots voldoende) of een poging, om de te zwakke, te sentimenteele slapheid van de om het rijm gekozen uitdrukking: „leed deed” te vergoeden — op een bijster onhandige manier? Maar ja, ik weet best hoe de heer Scharten dit zal voordragen: deze regels bieden gelegenheid genoeg om effecten van klank en rythme te bereiken:

niet de Zómer nog | die wréed héét
schroeiend | ’t kwijnend léven léed deed
schérp | en ’t ál in ’t ziedenis zéngt, —

Jawel, maar als Scharten nu eens nog wat meer in zich had dan een sikkepit versgehoor . . . of als zijn versgehoor nog wat fijner was . . . Wat deze en dergelijke verzen geven, is toch niet anders dan een zeker talent voor losse scandeering. Er is geen levende klank in, die de maten vastheid geeft. Een overeenkomstig bezwaar hindert ons altijd bij het lezen van verzen in een doode taal: wij kennen de juiste uitspraak niet, en de belichaming der aandoening in het geluid gaat

dus altijd voor ons verloren. Bij enkele klanken vermoeden wij een overeenkomst, maar verder komen we nooit. Vandaar dat het lezen dier verzen één verwaarloozing is van fijne modulaties die een levende taal bezit, en bijna altijd overgaat in een dreun. Bij Schar ten is het omgekeerd: de klanken zijn onwezenlijk omdat de aandoening ontbreekt. Vandaar dat hij de geluiden moet opschroeven, en dat hij haast overal waar hij vergeet te accentueeren, den indruk maakt, hobbelpaard-rythmen te schrijven. Zoo is ook de hierboven aangehaalde strofe, die met weinig accenten gedrukt is, feitelijk een dreun, maar de schrijver zet in gedachten overal accenten, zooals hij ook zeer dikwijls openlijk doet.

Dom-toor'n in flonker'nde záng —
 vlágen wil
 troòsten met luchte-lied luid en lang
 dagen-ri . . .

Ziehier een bewijs, hoe hij de in-zichzelf matte geluiden kracht zoekt te geven, omdat hij wel weet hoe het zijn moet, maar het niet bereiken kan, om de eenvoudige reden, dat alleen de *aandoening* in staat is, aan de klanken ongezochten, vanzelf sprekenden klem te geven. Lees deze regels eens als proza: Dom-toor'n in flonker'nde zangvlagen wil troosten met luchte-lied . . . dan blijkt hoe gewild deze accenten zijn. Er naast zet ik een strofe uit een uitmuntend vers van Maurits Uyl dert, in de „Beweging” van Sept. 1905:

O kon ik slaan uw naakte lijf en striemen
 uw teder vlees zodat ge zwak en flauw
 de oog en sloot en 't bloed de harde riemen
 bekleven zou.

Ik zet het iemand, ook als hij gewoon maar volgens de beteekenis dit vers leest, om niet in die prozaïsche voordracht al de klemtonen reeds recht te doen, die deze regels doen leven, die de hartstochtelijke aandoening ervan onaantastbaar vertolken. Als Uyl dert in een volgend gedicht wél accenten schrijft:

Búig dan, o trotse, met geklemde tanden
 gedenk ik U —
 Kon ik uw hals omgrijpen, met mijn hán den
 uw wezen dwingen, buigen, bréken U.

dan maakt hij het zijn lezers gemakkelijker dan noodig is. Ook zonder teekens dragen deze prachtig-gerythmeerde verzen het onmiskenbaar stempel, dat die van Scharten steeds missen: dat de dichter iets te zeggen had en dat hij het goed zei.

Wel een bewijs, hoe bang Scharten is, dat men uit zijn verzen niet halen zal wat hij er denkt in te hebben gebracht, is dat hij een aparte waarschuwing drukt, om vooral het laatste vers van den bundel te lezen: „buiten éénigen vasten rythmus, vrij, naar z'n natuurlijk zang-geluid.” Grootter onzin is er zelden geschreven. Wat voor houten verzen zouden dat zijn die een „vasten rythmus” oftewel geen „natuurlijk zang-geluid” zouden hebben?... Zeker, ze zijn er, helaas, veel te veel... maar dat een dichter het van zichzelf er nog eens bij zegt! Een dichter moet toch overtuigd zijn, dat het natuurlijk zang-geluid van ál zijn verzen (en niet alleen van het laatste) door vers-gevoeligen niet hoeft gezocht te worden..., en anderen vinden het toch nooit. Maar het is juist de zaak, dat Schartens zang-geluid *niet* natuurlijk is, maar *gezocht*, soms direct nagevolgd van Kloos:

Wijl gij mij vloeken wildet, sloeg 'k U neer
U, die zelf zonde zijt,

of van Verwey, uit diens „Aarde”-tijd:

grauwde

daar niet 'n bruin man naast 't schonkig paard, dat 'n kar de
hobb'lige zand-weg langs-trok?

en dat hij op die manier wel eens regels weet samen te stellen, die bewijzen dat hij gehoor heeft, maar zelden of nooit gedichten, waarin de Eenheid van Vorm en Inhoud bereikt is, omdat de laatste bij hem ontbreekt.

Zijn sonnetten bevatten nog wel eens iets opmerkelijks, maar zijn andere verzen zijn, vooral als ze wat veel tijd vergen, onleesbaar. In lange, eindeloos vervelende probeersels, als „Openbaring”, „Lente-Uchtend”, „Voorzang” wordt hij zoozeer een rijmelaar, dat zelfs geen waardeering voor zijn artistieke bedoeling overblijft, zooals wel bijv. in iets als het volgende:

Konde fijn-zachtelik
wond're gedachten ik
Schrijven in avond-schijn

met lichtlijk bewegen
 der pen op 't gelegen —
 daar-ondere stil-wit velijn:

een onbeduidende inval, door verschillende koketteriën weer ontsierd, maar blijken gevend van een neiging tot zang, die geheel ontbreekt in uitweidingen, als:

O! denking zachte
 aan aarde of hemel, wat daar lachte
 of treurdë, o! dit peinzen stil
 diep-in-zichzelve is een prachte
 even werk'lijk in zijn volle
 gloedrijkheid, dan wat er stollen
 doet van 't Schoon der Godsgedachte
 in deze aard-schijn....

..... Vloeit niet
 nu het innigst van elk ding
 op mij toe, dat ik het schijn-zijn
 gansch vergeet en slechts het fijn-rein
 ker(re)n-wezen voel, dat 'k zing — ?

Ongemerkt zijn wij hier aan Schartens symboliek toegekomen, die het „schijn-zijn”, d.w.z. de werkelijkheid, wil verwaarloozen voor het „ker(re)n-wezen”. Dat hij in de waarneming der werkelijkheid niet uitmunt, is een feit, door het voorafgaande al aangetoond, maar dat niemand het verborgen diepste vinden kan (daargelaten nog, dat dit zoogenaamde kern-wezen toch niets anders is dan een schijn, onder de belichting van een bepaalde menschenziel) zonder ook het uiterlijke, de plastische vormen dezer aarde in zich te hebben opgenomen, het wordt hier door Scharten alweer bewezen. Het bewonderenswaardige in de symboliek van De Regnier bijv. is, dat hoe vreemd en onaardsch zijn tafereelen ook schijnen, ze tevens een vastheid van uitbeelding bezitten, die menig plastisch dichter hem benijden kan. Symbolische kunst kan niet belangrijk zijn, als het geluid der verzen niet een suggestieve overeenkomst heeft met de bezongen aandoening, die hoezeer de aardsche realiteit ook op den achtergrond rake, slechts in vormen verbeeld kan worden, aan die aarde-dingen ontleend. Het wonderbaarlijke in Stefan George is de werking van het geluid. Een regel: „Die reifen fruchte an den boden klopfen” is als gewone plas-

tische klank-nabootsing reeds om over te jubelen, hoewel de wezenlijke bedoeling veel dieper, in het symbolische ligt. Een dichter als Shelley is in zijn landschappen — onwerkelijk? Onaardsch ja, maar nimmer *vaag*. Het is of de groote dichters, zoo goed als de groote schilders, de aarde-verschijnselen omscheppen tot een wonderwereld, maar geen onwezenlijke: de kunstenaar moet de werkelijkheid hebben doorgrond vóór hij haar kan omdroomen tot een nieuw, tot zijn eigen Heelal.

Carel Scharten voert ons helaas niet in een nieuwe tooverwereld en hij geeft ook geen enkel bewijs, dat hij de eenvoudige werkelijkheid verstaat. Hij zweeft in een vage warreling van ideeën die hij voor origineel aanziet en beelden die het evenmin zijn. Hij is nòch vizionnair, hoewel hij er soms den schijn van wil aannemen: zijn beelden zijn onsamenhangend en zelden zelf-gezien; nòch een diep denker, want hoe afgezaagd zijn bijv. zijn Sonnetten over „Het koninkrijk Gods.” Ook als er niet „Walden” als plaats van vervaardiging onder stond, zou iedereen den invloed van v. Eeden er in zien. Maar wat in v. Eeden nieuw is, is napraterij bij Carel Scharten.

Als ik hem een raad mocht geven — ik weet dat ik op geen opvolging hoef te rekenen, maar een soortgelijk geval kan zich bij jongeren voordoen die nog niet een stand hoeven op te houden als Voorman van het echte jonge geslacht — dan zou ik zeggen: kijk eens wat beter in 't rond, laat die symboliek voorloopig in den steek, tracht eens wat zélf te zien. Een dichterlijken aanleg bezit gij, maar het ontbreekt U aan stof. Uw gedachten beduiden niet veel, maar dat kan nog komen. Al ziet ge de dingen even eenvoudig als Mej. Roetman, die ook al in de „Beweging” schrijft, als gij ze even eenvoudig maar ook even juist uitbeeldt, zijt ge nog veel meer dan ge ooit met Koren der Eeuwigheid worden zult, voortgaande zooals gij begonnen zijt. En vooral: leer inzien dat al de groote dichters van voorheen en thans om u heen staan als reusachtige pyramiden, aan wier voet gij nog maar rondkruipt als een dik-tongig kameleon. Stel u niet, met een bende kornuiten, tegenover wat waarlijk groot was en *is*, maar besef — om zonder omwegen te spreken — dat het beginsel der Nieuwe-Gids-kunst: *dat er hooge crust en*

wijding noodig zijn voor het Dichterschap, geldig is geweest en wezen zal voor alle landen en tijden, zooals Wordsworth het reeds uitdrukte: *I deem the art not lightly to be approached*. En dat het iemand die nog nagenoeg niets goeds dichtte, niet past, een Beweging te minachten, die al de oorspronkelijke en levenskrachtige, oude en jonge, dichters, vereenigt tot een hernieuwden strijd tegen zelfingenomen Middelmaticheid en Stilstand.

ALEX GUTTELING.

VERBETERING.

In het gedicht *Lentegang* denke de lezer achter den vierden regel van blz. 312 de punt weg en late den vijfden beginnen met een kleine s.

GETTY CENTER LIBRARY

3 3125 00695 8629

